Acta et commentationes ordinis philologorum
V. M. Universitatis.

DARBAI IR DIENOS

LITERATŪROS SKYRIAUS ŽURNALAS

III

Red. prof. V. Krėvė Mickevičius

Humanitarinių Mokslų Fakulteto leidinys

Kaunas Akc. B-vės „Varpas“ spaustuvė, Kaunas. 1934 m.

Acta et commentationes ordinis philologorum
V. M. Universitatis.

DARBAI IR DIENOS

LITERATŪROS SKYRIAUS ŽURNALAS

III

Red. prof. V. Krėvė Mickevičius

Humanitarinių Mokslų Fakulteto leidinys

Kaunas Akc. B-vės „Varpas" spaustuvė, Kaunas. 1934 m.

V. Mykolaitis.

Garbinga senovė literatūroj ir praeities skriaudos tikrovėj.

I.

Spaudos draudimo laikotarpis 1864—1904 m. visai teisingai yra laikomas didžiule lietuvių tautai skriauda, sustabdžiusia visos mūsų kultūros augimą ilgiems metams. Jeigu ir prieš spaudos draudimą mūsų literatūroj randame labai nedaug kūrybos lobio, jeigu ir po to draudimo ligi šiol dar tas lobis ne visai patenkina ir kuklius mūsų reikalavimus, tai ko belaukti iš tokio laikotarpio, kada kiekvienas spausdintas žodis buvo persekiojamas ir baudžiamas, kada maldaknygė ir elementorius buvo laikomi pavojingais valstybės saugumui raštais! Iš tiesų, tame laikotarpy nerasime žymių kūrybos turtų, bet už tai rasime daug noro ir pasiryžimo tapti sau-žmonėmis, rasime didelių pastangų kovoti su milžiniškomis kliūtimis, rasime didelio entuziazmo ir nesugriaunamo pasitikėjimo savo pajėgomis, savo laimėjimu, savo ateitim. Šitą, tais sunkiaisiais metais pasireiškusią, atsparumo jėgą ir nesugriaunamą jos vadų optimizmą mes turėtume branginti lygiai su kūrybos lobiais ir juo didžiuotis. Tik atsiminkime, kad tuo metu lietuvių tauta didžiulėj rusų imperijoj materialinės jėgos atžvilgiu reiškė gal tiek, kiek šiandie vienas kaimas nepriklausomoj Lietuvoj! Ir ši tauta buvo be kultūros turtų, be diduomenės, pavergta ir pusiau praskiesta svetimtaučių. O tačiau ji ištvėrė ir kovą laimėjo. Šitas pats faktas mus moko, kad tie veiksniai, kurie žadino tuo metu lietuvių tautos pajėgumą, turėjo būti nepaprastai galingi. Kokie buvo tie veiksniai, šiandie mes visi žinome. Jie lengvai suvedami į tris pagrindinius: liaudiškoji naujųjų tautos vadų, jaunosios inteligentijos kilmė, arba e t n i š k a s i s veiksnys, liaudies prisirišimas prie savo tikėji-

mo, arba religinis veiksnys ir šviesuomenės tautai skiepinamas tautinės garbės jausmas, savo praeities, kalbos ir krašto meilė, arba emociniai patriotinis veiksnys. Kiti mūsų tautinio renesanso veiksniai, kaip visuomeninis, ekonominis, politinis, pasireiškė tik vėliau, jau antrojoj poaušrinio draudžiamojo laikotarpio pusėj ir buvo jau sustiprėjusių, sąmoningų visuomenės grupių padaras.

Iš tų trijų, aukščiau minėtų veiksnių, lietuvių literatūrai daugiausia reikšmės turėjo trečiasis, emociniai patriotinis, arba stačiai tėvynės meilės veiksnys, žadinęs tautinę garbę — didžiavimąsi savo praeitim ir savo gimtąja kalba. Šitas veiksnys, senovės ir kalbos garbinimas, ankščiausia mūsų kultūros istorijoj pasirodė ir yra davęs mūsų literatūrai daugiausia temų ir motyvų. Bet jis jau gyvena ir savo krizę. Šiandie mes esame jau tiek kritiški ir sąmoningi, kad praeity randame ne tik garbės ir stiprybės šaltinį, bet taip pat ir daugelio skriaudų priežastį. Del to, nagrinėdami patriotinę, ypač draudžiamojo laikotarpio literatūrą, turime ne tik iškelti emociniai patriotinio tautos garbės veiksnio svarbą, bet ir kritiškai pažiūrėti į jo kilmę, prasmę, augimą ir kitėjimą.

Tautinės garbės reikšmę gerai suprato jau pirmieji lietuvių tautos sąmonės žadintojai. Jau Mikalojus Daukša savo Postillės prakalboj įrodinėja, kaip neracionalu, negražu ir negarbinga išsižadėti savo gimtosios kalbos. Argumentuodamas jis nori sužadinti ne tik gimtosios kalbos meilę, bet ir tautinę garbę iš viso. Berods dar prieš jį XV ir XVI amžiuj garsioji Palemono legenda — lietuvių romėnų giminystės teorija — buvo to pačio emocinio patriotinio veiksnio padarinys. Artėjant mūsų tautiniam renesansui, XIX šimtmety tautinės garbės žadinimo balsai skamba vis dažniau ir garsiau. Jie dar prieš „Auszros“ pasirodymą sukuria mūsų literatūrai visą patriotinės poezijos šaką. Jie nenutyla dar nė šiandie, nenutils nei ryt, nes tautinės garbės, tautinės ambicijos jausmas yra giliai įdiegtas ir individo prigimty ir kolektyvo psichologijoj. Keisis tik jo motyvai ir atspalviai. Kiekvienas mūsų bajoras — plikabajoris mėgsta didžiuotis savo ainiais, savo giminės senumu — juo giminė senesnė, juo ir jis pats jaučiasi esąs kilnesnis ir vertingesnis. Taip lygiai ir tauta — juo praeitis garsesnė, juo daugiau teisių jaučia į dabartį ir ateitį, juo

labiau ji save laiko subrendusia ir priaugusia kultūros darbams. Neveltui Basanavičius, leisdamas „Auszrą“ pirmoj vietoj įrašo aforizmą: homines historiarum ignari semper sunt pueri — žmonės, nepažįstą istorijos, visuomet lieka vaikai.

Tautinės garbės įsąmoninimas ypatingai buvo reikalingas lietuvių tautai — pavergtai, netekusiai diduomenės ir bajorijos, vadinasi garbingas tradicijas saugojusių luomų, ir praskiestai, dargi spaudžiamai poniškos ir ambicingos lenkų tautos. Tikra tiesa, kad jeigu mes nebūtume turėję savo istorijos, tai būtų reikėję ją pramanyti. Iš tiesų, iš dalies ji ir buvo pramanyta. Gal ne patys faktai, bet faktų interpretavimas, jų nušvietimas buvo atliktas tautinės garbės reikalui ir nukeltas iš moksliniai kritinės į auklėjamą patriotiniai emocinę plotmę. Taip kūrė Lietuvos istoriją Simanas Daukantas, taip ją kūrė ir „Auszros“ istorikai, rašytojai ir poetai.

Tai buvo reikalinga tautai—kūdikiui. Bet štai tauta ima bręsti — ir istorijos studijos turi tarnauti nebe garbei žadinti, bet tiesai surasti. Jeigu ta tiesa glostys mūsų tautinę ambiciją, galėsime pasidžiaugti, jeigu ją plaks, neturime nusiminti, nes šiandien randame jau stipresnių argumentų lietuvių tautos teisei įrodyti, negu garbinga praeitis. Lietuvių kultūros ir literatūros istorikas šiandien turi sutikti su nemaloniu faktu, kad garbinga mūsų tautos praeitis nepaliko mums tokių kultūros vertybių, kurios būtų ugdę tautinę sąmonę, kad ištisi tos praeities amžiai yra tamsūs, tušti ir nekūrybingi. Sutikti su tuo naudingiau, negu ramintis plačiomis valstybės ribomis, gudiškomis ir lotyniškomis kronikomis, kelių šimtmečių katekizmais ir maldaknygėmis, neišskiriant nė didžiojo Duonelaičio, kaipo nesąmoningo tautiniu ir literatūriniu atžvilgiu rašytojo, kurio mes nė pavardės tiksliai lietuviškai nežinome. Visa tai turėtų parodyti mums, kad senovė yra padariusi lietuvių tautai dideliausią skriaudą, del kurios mūsų bočiai nesirūpino savo gentės saugojimu ir stiprinimu, del kurios jie negalavo kūrybiniu nepajėgumu, del kurios gal ir šiandie mes tuo negaluojame. Visa tai įsisąmoninę, mes turėtume sukrusti savo tautą stiprinti, ugdyti ir tą negalavimą gydyti. Del to ir pravartu čia padaryti keletą sintetinių istoriozofinių pastabų del mūsų praeities vaizdo.

II.

Iš tiesų, kiekvieno, kuris eitų į mūsų tautos senovę, ieškodamas ten šiokių ar tokių kūrybos paminklų, laukia skaudus nusivylimas. Lietuvių literatūros istorikas, kai iš dabarties leisdamasis vis giliau į praeities gilumą, peržengia 19 šimtmetį, pasijunta tarsi kokiam drėgnam ūkanų klony, kur jo gimtosios žemės ir tautos dvasia išblėsus, ir buvusios jos gyvenimo apraiškos vos vos įžiūrimos sutemų šešėliuose. Tiesa, Duonelaičio „Metai" traukia istoriko dėmesį ir liudija, kad kūrybinė lietuvio pajėga buvo gyva, sveika ir jauna, bet giliai, giliai užkasta, tarsi tas „po velėna pumpurėlis", kuriam negreit dar lemta išvysti Dievo pasaulis. Keleivis leidžiasi dar giliau — ir jam atrodo, kad čia jau nė gyvenimo nebūta, o tik kažkokis merdėjimas, kažkokis letargas, kuriame kad ir buvo kas nors tarta, tai svetimais žodžiais ir puoštasi svetimais papuošalais. Vienur kitur tautos sąmonės prablaivėta, bet susitelkti į kūrybos veiksmą ji jau nebepajėgia. Ji gali vien kovoti, vien blaškytis, ieškodama laisvesnio kelio ir graibstytis tvirtesnės atramos. Tokis buvo berods XVII ir XVI šimtmetis. Jei keleivis leisis dar giliau, tai jis ras dar negyvų istorijos liekanų ir liudymų, dažniausiai svetimų, apie jo tautos gyvenimą, žygius ir kovas, bet tautinės sąmonės sukurtų vertybių neberas. Lietuvių tauta atrodo buvusi nebyli ir neregė, savo kalba ir savaip nieko negalėjusi apie save pasakyti ir vėlyvesnėms kartoms palikti. Dar toliau keleivis ims apsiprasti su tomis ūkanomis, jis ims net jomis svaigintis — ir štai jo vaizduotėj ims rodytis fantastiški vaizdai iš tariamojo tos gilios senovės gyvenimo, ir jis sunkiai galės atskirti, kur čia buvusios tikrovės tiesa, o kur jo vaizduotės romantiško ilgesio sukurta iliuzija.

Ta romantiška iliuzija, kuri lydi kiekvieną mūsų į lietuvių tautos praeities amžius, kaip minėjau, buvo mums reikalinga kaip psichologinis sveikstančios tautos ambicijos veiksnys, bet vis delto mes turime išdrįsti pro ją pažvelgti į buvusią tikrovę. Mes turime išdrįsti pasakyti, kad mūsų kultūrinė praeitis yra tamsi, varginga ir vergiška — ir kažkokio prakeikimo slėgiama. Jeigu šiaip istorikas dar gali save raminti ir džiaugtis didžiais kunigaikščių darbais ir plačiomis valstybės sienomis, tai kultūros ir meno istorikas vien graudinsis del pražudytos

tautos energijos, del išblaškytų Rusijos plotuose pajėgų, del nuleisto nuo tautos širdies karuose su kryžuočiais ir totoriais kraujo. Del to gal lig šiol kankina mus anemija, ir nėr mumyse atsparumo svetimiems atėjūnams, ypač jeigu jie puola mus ne kardu, bet svetima kultūra. Nes ne valstybės sienomis ir plačiais užkariavimais išperka tautos amžinybės teisę, bet dvasinės kultūros darbais ir meno kūriniais, kilusiais iš tautinės sąmonės susitelkimo. Norėdami teisingai įvertinti mūsų tautos praeitį, turime giliai tą tiesą įsisąmoninti.

Viena iš pastoviausių kultūros vertybių, kilusių iš tautos sąmonės susitelkimo, mes laikome ir literatūrą. Rašto paminklai — literatūra mums yra svarbiausias kriterijus įvertinti tautos kūrybiniam pajėgumui ir ištisų laikotarpių bei epochų vaisingumui. Laukinės klajoklių tautos literatūros nesukūrė, nors jų protinis išaugimas ir būtų pasiekęs tam reikalingo išsivystymo laipsnio. Literatūrai sukurti reikia, kad tauta susikurtų pirmiau kokį nors dvasinio gyvenimo židinį, ko nors bendromis pajėgomis sąmoningai siektų ir gyventų kokiais nors aukštesniais idealais. Tokiu idealu pirmiausia gali būti išvidinis tautos vieningumas, kraujo ir dvasios ryšys, religija, visuomeninė santvarka, teisė, pagaliau net papročiai ir gyvenamas kraštas, kaipo jungtis ir atrama bendroms tautos pastangoms įsistiprinti toj vietoj ir ugdyti s a v o a t s k i r ą, y p a t i n g ą g y v e n i m ą. Be šitos nuožiūros kolektyvus gynimasis nuo priešų užpuolikų, arba tokis pat puolimas grobimo tikslais, nėra aukštesnis dvasinis idealas ir kultūros vertybių negimdo. Tokių žygių necivilizuota tauta nesistengs net išlaikyti savo atminty, nė juo labiau perleisti vėlyvesnėms kartoms. Tik tada, kai tauta pajunta savo dvasios vienybę, prisiriša prie gyvenamo krašto, supranta savo skirtingumą nuo kitų tautų ir ima branginti savo kalbą kaip savo dvasios reiškėją, ji tuomet pajunta savy amžinybės geismą ir tuomet ji ima kurti. Kokiu momentu ir kaip tai įvyksta, yra paslaptis, kaip paslaptis yra, del ko vienas kūdikis augdamas sąmonėja bręsta ir tikslingai tvarko savo veiksmus, o kitas pasilieka be šviečiančios ir visa jungiančios sąmonės — ir visi jo veiksmai esti pakrikę, palaidi — ir visas jo gyvenimo tikslas — palaikyti vien savo gyvybę.

Pasiekusi tautinės sąmonės laipsnio tauta pajus ne vien savo tuo tarpu esamų kartų vienybę, bet ir jungtį su tais, kurie yra buvę, ir susirūpinimą tais, kurie bus. Tokia tauta stengsis išlaikyti atminty tai, ką ji patyrė, ir pasirūpins, kad tuos patyrimus sužinotų būsimosios kartos. Tokiu būdu susidaro tautos branginamos vertybės, kurios vis gausėja, įvairėja, gimdo kitas ir lavina patį tautos sugebėjimą naujus dvasios turtus gaminti. Tų turtų - vertybių eilėj atsiranda ir literatūra — pirmiausia žodiniu padavimu, o paskui ir ženklų arba rašto forma.

III.

Palikę nuošaliai pirmykštes tautas ir giliosios senovės pirmykščių civilizacijų ir kultūrų kūrimąsi, prisiminkime mums artimesnius laikotarpius — ir mums daug kas paaiškės del lietuvių tautinės kultūros likimo.

Keliais šimtmečiais po Kristaus Europos istorijos arenoj pasirodo naujų barbariškų tautų. Jos užplūsta daugelį Romos imperijos kraštų, naikina jų turtus, o pačios kurti kultūrai dar nėra priaugusios. Kolektyvinė jų sąmonė buvo ne tautos, bet bandos sąmonė. Galų gale tos tautos apsistoja vietose ir ima kultūrėti. Tautinė jų sąmonė ima bręsti, ir jos ima kurti kultūros vertybes, kurių tarpe ir literatūrą. Kyla klausimas, kokie buvo vyriausi veiksniai, pažadinę jų tautinę sąmonę ir jų kuriamąją galią? Manau, neapsiriksiu pasakęs, kad tie veiksniai — tai heleniškosios kultūros ir krikščionybės pradai. Jie apvaisino barbariškų tautų dvasią, kuri ima kurti naują Vakarų Europos krikščioniškąją kultūrą.

Krikščioniškoji kultūra greitai plečiasi ir auga. Paskiros tautos, tarsi lenktynių eidamos, sąmonėja, stiprėja ir per rinktinius savo sūnus reiškia savo tautines savybes įvairiose dvasinio gyvenimo srityse. Atsiranda monumentalių pastatų, meno kūrinių, mokslo raštų, poezijos. Jau ankstyvaisiais viduramžiais tos tautos sukuria gražiausių tautinių epų, kuriuose dar aidi, kaip tolimi atsiminimai, barbariškosios praeities garsai, bet ir krikščionių tikėjimas toks gyvas ir stiprus, kad jo naujieji karžygiai yra pasiryžę kariauti ir naikinti visus, kas tik priešinsis Kristaus tikėjimo ir naujos kultūros ekspansijai.

Tokios ekspansijos kely atsiranda lietuvių tauta tuo metu, iš kurio pasiekia mus istorijos dokumentai. Situacija susidaro tokia: aplinkui slavų ir germanų tautos, jau subrendusios naujame gyvenime, sąmoningos ir turtingos krikščioniškosios kultūros turtais. Iš vakarų Kryžuočių ordinas, kuriam pagalbon ėjo visa krikščioniškoji Europa, iš rytų rusai, jau X šimtmečio pabaigoje priėmę krikščionybę, o kartu su ja ir „kirillicos“ rašmenis, pietuose gi lenkai, apsikrikštiję taip pat X šimtmety ir nuo to laiko pradėję kurti savo raštus — literatūrą. Lietuvių gi tauta tikrai nė nežinia kada galutinai apsistojusi mūsų gyvenamoj šaly, tebeglūdėjo dar iki XIV šimtmečio pabaigos senoviškoj savo tikyboj ir senoj viso gyvenimo santvarkoj.

Taip ilgai neprisiderinus prie krikščioniškosios epochos reikalavimų, ar lietuvių tauta bent buvo išauginusi pakankamai atsparumo nepasiduoti svetimai įtakai? Deja, to pasakyti negalime. Žinome, kad mūsų senoliai buvo narsūs, kad jie turėjo daug politinės išminties ir gerų vadų, kad jie savo valstybės sienas išplėtė nepaprastai plačiai, tačiau, deja, jų tautinė sąmonė ir jų kultūra, matyt, buvo gana silpna. Besiplėsdami jie patys pasidavė svetimos kultūros įtakai, priiminėjo svetimą kalbą, svetimus papročius, svetimą raštą. Kitaip ir būti negalėjo. Lenkai ir gūdai — rusai, su kuriais lietuviams lemta buvo daugiausia turėti santykių, jau buvo tiek sustiprėję kultūriškai, kad visokiomis santykiavimo formomis skverbėsi į Lietuvą jų kalba, raštai ir tautybė. Nuo pabaigos XIV šimtmečio krikščionybė, vis tiek iš kur ji būtų ėjusi, jau turėjo nešti kartu ir svetimą tautiškumą.

Šiandien mes piktinamės nedoru lenkų ir kryžiuočių apaštalavimu, bet pamirštame, kad tuo metu kitokio apaštalavimo beveik nė būti negalėjo. Principas „lygus su lygiu“ tėra tik teoretinė diplomatų politikų formulė ir neturi jokios reikšmės gyvenime, kai susieina dvi nelygios kultūros. Naujesnioji, aukštesnioji visuomet absorbuos atgyvenusią, žemesniąją.

Mūsų patriotinėj literatūroj, originalinėj ir verstinėj, dažnai naudojami kovų su kryžiuočiais motyvai, ir ordino riteriai, žinoma, rodomi nedori, žiaurūs, klastingi ir visokių nedorybių kupini. Iš tiesų, vakarų kaimynas, Teutonų ordinas, daugiausia yra iščiulpęs lietuvių kraujo ir gyvybės energijos. Būtų visai bergždžia ir beprasmiška ginti Ordino politiką, jo gruobuoniškus tikslus ir pačių kryžiuočių dorybes. Bet turėtume

suprasti, delko taip buvo. Vakarų Europos krikščioniškųjų tautų riteriai jau vien del Vakarų žmonėms privalomo aktyvumo, del gruobuoniškos ekspansijos ir fanatiško užsidegimo krikščioniškosios kultūros idealais, tegu ir klaidingai suprastais, laikė šventa savo pareiga kovoti prieš lietuvius - pagonis. Įsivaizduokime sau viduramžių riterius, fanatiškai pasiryžusius Kryžiaus karų žygiais išvaduoti iš saracenų Šventąją žemę ir Kristaus grabą ir del to panūdusius keliauti į žemės kraštą, įsivaizduokime juos išauklėtus riteriškosios kurtuazijos tradicijose, — ir mums bus suprantamas jų ainių atkaklumas kardu išnaikinti tamsią, barbarišką pagonų tautą, kokia jiems tegalėjo atrodyti lietuvių tauta. Mes tada ne tiek gal keiksime kryžiuočius ir visus, kurie tykojo mus praryti, kiek apgailestausime savo tautos likimą, arba stačiai tas aplinkybes, kurios neleido mūsų prabočiams anksčiau, kartu su kitomis tautomis, kaip lygiems su lygiais, įsiskiepinti krikščioniškai heleniškosios kultūros pradus.

IV.

Mūsų patriotinėj iš istorinių motyvų sukurtoj literatūroj, rodos, tik vienas Vincas Krėvė savo „Skirgailoj" yra giliai įžvelgęs į tos epochos tragiškumą ir Skirgailos asmeny parodęs klaikų dviejų epochų ir dviejų kultūrų kovos procesą, pakertantį pačias gyvastingąsias buities šaknis. Tame pat „Skirgailoj" parodytas ir kilnaus riterio Kellerio vaizdas, kuriuo piktinosi kai kurie ultra patriotai, pateisinamas čia ką tik išdėstytais sumetimais. Mes galime vien pastebėti, kad ir Krėvė, giliai įžvelgęs į epochos tragiškumą, vis delto senosios lietuvių religijos ir krikščionybės santykius traktuoja ne kritiškoj istorijos šviesoj, bet subjektyvinėj Skurdulio lūpomis reiškiamoj kompromisinėj ir gana moderniškoj teologijoj.

Taip pat ir Vydūnas, lietuvių tautos praeity ieškodamas garbingų stiprinančių veiksnių, stengiasi įžvelgti giliau į senovės lietuvių kultūros ypatybes. Vydūnas pirmiausia kreipia dėmesį į senovės lietuvių tikybą ir randa, kad ji buvo aukšto žmoniškumo ir kilnaus dorovingumo reiškėja. „Amžinoj Ugny" jis vaizduoja tos tikybos kilnumą ir jos kulto — saulės ir ugnies garbinimo — prasmingumą. Vydūnas mano, kad tikybos keitimas turėjo labai neigiamos įtakos lietuvių tautai,

kadangi senasis tikėjimas buvo ištryškęs iš pačios lietuvių tautos žmoniškumo esmės, ir jo išsižadant buvo pakirstos giliausios to žmoniškumo šaknys. Bet vis delto, suprasdamas, kad krikščionybės priėmimas buvo stačiai istorinė būtenybė, ieško kompromisinio kelio suderinti abidvi tikybas ir vaidilutės Grožvydos rankomis deda Kryžių šalia Amžinos ugnies, kaipo pasauly žūvančios amžinos Dievybės ženklą šalia tos pačios Dievybės atsikėlimo simbolio. Reikia pripažinti, kad Vydūno iškelti iš praeities tautiškumo veiksniai yra daug prasmingesni ir gilesni, negu didžiavimasis garsiais žygiais, dideliais užkariavimais ir plačiomis šalimis. Deja, apie senovės lietuvų tikybą mes neturime tiek duomenų, kad Vydūno teoretiški samprotavimai apie tą tikybą ir ją vaizduojamieji meno kūriniai mus įtikintų.

Štai čia ir pasirodo didžiausia mūsų praeities spraga ir skriauda, kad ta praeitis buvo giliai a i s t o r i n ė. Ji mums nesukūrė, ar bent nepaliko jokių žymesnių savos kultūros paminklų. Mes neturime savo epo, savo rašto, savo monumentų. Mes nieko tikra nežinome nė apie savo senolių religiją. Mes net nežinome savo garsiųjų kunigaikščių vardų, kaip juos tardavo mūsų žmonės lietuviškai. Atrodo, kad mūsų senovės kultūra visiškai nesirūpino tauta kaip kolektyvu — buvusiomis ir būsimomis kartomis.

Tiesa, mes šiandien džiaugiamės ir didžiuojamės savo tautos liaudies menu, dainomis, jų melodijomis ir poetingumu. Mūsų liaudies audinių raštai, jų švelnumas, subtilumas ir turtingumas tarsi liudija apie ilgų amžių kultūrą. Mūsų kalbos formų gausumas taip pat tarsi sako apie turtingą sielos gyvenimą ir aukštą praeities kultūrą. Visa tai tiesa, bet, deja, to permaža. Visa tai nėra sąmoningi kultūros padariniai, o tautų kovos ir lenktyniavimo arenoj nulemia tiktai sąmonė. Visi tie liaudies išsaugoti mūsų kultūros turtai yra savaime tautoj išaugę, kaip puikiausi žiedai trąšioj pievoj. Jie rodo, kokia turtinga lietuvių tautos prigimtis. Tik šitoj našioj prigimties dirvoj stoka buvo šeimininko, kuris būtų galėjęs tuos turtus auginti, kultivuoti, jais gėrėtis, didžiuotis ir del to save juose jausti ir savyje augti. Pagaliau, tie mums šiandien žinomi liaudies kūrybos turtai yra sukrauti per porą paskutinių-

jų šimtmečių, kuomet apie šiokią ar tokią liaudies tautinę sąmonę visai nė kalbėt netenka.

Valstybinis visuomeninis lietuvių tautos susitvarkymas senovėj taip pat nerodo savo kultūroj išauklėto sąmoningumo. Lietuvių valstybė besiplėsdama leidžia svetimiems gaivalams absorbuoti savo tautos branduolį, ir niekur nerandame pastangos daryti įtakos kitiems, asimiliuoti juos, bet, priešingai, valdantieji sluoksniai patys nuostabiai greitai asimiliuojasi ir nutausta. Tautinės lietuviškos dvasios Lietuvos valstybėje, berods, nebūta. To reiškinio priežastis jau anksčiau buvo nurodyta, būtent, pavėluotas krikščioniškai heleniškosios kultūros priėmimas, kuris tik vienas išmokė tautas rašto ir paskatino ugdyti ir saugoti kultūros turtus.

V.

Kokie tie kultūros ir kūrybos turtai, kuriuos laimėjo kitos tautos tuo tarpu, kai lietuviai tebeglūdėjo dvasiniai kontempliatyvinėj, išviršiniai karingoj, bet aistorinėj senovėj? Šitas aplinkinių tautų kultūros vaizdas čia mums reikalingas ne tam, kad, pamatę begalinį kontrastą tarp jų ir mūsų, tuščiai sielotumės ir jiems pavydėtume, bet tam, kad žinotume, į kokią šeimą mes įstojame, priimdami krikščionybę, ir kad įsisąmonintume, kiek pavėlavome į tą šeimą įstoti, kokių žmonijos dvasios ir literatūros evoliucijos laipsnių neperkopėme. Mums reikia žinoti, kokie reiškiniai yra perėję per mūsų tautos sąmonę, su kokiais mes esame surišti kūrybine giminyste ir tradicijomis, o nuo kokių esame visai laisvi.

Taigi pirmiausia, kaip jau buvo aukščiau minėta, mes praleidome tautinių epų kūrimosi periodą. Šitas klausimas tačiau negali būti visu griežtumu išspręstas. Tas faktas, kad šiandien mes neturime susiformavusio tautinio epo, dar nereiškia, kad anais laikais jo nebūta, arba kad nebūta bent palaidų jo dalių — rapsodų, karžygiškų epinių pasakojimų ir giesmių. Priešingai, yra duomenų spręsti, kad tokios epinės poezijos tuomet būta. Daugelis kronikininkų ir keleivių, anais amžiais lankiusių aisčių ir lietuvių gyvenamus kraštus, pasakoja, kad šermenų apeigos ten būdavę atliekamos su savotiškais sinkretiniais žaidimais, kurių metu giesmėmis garsindavę

velionies nuopelnus ir žygius. Tai liudiją IX amž. anglosaksų jūrininkas Vulfstanas, XIII amž. Kryžiuočių ir Prūsų taikos raštas, XIV amž. kronikininkas Vincentas Moguntinietis, kurio pasakojimą apie dainių Rykselį kartoja J. N. Beckeris ir S. Daukantas*). Tad visai galimas daiktas, kad epui medžiagos — paskirų epinių dainų lietuvių tautoj ir būta. Bet šiandien mums iš to maža paguoda. Epas kaipo visuma nesusidėjo, o jo problematinės nuotrupos greit, matyt, išdilo iš tautos atminties. Tas įvyko juo greičiau, kad tos epinės giesmės, be abejo, nebuvo laisvos nuo senosios tikybos elementų: dievų šaukimosi, burtų, kerėjimų ir pan. Bet gana ir to, kad jos buvo pagonystės palikimas, ir del to naujos religijos skelbėjai visu smarkumu prieš jas kovojo.

Bet jei ištiesų lietuvių tauta, žengdama į istorijos areną, dar turėjo epinių dainų, o tik vėliau, užguita, jas pamiršo, tai ši praeities skriauda bus mums juo labiau skaudi. Mes netekome galingos tautiniam jausmui auklėti priemonės. Tautinis epas yra stipri tautos vienybės jungtis, jos garbės ir ambicijų žadintojas, tėvynės meilės kurstytojas, žodžiu, tautinės sąmonės sargyboje jautriausias budėtojas. Eidamas iš kartos į kartą, jis persisunkia visais tautos išgyvenimais, jos filosofija, jos nuotaika. Jis tampa nenutraukiamas buvusių ir esamų kartų ryšys. Atsiminkime tik auklėjamąją reikšmę graikų Ilijados ir Odisėjos, romėnų Eneidos, vokiečių Nibelungų, rusų bylinų, arba prancūzų Rolando giesmės, kur „saldžiosios Prancūzijos“ meilė ir ištikimybė karaliui įspaudžiama į širdis didvyriškais kilniųjų karžygių žygiais, mirčią ir pagaliau šventųjų ir Dievo palaimos pažadais. Literatūros meno atžvilgiu savojo epo stoka taip pat neigiamai atsiliepė į visą mūsų kūrybą. Mes neišlavinome epinio grožio pajautimo, mes pasidarėme nebegabūs epiniam žanrui. Mūsų tautos vaizduotė neturėjo kur šioj plotmėj auklėtis. Pasakos epo pavaduoti negali. Norint jose ir glūdi nemaža išminties, bet jos perdaug nerealios, perdaug atitrauktos nuo konkrečių tautos gyvenimo reiškinių. Jų paslėpta prasmė veikia gal tautos pasąmonę, bet ne sąmonę. Pasakos pagaliau perdaug lakus, lengvas ir tai tarptautinis žanras, kad galėtų bent kiek

---

*) Plačiau ž. M. Biržiškos „Lietuvių dainų literatūros istorija“.

sėkmingiau pavaduoti rimtą, svarų, tautos krauju ir dvasia amžiais maitintą liaudies epą. Nutrūkus ryšiui su epine viduramžio kūryba ir pasibaigus heroiškam istorijos laikotarpiui, lietuvių tauta, jau ir taip linkusi į pasyvumą, galutinai paskendo pasakų fantasmagorijose, nerealaus fiktyvinio gyvenimo vaizduose. Negalėdama pasireikšti veiklia meno ir literatūros kūryba, ji labiau pamėgo pasakos užburtas pilis ir jose žiauraus burtininko kalinamas karalaites ir karaliūnus, juoba, kad politinės ir visuomeninės mūsų gyvenimo aplinkybės vis labiau darė pačią mūsų tautą panašią į tas užburtose pilyse kalinamas karalaites. Be to dar, lietuvių liaudis, neturėdama epo, ėmė skendėti lyriškoj kontempliacijoj ir rezignacijoj. Ir priprato lietuvis kiekviename sunkesniame gyvenimo momente pabėgti į fantastišką pasakų netikrovę, arba guostis ir ramintis lyriškais nusiteikimais. Lyriškas išgyvenimas daugiau subjektyvus, ir del to lyrinė daina daug silpnesnis tautos vieningumo ryšys, negu epinė giesmė. Pagaliau, be tautinio liaudies epo ir dabar dar skursta visa mūsų literatūra ir menas. Atsiminkime, kiek įvairioms meno šakoms epas duoda medžiagos, kiek motyvų, siužetų, ir mes suprasime, koks tai gilus ir turtingas visos kultūros gyvenimo šaltinis.

Be tautinio liaudies epo, mes dar negavome patirti ir savo dvasioj pergromuluoti nė kitų viduramžio kūrybos žanrų. Pati lyrinė daina, kultivuota viduramžio trubadūrų ir minezingerių, tampa visai kitokia, negu liaudies daina. Liaudies dainai del jos paprastumo ir nayvaus nuoširdumo gal pripažinsime pirmenybę, bet tautos vienybės jausmui, o dar daugiau literatūrai daugiau reikšmės turės sąmoningai kuriamoji individualinė daina, nes ji sudaro jau tam tikrą klodą literatūros lobyne, kūrybos pastangomis ir poetinėmis priemonėmis sąmoningai įgytą, taigi juo labiau brangintiną. Viduramžio lyrinė individualinės kūrybos daina Vakarų Europoj jau išugdo plačią literatūrą ir atramą tolimesnei to žanro evoliucijai.

Pagaliau viduramžio religiniai vaidinimai duoda pradžią visai dramatinei vėlyvesniųjų laikų literatūrai, vaidybos menui ir teatrui. Tie vaidinimai nėra vien paprasti sinkretiniai liaudies žaidimai, bet jau daugiau ar mažiau organiška dramatinio teksto ir vaidybos visuma, vėl gi sudaranti pagrindą to-

limesnei dramatinio žanro kūrybai. Mes nė šito pagrindo neturime. Vėlyvesnis Vilniaus akademijos jėzuitų teatras yra mums visai svetimas ir jokios įtakos nei mūsų dramaturgijai, nei vaidybai neturėjo.

Kai lietuvių tauta, pagaliau, 1386 metais oficialiai apsikrikštija, o beveik dviem šimtmečiais vėliau pasirodo pirmosios religinės literatūros užuomazgos, kituose kraštuose klesti žymiausioji kultūros ir meno gyvenime epocha — Renesansas. Jeigu viduramžis nutiesė tautinėms literatūroms kurti pagrindus, tai Renesansas atnešė naujų ugdymo pradų — klasikiškosios graikų ir romėnų kultūros elementų. Šitie naujieji pradai buvo tarsi mielės, kurios fermentavo ir kėlė tautinių literatūrų klestėjimą. Tobulėja skonis, atsiranda elegancijos ir gražių formų pamėgimas. Atsiveria nauji ne tik meno, bet ir mokslo horizontai, tautos bręsta ir galutinai sąmonėja. Iš viso, Renesansas atneša tiek daug naujų dalykų, naujų išradimų, naujų pažiūrų į gyvenimą, gamtą ir žmogų, ir senų vertybių naują įvertinimą, kad visas jo lobis tegalėjo būti priimtas ir įsamonintas tik tų tautų, kurios jau buvo pasiruošusios jį sutikti, sugebėjo pamažu pergromuluoti ir įstiprinti savo kūrybos lytimis.

Tad pirmiausia Italijoj, Renesanso lopšy, tuo metu, kai Lietuva dar skendėja tamsoj, jau yra seniai praėjęs ne tik didysis Dantė, Petrarka, Boccaccio, bet ir Ariosto jau rašo savo rafinuoto išmislingumo „Šėlstantį Orlandą" ir Torquato Tasso poetiškiausiais vaizdais aprašinėja „Išvaduotosios Jeruzalės" kovas ir meilės aistras, ir didieji plastiškųjų menų genijai kuria visiems amžiams stebėtis didžiuosius veikalus: Rafaelis — Madonas, Michelangelo — skulptūras ir Sikstinos freskas, Leonardo da Vinci — paslaptinguosius Džiokondos, šv. Onos ir šv. Jono šypsnius. Tuo metu jau ir Servantesas užmuštinai buvo pašiepęs savo Don Kichotu riteriškosios literatūros tuščią fantastiką, ir Calderonas savo dramaturgijoj kūrė naujo pobūdžio mistiką ir naują regimojo pasaulio patyrimą, persilaužusį per subjektyvų poeto išgyvenimą, ir didysis Šekspyras analizavo sudėtingiausias žmogaus sielos aistras, savo genialia intuicija nušviesdamas giliausius jos kampelius. Net ir lenkai tuo metu jau turi gausią istorinę literatūrą, o

XVI šimtmety — visą eilę rašytojų su dideliu poetu Kochanovskiu priešaky.

Šitie keli bruožai jau pakankamai leidžia mums spręsti, kaip aukštai buvo iškilęs kultūros gyvenimas kituose kraštuose tuo metu, kada lietuvių tauta žengė pirmuosius žingsnius nauju keliu. Mes neturėjome progos ne tik patys dalyvauti didžiuose Renesanso darbuose, bet nė pavėluotai atgaivinti juo savo tautos kūrybinių pajėgų. Nei viduramžio, nei klasikiškosios Renesanso kultūros elementai nėra prigiję lietuvių tautos sąmonėj. Tiesa, per Vilniaus Akademiją, jėzuitų įkurtą 1578 m., Renesanso idėjos ima į Lietuvą prasiskverbti, bet jau — pervėlu. Jų padariniai — tai jau ne iš gyvojo lietuvių tautos organizmo išaugusios atžalos, bet persodinti svetimi diegai, pirktosios puošmenys. Ryšys su lietuvių tauta jau nutrūkęs. Negausūs lietuviškosios sąmonės reiškėjai, kaip Rotundas, Michalon Lithuanus, yra izoliuoti, lietuvių kalba palikta tik bažnyčios reikalams — ir tai tik kaip *malum necessarium* kovoti su reformacija, o nuo viso kultūrinio gyvenimo, nuo kūrybos ji yra atstumta. Aukštesnieji sluoksniai ir bajorija ją vis labiau ima pamiršti, o liaudis, paskendusi tamsybėj ir vergovėj, anais laikais nieko nereiškė. Jai liko pasyvi, bet garbinga rolė — išsaugoti brangiausią tautos turtą — kalbą, papročius ir, gaivinantis nesąmoninga savo kūryba, laukti tų laikų, kada iš jos pačios kilę vadai paims tautos likimą į savo rankas.

Tokiu būdu matome, kad ta mūsų tautos praeitis, kuri literatūroj vadinama „garbinga senove", yra padariusi mūsų kultūrai didelių skriaudų ir bemaž ko nepražudžiusi visos tautos. Ar del to buvo kaltos geografinės mūsų tada gyvenamo krašto aplinkybės, ar mūsų protėvių konservatiškumas, ar politinės vadų ir kunigaikščių klaidos, palikime spręsti istorikams. Šiandien būtų netikslu ką nors del to kaltinti, o juo labiau tos praeities išsižadėti. Ji, tiesa, paliko mus užpakalinėse kitų tautų eilėse, tačiau iškėlė ir daugelį tokių savybių, kuriomis mes ir šiandien galime didžiuotis. Mūsų tauta pasirodė buvusi narsi, mylinti laisvę, dora, gabi poezijos ir meno kūrybai. Be to, ji dar pasirodė ir tiek gaji, kad per keletą šimtmečių viena liaudis, be šviesuomenės, sugebėjo išsaugoti savo kalbą, papročius ir kūrybinius sugebėjimus.

VI.

Lietuvių literatūroj, kaip buvo jau minėta, senovės aukštinimo motyvai yra gausūs, o jais pagrįsta tėvynės meilės ideologija jau perėjo keletą evoliucijos laipsnių.

Pirmiausia čia minėtinas vadinamas žemaičių bajorų romantizmas. Dionizo Poškos „Dūmojimas ant senos pilies Vilniuje"*) ir „Mūsų verksmų valandoj", Valiūno „Birutė" ir Simano Stanevičiaus „Žemaičių šlovė" jau visai ryškiai parodo tos ideologijos pradus. Visų jų bendra versmė — lietuvių tautos senovė, praeitis. Remdamiesi senove, Valiūnas ir Poška susidaro savotišką lietuvių tautos sąvoką. Pirmasis lietuviais laiko latvius, o antrasis — net ir estus. Jiems ne tik „užnemunietis", „aukštaitis" ir „žemaitis", bet taip pat „lietuvis" ir „žemaitis" painiojasi kaip dvi tos pačios kategorijos parūšys.

Kai nėra aiški lietuvių tautos sąvoka, nėra aiškus nė jos išskyrimas iš kitų tautų. Vis delto pirmieji XIX šimtmečio mūsų patriotai skiria lietuvius ne tik nuo rusų, kas savaime suprantama, bet ir nuo lenkų, kas tuo metu buvo ne taip jau lengva. Dionizas Poška Lietuvos žlugimą laiko unijos su lenkais vaisiumi:

Dabar, kad buitis tavo su lenkais lyginta,
Lygiai tu ir tėvystė tavo sutrupinta.
Kad ant lakštos pasaulio nėr lenkų, nė tavęs,
Kas tur taip kietą širdį, kad nebūt dūsavęs?
(Dūmojimas)

O Valiūnas, susirūpinęs lietuvių kalbos grynumu, nurodo Poškai, kad į lietuvių kalbą ne tik lotynų, bet ir vokiečių ir lenkų „daug žodžių primišo".

Tačiau vyriausias žemaičių bajorų romantinės ideologijos punktas — tai garbingos senovės aukštinimas. Lietuva buvusi plati ir galinga, lietuviai, pasak Poškos, kirtę sprandą ir skitui ir kryžiokui, o „Pruts, Tyrs, Dūnojus jų saitus dėvėjo". Iš tokios garbingos senovės sugretinimo su menka dabartim kyla poetams patriotams romantiškas skausmas:

---

*) Vertimai iš Szahino.

Tarp gulyklų (griuvėsių) klajodams atėjūns iš tolo
Klausiu kame? kur dingo? Regit patys uolą.
Senų amžių gailesys širdį tur suspaustą,
Ant kapų jūsų verkiu, dieną, naktį raustu.
(Dūmojimas).

Bet, kaip vėliau „Auszros“ poetams ir Maironiui, taip dabar žemaičių romantikams tas skausmas žadina ne nusiminimą, bet pasiryžimą tesėti ir patriotinį entuziazmą. Minėtinas tokio optimizmo pavyzdys, savotiškas himnas, tai Simano Stanevičiaus 1823 m. parašyta „Žemaičių šlovė“. Poetas džiūgauna, kad šaunam Vilniaus mieste žemaičiai sutartinai sujudo taisyti „ką amžiai pagadino“, kad atgijo tėvų garbė ir kalba, kad prisikėlė Ringaudo, Mindaugo, Gedimino, Algirdo ir Kęstučio šlovė, kad užtekėjo šviesi saulė ir „šimtabalsis garsas“ skelbia pasauliui:

Veizėk, sviete nusiminęs,
Kas ten šiaurėj atsitiko:
Lietuvos senos giminės
Pražuvime sveikos liko.

Kitas pagrindinis žemaičių romantikų patriotinis ideologijos punktas, gimtosios kalbos aukštinimas, artimai susijęs su senovės garbinimu. Reikia esą mylėti „liežuvį“, kuriuo, pasak Poškos, kalbėjęs Odoakras, Mindaugis, Kęstutis, Algirdas, Vytautas ir net Jogaila. Jei dar prisiminsime, kad pirmosios XIX šimtmečio pusės mūsų poetai skelbė vienybės reikalą ir aštriai peikė nutautėlius, kurie, išsižadėję savo garbingų protėvių, pamiršo gimtąją kalbą, tai ir turėsime visus svarbesniuosius žemaičių romantizmo patriotinės ideologijos punktus. Griežtesnių opozicinių obalsių prieš lenkus ir rusus, o taip pat ir konkretesnių lietuvių kultūros klausimų ši ideologija dar nekelia. Simanas Daukantas ją pagilina ir duoda jai stiprius pagrindus, savo istorijos raštuose atkurdamas tos garbingos senovės vaizdą. Tą patį uždavinį jau buvo atlikę Narbutas, Kraševskis ir kiti lenkiškai rašiusieji, kurių raštai pasklido anksčiau ir plačiau, negu Daukanto. Bet mūsų žemaitis istorikas ankstyvojoj patriotinėj literatūroj minėtinas dar ir del to, kad ne vien lietuviškai rašė, bet, kad idealiai gražiomis

spalvomis piešdamas garbingą senovę, faktinai prieš akis turi skurdžią dabartį ir kiekvieną dabarties neigiamybę stengiasi atsverti atitinkama preities teigiamybe. Tik paskaitykime kaip jis aprašinėja senovės lietuvių būdą, papročius, darbus, žaidimus, išvaizdą ir jų karštą tėvynės meilę! Tokiu būdu Daukanto atkuriama garbinga senovė skaitytojo sieloj įsisąmonina kaip aukštas sektinas idealas, ir del to istoriniai Daukanto raštai gauna gilios auklėjamos prasmės.

Atskirą varijantą patriotinėj senovės garbinimo XIX šimtm. mūsų literatūroj sudaro Antano Baranausko poezija. Atsistojęs ne tik ant tėvynės meilės, bet ir ant religijos pagrindo, jis skelbia atkaklų paspriešinimą maskoliams, ir šiuo atžvilgiu yra daug sąmoningesnis ir moderniškesnis už žemaičių bajorus. Garbina senovę ir Baranauskas del to, kad tada Lietuva buvo plati ir galinga, o joje

> Žmonės laimingi buvo turtingi,
> Niekur nebuvo vergijos.

Bet ne vien del garbės ir galybės brangi yra Baranauskui senovė; ji, be to dar, ir doros, gražių papročių ir tradicijų saugotoja, ir jis skaudžiai sielojas, kad naujaisiais laikais lietuviai tų senovės papročių ir nešiosenos išsižada. Jaunos marčios, esą, baisu ir pasakyti, nenorinčios nešioti nuometų

> Ir skarelėm mažom ryši be sarmatos —
> Iš po jų palaidų plaukų žiupsniai matos!

Laikydamas senovę ir tautinius papročius dorovingumo saugotojais, Baranauskas tęsia Daukanto darbą ir net Duonelaičio tradicijas, kurių vėl naują suklestėjimą turime Vydūno moksle ir kūryboj. Bet vienu atžvilgiu išsiskiria Baranauskas iš visos patriotinės mūsų literatūros, tai būtent pernelyg jau palankiu nusistatymu lenkams. Baranauskui, kaip ištikimam Bažnyčios tarnui ir aplenkėjusio kunigų luomo nariui, garbingos lietuvių tautos praeity švietė dar vienas taškas — krikščionybės priėmimas. Del to negalėtume daryti poetui priekaištų, jeigu jis lietuvių apkrikštinimo nebūtų laikęs lenkų nuopelnu, ir jau visą gyvenimą likęs uoliu lenkiškosios kultūros ir net kalbos gynėju. Del to patriotinėj XIX šimtm. literatūros

ideologijoj Baranauskas, agresingai nusiteikęs maskoliams, daro didelį žingsnį pirmyn, bet, pasiduodamas lenkų įtakai, nenorėdamas nuo jų atsiskirti ir išsižadėdamas savosios kultūros, žengia atgal. Atrodo, kad ir garbinga senovė miela jam tik del to, kad ji atvedė lietuvius į katalikiškos lenkystės prieglobstį.

„Auszros" metu ir vėliau iš jos išaugusioj literatūroj praeities garbinimas pasiekia aukščiausio laipsnio. Be visos eilės mažųjų poetų, to laikotarpio viršūnėje stovi Maironis, kurio poezijoj patriotinė ideologija yra išreikšta plačiausiai ir meniškiausiai. Pagrindinės XIX šimtm. poetų patriotų idėjos, kurias aukščiau nurodėmė, dabar skamba dar didesniu patosu. Lietuvių tautos sąvoka dabar yra jau aiškiai susikristalizavusi. Žemaičiai, aukštaičiai, dzūkai, zanavykai, kapsai ir visos kitos tarminės vienetos dabar laikomos tos pačios nedalomos Lietuvos ir lietuvių tautos dalimis. Istorinė „Žečpospolitos" „litvino" sąvoka užleidžia vietą etnografinei lietuvio sąvokai, nors geografines etnografinės Lietuvos sienas tos gadynės patriotai buvo linkę praplėsti juo toliausiai. To irgi reikalavo tautinės garbės jausmas. Iš kaimyninių tautų lietuvių tauta buvo aiškiai išskirta ir pastūmėta kovoti su jomis del savo teisių. Garbinga senovė tampa galingu tautinio susipratimo veiksniu, sąmonėjimo ir kovos akstinu. To laikotarpio mūsų rašytojai, poetai ir dramaturgai, ieškodami istorijoj savo kūriniams medžiagos, ieškojo tiktai tėvynės meilę ir tautinę garbę žadinančių pavyzdžių. Pietario „Algimantas", M. Šiaulėniškio „Pilėnų kunigaikštis" ir Maironio patriotinė lyrika yra ankstyvesni tos rūšies kūriniai, o Maironio istorinės dramos — vėlyvojo tautinio idealizmo pavyzdžiai. Skaitydami tas dramas, matome, kad net tokis aukštos kultūros ir stipraus talento poetas praeity paieškojo medžiagos ne kokioms sudėtingesnėms psichologinėms, dorovinėms, istoriosofinėms literatūros problemoms, bet vien tiktai tėvynės meilei kelti. Jokios istorinės perspektyvos, nei laiko, nei vietos kolorito tuose kūriniuose nerandame. Garbingos senovės aukštinimas ankstyvesniame poaušriniame laikotarpy yra tiek giliai įsišaknijęs mūsų visuomenėj, jog net stipriausias pozityvizmo ir realizmo šulas, Vincas Kudirka, suformuluoja šūksnį, kuris lig šiol tebeskamba mūsų tautiniam himne: iš praeities tavo sūnūs te stiprybę semia! Berods tuometu kitokio stiprybės šaltinio lietuvių tautai nė nebūta.

Ankstyvesniame poaušriniame laikotarpy, apie 1900 metus, tik vienas Vydūnas, kaip jau anksčiau buvo minėta, kritiškai sugebėjo įvertinti tą gana neturiningą, nors keliantį jausmus, praeities garbinimą. Trečiojoj „Probočių Šešėlių" daly jis ironizuodamas pašiepia Keleivį, kuris šviesdamas į „senovės glūdumus", nori Tautvydą įtikinti, kad, kiek tik akys siekia, visur kitados buvusi Lietuva, kad kur tik yra žinomas koks didvyris, tai vis iš mūsų kilęs, ir kad visi pasaulio mokslai esą prasidėję iš mūsų Lietuvos. Tokių šūksnių suagituoti Dainuotojai, šaukdami „Lai gyvuoja aukštai mūsų tėvynė Lietuva", manosi auginą jos garbę, bet nesutarę susivaidina, ir Duobkasys, tautos dvasios saugotojas, pasiunčia juos į pragarą. Kaip žinome, Vydūnas taip pat aukština senovę, bet ieško joje ir mano randąs daug kilnaus žmoniškumo, išminties ir dorovingumo vertybių.

Po spaudos grąžinimo jaunoji rašytojų karta „garbingą senovę" eksploatuoja jau kitokiais literatūros meno tikslais. Ieško joje vietos ir laiko kolorito, poezijos, dorovinių, psichologinių ir istoriozofinių problemų, arba, pagaliau, istorinės tikrovės. Šioj plotmėj turime priimti V. Krėvės „Dainavos šalies padavimus", „Šarūną", „Skirgailą", „Likimo keliais", Liūdo Giros „Kerštą", „Svečius", Balio Sruogos „Milžino paunksmę", V. Bičiūno „Žalgirį".

„Garbingos senovės" motyvai emociniais patriotiniais tikslais dar ir šiandien, nors negausiai, yra kartojami mūsų literatūroj. Bet jie turi jau aiškų epigoniškumo pobūdį. Tauta subrendo, sustiprėjo, ir vyriausias patriotinio romantizmo idealas „Prikelkime Lietuvą mūsų" — pasiektas. Tad kartu pasireiškė ir ano laikotarpio patriotinės ideologijos krizė. Anų laikų entuziazmas atvėso, šių dienų gyvenimas iškėlė į paviršių daug drumzlių, o nauji idealai dar nesusikristalizavo. Gyvename autokritikos ir pilietinio auklėjimosi laikotarpį. Garbingos senovės pavyzdžių literatūra kaitino mūsų jausmus ir mokė mirti del tėvynės. Naujieji idealai turėtų mus išmokyti garbingai gyventi ir kurti tėvynei. Kokie bus tie idealai, parodys gal netolima jau ateitis ir kūrybinių tautos pajėgų intuicija.

Horst Engert.

Faust, das Lebenswerk Goethes.

„Die Tat ist alles, nichts der Ruhm."

Angesichts dieser Worte, die Goethe im zweiten Teile der Tragödie seinem Faust in den Mund gelegt hat, die wir aber ohne weiteres berechtigt sind als ein Bekenntnis des grossen Dichters selbst aufzufassen, der ja alle seine Dichtungen als „Bruchstücke einer grossen Konfession" bezeichnet hat, angesichts dieser Worte wollen mir all die rauschenden Goethefeiern, die man jetzt in der ganzen Kulturwelt veranstaltet und die Goethes Ruhm verkündigen sollen, nicht recht behagen. Schlimm genug, wenn unsere Zeit es überhaupt nötig hat, den Ruhm Goethes noch zu verkündigen; schlimmer noch, wenn sie, wie es immer mehr den Anschein gewinnt, so oberflächlich ist, sich mit der Verkündigung dieses Ruhmes zufrieden zu geben. Denn Ruhm ist ja, wie Rainer Maria Rilke ebenso tief wie treffend gesagt hat, nichts anderes als die Summe der Missverständnisse, die sich um einen grossen Menschen bilden. Das hat Goethe in seinem langen Leben im guten wie im schlimmen Sinne oft genug selbst erfahren, und er würde es nur erneut bestätigt finden, wenn er heute unter uns träte. Lassen wir also in dieser feierlichen Stunde, in der wir des Todestages Goethes gedenken wollen, der sich am 22. März*) zum hundertsten Male gejährt hat, lassen wir also jetzt leichten Herzens Goethes Ruhm ganz beiseite, und halten wir uns an das, was nach seinen eigenen Worten alles ist, an seine Tat.

Allerdings dieses einzigen Mannes Tat ist so vielseitig, mannigfaltig und umfassend, dass man daran verzweifeln müsste, sie in dem Rahmen eines kurzen Vortrages auch nur in grossen Linien zu umreissen, war er doch nicht nur ein ganz grosser Dichter, sondern auch ein bedeutender Naturforscher, ein hervorragender Organisator und vor allen Dingen ein güti-

---

*) Der hier abgedruckte Vortrag wurde anlässlich der Goethe-Feier des Deutschen Gymnasiums zu Kaunas am 4. April 1932 gehalten.

ger, liebe- und verständnisvoller Mensch. Aber unter all' dem, was er geleistet und geschaffen hat, befindet sich eine Dichtung, die nicht nur so menschheitlich bedeutend ist, dass sie in die Weltliteratur im strengsten Sinne des Wortes emporragt, in die vielmehr auch alle Seiten von Goethes Wesen zum mindesten im Reflex eingegangen sind: der „Faust". Der Faust ist im umfassendsten Sinne d a s Lebenswerk Goethes, so dass wir ihn gewissermassen als das Symbol seines ganzen Schaffens, seiner gesamten Tat betrachten dürfen, und zwar aus dreierlei Gründen.

Es ist allgemein bekannt, dass Goethe über 60 Jahre, von den letzten Wochen seines zweiten Frankfurter Aufenthaltes 1771 bis wenige Wochen vor seinem Tode 1832, an dieser Dichtung gearbeitet und geschaffen hat. So haben an ihr die feurigen Kräfte einer genial stürmischen und drängenden Jugend, die gefestigten, selbstsicheren Kräfte reifer Mannesjahre und die still waltenden, besonnenen Kräfte eines gesegneten Greisenalters gestaltet. Doch noch mehr als dies! Mit dem Dichter, seinem Erfahrungskreis, seiner gesamten Einstellung zu Welt und Leben hat sich auch der Plan seiner Dichtung und damit diese Dichtung selbst von Stufe zu Stufe entwickelt; und so ist die Entstehung dieser Dichtung ein organisches Wachsen von innen heraus, ganz wie es die Kunstlehre Herders und des jungen Goethe im Sinne der irrationalistischen Tendenzen des Sturmes und Dranges als Ideal gefordert hatte, ein organisches Wachsen aber vor allem, das mit dem organischen Wachsen von Goethes eigenem Menschentum stetig Schritt hielt. Und gerade aus dieser Parallelität zwischen Goethes eigener menschlicher und künstlerischer Entwicklung und der Aus- und Umgestaltung seines Faust ergibt sich nun der letzte und bedeutungsvollste Grund für die Berechtigung, den Faust als d a s Lebenswerk Goethes zu betrachten, als d i e Tat Goethes zu nehmen: Indem die Faustdichtung zugleich mit Goethe allmählich wuchs, da Goethe am Faust jeweils immer nur das zu gestalten vermochte, was gerade seines eigenen Lebens Gefühl, Streben und Ziel war, wurde diese Dichtung als einzige unter allen seinen Dichtungen ein Spiegelbild von Goethes ganzem Leben, von Goethes gesamtem Fühlen, Denken und Wollen, von Goethes Lebenstat. Goethe hat gerade diese Be-

dingtheit seiner Faustdichtung und ihres allmählichen Werdens selbst erkannt und anerkannt, und er hat dies zum Ausdruck gebracht in den Versen vom Mai 1798:

„In goldnen Frühlings Sonnen-Stunden
Lag ich gebunden
An dies Gesicht.
In holder Dunkelheit der Sinnen
Konnt' ich wohl diesen Traum beginnen,
Vollenden nicht."

Vollenden konnte er ihn erst, als er, ein Greis, auf sein Leben und Schaffen zurückblickte und daran gehen durfte, dieses Lebens und Schaffens geheimen Sinn zu deuten. Denn dadurch wurde ihm selbst erst der Schlüssel zum Sinn seines Faust gegeben. Ist doch eben der Sinn dieser Dichtung der Sinn von Goethes eigenem Leben. Und deshalb heisst, den Sinn der Faustdichtung erfassen, zugleich auch, zu den letzten Tiefen von Goethes eigenem Wesen und Werden vordringen. — „Die Tat ist alles". Und der Faust ist unter diesem Aspekt Goethes Tat im eminentesten Sinne des Wortes.

I. Die äussere Entstehungsgeschichte des Faust.

Welche Ausnahmestellung der „Faust" unter Goethes Dichtungen von vornherein eingenommen hat, ist schon daraus zu ersehen, dass wir uns bei kaum einem seiner anderen Werke aus des Dichters eigenen schriftlichen und mündlichen Äusserungen so genau über die Entstehungsgeschichte unterrichten können wie beim „Faust". — Es ist selbstverständlich, dass Goethe in den erwähnten 60 Jahren nicht etwa ununterbrochen am Faust geschaffen hat. Vielmehr traten für den Dichter innerhalb dieses Zeitraumes auf weite Strecken ganz andere dichterische, wissenschaftliche, amtliche und menschliche Aufgaben in den Vordergrund. Dann ruhte — oft sehr lange — Goethes Arbeit am Faust ganz. Musste Goethe doch erst immer wieder ein Stück seiner eigenen Entwicklung hinter sich gebracht haben, um an ihm weiterschaffen zu können. Berücksichtigt man dies, so ergeben sich vier Perioden, in denen sich

Goethe seinem Faust wirklich intensiv gewidmet hat, Bauperioden nennt sie Korff, indem er die Entstehungsgeschichte des Faust mit der Baugeschichte der grossen gotischen Dome in Deutschland vergleicht.

Die erste dieser Perioden ist die Frankfurter Periode 1774—1775. Ihr Ergebnis, den sogenannten „U r f a u s t", hat Goethe nicht veröffentlicht. Der Urfaust ist uns vielmehr nur in einer Abschrift des Weimarer Hoffräuleins von Göschhausen erhalten und erst 1886 im Nachlasse dieser Dame von Erich Schmidt aufgefunden worden. Er besteht, wenn wir die „Garten" und „Gartenhäus'chen" überschriebenen Szenen, wozu uns ihre enge Zusammengehörigkeit im Hinblick auf Zeit und Handlung völlig berechtigt, in eines rechnen, aus 21 Szenen. Die ersten drei von ihnen bilden einen ununterbrochenen Zusammenhang: Fausts erster Monolog, die Beschwörung des Erdgeistes, Fausts nächtliches Gespräch mit seinem Famulus Wagner. Dann aber folgen drei Szenen, von denen jede ganz für sich allein steht; vor, hinter und auch zwischen ihnen gähnen Lücken: Mephistos Gespräch mit dem Schüler, der im Urfaust noch Student heisst, Auerbachs Keller (hier noch in Prosa) und eine kurze, „Landstrasse" überschriebene Szene von nur vier Versen. Die Unverbundenheit dieser Szenen nicht nur unter sich, sondern auch zu dem Vorhergehenden und Folgenden, vor allem aber der Inhalt der beiden grösseren von ihnen legen die Vermutung nahe, dass wenn auch nicht ihre Ausführung, so doch ihre Konzeption bis in Goethes Leipziger Studentenzeit (1765—1768) zurückreicht. Doch bieten im übrigen Goethes eigene Äusserungen dafür keinen weiteren Anhaltspunkt. Die noch übrigen 15 Szenen bilden eine geschlossene Einheit. Sie umfassen das schon so gut wie lückenlos, was wir als Gretchentragödie zu bezeichnen pflegen. Die letzte von ihnen, die Kerkerszene, ist in Prosa abgefasst, an ihrem Ende fehlt noch jeder Hinweis auf Gretchens seelische Errettung. Mit diesem Szenenbestand seines Faust ist Goethe offenbar nach Weimar gekommen, und er hat dann in den ersten 10 Weimarer Jahren (1775—1786), in denen ihn seine Liebe zu Frau von Stein erst leidenschaftlich aufwühlte, dann allmählich abklärte und beruhigte, in denen ihn das Vertrauen seines herzoglichen Freundes nach und nach mit immer mehr amtlichen Verpflichtungen

überhäufte, in denen er zur Hebung der höfischen Geselligkeit allerlei Maskenzüge und Scherzspiele dichtete, aber auch manche neue grosse und ernste Dichtung in Angriff nahm, an seinem Faust nicht weiter gearbeitet.

Durch seine Flucht nach Italien befreite sich dann Goethe von all den Weimarer Bindungen menschlicher und amtlicher Natur, von denen er fühlte, dass sie seine dichterische Kraft je mehr und mehr zu lähmen drohten. Und unter der Sonne Italiens, vor allem während seines zweiten römischen Aufenthaltes, stellte er sich selbst die Aufgabe, seinen aus Weimar teils in unzulänglicher Form, teils als Fragmente mitgebrachten grossen Dichtungen die endgültige Gestalt zu geben. So wurde die „Iphigenie“ in Blankverse umgegossen, der „Tasso“ ausgestaltet und abgerundet, der „Egmont“ in neuem Sinn und Stil zu Ende geführt. Auch den „Faust“ hoffte Goethe, wie aus seinen Briefen an den Herzog Carl August von Weimar vom 11. August 1787 und vom 16. Februar 1788 eindeutig hervorgeht, noch in Rom vollenden zu können. Im Garten der Villa Borghese dichtete er die Hexenküche, nachdem er sich in das Vorhandene so tief wie möglich wieder eingelebt hatte. Und in Rom entstand auch noch die Szene „Wald und Höhle“, die mit ihrem gehaltenen Metrum und ihrer pathetischen Sprache unmittelbar an die Seite von „Iphigenie“ und „Tasso“ gehört. Aber dann stockte des Dichters Arbeit am Faust von neuem, und auch in den nächsten Weimarer Jahren, in denen sich Goethe vor vielen Widerwärtigkeiten in ein neues leidenschaftliches Liebeserleben rettete, gelang es ihm nicht, wenigstens die noch offene Lücke zwischen der Wagner- und der Schülerszene wirklich auszufüllen. Nur ein Bruchstück des zweiten Gespräches zwischen Faust und Mephistopheles kam noch zu stande, an dessen Ende der Plan zur Weltfahrt entwickelt wird und das mit Mephistos Monolog: „Verachte nur Vernunft und Wissenschaft...“ unmittelbar zur umgearbeiteten Schülerszene überleitet. So ist in dieser zweiten, der sogenannten italienischen Schaffensperiode am Faust der alte Bestand nur um drei Szenen vermehrt worden, ausserdem wurde die Schülerszene umgearbeitet und erweitert und Auerbachs Keller in Verse gebracht. Da Goethe infolge dieser Erfahrungen daran verzweifelte, seinen Faust in absehbarer Zeit vollenden zu können, so

entschloss er sich, ihn unter Weglassung der drei letzten Urfaustszenen im 10. Bande seiner erstmalig erscheinenden „Schriften" 1790 als Fragment zu veröffentlichen. Das so dem Publikum Mitgeteilte erregte grosses Aufsehen, viel grösseres als „Iphigenie" und „Tasso" zusammen, und erweckte in vielen den Wunsch, das grandios Begonnene nun auch vollendet zu sehen.

Aber Goethe dachte zunächst gar nicht daran, sich von neuem in diese „Dunst- und Nebelwelt", wie er sie von seinem neuen, in Italien gewonnenen Kunststandpunkte aus nannte, zurückzuverirren. Überhaupt schien der Dichter in ihm zu schlummern. Und er wandte sich auf lange Jahre seinen naturwissenschaftlichen Studien zu, zu denen ihm die grundlegenden Gedanken ebenfalls in Italien gekommen waren. Da war es der neue Freundschaftsbund mit Schiller, der sein Dichtertum wieder erweckte, seine gestaltende Kraft von neuem in Bewegung setzte. Wie Schiller nicht müde wurde, das dichterische Schaffen des älteren Freundes zu beleben und unausgesetzt lebendig zu erhalten, so gelang es ihm endlich auch, Goethe dazu zu bewegen, sich im Jahre 1797 der Arbeit am Faust wieder zuzuwenden. Die Schillerperiode hat man deshalb mit vollem Rechte diese dritte Hauptschaffensperiode am Faust genannt. Sie reicht von 1797 bis 1808, und ihr Ergebnis ist der Gesamtplan der Dichtung und der vollendete erste Teil der Tragödie so, wie wir ihn heute besitzen. Die Zueignung, das Vorspiel auf dem Theater, der Prolog im Himmel, Fausts zweiter Monolog, der Osterspaziergang, die Beschwörung des Pudels, die Paktszene, eine kurze zwischen die Schülerszene und Auerbachs Keller eingeschobene Szene zwischen Faust und Mephistopheles, die neue Valentinszene und die ganze Szenenfolge der Walpurgisnacht mitsamt dem Zwischenspiel „Oberons und Titanias goldene Hochzeit" sind in dieser Zeit entstanden. Dazu wurde die Kerkerszene in Verse umgearbeitet und eine „Abkündigung" und ein „Abschied" gedichtet, die später, für den Faust nicht verwendet, unter Goethes Gedichten Aufnahme fanden. Wenn man bedenkt, dass ausserdem auch schon einzelne Partien des zweiten Teiles in Angriff genommen wurden, z. B. im Jahre 1800 die Anfangsverse des Helena-Aktes zu stande kamen, so muss man zugestehen, dass

der Ertrag dieser Schillerperiode ausserordentlich reich und bedeutsam war.

Doch nachdem Goethe drei Jahre nach dem Tode des unermüdlich aufmunternden und beratenden Freundes so den ersten Teil seiner Faustdichtung unter Dach und Fach gebracht hatte, wurde seine ernsthafte Absicht, den zweiten Teil möglichst bald folgen zu lassen, doch wieder zu schanden. Andere grosse schriftstellerische Arbeiten: die „Wahlverwandtschaften“, die „Farbenlehre“, die Selbstbiographie „Dichtung und Wahrheit“ drängten sich in den Vordergrund, und der Faust blieb abermals liegen. Von Jahr zu Jahr scheute sich Goethe mehr, die Faustdichtung von neuem vorzunehmen, denn er meinte, wie er Boisserée andeutete, an ihr nur noch par ricochet, d. h. aus zweiter Hand schaffen zu können. Dazu ekelte ihn das literarische Leben jener Zeit, das Treiben der Spätromantiker und vor allem der Vorboten des sogenannten „Jungen Deutschland“, durch das, wie er überzeugt war, das Publikum seinen tieferen und ernsteren Absichten völlig entfremdet sei. So gab Goethe schliesslich den Plan einer Vollendung des Faust ganz auf, und um den verständnisvollen Verehrern seiner Dichtung wenigstens einen kleinen Ersatz zu bieten, diktierte er am 3. Dezember 1816 eine kurze Inhaltsangabe des einst geplant gewesenen zweiten Teiles, so wie er ihm damals noch vor Augen stand. In „Dichtung und Wahrheit“ sollte er ohne Rücksicht auf eine genaue chronologische Einordnung mitgeteilt werden. Weitere neun Jahre war dann von einer Fortsetzung des Faust nicht mehr die Rede; und wer, wie Matthisson, den Dichter in dieser Zeit darnach fragte, konnte einer schroffen Abweisung gewiss sein. Da trat im Jahre 1823 Eckermann in Goethes Lebenskreis ein. Wie einst Schillers unermüdlichen Bemühungen, so gelang es nun den nicht minder unermüdlichen Aufmunterungen von seiner Seite, Goethe zur Wiederaufnahme der Faustdichtung zu bestimmen. Im Jahre 1825 geht der schon 76-jährige von neuem an dieses „Hauptgeschäft“, wie er es nun bald nennt. Durch sieben Jahre hindurch wendet er fast ununterbrochen täglich seine frischesten Morgenstunden an das Werk. Am 29. Januar 1827 ist der Helena-Akt fertig und zur Versendung an Cotta eingesiegelt, denn er soll unter dem Titel: „Helena, klassisch-

romantische Phantasmagorie, Zwischenspiel zu Faust“ im 4. Bande der Schriften letzter Hand zunächst selbständig veröffentlicht werden. Aber ausserhalb seiner war noch viel zu tun, um das schon Vorhandene miteinander zu verbinden und alles zu einer wirklichen Einheit zu gestalten. Der Anfang des zweiten Teiles bis zur Szene im „Lustgarten“ wird noch — es ist das Letzte, was Goethe zu seinen Lebzeiten vom Faust der Öffentlichkeit übergab — in den 12. Band der Schriften aufgenommen und geht am 14. Januar 1828 an Cotta ab. „Es soll mich aber nun auch nichts mehr vom Faust abbringen; denn es wäre doch toll genug, wenn ich es erlebte, ihn zu vollenden! Und möglich ist es — der fünfte Akt ist so gut wie fertig und der vierte wird sich sodann wie von selber machen“, schreibt der fast 81-jährige am 24. Januar 1830. Der heftige Blutsturz vom 18. November des gleichen Jahres kann die Arbeit nur auf wenige Tage unterbrechen. Der Mai des Jahres 1831 findet Goethe in seinem Gartenhause am Stern in Weimar. Er hat sich dahin zurückgezogen, „um, — so schreibt er an Zelter — damit ich es nur mit wenigen Worten ausspreche, den zweiten Teil meines Faust zu vollenden. Es ist keine Kleinigkeit, das, was man im zwanzigsten Jahre konzipiert hat, im zweiundachtzigsten ausser sich darzustellen, und solches inneres, lebendiges Knochengerippe mit Sehnen, Fleisch und Oberhaut zu bekleiden, auch wohl dem fertig hingestellten noch einige Mantelfalten umzuschlagen, damit alles zusammen ein offenbares Rätsel bleibe, die Menschen fort und fort ergötze und ihnen zu schaffen mache“. Mitte August ist das schier Unmögliche geglückt, das Werk vollendet, das Manuskript geheftet. „Dieses Ziel, — so berichtet Eckermann — wonach er so lange gestrebt hatte, endlich erreicht zu haben, machte Goethe überaus glücklich. ‚Mein ferneres Leben‘, sagte er, , kann ich nunmehr als reines Geschenk ansehen, und es ist jetzt im Grunde ganz einerlei, ob und was ich etwa noch tue‘.“ Aber obwohl Goethe das Manuskript eingesiegelt hatte, damit es ihm aus den Augen käme und bis zur Veröffentlichung einige Jahre vergingen, so liess es ihm doch keine Ruhe. Anfang Januar 1832 öffnete er das Paket, las vom 9. bis zum 29. Januar seiner Schwiegertochter aus den neuen Partien vor und verbesserte verschiedenes. Schweigen auch seit dem

29. Januar 1832 Goethes Tagebücher über den Faust, so bezeugt doch, welche Bedeutung dieses Werk für Goethe selbst bis zuletzt behielt, jener Brief, den der Dichter fünf Tage vor seinem Tode, schon von der tödlichen Krankheit erfasst, an Wilhelm von Humboldt schrieb und in dem er über seine 60jährige Arbeit am Faust zusammenfassend berichtet, auch die Gründe angibt, die ihn bestimmten, eine Veröffentlichung des zweiten Teiles zu seinen Lebzeiten nicht zu wünschen. Am 22. März 1832 schloss Goethe die Augen für immer. Und wenige Monate später erschien als erster Band seiner nachgelassenen Schriften sein teuerstes Vermächtnis an die Nachwelt unter dem Titel: „Faust, der Tragödie zweiter Teil in fünf Akten (Vollendet im Sommer 1831)".

II. Die Wandlungen des Faustplanes.

Schon diese kurzgefasste äussere Entstehungsgeschichte des Faust dürfte gezeigt haben, wie tief diese Dichtung in Goethes ganzes Leben, in jede wichtige Phase dieses Lebens verflochten ist. Noch eindringlicher aber wird dies offenbar, wenn man von der äusseren Entstehungsgeschichte zu einer Betrachtung der Wandlungen des Faustplanes fortschreitet. Denn — um dies gleich hier zu betonen — der Faust ist keineswegs von vornherein als die Dichtung geplant gewesen, als die er schliesslich vollendet wurde, sondern schritthaltend mit der inneren menschlichen und künstlerischen Entwicklung Goethes verschob sich dem Dichter das Gesamtbild seines Faust von Stufe zu Stufe.

Es wird von den meisten Literarhistorikern aus gewichtigen Gründen angezweifelt, ob Goethe bei der Niederschrift des Urfaust überhaupt einen bestimmten Plan vor Augen gehabt habe. Man weist darauf hin, dass diese Szenen in ihrer losen Aufeinanderfolge etwas Improvisatorisches an sich hätten und es angesichts ihrer jedenfalls unmöglich sei, auf einen einheitlichen Sinn zu schliessen, der dem Ganzen habe zum Grunde liegen sollen. Dieser Auffassung stehen nun allerdings sehr klare authentische Äusserungen Goethes selbst, und zwar nicht nur aus seinen späteren Jahren, entgegen, in denen von

einem Plane zum Faust schon für die Urfaustperiode ausdrücklich die Rede ist. Diese Unstimmigkeit dürfte meiner Meinung nach leicht zu beseitigen sein, wenn man sich einmal Goethes damalige Lebenssituation, seine damalige Welt- und Kunstauffassung und seine damalige Schaffensweise klar macht. Aus der Mitteilung Goethes, dass er seine Pläne zu „Götz" und „Faust" in Strassburg vor Herder streng geheim gehalten habe, ist zu schliessen, dass diese beiden Dichtungen, deren Stoff ja aus dem gleichen geschichtlichen Zeitraume stammt, schon 1771 in ihm aufzukeimen begannen, d. h. aber in jener Zeit, in der Goethe unter dem Einflusse Herders in die Periode seines Lebens und Schaffens eintrat, die wir als seine Sturm- und Drangzeit zu bezeichnen pflegen. Aus den irrationalistischen, realistischen und gemässigt subjektivistischen Tendenzen der ganzen Sturm- und Drangbewegung, deren Führer neben Herder Goethe vor allem auf dichterischem Gebiete wurde, ist der Szenenbestand des Urfaust restlos ableitbar. So verdankt die erste Szenengruppe ebenso wie die Schülerszene vor allem dem Irrationalismus des Sturmes und Dranges ihre Entstehung. „Wir wollten leben, nicht lernen", mit diesen Worten hat Goethe später selbst in „Dichtung und Wahrheit" jene Zeit charakterisiert. Die Verzweiflung an all und jeder Wissenschaft, die im ersten Faustmonologe zum Ausdruck kommt, entstammt ganz gewiss nicht ausschliesslich der alten Tradition der Faustsage, wie sie sich in den Eingangsmonologen schon bei Marlow und im Puppenspiel wirksam zeigt, sondern ebensosehr aus des Dichters eigener Brust und aus den Lebenserfahrungen seines Freundes Herder, dessen auf der Reise von Riga nach Paris im Jahre 1769 geführtes Tagebuch wie ein einziger grosser Faustmonolog anmutet. Der Erdgeistbeschwörung liegt ausserdem die kraftgeniale Seite, der Wagner- und der Schülerszene die kämpferisch-satirische Einstellung der Sturm- und Drangperiode gegen die Aufklärung zum Grunde, während die realistische Freude an wirklichkeitsgetreuer Wiedergabe buntbewegten Lebens bei der Szene in Auerbachs Keller Pate gestanden hat. Alte Leipziger Erinnerungen mögen bei ihr wohl mit wirksam gewesen sein. Wollte man nun in gleicher Weise auch die schon im Urfaust geschlossene Szenenfolge der

Gretchentragödie lediglich aus den künstlerischen Bedürfnissen eines kraftvoll zupackenden Realismus erklären, so würde man damit allerdings die wertvollsten Kräfte verkennen, die diesen Teil der Faustdichtung hervorgetrieben haben. Denn hier ist die Stelle, an der Goethe von der Tradition der Faustsage abweichend eigenem individuellen Erleben in gemässigt subjektivistischer Weise Ausdruck gab. Goethe hat selbst bekannt, wie unsagbar schwer ihn die Schuld drückte, die er Friederike Brion gegenüber auf sein Gewissen geladen hatte, und wie er versuchte, diese Schuld zu sühnen, indem er sich durch dichterisches Gestalten die ätzenden Reuequalen des Treulosen in innerem Durcherleben immer neu auferlegte. Die Gestalt des wankelmütigen Weisslingen im „Götz" und die Gestalt Clavigos, die er dem Roman Beaumarchais' nachschuf, entstammen solchen dichterischen Sühneversuchen. Aber Goethe hatte mit ihnen seinem schmerzlich bereiten Sühnewillen noch immer nicht Genüge getan. Befreit, erlöst und gereinigt fühlte sich der inzwischen durch das Lotte-Erlebnis Hindurchgegangene und in das Lili-Erlebnis neu Verstrickte erst dann, als er sich gezwungen hatte, sich in dichterischen Visionen mit aller Grässlichkeit auszumalen, welch fürchterliches Ende für die Geliebte und für ihn selbst das Sesenheimer Idyll hätte nehmen können. Den äusseren Stoff dazu gab wohl in erster Linie, wie vor einigen Jahren in Morungen bei Königsberg i. Pr. aufgefundene Prozessakten wahrscheinlich machen, die Erzählung Herders von ganz ähnlichen, tragisch endenden Vorgängen, die sich in dessen Jugend und in dessen Vaterstadt zugetragen hatten, aber auch andere zur Hinrichtung der Schuldigen führende Kindesmörderinnenprozesse der Zeit, gegen deren unerbittliche Grausamkeit sich das einfühlende Mitleid der auch für die Rechtspflege psychologische Individualisierung fordernden Stürmer und Dränger empörte. So kam die Gretchentragödie zu stande und stellte sich als das höchste dichterische Erzeugnis dieser Gesinnung neben „Des Pfarrers Tochter von Taubenhain" von Voss, neben „Die Kindermörderin" von Heinrich Leopold Wagner und „Die Soldaten" von Lenz. Dieser — wie gesagt — in sich schon ganz geschlossene Teil des Urfaust ist so planvoll angelegt und gegliedert, zeigt eine so unerbittliche Folgerichtigkeit des tragischen Verlaufes,

dass er später ohne wesentliche Änderungen und Erweiterungen in die endgültige Gestalt der Faustdichtung eingehen konnte. Er gehört mit seiner dichterischen Vollendung und mit seiner realistischen Grundrichtung unmittelbar an die Seite von „Götz" und „Werther". Von planloser Improvisation kann also zum mindesten bei der Gretchentragödie nicht die Rede sein. Wohl aber ist zuzugeben, dass für ihre Verbindung mit den vorhergehenden Szenen und für die Fortsetzung und den Abschluss des Ganzen in der Frankfurter Zeit ganz gewisslich kein rational durchdachter, klarer Plan bestanden hat. Zu sehr hätte das der irrationalistischen Kunstauffassung des Sturmes und Dranges widersprochen, der Goethe damals huldigte und die verlangte, dass man eine Dichtung nicht künstlich machen dürfe, sondern organisch wachsen lassen müsse. Immerhin — und das widerstreitet dieser Kunstauffassung nicht — ist nach Goethes eigenen Zeugnissen anzunehmen, dass dem Dichter das Ganze seines Faust wenigstens im Gefühl ahnungsvoll vorschwebte und dass er damals gemäss der alten Tradition der Faustsage den Untergang seines Helden bestimmt ins Auge gefasst hatte; denn gerade ein solcher Ausgang allein hätte seinen vorhin erwähnten Sühnewillen völlig zufrieden stellen können. Man kann diese Antizipation des Faustganzen im Gefühl gewissermassen als einen irrationalen Faustplan bezeichnen, wenn ich mir diese etwas kühne contradictio in adiecto erlauben darf, und dann besteht zwischen den früher angedeuteten Anschauungen der Literarhistoriker und den eigenen Äusserungen Goethes keinerlei Widerspruch mehr.

In ein neues Stadium trat der Faustplan erst ein, als sich Goethe während seines zweiten römischen Aufenthaltes der Faustdichtung erneut zuwandte. Es ist bekannt genug, welch eine tiefgehende Wandlung sich in Goethe in Italien vollzog. Gewiss hatte sich diese Wandlung schon in den letzten Weimarer Jahren allmählich vorbereitet, aber sie gedieh doch zur letzten Vollendung erst unter dem ewig heiteren Himmel des südlichen Landes und bei dem unmittelbaren Anblick der antiken Kunstdenkmäler; denn diese Wandlung betraf nicht nur Goethes Lebens-, sondern ebensosehr seine Kunstauffassung. Goethe überwand jetzt seine Sturm- und Drangzeit endgültig, und es ist müssig zu fragen, ob das der Kunst Goethes und der

deutschen Kunst überhaupt zum Vorteil oder Nachteil gereicht hat. Jedenfalls bekehrte sich Goethe von seinem früheren realistischen und gemässigt subjektivistischen Standpunkte, von dem aus ihm das organische Wachsen einer Dichtung aus irrationalen Antrieben selbstverständlich gewesen war, zu einer durchaus idealistischen und gemässigt objektivistischen Kunstanschauung, die auch das rational planvolle Kunstschaffen keineswegs mehr verpönte. Diese neue Kunstanschauung ist die Grundlage für die Vollendung der „Iphigenie", des „Tasso", des „Egmont". Goethe hoffte, mit ihrer Hilfe auch zur Vollendung des „Faust" zu gelangen. Erst von diesem Zeitpunkte an kann im eigentlichen Sinne von einem Faustplane gesprochen werden. Ob Goethe diesen Faustplan für sich selbst etwa in einem Schema fixiert hat, wissen wir nicht. Wenn ja, so ist er uns zum mindesten nicht erhalten, und wir sind daher darauf angewiesen, diesen Faustplan aus den in der italienischen Bauperiode neu hinzugedichteten Szenen und aus Goethes ganzer damaliger Schaffensweise zu erschliessen. Das wichtigste Mittel dazu gibt uns jener kurze Monolog Mephistos an die Hand, der von dem fragmentarischen Gespräch zwischen Faust und Mephistopheles zur Schülerszene überleitet.

„Verachte nur Vernunft und Wissenschaft,
Des Menschen allerhöchste Kraft,
Lass nur in Blend - und Zauberwerken
Dich von dem Lügengeist bestärken,
So hab ich dich schon unbedingt —
Ihm hat das Schicksal einen Geist gegeben,
Der ungebändigt immer vorwärts dringt,
Und dessen übereiltes Streben
Der Erde Freuden überspringt.
Den schlepp' ich durch das wilde Leben,
Durch flache Unbedeutenheit,
Er soll mir zappeln, starren, kleben,
Und seiner Unersättlichkeit
Soll Speis' und Trank vor gier'gen Lippen schweben;
Er wird Erquickung sich umsonst erflehn,
Und hätt' er sich auch nicht dem Teufel übergeben,
Er müsste doch zu Grunde gehn!"

Zweierlei enthalten diese Worte Mephistos, was für den Einblick in den italienischen Faustplan Goethes von äusserster Wichtigkeit ist: eine Charakteristik Fausts und einen Plan, den Mephisto auf diese Kenntnis von Fausts Charakter gründet. Dass die Charakteristik Fausts, die Mephistopheles gibt, richtig und berechtigt ist, beweisen Fausts eigene Worte, mit denen das vorhergehende Gesprächsbruchstück beginnt:

„Und was der ganzen Menschheit zugeteilt ist,
Will ich in meinem innern Selbst geniessen,
Mit meinem Geist das Höchst' und Tiefste greifen,
Ihr Wohl und Weh auf meinen Busen häufen,
Und so mein eigen Selbst zu Ihrem Selbst erweitern,
Und, wie sie selbst, am End' auch ich zerscheitern."

In diesen Worten bringt Faust selbst zum Ausdruck, wie der dunkle Lebensdrang, der schliesslich mehr oder minder in jedes Menschen Brust wohnt, sich in ihm seinem Charakter gemäss bis zur Masslosigkeit gesteigert hat, wie er Unendlichkeitsdrang geworden ist. Und wenn wir uns an den ersten Monolog zurückerinnern, der ja schon im Urfaust enthalten ist und in dem wir diesen Unendlichkeitsdrang sich auf wissenschaftlichem Gebiete auswirken sehen, wenn wir daran denken, wie Faust dort zu erkennen wünscht, „was die Welt im innersten zusammenhält", dann wird uns auch klar, was Faust eigentlich will: Er will nicht *alles,* sondern viel mehr als alles, er will das *Ganze,* er will die gesamte unendliche Mannigfaltigkeit des Lebens und der Welt in einem einzigen Augenblicke seines irdischen Daseins als Einheit umfassen. Damit aber fordert er Unmögliches. Denn das endliche irdische Leben ist auch in jeder seiner Erscheinungen, in jedem seiner Vorgänge immer nur endlich. Fausts Unendlichkeitsdrang bricht sich an der Endlichkeit des irdischen Daseins. Und da einerseits Faust bei der Beschaffenheit seines Charakters nicht verzichten, andrerseits aber das Leben ihm das Geforderte nicht bieten kann, worin die eigentliche Faustproblematik besteht. So muss Faust notwendig zu Grunde gehen, auch wenn er sich nicht dem Teufel übergeben hätte; sein Untergang folgt zwangläufig aus seinem Charakter, wie das schon bei „Götz" und bei „Werther" der Fall war: kurzum, der Faustplan der zweiten oder ita-

lienischen Bauperiode ist der Plan zu einer Charaktertragödie. In ihr wollte Goethe mit seiner Sturm - und Drangzeit abrechnen, wie er schon in der Charaktertragödie des „Tasso“ mit ihr abgerechnet hatte. Aber gerade weil „Tasso“ vollendet wurde, konnte Faust in diesem Sinne nicht vollendet werden; denn Goethe konnte sein Gefühl und seine schöpferische Kraft nicht kommandieren, sozusagen zweimal dichterisch dasselbe zu leisten. Die Charaktertragödie Faust musste so notwendig Fragment bleiben.

Der neue und endgültige Faustplan, nach dem die Dichtung schliesslich doch noch vollendet wurde, ist die Frucht der Schillerperiode. Sein Hauptkennzeichen besteht darin, dass der tragische Abschluss des Ganzen, der Untergang des Helden aufgegeben wird und an seine Stelle — entgegen der alten Fausttradition — die Erlösung des Helden tritt. Wie kam Goethe zu dieser bedeutsamen, ja grundlegenden Änderung? — Auf dem Gegensatze zwischen Fausts Unendlichkeitsdrang und der Endlichkeit alles Irdischen beruht — wie wir sahen — die Faustproblematik. Diese Problematik galt auch nach dem italienischen Faustplane noch als unlösbar, der Held dieses Planes hätte infolgedessen an ihr zu Grunde gehen müssen. Aber aus neuen Lebenserfahrungen, aus der immer tieferen Versenkung in die Kunstwelt des klassischen Altertums, aus seinen naturwissenschaftlichen Studien und nicht zuletzt aus den philosophischen und geschichtswissenschaftlichen Anregungen von Schillers Seite gewann Goethe eine neue Lebenseinsicht. Diese Problematik war im Grunde genommen doch lösbar, und Goethe fand die Lösung. Er hat sie ausgesprochen in den Versen:

„Willst du ins Unendliche schreiten,
Geh nur im Endlichen nach allen Seiten.“

Mit dieser Erkenntnis aber fiel die Notwendigkeit von Fausts Untergang fort. Vielmehr musste Faust, der wie keine andere der Goetheschen Gestalten das Wunschbild seines Dichters darstellt, nunmehr im Verlaufe seines Lebens allmählich und von Stufe zu Stufe der Erlösung von der Problematik entgegengeführt werden, die sein ganzes Leben belastet: Faust musste sich wie Goethe entwickeln. — Der Entwicklungsgedanke, mit dem Goethe in seiner „Metamorphose der Pflan-

zen“ die biologischen Grunderkenntnisse Darwins in genialer Intuition vorwegnahm, hatte in Goethesche Dichtungen zum ersten Male deutlich Eingang gefunden beim „Wilhelm Meister“. Dies zu wissen, ist wichtig. Denn die Entstehungsgeschichte des „Wilhelm Meister“ hat viele Ähnlichkeiten mit der des Faust. Auch „Wilhelm Meisters theatralische Sendung“ konnte nicht wesentlich über das 6. Buch hinausgeführt werden, weil sich der Held da in einer zwar der Art nach anderen, aber dem Grade nach ebenso verzweifelten Lebenssituation befindet wie Faust am Ende des Urfaust und des Faustfragmentes und weil Goethe auch hier zur Lösung dieser Konflikte noch nicht auf eigene Lebenserfahrungen zurückgreifen konnte. Erst als Goethe sich entschloss, aus „Wilhelm Meisters theatralischer Sendung“ „Wilhelm Meisters Lehrjahre“ zu machen, d. h. seinen Helden als Menschen durch alle „Irrtümer und Hemmungen zur universellen harmonischen Bildung zu leiten“, also einen Entwicklungsroman grossen Stiles zu schreiben, vermochte er dieses Werk zu vollenden. Auch hierbei stand ihm seit 1794 Schillers freundschaftlicher Zuspruch und Rat fortgesetzt zur Seite, so dass das Ganze schon Mitte 1796 geglückt war. Hier hatte nun Goethe die Erfahrung gemacht, nicht nur wie wertvoll ein klar ins Auge gefasster Plan für die Gestaltung einer weitschichtigen Dichtung war, sondern auch wie fruchtbar für eine solche der Entwicklungsgedanke gemacht werden konnte. Und diese Erfahrung ist es wohl in erster Linie gewesen, die ihm den Mut gab, auf Schillers Drängen schon im folgenden Jahre — 1797— auch den Faust wieder vorzunehmen. Die Charaktertragödie Faust war für ihn abgetan; das, was ihm nun von vornherein vorschwebte, war — das Entwicklungsmysterium Faust. Zeugnis dessen ist eine uns zufällig erhaltene Notiz Goethes aus dem Jahre 1800, in der er sich selbst die symbolische Bedeutung der nun geplanten Dichtung und all ihrer wichtigeren Teile, der schon vorhandenen wie der noch zu gestaltenden, klarzumachen sucht. Die bedeutsamsten Worte aus ihr lauten: „Lebens-Genuss der Person nach aussen gesehen erster Teil. In der Dumpfheit Leidenschaft. Taten-Genuss nach aussen zweiter und Genuss mit Bewusstsein. Schönheit. Schöpfungs-Genuss nach innen.“ Damit hat Goethe kurz und prägnant die Entwicklungsstufen bezeichnet, über die er nun-

mehr seinen Faust hinführen wollte. Noch klarer aber wird uns der ideelle Plan, den Goethe jetzt seiner Faustdichtung zum Grunde legte, wenn wir bedenken, dass er sofort nach der Wiederaufnahme der Arbeit, noch im Juni 1797, den allerdings vollständig erst kurz nach 1800 ausgeführten Prolog im Himmel entwarf. Da erwidert auf Mephistos ironisch-mitleidige Charakteristik Fausts der Herr:

„Wenn er mir jetzt auch nur verworren dient,
So werd' ich ihn bald in die Klarheit führen.
Weiss doch der Gärtner, wenn das Bäumchen grünt,
Dass Blüt' und Frucht die künft'gen Jahre zieren."

Mit diesen Worten des Allwissenden ist Faust klar und eindeutig unter die Idee der Entwicklung gestellt, ist gesagt, dass sich sein dunkler Lebensdrang allmählich läutern wird, denn

„Ein guter Mensch in seinem dunklen Drange
Ist sich des rechten Weges wohl bewusst."

„In Faust selber eine immer höhere und reinere Tätigkeit bis ans Ende", so hat Goethe später einmal im Gespäche mit Eckermann vom 6. Juni 1831 den Inhalt und den Sinn seiner unmittelbar vor der Vollendung stehenden Faustdichtung kurz zusammengefasst. Dieser Plan aber stand bei Goethe schon seit 1797 unverrückbar fest, nach ihm ist in der Schillerperiode der erste Teil zur Vollendung gediehen. Worin bestanden die inneren Gründe für das Stocken der weiteren Produktion? Warum blieb vor allem der Helena-Akt in den ersten Anfängen von 1800 stecken? Diese Frage ist nur zu beantworten, wenn wir uns daran erinnern, dass eben der Faust nicht anders entstehen konnte, als dass er zusammen mit Goethe wuchs. Für Goethe waren die 11 Jahre seiner Freundschaft mit Schiller (1794 — 1805) die Zeit, in der er sich am intensivsten und ausschliesslichsten der Kunst und ihren Problemen widmete. Unter dem Einflusse Schillers war er zum mindesten stark dazu geneigt, in der Kunst, in der Schönheit das Höchste zu sehen, was dem Menschen im irdischen Leben beschieden sein kann. Hätte er damals die Helena-Episode vollendet, so hätte er nur schwer der Versuchung widerstehen können, seinem Faust die

selbe Einstellung zu Kunst und Schönheit zu verleihen und ihn so in Gefahr zu bringen, im Genuss der Schönheit das verhängnisvolle „Verweile doch!“ auszusprechen. Goethe musste auch zu dieser Periode seines Lebens erst Abstand gewinnen, um sie künstlerisch-symbolisch gestalten und als dienendes Glied in den Gesamtorganismus seiner Faustdichtung einordnen zu können, mochte es ihn auch schon in der Schillerperiode noch so sehr gerade zu diesem Teile seines Werkes hinziehen. Dass schliesslich die grandiosen Schlusspartien des zweiten Teiles —etwa vom Auftreten der Sorge ab—nur der mystisch-metaphysischen Weisheit eines gesegneten Greisenalters entströmen konnten, ist so ohne weiteres selbstverständlich, dass sich ein weiteres Eingehen darauf erübrigt.

III. Der Sinn der vollendeten Dichtung.

Noch aber bleibt uns die dritte der eingangs umrissenen Aufgaben zu erledigen, um Faust als das Lebenswerk Goethes nachzuweisen. Nachdem wir erkannt haben, dass die Wandlungen des Faustplanes Goethes eigenen Wandlungen vollauf entsprechen, gilt es nun, den Sinn der vollendeten Faustdichtung zu erschliessen und damit zugleich den Sinn von Goethes eigenem Leben zu enthüllen. Denn es ist ja tatsächlich nicht so, wie viele einseitig philologisch-historisch eingestellte Literarhistoriker glauben machen wollen, dass der Faust infolge seiner 60jährigen Entstehungsgeschichte nur eine Summe von Fragmenten und ein Bündel innerer Widersprüche sei. All diese angeblichen Widersprüche sind künstlich konstruiert und aus der Kenntnis der Entstehungsgeschichte und der früheren Faustpläne in die vollendete Dichtung hineininterpretiert. Der unbefangene Leser merkt von ihnen nichts, und Goethe selbst war der Überzeugung, mit seinem Faust eine geschlossene künstlerische Einheit dargeboten zu haben, so sehr er auch, wie kein anderer, empfand, mit dem Erreichten hie und da hinter dem Erstrebten zurückgeblieben zu sein. Dieser Berufung auf Goethes eigene Überzeugung pflegen nun die Leugner der Fausteinheit für gewöhnlich mit dem ironischen Hinweis auf Goethes Gespräch mit Eckermann vom 6. Mai 1827 ent-

gegenzutreten. Damals äusserte sich Goethe folgendermassen: „Die Deutschen sind übrigens wunderliche Leute! — Sie machen sich durch ihre tiefen Gedanken und Ideen, die sie überall suchen und überall hineinlegen, das Leben schwerer, als billig... Da kommen sie und fragen, welche Idee ich in meinem Faust zu verkörpern gesucht?—Als ob ich das selber wüsste und aussprechen könnte!—Vom Himmel durch die Welt zur Hölle, das wäre zur Not etwas, aber das ist keine Idee, sondern Gang der Handlung. Und ferner, dass der Teufel die Wette verliert, und dass ein aus schweren Verirrungen immerfort zum Besseren aufstrebender Mensch zu erlösen sei, das ist zwar ein wirksamer, manches erklärender, guter Gedanke, aber es ist keine Idee, die dem Ganzen und jeder einzelnen Szene im besondern zugrunde liege. Es hätte auch in der Tat ein schönes Ding werden müssen, wenn ich ein so reiches, buntes und so höchst mannigfaltiges Leben, wie ich es im Faust zur Anschauung gebracht, auf die magere Schnur einer einzigen durchgehenden Idee hätte reihen wollen!" Und wirklich, wer möchte angesichts dieser Auslassungen Goethes nicht den Mut verlieren, nach einem einheitlichen Sinne der vollendeten Faustdichtung zu forschen? Und doch hiesse das, den Faust als Kunstwerk, als Dichtung preisgeben; denn eine Dichtung ist ohne eine ideelle Einheit unmöglich. Da kommt uns glücklicherweise Goethe selbst zu Hilfe, und zwar durch sein Gespräch mit Luden vom 19. August 1806. Nachdem er die von Luden geäusserte Meinung, er habe den Faust ganz planlos „auf das Geratewohl", „in das Blaue hinein" gedichtet, ironisch zurückgewiesen hatte, fuhr Goethe in diesem Gespräche fort: „Es mögen die Orakelsprüche, Sentimentalitäten, Schelmereien, Spitzbübereien und Schweinereien auch ihr Interesse haben. Aber es ist ein kleinliches, ein zerhacktes Interesse. Ein höheres Interesse hat doch der ‚Faust', die Idee, welche den Dichter beseelt hat, und welche das Einzelne des Gedichtes zum Ganzen verknüpft, für das Einzelne Gesetz ist und dem Einzelnen seine Bedeutung gibt." Man könnte zunächst den Eindruck haben, dass diese beiden Äusserungen Goethes einander diametral entgegengesetzt seien, und doch ist der Widerspruch auch hier nur ein scheinbarer. Verschleiert wird dieser Sachverhalt nur dadurch, dass Goethe in beiden Gesprächen das Wort „Idee" anwendet, in jedem aber unter diesem Worte Verschiedenes versteht. In

dem Gespräche mit Eckermann bedeutet ihm Idee so viel wie abstrakter, philosophischer Gedanke, in dem Gespräche mit Luden dagegen so viel wie lebendiger einheitlicher Sinn. Das erste lehnt Goethe ab, das zweite dagegen bezeichnet er geradezu als die Hauptsache. Nicht einen abstrakten Gedanken, sondern einen solchen lebendigen Sinn haben wir also in der Faustdichtung zu suchen, nicht eine These, für die Faust sozusagen nur ein Beispiel wäre, sondern eine weltanschauliche Überzeugung, die sich als Lebensmacht auch in Fausts Leben offenbart und durchsetzt. Nun hat Goethe selbst in dem schon zitierten Briefe an Zelter seinen Faust als ein „offenbares Rätsel" bezeichnet, und daraus geht schon hervor, dass man sich einige Mühe geben muss, um zu diesem lebendigen Sinn, zu dieser weltanschaulichen Überzeugung, die die Faustdichtung als Ganzes trägt, durchzudringen; denn diese Überzeugung wird ja eben nicht als abstrakter Gedanke vorgetragen und auch nicht — wie zumeist bei den Epigonen des klassischen deutschen Idealismus — von den handelnden Personen immerfort im Munde geführt, sie wird impliziert, nicht expliziert. Den Weg zu ihr finden wir daher am besten, wenn wir zunächst die Eckpfeiler der ganzen Dichtung, ihren Anfang und ihr Ende ins Auge fassen, d. h. aber den Prolog im Himmel und die Paktszene einerseits und Fausts Tod und Verklärung andrerseits.

Der Prolog im Himmel besteht, abgesehen von den einleitenden Lobpreisungen der drei Erzengel, in einem Gespräche des Herrn mit Mephistopheles. Gegenstand dieses Gespräches ist Faust. Auf die Klagen des Teufels, wie schlecht es den Menschen gehe und wie sie ihre Vernunft missbrauchen, antwortet der Herr mit der Frage: „Kennst du den Faust?" Mephisto: „Den Doktor?" Der Herr: „Meinen Knecht!" Und Mephistos ironischer Charakteristik der „besonderen Weise", auf die Faust Gott diene, setzt der Herr seine schon zitierten Worte entgegen. Ist auch Fausts Gottesdienst zur Zeit noch verworren, so wird er doch allmählich zur Klarheit gelangen. Da macht Mephistopheles, die Erlaubnis Gottes vorausgesetzt, sich anheischig, Faust dennoch zu verführen und ins Verderben zu stürzen, und nachdem ihm der Herr für Fausts Erdenleben freie Hand gelassen, enthüllt der Teufel sein Ziel:

„Staub soll er fressen und mit Lust
Wie meine Muhme, die berühmte Schlange!"

d. h. er will Faust dazu bringen, sich mit den irdischen Genüssen zufrieden zu geben und seines hohen Strebens zu vergessen. Nach alledem kann der Ausgang der ganzen Faustdichtung schon jetzt nicht mehr zweifelhaft sein. Der Allwissende, der auch das Zukünftige klar erschaut, muss und wird recht behalten. Deshalb kann es auch zwischen dem Herrn und Mephistopheles trotz des letzteren „Was wettet Ihr?" zu einer wirklichen Wette nicht kommen, und es liegt nur an der höllischen Verblendung und Beschränktheit des Teufels, dass er trotz der Worte Gottes noch hoffen kann, mit Faust sein Ziel zu erreichen. Die Spannung ist durch diese Vorwegnahme des Ausganges keineswegs aufgehoben. Was alles wird Mephistopheles anstellen, um Faust zu verführen, welche Kräfte und Taten hat Faust seinen Verführungskünsten entgegenzustellen?

Nachdem wir in den Szenen vom ersten Monolog bis zur Beschwörung des Pudels den Unendlichkeitsdrang Fausts, die Zerrissenheit seiner Seele, seine tiefe Verzweiflung, die ihn an den Rand des Selbstmordes treibt, zur Genüge allseitig kennengelernt haben, kommt es zwischen Faust und Mephistopheles zu einer wirklichen Wette, die später in einem Pakt, einem Vertrage fixiert wird. Mephisto schlägt Faust zunächst einen Pakt vor des Inhalts:

„Ich will mich h i e r zu deinem Dienst verbinden,
Auf deinen Wink nicht rasten und nicht ruhn;
Wenn wir uns d r ü b e n wiederfinden,
So sollst du mir das Gleiche tun."

Darauf antwortet Faust:

„Das Drüben kann mich wenig kümmern,
Schlägst du erst diese Welt in Trümmern,
Die andre mag darnach entstehn.
Aus dieser Erde quillen meine Freuden,
Und diese Sonne scheinet meinen Leiden;
Kann ich mich erst von ihnen scheiden,
Dann mag, was will und kann, geschehn.

Davon will ich nichts weiter hören,
Ob man auch künftig hasst und liebt,
Und ob es auch in jenen Sphären
Ein Oben oder Unten gibt."

Diese Worte sind bisher von fast allen Faustinterpreten bis zur Sinnlosigkeit missverstanden worden, und erst Heinrich Rickert hat neuerdings den richtigen Weg zu ihrem Verständnis gewiesen. Man glaubte aus ihnen Fausts Leugnung eines Jenseits herauslesen zu dürfen und konstruierte daraus einen jener Widersprüche, da ja eine Verkörperung dieses Jenseits in der Gestalt des Teufels vor ihm stünde. Vor allem aber behauptete man, Faust gehe mit diesen Worten auf den von Mephisto vorgeschlagenen Pakt ein. Beides ist grundfalsch. Diese Worte, „schlicht gelesen und nicht eigensinnig interpretiert", ergeben einen ganz anderen Sinn. Faust erklärt mit ihnen nur, dass es sich für ihn lediglich um das Erdenleben handelt, dass er vom Jenseits nichts weiss, nichts wissen kann und nichts wissen mag und dass er gar nicht daran denkt, etwas einzusetzen, was er nicht kennt. Der von Mephisto zunächst vorgeschlagene Pakt kommt also nicht zu stande. Vielmehr schreibt nun Faust von sich aus die Bedingungen des Paktes vor, indem er Mephistopheles eine Wette bietet. Überzeugt davon, dass all die irdischen Dinge, die allein der „arme Teufel" geben kann, ihn nie befriedigen werden, erklärt er:

„Werd' ich beruhigt je mich auf ein Faulbett legen,
So sei es gleich um mich getan!
Kannst du mich schmeichelnd je belügen,
Dass ich mir selbst gefallen mag,
Kannst du mich mit Genuss betrügen,
Das sei für mich der letzte Tag!
Die Wette biet' ich!"

Mephisto ist damit zufrieden und schlägt ein. Beliesse es Faust bei diesen Bedingungen, so hätte er nichts anderes und nicht mehr versprochen, als der Herr im Prolog von ihm behauptet hat, nämlich dass er über irdischen Genuss nie sein hohes Streben vergessen wird. Aber Faust fügt noch eine neue Bedingung hinzu:

„Werd' ich zum Augenblicke sagen:
Verweile doch! du bist so schön!
Dann magst du mich in Fesseln schlagen,
Dann will ich gern zu Grunde gehn!
Dann mag die Totenglocke schallen,
Dann bist du deines Dienstes frei,
Die Uhr mag stehn, der Zeiger fallen,
Es sei die Zeit für mich vorbei!"

Das ist übermenschliche Vermessenheit; denn das bedeutet nichts weniger als die radikale Leugnung aller, aber auch aller Werte irdischen Lebens ganz im Sinne von Fausts grossem Fluch. Wird Faust auch diese Bedingung erfüllen und damit seine Wette restlos gewinnen können? Ein neues Moment der Spannung ist damit in die Dichtung hineingetragen, eine echt dramatische Spannung des Was, nicht nur eine des Wie, wie die vorhin erwähnte.

Mephistopheles geht nun an sein Werk und versucht im ersten Teile zunächst Faust durch rein sinnliche Genüsse einzufangen, durch Fressen und Saufen und durch Sexualität. Aber das wüste Treiben der Studenten in Auerbachs Keller widert Faust nur an, seine anfangs rein sinnliche Liebe zu Gretchen verinnerlicht und vergeistigt sich sofort, als er nur ihr Gemach zum ersten Male betritt, und das Ergebnis der Orgien der Walpurgisnacht ist nichts als Ekel und das Erwachen seines Schuldbewusstseins Gretchen gegenüber. So muss es Mephisto im zweiten Teile mit stärkeren, mehr vergeistigten Mitteln irdischer Lust versuchen. Er will Faust am Kaiserhofe von der Seite der Ehrsucht packen, aber es misslingt. In die schwerste Versuchung bringt sich dann Faust selbst, durch seine Verbindung mit Helena, dem Symbol der klassischen Schönheit. Doch auch sie überwindet er aus sich selbst heraus in Euphorion. Und nun greift Mephisto zu seinem letzten Mittel, der Versuchung durch Machtfülle. Zwar lädt auch bei ihr Faust neue schwere Schuld auf sich durch sein rücksichtslos egoistisches Vorgehen gegen die beiden Alten Philemon und Baucis, aber zu seinem Ziele kommt Mephistopheles auch jetzt nicht; denn die Machtfülle ist für Faust nicht Genuss, sondern nur neuer Tatantrieb. Selbst die Sorge und die durch sie herbeigeführte Erblindung können dem Hundert-

jährigen nichts anhaben, sein Tatenwille bleibt ungebrochen. — Aber seine Weltanschauung hat sich gewandelt, und im letzten Augenblicke kommt ihm die Erleuchtung, dass das Glück des Menschen gerade in seiner Tätigkeit besteht, dass der Unendlichkeitsdrang, der den Menschen zu immer neuer Tätigkeit antreibt, kein Fluch, sondern ein Segen ist, dass das Leben, indem es den Menschen immer wieder vor neue lockende Aufgaben und Erlebnisse stellt und damit seine Tätigkeit herausfordert, wert ist gelebt zu werden im Sinne des Goethewortes: „Wie es auch sei, das Leben, es ist gut!“ So nimmt Faust in seinem Herzen den Fluch auf das Leben zurück, den er schon in der Szene mit der Sorge als „Frevelwort“, bezeichnete, und in grossartiger Vision malt er sich den allgemeinen Zustand einer von diesem neuen Bewusstsein getragenen, freudig bejahten Tätigkeit als Mensch unter Menschen aus. Sie noch mitzuerleben, das wäre das höchste Glück, das ihm schon auf Erden volle Befriedigung gewähren könnte, ja schon das Vorgefühl dieses Glückes ist so gewaltig, dass er das verschworene „Verweile doch!“ ausspricht. Damit hat Faust seine Wette verloren, nicht den Teil zwar, in dem er versprach, sich nie durch Genuss betrügen zu lassen, wohl aber den anderen, in dem er sich vermass, dem Leben all und jeden Wert abzusprechen, in dem er behauptete, dass nichts auf Erden ihn je werde befriedigen können. Und deshalb, weil Faust so seine Wette verloren hat, tritt das ein, was er für diesen Fall selbst als Bedingung setzte: er stirbt. Aber obwohl Faust *seine* Wette zu dem einen Teile wenigstens verloren hat, hat darum Mephistopheles die seine noch lange nicht gewonnen. Denn das, was *er* versprochen hat, hat er nicht halten können, nämlich Faust durch irdischen Genuss von seinem hohen Streben abzubringen. Der Herr hat recht behalten, wie er recht behalten musste. Und deshalb ist Mephistopheles am Ende nicht der betrogene Teufel, wie viele meinen, sondern es wird ihm das tatsächlich zu teil, was im Pakt ausbedungen war: er wird seines Dienstes frei. Auf Fausts Seele aber hat er keinen Anspruch. Die wird von den Engeln zu weiterer Entwicklung und zu neuer, reinerer Tätigkeit in den Himmel entführt, denn:

> „Wer immer strebend sich bemüht,
> Den können wir erlösen.“

Goethe hat im Gespräche mit Eckermann vom 6. Juni 1831 diese Verse selbst als den „Schlüssel zu Fausts Rettung“ bezeichnet. „In Faust selber eine immer höhere und reinere Tätigkeit bis ans Ende.“ Und deshalb können wir mit vollem Rechte sagen: Faust ist das Hohelied des menschlichen Strebens, mag es auch durch noch so viele Irrsale, durch noch so schweres Verschulden führen, Faust ist das Hohelied der Tat.

So bildet das Grundthema dieser Dichtung, zu dem jedes ihrer Glieder in unmittelbarer oder mittelbarer, sinnvoller Beziehung steht, zwar nicht eine abstrakte philosophische Idee, was Goethe selbst, wie wir sahen, ausdrücklich abgelehnt hat, wohl aber ein auf reichster Lebenserfahrung beruhender Grundsatz sittlicher Lebensgestaltung, eine Maxime im Kantischen Sinne des Wortes: jener Grundsatz, den unser Dichter in seiner „Pandora“ in den herrlichen Worten zum Ausdruck gebracht hat, die die Maxime von Goethes eigenem, rastlos tätigen Leben enthalten und mit denen ich deshalb meine Ausführungen schliessen möchte:

„Des Mannes wahre Feier ist die Tat!“

M. Banevičius.

Caras ir poetas*).

Puškinas pragyveno M i c h a i l o v s k o sodžiuje tremtiniu daugiau kaip dvejus metus (1824 — 1826 m.). Ramus gyvenimas, daug laisvo laiko, maloni simpatiškų ir kultūringų Trigorsko sodžiaus gyventojų kaimynystė, matyt, žadino kūrybos ir darbo nuotaiką. Puškinas skaito ir rašo nepaliaudamas. Čia tuo laikotarpiu jo parašyta istorinė tragedija — „Borisas Godunovas", keturi romano „Eugenijaus Onegino" skyriai, galutinai išbaigta poema „Čigonai" ir eilė smulkesnių veikalėlių. Bet poeto siela, kad galėtų kurti, reikalinga įspūdžių, naujų vietų, naujų žmonių, giminingos, ją suprantančios aplinkos. Ir ypač to visko buvo reikalingas Puškinas, iš prigimties be galo mėgstąs žmonėtis, gyvas ir įspūdingas. Nenuostabu, kad savo ištrėmimo vietoj jis nesėdi ramiai. Jis nuolat mėgina ištrūkti iš savo vienumos. Čia jis prašinėja Pskovo gubernatorių leisti jam važiuoti į sostinę gydytis, čia graudžiai rašinėja savo draugams, ypač kun. Viazemskiui ir Žukovskiui, kad jie išrūpintų jam leidimą bent laikinai išvažiuoti į kokią kitą vietą arba į užsienį, čia, pagaliau, labai rimtai ruošiasi be valdžios leidimo bėgti į užsienį per Dorpatą. Bet visi tie planai ir bandymai, del įvairių priežasčių, nuėjo niekais.

Po Aleksandro I mirties, apie kurią Trigorsko ir Michailovsko sodžiuje buvo sužinota 1825 m. gruodžio 10 dieną, Puškinas pamanė, kad dabar jam geriausia proga nors trumpam laikui atvykti į Peterburgą pasimatyti su draugais. Labai įdomu, kad vien tik atsitiktinai Puškinas buvo išvengęs ištrėmimo į Sibirą, o, gal būt, ir mirties. Du kartu Puškinas jau buvo išvažiavęs iš savo dvaro; bet pirmą kartą zuikis perbėgo jam kelią, ir prietaringas Puškinas grįžo namo; o antrą kartą jis

*) Skyrius iš ruošiamosios spaudai knygos „A. Puškino gyvenimas ir poezija."

vos tik išvažiavęs sutiko kelyje popą. Gavęs tiek nepalankių ženklų, Puškinas visai atsisakė nuo savo sumanymo. O kas gi būtų atsitikę, jeigu Puškinas būtų atvažiavęs į Peterburgą? Jis ketino atvykti į Peterburgą gruodžio 13 dienos vakarą ir apsistoti poeto Rylejevo (vieno penkių mirtimi nubaustų dekabristų) bute, vadinasi, ten, kur buvo revoliucininkų centras. Žinoma, Puškinas būtų dalyvavęs sukilime*).

Bet, štai, gruodžio įvykiai likviduoti. Terorizuota visuomenė pamažu ėmė atsikvošėti. Antra vertus, ir vyriausybė nori parodyti, kad visuomenė nusiramino ir pritaria vyriausybei. Mikalojus I stengiasi pasiruošti vainikavimuisi kaip galima iškilmingiau, ir kaip tik tuo labiausiai palankiu momentu į jo rankas patenka Puškino prašymas. Puškinas, „nuoširdžiai gailėdamasis... tvirtai žadėdamas savo nuomonėmis neprieštarauti visų priimtai tvarkai... ir pasitikėdamas caro sielos kilnumu"... prašo leisti jam atvažiuoti į Peterburgą arba į Maskvą gydytis.

Kitu laiku Puškinas tiesiog būtų gavęs vyriausybės atsakymą per policiją — leisti arba neleisti jam išvažiuoti; bet dabar anksčiau nurodytos priežastys privertė carą pasielgti kitaip. Jam buvo praneštas Puškino pareiškimas ir jis padėjo šitokią, labai charakteringą rezoliuciją: „Iškviesti Puškiną čionai. Jam lydėti paskirti feldjegerį. Leisti Puškinui važiuoti savo vežimu, feldjegerio prižiūrimam, bet ne kaipo areštuotam. Puškinas turi atvykti tiesiog pas mane".

Šioj rezoliucijoj be galo charakteringas kiekvienas žodis. Tam tikra caro vyriausybei nustatyta programa — kaip elgtis su Puškinu. Puškinas prašė leisti jam važiuoti į sostinę gydytis. Caras rezoliucijoj rašo ne „leisti", bet „iškviesti", caro lūpose tai vistiek, kaip „įsakyti atvykti", tartum kažkokiam valdininkui. Be to, Puškinui leista išvažiuoti, bet tik feldjegerio (kitaip sakant, žandaro) prižiūrimam. Bet kadangi visa tai labai panašu į Puškino areštą, tai caras priduria „ne kaipo areštuotam". Ir, pagaliau, caras nelaiko Puškino visai privačiu žmogumi. Caras nori kažkaip ypatingai nustatyti jo santykius su savim, ir todel „įsako" Puškinui atvykti tiesiog pas save. Šitoj nedidelėj rezoliucijoj pasakyta labai daug.

---

*) Veresajevas. „Puškinas gyvenime" II t. p. 36.

Čia ir laisvė, ir areštas, ir malonė, ir policijos priežiūra, tad visa tai nėra atsitiktinai.

Mikalojus I žinojo ką daro, ir jo rezoliucija nuostabiai apibrėžia caro elgesio su poetu programą. Caras buvo žiaurus ir šiurkštus žmogus, ir pats poeto likimas jam visai nebuvo įdomus. Antra vertus, caras buvo gana neapsišvietęs žmogus, jis nebrangino Puškino kaip rašytojo, visos Rusijos pripažinto ir gerbiamo. Todel nei del Puškino genijaus reiškė jam caras savo malonę. Jis turėjo savo planus poetui išnaudoti. Savo valdymą pradėjęs penkių dekabristų mirties bausme, caras norėjo dabar, pasigaudamas Puškiną, pademonstruoti savo palankumą švietimui, o jeigu pasiseks, tai Puškiną paversti savo dvaro poetu, kaip, pavyzdžiui, Karamzinas savo metu buvo Aleksandro I-jo istoriografas. O be to, neturėdamas tikro plataus ir gilaus valstybiškumo, nepasižymėdamas šviesiu protu, Mikalojus I labai mėgo pozą, išorinę puikybę, valdžios teatrališkumą. Tai buvo tikras „aktorius carų despotų rolėms“. Dekoratyviai jo vainikavimosi puikybei labai galėjo praversti ir garsaus poeto asmuo. Tai tik ir terūpėjo carui, kviečiant Puškiną.

Bet pirma reikėjo su tuo asmenim, su ta „figūra“ susipažinti. Caro akimis, Puškino praeitis buvo tiesiog smerktina; ir, jo nuomone, už kai kuriuos eilėraščius bei epigramas poetas buvo vertas ne malonės, bet kalinimo tvirtovėj. Ar pasitaisė jis, ar vertas pasitikėjimo? Reikia pasižiūrėti į jį iš arčiau. Iš čia ir sekė visa kita: ne leidimas, bet įsakymas vykti į sostinę; ne „kaip areštuotam“, bet vis delto žandaro prižiūrimam ir t. t.

Pats „iškvietimas“ buvo įvykdytas šitokia forma: (apie tai pats Puškinas pasakojo Semevskiui*). „1826 m. rugsėjo m. 1 ar 2 dieną Puškinas viešėjo pas savo kaimynus Trigorsko dvare ir 11 valandą vakaro išvažiavo namo. Prieš auštant staiga atbėgo į Trigorsko dvarą sena Puškino auklė, be galo susijaudinusi ir graudžiai ašarodama papasakojo, kad, Puškinui dar nesant namie, atvykęs į Michailovsko sodžių kažin koks karininkas (tai buvo feldjegeris) ir Puškinui parvykus, paskelbė, kad jis turįs tučtuojau su juo važiuoti; ir per pusę valandos jų nebebuvo“.

---

*) Veresajevas. „Puškinas gyvenime“ pusl. 47 kn. II.

Puškinas atvažiavo (tikriau sakant, buvo atgabentas) į Maskvą, ir 1826 metų rugsėjo mėn. 8 d. gen. Dibičas atvežė jį į caro rūmus ir pristatė carui. Jiedu kalbėjosi vienu du. Apie ką kalbėjo caras su poetu — tikrų žinių nėra*). Puškinas nepaliko šiuo reikalu jokių užrašų ir, matyt, maža kam buvo pasakojęs to pasikalbėjimo smulkmenas. Bet ir poetas ir caras, rodos, tuo pasimatymu buvo patenkinti. Apie Puškiną nėra ką ir kalbėti. Per šešerius metus jis gyveno kaip tremtinys, to laiko visuomenės akyse, kaip nusikaltėlis. Pirmą kartą jis pasijuto save laisvu žmogumi. Pats caras betarpiai su juo kalbėjo, tad ir visi kiti ėmė į jį kitaip žiūrėti. Puškinas dar labiau įsitikino, kad jo būklė pasikeitė, kada jis rugsėjo mėn. 30 dieną nuo paties Benkendorfo (artimas tais laikais carui asmuo) gavo laišką, kuriame, be kitko, Benkendorfas rašė:... „Tamstos rašinių nieks nekontroliuos; jokios cenzūros jiems nebus. Pats imperatorius nori būti Tamstos cenzorium ir drauge pirmiausia už visus vertinti Tamstos rašinius“.

Reikia žinoti kokia žiauri buvo tų laikų cenzūra ir kiek tekdavo nuo jos nukentėti rašytojams, kad suprastume Puškino džiaugsmą. „Caras išvadavo mane nuo cenzūros. Jis pats nori būti mano cenzorium. Neįsivaizduojama lengvata“... Taip pats Puškinas įvertino savo naują būklę, kalbėdamas apie tai su savo draugais**).

Ir iš tikrųjų, caro noras būti pirmuoju Puškino cenzorium poetui buvo nepaprasta malonė. Tai buvo baisios reakcijos metai. Kiekvienas cenzorius stengėsi kiek galima išbraukti. Patys cenzoriai buvo žmonės neapšviesti, įbauginti; turėti su jais kokį reikalą buvo be galo sunku. Be bendros cenzūros dar kiekvienas ministeris, kiekvienas aukštas valdininkas galėjo pranešti, kam reikia, apie tai, ką praleido cenzorius — ir rašytojas vistiek atsakydavo administracine tvarka, nepaisant to, ar bendroji cenzūra praleido veikalą, ar nepraleido. Suprantama, kokia tai buvo lengvata vietoj daugelio cenzorių turėti reikalą su vieninteliu aukščiausiu — su pačiu caru. Kokie begali būti ginčai, jeigu caras gerai atsi-

---

*) P. Ščegolevas „Byloje“ žurnalas 1906 m. Nr. 2.
**) M. Lemke „Mikalojaus žandarai“ p. 483.

lieps? Ir galima tikėtis, kad caras nesikabins prie kiekvieno žodžio, kaip tai darydavo žymesnieji įbaugintieji cenzoriai.

Iš tikrųjų, caras suteikė poetui daug malonės. Puškinas jautė, kaip toj caro malonė pakeitė jo būklę visuomenės akyse. Į jį nebežiūrėjo, kaip į kokį įtariamą žmogų; jis taip pat laisvas, kaip ir kiti; jis vėl su savo draugais; jis gali naujai pradėti kultūriškai gyventi, — ir visa tai jam, kaip manė poetas, caras suteikė vien tik del savo palankumo ir malonės. Įspūdingam poetui ateitis atrodo jau naujoj šviesoj. Geruoju su Puškinu daug ką galima buvo padaryti. Ir tuo caras palenkė Puškiną prie savęs. Dėkingas poetas nebežinojo kaip pareikšti carui savo džiaugsmą, savo dėkingumą ir čia pat Maskvoj jis rašo caro garbei savo žinomuosius „Stansus“:

Въ надежде славы и добра
Вперед гляжу я без боязни...
Начало славных дней Петра
Мрачили мятежи и казни...

(Tikėdamasis garbės ir gera, žvelgiu pirmyn be baimės... Garbingų Petro viešpatavimo dienų pradžią temdė maištai ir žudynės...).

Šis eilėraštis yra greičiausiai panegirika Petrui Didžiajam. Naujam carui poetas tik linki taip pat pragarsėti, kaip jo protėvis buvo pragarsėjęs. Jis linki jaunam carui būti:

Как он неутомим и тверд,
И памятью как он незлобен.

(Kaip jis nenuilstamas ir tvirtas ir kaip jis neatsimenąs pikta...).

Sveikinime nebūtų nieko ypatinga, bet Puškinas neturėtų užmiršti kokiomis sąlygomis Mikalojus I-asis buvo paėmęs į savo rankas valdžią. Tik ką supiltas mirtim nubaustųjų dekabristų kapas turėtų priversti Puškiną susilaikyti nuo palyginimo „garbingų Petro dienų viešpatavimo pradžios“, kurią taip pat „temdė maištai ir žudynės...“, su kruvina Mikalojaus I-jo valdymo pradžia. Nuo Petro Didžiojo laikų įvykių praėjo jau daugiau kaip šimtas metų, o mirtim nubaustieji ir į Sibirą katorgon išsiųstieji dekabristai buvo vakarykščiai

Puškino pažįstamieji ir draugai. Jautresnieji to laiko žmonės žinojo, kad dekabristų byloj caras pasirodė nepaprastai žiaurus ir klastingas. Gal būt, sodžiuje sėdėdamas, Puškinas negalėjo taip gerai suvokti savo laiko istorinių faktų, bet, į Maskvą atvykęs, jis galėjo su jais greit susipažinti. Vienu žodžiu, būtų daug taktiškiau, jei jis nebūtų raminęs caro sąžinės, jį lygindamas su Petru Didžiuoju, ir būtų buvę daug geriau, jeigu jis būtų visai neminėjęs tragiškos draugų mirties*).

Gal čia Puškinas padarė klaidą ar netaktiškai pasielgė, bet kai kuriems savo priešų jis davė pagrindo abejoti jo širdies atvirumu. Kad Puškinas savo „Stansus" rašė nuoširdžiai, be kitko, įrodo labai gražus nedidelis eilėraštis, vardu „Arion", parašytas keliems mėnesiams praslinkus po „Stansų", ir kuriame caras visai nebuvo paminėtas. „Užrašuose" įžymi tų pat laikų moteris A. Smirnova pasakoja, kad Puškinas jai šį eilėraštį yra skaitęs, ir kadangi iš karto ji nesuprato del ko ir kam jis tą eilėraštį yra parašęs, tai Puškinas perskaitęs jai prancūziškas eiles apie Arioną: „Jaunas Arione, išrauk iš širdies baimę. Sustok prie Korinto kranto... Ir tavo akys išvys ten išminčių, sėdintį karališkame soste..." ir kada jis baigė skaityti, pasakoja Smirnova, jo veidas nušvito, ir jis tarė: „Tas, kas su manim 1826 metais kalbėjo Maskvoj, kaip tėvas su sūnumi, tas ir yra tas išminčius... „Arionas" priplaukė prie Korinto kranto". Kitaip sakant — pasibaigė politiškos Puškino klajonės ir svyravimai. Galingas rusų valstybiškumas Mikalojaus I-ojo asmeny pasirodė jam ramia prieplauka, o pats caras — tuo išminčium, kuris parodė jam naują kelią: „Arionas priplaukė prie Korinto kranto". Puškino sielos nuotaika suprantama: po pergyventų audrų jis ieškojo „Korinto kranto"; karališkame soste jis aistriai norėjo matyti išminčių ir jis tikėjo, kad surado savo Korintą ir pamatė tą išminčių, soste sėdintį.

Puškinas iš visos širdies troško progos ramiai gyventi ir kurti. Todel kiekvieną caro arba Benkendorfo jam palankų žingsnį jis sutikdavo nuoširdžiai, laikydamas jį nauju

*) V. Miakotin „Puškin i dekabristy" pusl. 69.

įrodymu, kad tarp jo ir valdžios įsiviešpatavo taika. Gal dar būtų galima įtarti Puškiną bent kiek nenuoširdžiu, kada jis rašė carui savo „Stansus"; bet savo laiškuose ir pasikalbėjimuose su draugais Puškinas tikrai veidmainiauti neturėjo jokio pagrindo. Mes jau žinom, kaip jis įvertino pirmą savo pasimatymą su caru: jis tikėjo, kad caras kalbėjo su juo „tėviškai". 1827 metų liepos mėn. Benkendorfas praneša carui, kad „Puškinas apie Jūsų Didenybę angliškam klube kalbėjo entuziastiškai". Leidus spausdinti „Faustą", anksčiau cenzūros uždraustą, jis rašo Pogodinui: „Laimėjimas! Laimėjimas!" 1830 metais Puškinas, po ketverių metų (!) vilkinimo, gavo, pagaliau, leidimą spausdinti „Borisą Godunovą". Vėl neapsakomas džiaugsmas: „Mielasai, laimėjimas, — rašo jis Pletnevui: — caras leidžia spausdinti „Borisą" pirmykščioje grožybėje". Puškinas labai džiaugdamasis sutinka kiekvieną caro pasielgimą, kada tik tas pasielgdavo bent kiek teisingiau arba žmoniškiau, nors pačiam Puškinui iš to ir nebūdavo tiesioginės naudos. Garsus „Iliados" į rusų kalbą vertėjas Gnedičas buvo paskirtas į aukštesnę vietą. Puškinas vienam draugui rašo: „Šis paskyrimas teikia garbės carui, kurį aš myliu ir jam cariškai elgiantis visada džiaugiuosi". Lengvai nuteikiamas, dėkingas Puškinas net į Benkendorfą kartais žiūri, kaip į gerą, kilnų žmogų.

Puškinas, žinoma, buvo gana protingas ir gerai matė, kiek daug aplinkui pikta ir neteisybės. Jis pats kentėjo nuo to daugiau, kaip visi kiti. Bet Puškinas suprato ir tai, kad to blogo šaltinis buvo ne tiek caras ir Benkendorfas, kiek pati visuomenė, ir jis gan teisingai sakydavo: „Jis (caras) nėra kaltas del tos kiaulystės, kuri jį apsupusi". Nuo šios „kiaulystės" apsiginti reikėjo surasti kokį nors ramstį, ir Puškinui rodėsi, kad tokiu ramsčiu gali būti net caras su Benkendorfu, nes vis delto kartais juose galima buvo surasti apsaugą nuo tos pačios visuomenės ir nuo visokio raugo cenzorių gaujos. Puškinas, norėdamas gyventi ir kurti, turėjo su caru taikintis. Ir jis atleido carui jo daromas neteisybes ir aiškino jas caro nežinojimu, bet ne jo pikta valia.

Puškinas apsiriko taip įvertindamas caro asmenį ir savo santykius su juo. Ir kadangi Mikalojus I Puškino likimui vai-

dino svarbią rolę, tai reikia truputį smulkiau jį charakterizuoti. Po totorių jungo nebuvo rusų istorijoj sunkesnės gadynės kaip ta, kurią Rusija pergyveno šio despoto valdoma. Jame įsikūnijo viskas, kas yra neigiama ir bloga, kas buvo baudžiavoje ir Azijos despotizme. „Rusų istorijos maro gadynė“ — taip pavadino Mikalojaus I-jo viešpatavimo laikotarpį garsus rusų publicistas emigrantas Gercenas. Ryškiausią Mikalojaus I-jo, caro ir žmogaus, charakteristiką davė žinomas rusų istorikas Solovjevas, šitaip apie jį rašydamas:

„Būdamas despotas iš prigimties, jis instinktyviai biaurėjosi bent kokiu judėjimu. Jis neapkentė bent kokių individualinės laisvės ir savarankumo apraiškų. Jis mėgo tik kariuomenės masių judėjimą, be sielos, pagal komandą. Tai buvo baisus niveliuotojas. Visi žmonės jam buvo lygūs, ir jis vienas teturėjo teisę savo nuožiūra suteikti jiems proto, gabumų — visko, ką mes vadinam Dievo dovana. Jis nekentė žmonių, išsiskiriančių iš kitų, ir laikė prie savęs vidutiniškus ar tiesiog visai negabius žmones... Nežinau — kas dar taip neapkęsdavo asmeniškų, darbu ir žiniomis įsigytų, nuopelnų... Jis instinktyviai nekentė švietimo, per kurį žmonės pradeda savarankiai galvoti... Vieno tereikalavo jis iš žmonių: nesamprotauti! Jam pradėjus viešpatauti švietimas žmogui buvo ne nuopelnas, bet nusižengimas. Kad ir aukščiausio laipsnio valdininko idealu pasidarė karininkas: šis nėra pratęs samprotauti, todel aklai vykdo įsakymus ir kitus verčia pasiduoti aklai disciplinai. Ar turi valdininkas žinių, patyrimo, gabumų — tai buvo nesvarbu...“ Visas jo niauraus valdymo uždavinys, rodos, tebuvo vienas: neduoti Rusijai žengti nė žingsnio į priekį; jis norėjo kiniečių siena atitverti Rusiją nuo žalingų Vakarų idėjų. Todel jis persekiojo menkiausią laisvės siekimą. „Jo sistemoj, — sako Gercenas, — nebuvo net nieko pažangaus, nieko tautiško. Visur, kur tik jis įsikišdavo, įnešdavo sustingimo ir mirties“. Ir toks Rusijos slogutis tęsėsi lygiai 30 metų. Poetas Žemčiužnikovas apie šitą „maro gadynę“ šitaip yra pasakęs:

Мы долго лежали повергнуты в прах,
Не веря, не чуя, не слыша...
Казалось, мы заживо гнили в гробах;
Забита свинцовая крыша...

(Mes ilgai gulėjome parblokšti žemėn, nieko nematydami, nejausdami, negirdėdami... Atrodė, kad mes gyvi puvome karstuose; užkaltas švino dangtis...).

Ir toks žmogus turėjo neapribotą valdžią. Jis buvo žmogus neapšviestas, bet iš prigimties gudrus ir klastingas. Jis gerai suprato, kad sostas, daugeliu atžvilgių — yra scena ir jis toje scenoje buvo labai geras aktorius. Jis mėgdavo savo rolę, mėgdavo nustebinti, apakinti žmones savo galybės blizgėjimu, savo dvaro puikumu. Visame tame nebuvo jokio tikro valstybiško, kūrybiško turinio. „Didžiojo žmogaus fasadas“ — taip tiksliai ir gana piktai apie jį yra išsireiškęs garsus rusų poetas Tiutčevas.

Kokią valstybišką programą galėjo turėti tokios psichologijos, tokio protavimo būdo žmogus ir, be to dar, dvasiškai menkas ir piktas. Nenuostabu, kad jokių kūrybiškų pradmenų jis nebuvo įnešęs į milžiniškos imperijos valdymą. Užsienio politikoj del jo veiklos Rusija ilgainiui įsigijo tarptautinio žandaro vardą; vidaus politikoj caras turėjo tik vieną tikslą: bent kokiomis priemonėmis apsaugoti rusų visuomenę nuo žalingų Vakarų Europos liberalinių idėjų; o socialinė caro programa — buvo: palikti Rusiją nepaliestą su jos baudžiava, bajorų privilegijomis, griežtu padalijimu į luomus ir t. t.

Aišku, kad Mikalojus I, būdamas toks žmogus, negalėjo Puškino nei suprasti, nei kaip reikiant įvertinti.

Nors caras buvo pasižadėjęs patsai cenzūruoti Puškino kūrinius, bet, žinoma, iš tikrųjų, to atlikti jis negalėjo kad ir del laiko stokos. Buvo nustatyta visai rusų anų laikų literatūrai nauja vyriausioji, grovo Benkendorfo, žandarų šefo, cenzūra, į kurio priežiūrą pateko ir Puškinas. Su gr. Benkendorfu mums tenka taip pat arčiau susipažinti, kadangi jis vaidino perdaug svarbų vaidmenį Puškino gyvenime. Dalykas toks: Mikalojui I-jam žengiant į sostą, įvyko „dekabristų“ sukilimas. Tai buvo slaptųjų draugijų veikimo padarinys, ir todel, sukilimą numalšinus, caras turėjo pagalvoti apie tai, kaip apdrausti save nuo panašių pavojų ateity. Buvo du keliai: griebtis reformų arba sustiprinti reakciją, policiją, priežiūrą ir t. t. ir t. t. Lengvesnis buvo antrasis kelias, juoba, kad jis atitiko caro būdą. Bet ką nauja galima buvo sukurti šitoj sri-

ty? Cenzūra ir caro Aleksandro I-jo laikais buvo nepaprastai žiauri, vyriausybės politika ir, be to, buvo perdėm reakcinė. Bet Mikalojus I-sis matė, kad ir cenzūra ir reakcija neapsaugojo nuo dekabristų sukilimo. Visai logiškai jis priėjo išvadą, kad reikalingas dar vienas aukščiausias priežiūros organas, visiškai pareinąs nuo jo paties. Tim tikslui ir buvo įsteigta „Tretje Otdelenije sobstvennoj Ego Imperatorskago Veličestva kanceliarii" — „Trečiasis paties Jo Didenybės kanceliarijos skyrius". Tai buvo įstaiga, neturinti tiksliai apibrėžtų, įstatymais nustatytų funkcijų bei kompetencijos. Tai buvo ministerijų ministerija, tarytum paties caro vyriausybė, — jo akys ir ausys. Svarbiausis naujos įstaigos uždavinys buvo: vyriausioji visų, kartu ir ministerių, priežiūra ir kova su pasklidusiomis Rusijoj pavojingomis ir revoliucinėmis idėjomis. Prie „Trečiojo Skyriaus" kaipo vykdomasis jo organas buvo įsteigtas „Žandarų Korpusas". Šitų visagalių įstaigų priešaky ir stovėjo grovas Benkendorfas. Caro pasitikėjimas juo buvo neribotas.

Pats Benkendorfas buvo kilęs iš Pabaltijo vokiečių. Jis buvo greta su Mikaloju I-ju gruodžio 14 dienos sukilime; dalyvavo „dekabristų" tardyme, kurių daugelis buvo geri pažįstami; jis buvo, pagaliau, vienas tų, kurie reikalavo „dekabristams" mirties bausmės. Jis buvo „Trečiojo Skyriaus" ir „Žandaro Korpuso" įsteigimo projekto autorius. Visa tai išrūpino jam visam gyvenimui caro pasitikėjimą.

Savo būdu jis visiškai atitiko Mikalojaus I-jo skonį. Kaip ir jo šefas, „jis turėjo visai paviršutinišką išsilavinimą, nieko nesimokė, nieko neskaitė ir nė vienoj kalboj nebuvo, kaip reikiant, raštingas*).

„Tikras geležinio amžiaus atstovas, manęs, kad uolumas ir aklas paklusnumas nepalyginti vertingesni už visus gabumus ir dorybes. Benkendorfas jautė instinktyvų pasibiaurėjimą laisve, ypač minties ir žodžio laisve"**).

Benkendorfas buvo buko proto žmogus. Kaip bar. Korfas liudija, Benkendorfui buvo sunku sekti rimtus ginčus posėdžiuose ir paprastai jis maža ką tuose ginčuose tesuvokdavo.

---

*) Lemke. Barono Korfo atsiminimai. „Mik. žandarai" p. 23.
**) A. Koni „Visuomeniškos Puškino pažiūros" — III tom. „Atsiminimų".

Kaip galėjo Benkendorfas vertinti literatūrą? To laiko aukšto luomo bei būklės žmonės, iš viso, nelabai ją gerbė, o Benkendorfas, be to, nieko ir neskaitė. Savo raštely, parašytam Benkendorfui po Puškino mirties, Žukovskis šitaip rašė: „Kas liečia Puškino pastarųjų laikų politines nuomones, drįstu paklausti Jūsų Šviesybę, ar Tamsta malonėjai kada nors pasistengti kalbėti su juo politinėmis temomis“*).

Šitas rašytojų prižiūrėtojas, tikriau pasakius, persekiotojas, net nesusipažindavo su jų kūriniais. „Tamsta ir dabar vadini Puškiną demagogišku rašytoju, — rašė toliau Benkendorfui Žukovskis. — Kuriais gi Puškino veikalais pagrindei Tamsta tokią nuomonę apie velionį? Kuriuos jo veikalus Tamsta buvai skaitęs? Tik tuos, kuriuos nurodė Tamstai policija arba velionio priešai. Juk Tamsta neturi laiko rusų literatūrai sekti ir turi todel remtis kitų nuomone“.

Tokiu būdu Benkendorfas, kurio valiai buvo atiduota visa rusų literatūra, kuriam pareikalavus policija areštuodavo cenzorius ir rašytojus, kurio malonės dėka gyvendavo arba mirdavo rusų žurnalai, ir kuris rašė įstatymų projektus apie cenzūrą bei spaudą, — toks žmogus neturėjo laiko rusų literatūrai sekti. Aišku, kad Benkendorfui literatūra atrodė visai nereikalingas dalykas, literatai — tai neramus, įtariamas elementas, iš kurio nedaug yra naudos, bet kuris nuolatos reikalauja priežiūros ir suvaržymo. Buvo literatai — „naudingi“, Benkendorfo nuomone, kurie suprasdavo vyriausybės tikslus (vidy pravitelstva), kuriems galima buvo paliepti ką tik nori, kaip eiliniams valdininkams. Tokius literatus Benkendorfas tik ir tepripažindavo, nors ir nelabai juos tegerbė. Visi kiti, kurie turėjo nors kokį savarankumą, kaip Puškinas, kun. Viazemskis, Delvigas ir kt., Benkendorfui buvo kenksmingas ir nenaudingas valstybei elementas.

Šio neapsišvietusio žandaro rankose ir pasirodė rusų literatūra, rašytojai, jų tarpe ir Puškinas. Nuo 1826 metų jam teko nuolat turėti su Benkendorfu reikalų, kaip su savo literatūrine vyresnybe.

Puškinas tik vėliau suprato, kas per žmogus buvo tas Benkendorfas. Jis vėliau šitaip sakė Smirnovai: „Tai man labiausiai priešingas žmogus; jis turi vokiečio pedantišką at-

*) P. Ščegolevas. „Duel i smert Puškina“ p. 251.

kaklumą, neturi jokių idealų, vaizduotės; jis veikia šaly, kurios visai nepažįsta; jis, iš tikrųjų, vokiškai niekina rusus, nemyli Rusijos, nemyli caro ir nesupranta jo. Aš jaučiu, kad jis man kenkia ir kenks“...

Greitu laiku pastarasis priminė Puškinui apie jo ypatingą būklę.

Puškinas visai nenorėjo gyventi Maskvoj, nes Peterburgas jam buvo malonesnis kad ir del to, kad ten gyveno artimiausieji jo draugai. Apie savo norą išvažiuoti į kitą sostinę Puškinas pranešė Benkendorfui. Rugsėjo m. 30 dieną pastarasis mandagiausiu laišku jam atsakė, kad „Jo Didenybė ne tik neuždraudžia Jums atvykti į Peterburgą, bet palieka tai Jūsų valiai, tik su sąlyga, kad kiekvieną sykį Jūs turite gauti atitinkamą leidimą“. Vėl laisvė, bet nebe raikščio...

Kaip jau buvo minėta, iš Michailovsko sodžiaus Puškinas atsivežė į Maskvą savo naują tragediją, vardu „Borisas Godunovas“. Atsižvelgiant į cenzūros žiaurumą ir į tą ilgą vaikščiojimą, kuris buvo reikalingas gauti leidimą spausdinti, literatų tarpe buvo priimta savo pažįstamiems naujus veikalus skaityti iš rankraščių. Su daugeliu žymių veikalų, kaip, pavyzdžiui, Gribojedovo „Gore ot umą“ — „Vargas del proto“, Gogolio „Revizorius“, skaitančioji publika susipažindavo daug anksčiau, negu tie veikalai pasirodydavo spaudoj. Mūsų laikų autorius skuba išspausdinti veikalą ir laukia kritikos. Bet Puškino metu cenzūra ištisais metais užlaikydavo literatūrinius veikalus ir kai kurie autoriai, kaip, pavyzdžiui, Gribojedovas, taip ir nebuvo sulaukęs savo komedijai cenzūros leidimo iki savo mirties. Todel ir buvo tuomet taip išsiplatinusi rankraštinė literatūra ir taip įsišaknijęs paprotys naujus veikalus skaityti salionuose*). Taip pasielgė ir Puškinas, kada atsivežė į Maskvą savo naują tragediją. Skaitymai įvyko rugsėjo 10 dieną ir spalių 12 dieną, o lapkričio 22 dieną Puškinas gavo iš Peterburgo nuo Benkendorfo mandagų paklausimą. Priminus poetui apie žadėtąją caro cenzūrą, žandarų šefas jam rašė: „Dabar aš gaunu žinių, kad Tamsta pasivelijai skaityti kai kuriose draugijose savo parašytą tragediją.

---

*) Turtinga medžiaga apie literatūrinius salionus XIX amžiaus pradžioj surinkta knygoj „Literaturnyje salony i kružki. Pervaja polovina XIX vieka“. Leid. „Academia“. Maskva 1933 m.

Tai verčia mane nuolankiai prašyti Tamstą duoti man žinių — ar teisingi tie gandai, ar ne“...

Ką atsakyti? Gandai buvo teisingi, ir Puškinas turėjo aiškintis, kad jis tokia prasme suprato caro malonę, jog caro cenzūra nustatyta tik veikalams spausdinti, bet ne draudžia jų nespausdintų skaityti. Ir jis skuba atsiųsti savo tragediją „pirmajam cenzoriui“, kuris laikė veikalą ištisus ketverius metus (!), kol leido jį spausdinti. Kiek „pirmasis cenzorius“ nusivokė dailiojoj literatūroj, matyti kad ir iš to, jog, perskaitęs tragediją, jis rado, kad „autoriaus tikslas būtų pasiektas, jeigu kaip reikiant tragedija būtų išvalyta ir perdirbta į istorinę apysaką, arba į romaną, panašų į Walter Scotto romanus“. Kadangi Puškinas atsisakė perdirbti į romaną savo tragediją, todel jam ir teko laukti ketverius metus leidimo. Tuo tarpu Puškinas tik savo literatūriniu uždarbiu ir tesivertė, ir lengva suprasti, kokioj sunkioj materialinėj būklėj Puškinas atsidūrė, negaudamas leidimo spausdinti tokį stambų veikalą.

1827 metų pradžioj Puškinas per savo draugą baroną Delvigą įteikė Benkendorfui savo poemą „Čigonai“ ir kitus smulkesnius eilėraščius, prašydamas leisti juos spausdinti. Bar. Delvigas stengėsi išgauti reikalingą leidimą, nes jis ir savo almanache, „Šiaurės Žvaigždėj“, tuos kūrinius norėjo išspausdinti.

Rodos, jokio nusižengimo Puškinas nepadarė, bet kitaip manė apie tai Benkendorfas. Mandagiam, bet pamokinančiam laiške Benkendorfas rašo Puškinui: „... negaliu paslėpti to, kaip aš be galo buvau nustebęs, kada Tamsta, su manim santykiaudamas, pasirinkai tarpininką...“ „Nustebimas“ buvo pareikštas ir bar. Delvigui del jo tarpininkavimo. Ir vėl Puškinas, kaip mokinys, turėjo atsiprašyti, aiškintis ir dėkoti už malones.

1827 m. balandžio mėn. 24 dieną Puškinas prašo, kaip jam buvo maloniai įsakyta, leidimo važiuoti į Peterburgą šeimos reikalais. Prašymas buvo patenkintas, bet caras atrado reikalinga išreikšti poetą įžeidžiantį įsitikinimą, kad „Puškinas, kaipo rusų bajoras, davęs carui žodį elgtis kilniai ir padoriai, tą žodį visai ištesės“. Tą naują caro malonę Puškinui pranešdamas, Benkendorfas, nuo savęs meiliausiai pridėjo, kad ir jam bus „labai malonu su poetu pasimatyti čia, Peterburge ir žodžiu

jam pareikšti didžiausią savo pagarbą. Ir tas pats Benkendorfas, kuris taip troško pareikšti poetui pagarbą, tais pačiais 1827 metais liepos mėn. 12 dieną savo laiške carui taip atsiliepė apie pirmąjį rusų poetą: „Jis (Puškinas) vis delto gana didelis išdykėlis, bet jeigu pasiseks pakreipti jo plunksną ir kalbas į mūsų pusę — iš to mes turėsim naudos".

Tuo tarpu Puškinui sukako jau 27 metai. Puškinas jau buvo nebe jaunuolis, nebe nuotykių ieškotojas, nebe aršus gusarų puotų dalyvis, nebe nuolatinis „Žaliosios Lempos" lankytojas. Jau atėjo gyvenimo vidurdienis ir Puškinas visa savo esme tai jautė:

Так, полдень мой настал и нужно
Мне въ томъ признаться, вижу я...
Но, так и быть, простимся дружно
О, юность легкая моя.

(Taip, atėjo mano gyvenimo vidurdienis, ir turiu aš tame prisipažinti... Tebūnie taip, atsisveikinsim draugiškai, o mano laki jaunyste „Eug. On." 6 sk.).

Jis jau buvo „Boriso Godunovo" ir „Eugenijaus Onegino" autorius, kurį buvo visa Rusija pamėgus. Jis gerai suprato ir savo poetišką galią ir savo aukštą pašaukimą. Bet carui ir Benkendorfui jis buvo ne daugiau, kaip išdykėlis, kuriam reikalinga nuolatinė priežiūra ir kuriam pavojinga kiek didesnė žmoniška laisvė.

Ši būklė ėmė slėgti Puškiną. Ir sostinėse (Maskvoj, Peterburge) jis jaučiasi kaip kalėjime. Ir čia, kaip Michailovsko sodžiuje, jis ėmė galvoti apie pabėgimą.

1828 metais prasidėjo karas su turkais. Puškinas prašo leisti jam įstoti į kariuomenę arba išvykti į užsienį. Caro brolis, Didysis Kunigaikštis Konstantinas, del Puškino prašymo šitaip rašė Benkendorfui: „Jūs sakote, kad Puškinas ir kunigaikštis Viazemskis prašo leidimo vykti kartu su kariuomenės štabu. Tikėkit, mano malonus generole, kad del ankstyvesnio Puškino ir jo draugo pasielgimo, kaip jie dabar nesistengtų parodyti Jo Didenybei savo atsidavimą, juos reikia laikyti tokiais, kuriais pasitikėti negalima..."

Carui „tėviškai" su Puškinu pasikalbėjus, Puškinas, tikėjosi, kad tarp vyriausybės ir jo padaryta taika, kad visi jo jaunų dienų nusižengimai užmiršti. Ir, iš tikrųjų, Puškinas buvo visai pasikeitęs: pasidarė rimtesnis, lojališkesnis carui ir valdžiai. Bet ne taip įvertino situaciją Benkendorfas.

1825 metais Puškinas, dar Michailovsko sodžiuj bebūdamas, išspausdino poemą „Andre Šenje". Cenzūra leido ją spausdinti, tik išbraukė vieną skyrių, kuris buvo pakeistas taškais. Aišku, jeigu posmelis buvo įteiktas cenzūrai, jame nieko įtariamo negalėjo būti. Šitas praleistasis posmelis ir ėmė cirkuliuoti rankraščiuose publikos tarpe. Kažkas pridėjo antraštę: „Gruodžio 14", o kažkas prirašė: „A. Puškinas". Nuorašas greitu laiku, 1827 metais, pateko į slaptąją policiją. Pradėjo veikti valstybės mašina. Caras, Benkendorfas, slaptoji ir viešoji policija — visi ieško, tardo: kas parašė, kada parašė ir t. t. Maskvos oberpolicmeisteris Šulginas reikalauja iš Puškino pasiaiškinimo. Byla patenka į Auditorių Teismą, iš ten į Senatą, kuris, pagaliau, nutarė: „Išreikalauti iš Puškino pažadą raštu, kad jis toliau jokių savo kūrinėlių be cenzūros leidimo nedrįstų leisti į publiką", grasindamas smarkia bausme. Iš senato byla perėjo į Valstybės Tarybą, kuri patvirtino šį sprendimą, bet dar pridūrė: „Paskirti Puškinui nuolatinę slaptą priežiūrą, kur jis begyventų". 1828 metų liepos mėn. 28 dieną caras tą sprendimą patvirtino.

Tokiu būdu visas valstybės aparatas buvo išjudintas sučiupti Puškiną, nubausti jį už seną, tariamą nusižengimą. Ir to persekiojimo priešaky buvo pats caras, kuris Puškiną sutiko kaip Arioną Korinto krante ir jam parodė naują gyvenimo kelią.

Šiai bylai nepasibaigus, Benkendorfas iškėlė naują. Štabskapitono Mitiukovo baudžiauninkai pranešė policijai, kad ponas tvirkina juos, skaitydamas jiems religinius jausmus įžeidžiančią poemą „Gavriliadą". „Trečiasis Skyrius" tuoj iškelia bylą „del št. kapitono Mitiukovo blogo elgesio". Žinoma, tardomas ir Puškinas: „Ar ne jis, Puškinas, šią poemą bus parašęs? Jeigu jis, tai kada? Jeigu jis bus parašęs, ar nebus kam poemos perdavęs" ir t. t. ir t. t. Tiems klausimams ištirti buvo paskirta tam tikra komisija, į kurią įėjo gr. Kočubėjus, gr. Tolstojus, kun. Golicinas. Šie valstybės vyrai tardo, kvočia, apie viską praneša carui ir, nesuradę autoriaus, vis delto meta Puškinui įtarimo šešėlį*). Savo audringos jaunystės metu ne-

---

*) Pats Puškinas neigė, kad jis parašęs tą veikalą, bet paskutinieji tyrinėtojai — A. Tyrkova, Tomaševskis, S. Lurje ir kiti daro išvadą, kad šį veikalą vis delto yra parašęs pats Puškinas.

maža jis buvo parašęs įvairių revoliucinių eilėraščių, epigramų, už kurias du sykiu buvo ištremtas, vadinasi, du sykiu nubaustas. Pasirodė, kad caro Mikalojaus vyriausybė nenorinti dovanoti jam nė vieno nusikaltimo, kada nebūtų tas nusikaltimas padarytas.

1827 metais Maskvoj buvo pagaliau išspausdinta poema „Čigonai". Ant viršelio buvo nupiešta vinjetė: apversta taurė, durklas ir žaltys. Kiekvienas, skaitęs „Čigonus", matė, kad vinjetė visai atitiko poemos turinį. Bet Benkendorfas įtempė visą dėmesį: ar tas durklas su žalčiu nereiškia kokios nors poeto liberalios tendencijos? Maskvos žandarų šefui, gen Volkovui, duodamas konfidencialus parėdymas: „Būtų labai svarbu sužinoti, kas išrinko šitą vinjetę — pats autorius ar spaustuvininkas? Sunku manyti, kad ji būtų parinkta atsitiktinai". Laimei, Volkovas pranešė, kad įtariamąją vinjetę spaustuvė gavo iš Paryžiaus ir kad ji jau buvo ne kartą pavartota. Tuo Benkendorfas nusiramino. Suprantama, kad šita amžina priežiūra, caro ir jo vyriausybės nepasitikėjimas, amžinas grasinimas patraukti atsakomybėn net už jaunystės nusižengimus, tiesiog slėgė Puškiną. Jis klaidžioja iš vienos sostinės į antrą, ilgisi ir svajoja apie Michailovsko sodžių, iš kurio taip neseniai veržėsi į laisvę.

1830 metais prasideda nauja nemalonumų serija. Sausio mėn. Puškinas gauna per Benkendorfą caro papeikimą del to, kad jis prancūzų pasiuntinio baliuj buvo apsivilkęs fraku, bet ne bajorų mundiru.

Kovo mėn. Benkendorfas įžeidžiančiai mandagiai reikalauja iš poeto atsakymo, del ko jis be leidimo važiavo į Maskvą: „Kokios priežastys — kabinasi Benkendorfas — galėjo Tamstą priversti neištesėti duotojo žodžio? Man bus be galo malonu, jeigu tos priežastys bus gana svarbios, kad galėtų pateisinti Tamstos elgesį. Bet aš laikau savo pareiga įspėti, kad Tamsta pats būsi kaltas, jeigu del netinkamo elgesio turėsi šiokių tokių nemalonumų".

Kaip Puškiną slėgė tie papeikimai, amžina priežiūra ir Benkendorfo priekabos, matyti nors ir iš to paties Puškino atsakymo į paskutinį žandaro šefo laišką. Puškinas žiūri į Benkendorfo paklausimą, kaip į papeikimą, kuris suteikė jam „tikro vargo". Jis be galo nusiminęs, kad jo ketverių metų

be priekaišto elgesys nesumažino jam valdžios nepasitikėjimo. „Man skaudu, — rašė jis, — kad mano mažiausias krustelėjimas kelia ir nedraugingumo jausmą, ir įtarimus... Dangaus vardan, pažvelkite į mano būklę ir supraskit, kokia ji sunki. Ji taip netikra, jog kiekvieną valandėlę aš laukiu kokios nors naujos nelaimės, kurios aš negaliu nei įspėti, nei išvengti“.

Sukakus Puškinui 30 metų jis sumanė vesti. Tam reikalui Puškinui buvo reikalingi pinigai, o caro cenzūroj jau ketvirti metai gulėjo jo tragedija „Borisas Godunovas“, už kurią leidėjas sumokėtų jam nemaža pinigų. Savo laiške Benkendorfui Puškinas maldauja „išlaisvinti jam rankas, leisti spausdinti „Borisą Godunovą“; čia pat Puškinas prašo išaiškinti jo netikrąją būklę: kada gi nuims vyriausybė nuo jo savo priežiūrą ir grąžins jam pasitikėjimą ir laisvę, kuriais tam tikrose ribose naudojasi visi eiliniai valdiniai.

Į šį laišką Puškinas gavo iš Benkendorfo atsakymą, kaip visada mandagiai įžeidžiantį ir tuo pat metu nieko neišsprendžiantį. Benkendorfas rašė, kad jis poeto būklėj nieko neranda netikro: „jeigu, žinoma, jūs patys savo elgesiu nepastatysite savęs į kėblią būklę“. Tai, ką Puškinas laiko įžeidžiančia priežiūra, iš tikrųjų esą ne kas kita, kaip tik „caro malonė, už kurią reikia tik dėkoti“; viešpats imperatorius tik „tėviškai juo rūpinasi“, o jis, Benkendorfas, „kaip draugas“ „seka ir vadovauja savo patarimais“ ir jam, Puškinui, „tie patarimai gali būti tik naudingi“... Puškino sumanymą vesti Benkendorfas pranešęs carui ir pastarasis „malonėjo atsiliepti, kad Tamsta, žinoma, gerai save ištyrei, tą žingsnį darydamas, ir, be abejo, suradai širdies ir būdo ypatybių, reikalingų moters laimei, o ypač tokios malonios moters, kaip panelė Gončarova“.

Tokiu būdu caras nesivaržė įsikišti į intymią poeto gyvenimo sritį ir pareikšti savo abejonę, kas poetą galėjo tik įžeisti.

1833 metų liepos mėn. 28 dieną po daugelių pastangų poetas gavo leidimą aplankyti Kazanės ir Orenburgo gubernijas. Tai buvo jam reikalinga, kad baigtų Pugačevo sukilimo istoriją. Caras leido važiuoti, bet Orenburgo gubernatorius tuoj gavo įsakymą paimti Puškiną į slaptą priežiūrą.

Puškinas spėjo, kad žandarai peršvietinėja kai kuriuos jo laiškus, bet jis buvo nepaprastai sujaudintas, sužinojęs, kad Peterburge plepa apie vieną jo laišką, parašytą žmonai. Aišku, kad policija atidarė laišką ir per Benkendorfą pristatė carui. „Mintis, kad kas nors pašalinis mūsų kalbos klauso, — rašė Puškinas žmonai, — pykina mane iki pasiutimo. Be politinės laisvės galima gyventi, be šeimyninės neliečiamybės— neįmanoma. Sunkiųjų darbų kalėjimas nepalyginti lengvesnis“.

1835 metų rugsėjo mėnesio pradžioj Puškinas parašė eilėraštį „Na vyzdorovlenije Lukula“ — „Lukulo pasveikimo proga“. Nieks toj satyroj neišvardintas, bet šykštaus paveldėtojo vaizde, kuris godžiai rausiasi prie susirgusio turtuolio Lukulo patalo, visi pažino to laiko švietimo ministerį, grovą Uvarovą. Tai buvo žmogus ne peraukštų moralinių savumų. Poeto priešai išnaudojo šią progą — ir caras pavedė Benkendorfui padaryti Puškinui griežtą papeikimą.

1836 metų balandžio mėnesį kažkokiu būdu gavo Puškinas laišką iš savo draugo, dekabristo Kiuchelbekerio, esančio Sibire. Po keletos dienų Benkendorfas jau reikalauja iš poeto pristatyti jam gautąjį laišką, o taip pat pranešti, kokiu būdu, per ką tas laiškas buvo Puškinui įduotas*).

Tokiu būdu, iki Puškino mirties (1837 m.) caras ir jo vyriausybė griežtai išlaikė tą programą, kuri buvo numatyta caro rezoliucijoj, padėtoj iškviesti Puškiną į Maskvą. Puškinas gavo laisvę, bet kiekvienas jo žingsnis buvo žandarų sekamas; kur jis begyventų, kur tik bekeliautų — visur jį lydėjo atvira ar slapta priežiūra. Net iki Puškino mirties vyriausybė neparodė jam pasitikėjimo. Jau subrendusiam, vedusiam žmogui, šeimos tėvui, žandarai jam, kaip vaikui, daro pastabą už blogą elgesį ir jis, kaip koks kalinys, turi prašyti leidimo, norėdamas persikelti iš vieno miesto į kitą. Matyti, carui ir Benkendorfui mažiausia terūpėjo Puškino, kaip poeto, likimas. Jiems Puškinas buvo tik kaip potencialus nusikaltėlis, kurį reikia be paliovos sekti.

---

*) Visi šie faktai paimti iš Lemkės knygos „Nikolajevskije žandarmy“, Ščegolevo — „Novoje o Puškine“, Puškino dienynai, Veresajevo „Puškinas gyvenime“.

Todel vargu ar teisingai pasielgė akad. Kotlerevskis, sušvelnindamas savo knygoj*) caro ir poeto santykius. „Caras parodė jam nepaprasto dėmesio... Su caru juk kalbėjo jaunas žmogus, blogos reputacijos; sakysim, gabus poetas, bet, vis delto, toli gražu ne tas Puškinas, kurį mes visi žinom, o kol kas tik keletos eilėraščių ir dviejų trijų poemų autorius... Palyginti su kitais rašytojais — Puškino būklė buvo nemaloni, bet pakenčiama. Jokių ypatingų priespaudų jis nejautė. Kokie bebūtų caro įtarimai, vis delto jis įvertino Puškiną, kaip didelį žmogų. Pikta, kurio tekdavo kitiems rašytojams, Puškinui caras nedarė. Kartais jis ginčijosi su juo, kartais taikinosi, kartais net skolindavo jam pinigų...“**)

Tenka abejoti, kad šita, minkštaširdiška Puškino su caru santykių charakteristika, atitiktų istorinę tikrenybę. Caro santykiuose su poetu Kotlerevskis mato kažką gera, „tėviška“, jo talento pripažinimą ir pagerbimą, susirūpinimą poeto gerove. Bet dalykas toks, kad visi tie jausmai ir savumai buvo visai svetimi caro prigimčiai.

Tikrai nuostabu, kaip akad. Kotlerevskis, rusų literatūros ir ypač Puškino gadynės žinovas, galėjo prieiti tokios švelninančios išvados. Dabar, po rusų revoliucijos, tapo prieinami privatūs ir valstybiniai archyvai su vertingais dokumentais, suteikiančiais naujos šviesos Puškino gadynei. Apie tai, kuo buvo Puškinui caro „malonės“, byloja toks patikimas liudininkas, kaip rašytojas Žukovskis, ilgametis Puškino draugas. Puškinui mirus jis parašė Benkendorfui laišką, norėdamas savo mirusiojo draugo atminimą apginti. Reikia turėti galvoj anuos laikus, Benkendorfo galybę, kad tikrai įvertintume Žukovskio drąsumą bei kilnumą, ir suprasti, kad jis dar negalėjo

*) H. Kotlerevskis „Puškinas kaip istorinis asmuo“ Berlynas 1928 m.

**) Vl. Solovjevas savo knygoj „Puškino likimas“ prisilaiko tos pačios nuomonės. „Kalba apie tai, kad Puškiną persekiojo — rašo Solovjevas: — bet apie tai sako vien tik savo kalbai pagražinti. Puškino gyvenimo išorinės sąlygos buvo nepaprastai laimingos. Kalbama apie tai — kiek nedraugų turėjo jis aukštesniame visuomenės sluoksnyje, bet pamirštama — kiek ir kokių draugų jis buvo apsuptas. Uvarovas, Benkendorfas ir kiti buvo Puškino priešai? Bet Karamzinas, Žukovskis, Viazemskis, Čadajevas ir daug kitų geresnių to laiko žmonių buvo jo pusėj, suprato ir gerbė jį“.

Tai tiesa, bet gaila, kad Puškino likimas buvo ne Žukovskio bei Viazemskio, o kaip tik Uvarovų bei Benkendorfų rankose...

pasakyti visos karčios teisybės, ir pasakė tik tą, ką galima buvo pasakyti. Štai ką tuo reikalu rašė Žukovskis: „...Aš perskaičiau visus laiškus, kuriuos Jūsų Šviesybė esate jam parašę... Man širdį suspaudė. Per ištisus dvylika metų jo būklė nepasikeitė. Jis vis tebebuvo tas pats išdykėlis jaunuolis, kuriam buvo bijoma duoti laisvės ir kuris kiekvieną valandėlę turėjo būti griežtai prižiūrimas... Slinko metai — Puškinas brendo: jis jau buvo parašęs „Godunovą", „Poltavą", „Oneginą" ir t. t., o jį vertino pagal tuos eilėraščius, kuriuos jis buvo parašęs iki 1820 metų, dar jaunas būdamas. Ar tai nebuvo jam skaudu? Patys pagalvokite, kaip Jūs jaustumetės, jeigu kiekvienas jūsų žingsnis būtų įtartinai sutiktas? Kas būtų, jeigu Jūs negalėtumėt pakeisti vietos, neiššaukę tuo papeikimo? Jūsų laiškuose aš randu papeikimus del to, kad Puškinas išvyko į Maskvą, kad jis nuvažiavo į Kaukazą. Kurgi čia nusižengimas? Jis norėjo važiuoti į sodžių gyventi, kad užsiimtų literatūra — jam atsako. Kaip rašytojui, poetui, jam buvo reikalinga vientulybė, laisvė. Bet kokią ramybę jis galėjo turėti čia, kur viskas jam drumstė ramybę, kur buvo tiek daug jo savimylą erzinančio, kur jis gyveno tokiose sunkiose materialinėse aplinkybėse... Caras panoro būti jo pirmuoju cenzorium? Didžiausia malonė. Bet pasakysiu atvirai, kad ši caro malonė vėl pastatė Puškiną į keblią būklę. Juk negalėjo gi Puškinas faktiškai įkyrėti carui kiekvienu savo poetišku niekniekiu. O kada Puškinas, bendrai cenzūrai leidžiant, spausdindavo kokį nors menką savo eilėraštį žurnaluose, tai tą jo žygį įvertindavo, kaip nedėkingumą, nepaklusnumą, bemaž sukilimą prieš caro valią. Pagaliau, viename Jūsų laiške aš randu Puškinui papeikimą už tai, kad Puškinas kai kuriose draugijose skaitė savo „Godunovą" dar jo necenzūravus. Bet kuris gi rašytojų nebuvo taip daręs? Nejaugi jis pats turi laikyti savo veikalą uždraustu, kada cenzūra dar nėra pasakiusi savo žodžio? Savo veikalų skaitymas draugams didžiausias rašytojo pasitenkinimas. Tai ne viešas, bet šeimyninis dalykas, ir tai uždrausti būtų tas pat, kaip uždrausti galvoti. Kaip galėjo jaustis Puškinas, visų šitų draudimų persekiojamas? Argi jis neturėjo visiškai nusivilti, matydamas, kad nei laikas, nei jo kūrybos linkmės pasikeitimas negali grąžinti jam caro ir jo valdžios pasitikėjimo?..."

Taip Puškino būklę įvertino vienas kilniausių tuometinių rašytojų. Aišku, kad artimiausias Puškinui draugas, jo vienaamžis, Žukovskis, geriau, negu akad. Kotlerevskis, galėjo spręsti apie tai, kaip slėgė Puškiną visos tos „tėviškos" malonės, kurios pagaliau visai užnuodijo dvylika metų jo neilgo gyvenimo.

Jeigu Puškinas gyveno ir kūrė nuolat žandarų priežiūros slėgiamas, neturėdamas net elementarinės laisvės, tai nenoromis kyla klausimas: kaip gi Puškinas visa tai pakeldavo? Ir ne tik pakeldavo, bet nuoširdžiai sutikdavo su caro režimu, su jo vyriausybe. Kodel nebėgo jis iš to kalėjimo į užsienį, kaip tai padarė, pavyzdžiui, Gercenas, tiesa, vėliau — jau keturiasdešimtaisiais metais? Mūsų, XX amžiaus, akimis žiūrint Puškino nuotaika ir elgesys nesuprantami. Mums sunku įsivaizduoti tas socialines ir politines aplinkybes, kuriose gyveno Rusija Puškino metu. Antra vertus, ne mažiau sunku suprasti patį Puškiną, jo nuotaiką, pažvelgti į jo sielos gelmes. Mikalojus I-asis buvo paskutinis ir ryškiausias autokratiškos (samoderžavnoj) XIX amžiaus Rusijos valdovas. Jo valdžia visa to žodžio prasme buvo neribota ir begalinė. Aleksandro I-jo laikų rusų visuomenėj dar ruseno liberalinės nuotaikos bei idėjos.

Būdamas ištremtas nuo 1820 metų, gyvendamas toli nuo sostinių ir visuomenės, Puškinas negalėjo, kaip reikiant, sekti tais metais Rusijoj vykusių politinių vidujinio gyvenimo permainų. Iki 1825 metų gruodžio 14 dienos Puškinas savo santykius su vyriausybe vertino pagal liberalinės rusų visuomenės tradicijas. Jis dar atminė „dniej Aleksandrovych priekrasnoje načalo" — „gražią Aleksandro viešpatavimo dienų pradžią", nors tas „gražias dienas" sekė baisi reakcija ir nors pats Puškinas buvo tos reakcijos auka. 1825 m. gruodžio mėn. numalšinęs dekabristų sukilimą, Mikalojus I-sis su šaknimis išrovė iš rusų gyvenimo liberalizmo užuomazgas. Miakotino žodžiais:*) „Šie įvykiai nepaprastai prislėgė rusų visuomenę. Visas gyvenimo būdas pasikeitė. Gyvenimas iš karto išblanko, įgijo pilką šiokiadienišką atspalvį, nusistojo kukliuose ankštuose rėmuose. Iš gyvenimo išvijo visą būrį žmonių, pačius

*) Miakotinas „Puškinas ir dekabristai", pusl. 72 ir kt.

ryškiausius, energiškiausius, idėjiškiausius. Pasilikę buvo išsklaidyti, nutilo. Didesnė visuomenės dalis su baime pasitraukė nuo tų idėjų, kurios privedė prie tokio baisaus galo. Į tokią prislėgtą, sumažėjusio gyvenimo tempo, išblyškusių spalvų aplinką pateko Puškinas po savo ištrėmimo. Pačios liberališkos dekabristų judėjimo idėjos negalėjo giliai Puškino dvasioj įsikūnyti, negalėjo gauti sau tinkamo susiformavimo. Nė vienoje slaptoje draugijoje jis nedalyvavo, nors ir turėjo jis dekabristų tarpe daug pažįstamų ir draugų. Intensyviausiąją dekabristų paruošiamojo darbo gadynę praleido jis toli nuo sostinių, tuometinės rusų provincijos gilumoj. Pro šalį praėjo ir šito judėjimo numalšinimas. Tokiu būdu glaudžių organinių ryšių su dekabristų judėjimu Puškinas nesuspėjo užmegsti; todel jis negalėjo jausti gyvos moralinės atsakomybės del šito judėjimo likimo. Pačiam „gruodžio 14 dienos“ aktui Puškinas negalėjo užjausti, kadangi visada buvo rusų sukilimo (ruskij bunt) priešas...“

Štai kodel — kokią tik politinę linkmę Puškinas beišsirinktų, jam negalima būtų padaryti bet kokių moralinių priekaištų.

Antra vertus, savo gimimu, išauklėjimu, šeimyniškomis tradicijomis Puškinas priklausė prie to vidutiniškai aristokratiško sluoksnio, kuris betarpiai priklausė prie dvaro aristokratijos sluoksnio, kurio rankose ir buvo Rusijos likimas. Puškino tragedija ir glūdi kovoj tarp įgimtojo laisvės troškimo ir tų aplinkos tradicijų, kuriose jis ir pats nuo mažens buvo išauklėtas. Apie tą vidujinio Puškino pasaulio dvejopumą visai teisingai rašo V. Sipovskis:*) „Kartu su auklėjimu Puškinas įgijo nemaža prietarų ir silpnybių, žeminančių jo laisvą sielą. Jis jautėsi esąs aukščiau tos visuomenės dalies, kuri lankė aristokratiškus sostinės salionus, bet tuo pat metu jis brangino tos visuomenės nuomonę, bijojo jos sprendimo. Savo genijaus ir triūso dėka jis pasiekė didžiausios garbės ir tuo pačiu metu didžiavosi savo bajoriška genealogija“. Bajoriškos visuomenės tradicijose glūdėjo caro gerbimas; jį laikė pirmuoju bajoru, visokių „malonių“ šaltiniu. Luominė bajoriška pasaulėžiūra neleido caro kritikuoti. Caro nemalonė buvo lygi ir visuomenės ostrakizmui. Kaip stiprios buvo mei-

---

*) A. V. Sipovskis „A. S. Puškino gyvenimas ir kūryba“ pusl. 442 ir kit.

lės ir pagarbos tradicijos tuometinėj visuomenėj, rodo nors ir tie jausmai, kuriuos reiškė carui tie patys dekabristai, gruodžio 14 dieną išėję į gatvę su ginklu rankose jo nuversti. Jau gruodžio 28 dieną Rylejevas, vienas penkių nubaustųjų mirtimi, klastinga caro užuojauta suviliotas, rašė savo žmonai: „Melskis už imperatoriaus šeimą... Kas tik man beatsitiktų, gyvensiu ir mirsiu už juos (vadinas — už carą ir carienę)“. Tokius pat meilės jausmus, kaip liudija Sipovskis, reiškė carui ir Bestuževas (taip pat mirtimi nubaustas), kunigaikštis Odojevskis iš Sibiro katorgos ir kiti.

Vienas Puškino draugas — žymus rašytojas, Karamzinas, buvo „istoriografas“, arba caro istorikas, antrasis, Žukovskis, kaipo caro įpėdinio auklėtojas, buvo artimiausiuose santykiuose su caro šeima; jį visi laikė caro dvaro poetu. Labai apsišvietusi moteris, A. Smirnova, su kuria Puškinas draugavo ir kurios literatūrinį salioną dažnai lankydavo, buvo dvaro freilina; jos salione Puškinui tekdavo susitikti net su caru ir jo broliu Mykolu. Daug Puškino pažįstamųjų priklausydavo aristokratijai. Tokiu būdu, daug įvairių siūlų rišdavo Puškiną su ta aplinka, kurią jis sielos gilumoj vadino „černj neprosvieščennaja“, ir kuri, kaip pamatysim, žudė laisvą jo genijaus polėkį.

Bet iš kitos pusės — kokią kitą aplinką galėtų Puškinas pasirinkti anų dienų Rusijoj? Rusų gyvenimo pagrinde gulėjo storas, nepajudomas liaudies klodas — tamsi, absoliučiai neapsišvietusi baudžiauninkų masė, o toliau beveik betarpiai ėjo bajorų luomas. Švietimo atžvilgiu tie valdytojai nepertoli tenuėjo nuo savo valdinių. Miestų tada buvo nedaug ir miesto luomai (buržuazija, pirkliai, darbininkai ir kt.) vos tik pradėjo augti ir kol kas valstybiniame ir socialiniame gyvenime beveik jokio vaidmens nevaidino. Nebuvo ir to beluomio sluoksnio, „raznočinnoj“ (įvarių profesijų) inteligentijos, su kurios augimu Mikalojaus I-jo vyriausybė žiauriai kovojo ir kuri į istorijos areną išėjo tik Mikalojui I mirus (1855 m.). Tokiu būdu viskas, be išimties, kas tik buvo rusų gyvenime kultūringa, susispietė sostinėse, kaip tik tame vidurinės ir aukštosios aristokratijos bajorų sluoksny, kuriam priklausė ir Puškinas, ir nuo kurio jis niekur negalėjo pabėgti. Naujos, beluominės minėtos inteligentijos sluoksnis vos tik ėmė ryškėti Puškino gy-

venimo gale, bet Puškinui tai buvo perjauna ir per silpna karta. Su ja Puškinas maža ką turėjo bendra ir jokių ryšių su ja nejautė.

Pagaliau su caru ir jo vyriausybe susitaikinti vertė Puškiną ir būtinas reikalas. Mikalojaus I-jo neaprėžtas valdymas toli gražu nebuvo fikcija, kaip, pavyzdžiui, paskutinio Mikalojaus II-jo valdžia. Prieš Mikalojų I-jį kiekvienas rusas, kokios tik būklės jis bebūtų, jautėsi absoliučiai nieko neremiamas ir neapsaugomas. Puškinui Dievas skyrė meno kūrybą. Tai viešas veikimas, kurio nepaslėpsi. Leisti kurti ar priversti tylėti — tai buvo caro valioj. Reikėjo arba taikintis su caru, arba nutilti, arba nuo jo pabėgti. Bet kur? Į kaimą? Tačiau, Puškinas, pragyvenęs kaime dvejus metus, nuo to gyvenimo vienodumo ir įspūdžių trūkumo priėjo prie beviltiškumo. Jo kūrybai, kaip oras, buvo reikalingi: visuomenė, draugai literatai, mintimis pasikeitimas ir t. t. Bėgti į užsienį? Apie tai kadaise jis svajojo, bet tai būtų tikra beprotybė. Ką jis veiktų užsieny? Tai būtų lygu — atsisakyti nuo kūrybos. Jeigu pačioj Rusijoj negimė dar masinis skaitytojas, tai kas gi skaitytų Puškiną užsieny? Kelias į Rusiją jo veikalams būtų uždarytas, o užsieny jie visai būtų nereikalingi. O bendrai sakant, rašytojo kūryba negalima be gyvųjų saitų su gimtąja dirva. Puškinas, sodžiuje sėdėdamas, svajojo apie pabėgimą iš Rusijos, bet esant mažiausiai galimybei laisviau gyventi sostinėse, jis liovėsi net galvojęs apie pabėgimą. Ir net savo seseriai, kurią vyras kvietė gyventi į Varšuvą, kur jis tarnavo, Puškinas rašė: „Tegul Tavo vyras piešia, kiek nori, viliojančias perspektyvas gyventi Lenkijoj, toli nuo tėviškės, netikėk juo. Išvažiuoti laikinai iš Peterburgo, kur oras, tiesa, kenksmingas, — tai kitas dalykas, bet atsisveikinti visai su Rusija, ne, aš to neleidžiu ir neįsivaizduoju“... Tad Puškinas turėjo nusileisti, kokiu nors būdu susigyventi su caru, Benkerdorfais, visuomene, tam, kad galima būtų gyventi ir kurti.

Prof. Sipovskis (aukščiau minėto veikalo pusl. 329), pasiremdamas A. Smirnovos ir Pavliščevo (sesers vyro) užrašais, Puškino prisirišimą prie caro aiškina dar ir tuo, kad pats caras (apie jo aktoriškumą mes jau kalbėjom) mokėjo suklaidinti tuos, kuriuos tik norėjo sužavėti. Kartais jis paprastai,

taip sakant, „tėviškai“ pataria Puškinui: „nekiršinti žmonių“ (ne zadirat liudej); kitą kartą „draugiškai“ įspėja Puškiną, kad šis „turi nedraugingų žmonių“; arba, lyg praeidamas, intymiai meta poetui tokius žodžius: „Aš esu tikras, kad tu myli ir gerbi mane, taip pat ir aš tave; mes suprantame viens antrą, o žmonės supranta tik tuos, kuriuos myli...“

Lengvatikį ir jautrų Puškiną tas imperatoriaus paprastumas, intymiškumas, „tėviškumas“ — klaidino. Juk tuos žodžius, tą draugiškumą reiškė jam pats visagalis Rusijos caras. Vadinas, caras jį gerbia, vertina, pripažįsta jo talentą ir t. t. Mikalojus I-sis, tas neabejojamai carų rolėms nepaprastai gabus aktorius, pasiekė tikslą: jis patraukė poeto širdį, o pats Puškinas buvo įsitikinęs, jog visi nemalonumai seka vien tik iš Benkendorfo, o caras geidžiąs jam vien tik gera.

Pagaliau — kodel negalėjo pats Puškinas laisvai, vidujinės evoliucijos keliu pereiti prie naujos politinės pasaulėžiūros? Istorija žino nemaža tokios evoliucijos pavyzdžių. Goete, Šilleris, Šatobriandas, Lamartinas ir daug kitų, įvairių gyvenimo aplinkybių įtakoj, radikaliai laužė maištingus savo jaunystės idealus. Gyvenimas ir žmogaus siela perdaug sudėtingi, ir negalima net įsivaizduoti, kad tokia turtinga, nuolat besiblaškanti individualybė, kaip Puškinas, galėtų pasilikti ištikima vieną kartą pasirinktai schemai arba dogmai.

Paviršutinis to laiko stebėtojas pasakytų, kad Puškinas yra apipiltas caro malonėmis*). Iš tikrųjų, caras su juo maloniai kalbasi (tiesa, retai); pasisiūlė cenzūruoti jo veikalus (kas tik apsunkino Puškino būklę); Puškinui vedus remia poetą net materialiai (kas dar daugiau surišo poetą, varžė jo laisvę); Puškinas gavo vietą užsienių reikalų ministerijoj, be apibrėžtų pareigų, su teise raustis archyvuose ir rinkti medžiagą savo istoriniams darbams; pagaliau, jauna Puškino žmona buvo maloniai priimta caro dvare... Tiesą sakant, už visas tas malones nei caras, nei Benkendorfas nestatė kokių nors ypatingų jo kūrybai sąlygų, neužsakinėjo jam temų, nereikalavo iš jo nei odų, nei kurių kitų poetiškų pagyrimų. Kalbėjo bendrai apie „jo puikios plunksnos tėvynės labui išnaudojimą“, bet tai bu-

---

*) Taip manė pats caras, jo dvariškiai, ir apie tai beveik kiekvienam laiške primindavo poetui Benkendorfas.

vo stereotipiškas sakinys, kuriame nebuvo tiksliai apibrėžto veiklumo programos. Visa tai iš tikrųjų buvo panašu į „tėviškumą“. Nedaug buvo tokių, kurie suprato, kad caro ir Benkendorfo rūpesčiais poetas buvo pastatytas į tokią būklę, kur kiekvienas jo žingsnis, kiekvienas jo plunksnos judesys buvo griežtoj slėgiančioj poetą kontrolėj, kad iš tikrųjų poeto negerbė ir kaip reikiant neįvertino. Blogiausia tai, kad „malonių“ sistema vis daugiau įpareigojo Puškiną. Poetą apsukdavo jo talento tariamosios pagarbos ženklais, papirkdavo malonėmis, kurios iš tikrųjų neduodavo poetui materialinės naudos ir be galo varžė jo laisvę. Įspūdingas, lengvai užsidegąs Puškinas kartais, dėkingumo jausmų pagautas, darė carui širdingus, bet objektyviai abejingus žingsnius. Draugai, kurie būdami nuošaliai, geriau matė ir įvertino tikrąją jo būklę, žiūrėjo į tai nesuprasdami, kartais del jo ir gėdydamies.

Pirmuoju poeto dėkingumo pareiškimu carui ir buvo anksčiau minėtieji „Stansai“. Didesnę visuomenės dalį tie „Stansai“ nustebino. Buvo ir tokių, kurie įžiūrėjo „Stansuose“ persimetimą. Nuo jaunų kūrybos dienų Puškinas įsigijo „opozicinio“ rašytojo reputaciją. Dabar, su caro valdžia Puškinui susitaikius, kai kuri publikos dalis vulgariai laikė tai išdavimu. Pasirodė epigramų prieš patį Puškiną. Koks tai smailaliežuvis rašė:

> Я прежде вольность проповедал,
> Царей с народомъ звал на суд;
> Но талько царских щей отведал,
> И стал придворный лизоблюд.

(Anksčiau aš laisvę skelbiau, carus į teismą su liaudim šaukiau, bet kai tik caro valgio paragavau, ir dvaro bliūdlaižiu tapau).

Be abejo, Puškinas žinojo apie šitą ir kitas epigramas, girdėjo kai kurių draugų priekaištus ir pagaliau turėjo viešai, kaipo menininkas, pasiaiškinti del savo santykių su caru. Jis taip ir padarė ir po „Stansų“, 1828 metų pradžioj, parašė naują eilėraštį, vardu „Draugams“, kuriame jis teisinasi ir aiškinasi:

> Нет, я не льстец, когда царю
> Хвалу свободную слагаю:
> Я смело чувства выражаю,
> Языком сердца говорю.
>
> Его я просто полюбил;
> Он бодро, честно правил нами
> Россию вдруг он оживил
> Войной, надеждами, трудами...

(Ne, aš ne pataikūnas, kada carui laisvai pagyrimą kuriu: aš drąsiai jausmus reiškiu, širdies balsu kalbu. Aš jį nuoširdžiai pamilau; jis budriai, dorai valdo mus; Rusiją staiga jis atgaivino karais, viltimis ir darbais).

Nekalbėsime apie tai, kiek teisingas yra šis Mikalojaus I-jo įvertinimas bei charakteristika. Neįtarsim ir Puškino atviraširdingumu. Bet „mylėti" Mikalojų I-jį ir likti nenubaustam buvo neįmanomas dalykas. Lygių su žmonėmis santykių caras nepakentė; žmogaus asmens jis negerbė; genijus, talentas — visa tai buvo jam tušti garsai... Mylėti tokį žmogų, tai reiškė jam nuolat nusileisti, priimti jo „sistemą", g e r a i a t s i l i e p t i apie jo veikimą. Žalinga caro asmens ir jo valstybinės sistemos įtaka, be abejo, tik neigiamai galėjo paveikti Puškiną. Miakotinas savo knygoj „Puškinas ir dekabristai" nustato visą eilę poeto nusileidimų, kurie, be abejo, prieštaravo visam jo sielos būdui. Bet šie nusileidimai buvo neišvengiami. Carą galėjo patenkinti tik visiškas nuo savo asmens atsisakymas, visiška dvasios vergija; tik tada caro „malonės" įsigydavo realią, visai apčiuopiamą lytį. Visai atsisakyti savo asmenybės Puškinas negalėjo ir todel visada, iki mirties, jis liko svetimas carui ir Benkendorfui. Iš čia ir nepasitikėjimas ir nuolatinė policijos priežiūra, beceremoniški Benkendorfo pamokslai ir priekaištai, žodžiu — visa tai, kas nuodijo poeto gyvenimą, paraližavo jo kūrybą. Iš šalies to nebuvo matyti, ir Puškinui tekdavo girdėti piktas priešų kalbas ir karčius draugų priekaištus.

1830 metais Puškino draugai, kurie ir po jo „Stansų" nerimaudami žiūrėjo į poeto su caru draugavimo evoliuciją, dabar gavo naujų priežasčių dar didesniam nerimui. 1830 metų lapkričio mėnesį, kaip žinoma, Lenkijoje kilo sukilimas, kurio tikslas buvo nuversti rusų valdžią ir atstatyti Lenkijos valstybę 1772 metų sienose. Savim pasitikėjusios caro Mikalojaus I-jo vyriausybės kovai prasidėjus iš pradžios rodėsi, kad tai bus lengva baudžiamoji ekspedicija ir visi buvo įsitikinę laimėti. Bet iš tikrųjų ši „ekspedicija" pavirto greitu laiku tikruoju karu ir vienu metu buvo neaišku, kas toj kovoj laimės. Šiuo ypatingai sunkiu momentu, būtent, gegužės mėnesį, arba birželio m. pradžioj, Puškinas atsiliepė savo pirmuoju žinomos trilogijos eilėraščiu, užvardintu „Karvedžio šešėliui". Šiame eilė-

raštyje Puškinas, rusų karo fronto nepasisekimų prislėgtas, stovi Kazanės sobore, kur buvo saugojamos senos rusų karo vėliavos ir kur buvo rusų kariuomenės vado, Kutuzovo, 1812 metais nugalėjusio Napoleoną, grabas. Iškilminga tyla viešpatauja sobore:

. . . . . Одни лампады
Во мраке храма золотят
Столбов гранитные громады
И их знамен нависший ряд...

(Vieni tik žiburiai bažnyčios tamsoj auksu apšviečia didžiulius granito stulpus ir eilę ant jų kabančių vėliavų).

Ir poetas persikelia savo mintimi į tą baisią gadynę, kada po šitų vėliavų gulįs „mastityj straž strany deržavnoj" — „didingas valstybės sargas" gelbėjo tėvynę. Poetas kreipiasi į jo šešėlį, maldaudamas nurodyti ir dabar „vadų tarpe — kas tavo paveldėtojas, kas tavo išrinktasis".

Но храм въ моленье погружен;
И тих твоей могилы бранной
Невозмутимый вечный сон...

(Bet bažnyčia paskendusi maldose... Ir tylus tavo karo kapo nesudrumsčiamas amžinas sapnas...).

Paprastai šis eilėraštis nesukelia Puškinui jokių priekaištų bei papeikimų. Visi, net ir lenkų Puškino kritikai, pripažįsta, jog tėvynės nelaimės valandą visai natūralu, kad poetas meldžiasi, atmindamas tėvynės didvyrį ir pageidaudamas savo tautai laimėjimo.

Bet 1831 m. vasaros metu karo fronte padėtis pasikeitė rusų naudai. Sąryšy su tuo nepaprastai sustiprėjo Europos spaudos bei viešosios nuomonės puolimai Rusijos Lenkijos naudai. Atsakydamas tiems puolimams, Puškinas rugpiūčio mėn. 2 dieną parašė savo garsiąją odą „Rusijos šmeižikams", o rugsėjo mėn. 5 dieną, po Varšuvos paėmimo, jis parašė iškilmingą pergalės odą, užvardintą „Borodinskaja godovščina" — „Borodino sukaktuvės". Pirmoj odoj Puškinas duoda atsakymą Europos „šmeižikams", kurie kišasi į šį vidujinį slavų ginčą („Spor slavian meždu soboj"), seną ginčą, jau likimo nuspręsta („už vzviešennyj sudboj")

Кто устоит в неравном споре:
Кичливый лях иль верный росс?
Славянские-ль ручьи сольются в
русском море?
Оно-ль иссякнет — вот вопрос.

(Kas ištvers nelygiam ginče: — pasipūtęs lenkas ar ištikimas rusas? Ar slavų upeliai susilies rusų jūroj? Ar ji išseks? Štai klausimas).

Toliau Puškinas labai karingais žodžiais primena tiems „šmeižikams" Napoleono likimą ir kviečia Rusijos priešus nebandyti vėl likimo, todel kad atsiras

. . . . место им в полях Россіи
Среди печуждых им гробов!

(...jiems vietos Rusijos laukuose tarp nesvetimų jiems grabų).

Jau šis eilėraštis, taip aštriai pastatęs rusų lenkų istorinį ginčą, ir šį ginčą traktavęs kaip jau likimo nuspręsta rusų naudai, sukėlė didelį susijaudinimą draugų ir priešų eilėse. Ką gi besakyti apie trečią odą, užvardintą „Borodinskaja godovščina"?*) Ji parašyta Varšuvą paėmus ir virpa triumfuojančio nugalėtojo jausmu.

Сбылось — и в день Бородина,
Вновь наши вторглись знамена
В проломы падшей вновь Варшавы...
И бунт раздавленный умолк.

(Įvyko ... Ir Borodino dieną vėl įsiveržė mūsų vėliavos ir nutilo sutriuškintas sukilimas).

Šios dvi odos, kurias su didžiausiu džiaugsmu priėmė visa patriotiškoji Rusija, sukėlė jo draugų tarpe sumišimą, o priešų tarpe didžiausią pasipiktinimą ir šmeižimą.

Vienas geriausiųjų Puškino draugų, kunigaikštis Viazemskis, pasipiktinęs šitaip rašė: „Du geriausieji mūsų poetai (kalbama apie Puškiną ir Žukovskį) vienas už kitą labiau stengiasi išgarsinti mūsų smerktiną pasielgimą, o drauge kelia caro vyriškumą ir išmintingumą ... Visi dvarui vergaujantieji, kas sustingo Mikalojaus I sąlygose, žavėjosi šiomis eilėmis".

O savo dienyne Viazemskis užrašė 1831 m. rugsėjo m. 14 dieną šiuos žodžius: „Be galo esu nustebęs, matydamas, kad liūtui (Mikalojui) pasisekė uždėti savo leteną ant pelės (Puškino) ... Ir kokia tai šventvagystė sugretinti Borodino ir Varšuvą. Puškinui ir Žukovskiui, rodos, gėda..."**).

---

*) Borodino — kaimas, netoli Maskvos, kur įvyko lemiamas Napoleonui mūšis su rusais.

**) Kun. Viazemskis, „Staraja zapisnaja knižka". Leid. „Academia", Maskva, 1929 m. pusl. 97 ir kt.

Be Viazemskio, neigiamai Puškino poetišką pasirodymą įvertino ir kiti liberaliai nusiteikusieji rusų visuomenės nariai, kaip antai: broliai A. I. ir N. I. Turgenevai, Muchanovas, C. A. Sobolevskis, dekabristas Luninas ir kiti. A. I. Turgenevas rašė savo laiške broliui: „Puškinas apdainuoja kraujuotą karžygiškumą. Ar jis pagalvojo apie tai, kiek iš mūsų ir iš lenkų reikalauja aukų šis karžygiškumas? Aš tampu poezijos priešu, kada matau, kad ji gina ir kelia aukštyn ne šventą reikalą, ne žmoniją... Ir Žukovskis ir Puškinas, mat, nekenčia europeiško apsišvietimo, nesupranta jo tikros prasmės, o Puškinas — tai tikras barbaras".

Tą pačią mintį, šimtu metų vėliau (Francevas p. 114), pareiškė ir Lednickis, išanalizavęs Puškino minėtosios trilogijos idėjinį turinį: „Puškino europeiškumas neišlaikė tautų konflikto bandymo".

Jeigu taip įvertino Puškino poetišką pasirodymą jo draugai, tai ką gi sakyti apie priešus ir apie lenkų visuomenę. Ščegolevas*) mini kažkokį grovą Vasiljevą, kuris pasakė Puškino biografui Bartenevui, kad patriotiški Puškino eilėraščiai parašyti pagal Mikalojaus I „užsakymą". Kai kurie savo spėliojimais nuėjo dar toliau ir, pav., Melgunovas (laiškas iš 1831 m. gruodžio 21 d.) matė minėtuose Puškino eilėraščiuose jo morališko žlugimo ženklą: „vietoj to, — rašė Melgunovas, — kad žiūrėtų tik į Apolono veidą, jis žvalgosi į šalis ir ieško kitų dievų, kad jiems paaukotų savo talentą. O, garbės godulys! O, aukso godulys!"...

Tokius pat įtarimus išreiškia S. Sobolevskis savo laiške Ševyrevui. Nėra ko ir kalbėti apie tokius nešvarios sąžinės ponus, kaip Bulgarinas ir į jį panašūs; jie tiesiog kaltina Puškiną, kad jis savo eilėraščius parašęs už pinigus.

Iš lenkų pusės, kaip nurodo prof. Lednickis ir akad. Francevas, taip pat buvo girdimi apkaltinimai, kad Puškinas pardavęs savo plunksną carui. Apie tai užsimena Mickevičius savo „Vėlinių" trečioj daly, eilėraštyj „Do Przyjaciół Moskali":

Može kto z was urzędem, orderem zhańbiony,
Duszę wolną na wieki przedał w łaskę cara
I dziś na progach jego wybija pokłony.

---

*) Ščegolevas, „Duel i smert Puškina".

Može płatnym językiem tryumf jego sławi
I cieszy się ze swoich przejaciół męczeństwa;
Može w ojczyznie swojej moją krwią się krwawi
I przed carem jak z zasług chlubi się z przekleństwa".

Mickevičius nemini Puškino vardo, bet negali būti jokių abejonių, kad lenkų poetas turėjo galvoje Puškiną*) ir ypač jo pavestą rusų lenkų karui trilogiją. Literatūros istorikas Jonas Kucharževskis savo knygoj „Nuo baltojo caro iki raudonojo" taip pat liečia šį klausimą ir tvirtina su didele panieka, kad Puškinas savo eilėraščius parašęs medžiaginiais sumetimais... Varšuvos prof. Tretjakas**) rašė, kad Puškinas nesugriovė tų apkaltinimų, kuriuos jam buvo metęs Mickevičius, būtent, kad jis „papirktu liežuviu" iškėlė caro triumfą ant tautos, kuri kovojo už laisvę.

Nusistovėjus rusų literatūroj liberaliai demokratiškai tradicijai, kritika visada žiūrėjo į minėtus Puškino eilėraščius, kaip į liūdną Puškino kūrybos nesusipratimo faktą, apie kurį būtų geriau užmiršti ir rečiau minėti***).

Bet niekas tų kritikų bei istorikų neįsigilino į klausimą, niekas neanalizavo aplinkybių, psichologiškų visuomenės nusiteikimų tiek ano laiko Rusijoj, tiek ir Lenkijoj bei Europoj. Tik paskutiniaisiais metais pasirodė net keletas rimtų moksliškų darbų, kurie plačiai nušviečia visus tuos klausimus, ir nagrinėja minėtus eilėraščius rimtai, kritiškai, bet ne lengvabūdiškai kaltina jų autorių. Pirmas parašęs tuo klausimu studiją buvo Krokuvos universiteto profesorius V. Lednickis, kuris savo knygoj „Aleksandras Puškinas" 1926 m. — pavedė minėtai trilogijai atskirą 124 puslapių skyrių — „Dookoła przeciwpolskiej trylogji lirycznej Puszkina" (124 pusl.). Šitą straipsnį 1928 metais prof. Lednickis išleido ir prancūziškai. Antras darbas pasirodė 1927 metais Leningrade, išspausdintas XVIII knygoj, kurių vardas „Trudy Puškinskago Doma". Šis M. Beliajevo straipsnis šitaip pavadintas: „Lenkų sukilimas iš Puškino laiškų E. M. Chitrovai". Pagaliau trečias, paskutinis rimtas didelis darbas šiuo klausimu parašytas akad. V. Francevo: „Puškinas ir lenkų sukilimas 1830—1831 metais" — is-

---

*) Vienas tik pr. Lednickis savo knygoj tuo abejoja.
**) Žiūr. ak. Francevo kn. „Puškinas ir lenkų sukilimas" p. 173.
***) Akad. Kotliarevskis ir Pypinas taip pat randa, kad Puškinas per griežtai ir karingai buvo nusiteikęs savo trilogiją rašydamas.

torinių komentarų studija, pavesta eilėraščiams: „Rusijos šmeižikai“ ir „Borodino sukaktuvės“. Šis pastarasis darbas pasirodė „Rinkiny apie Puškiną“ — „Puškinskij sbornik“, kurį išleido Rusų mokslų institutas Prahoj 1929 m.

Po visų šitų didelių tos gadynės ir Puškino kūrybos žinovų darbų jau galima rimtai įvertinti poetišką Puškino pasirodymą 1831 metais.

Lednickis ir Francevas pirmiausia griauna tą nusistovėjusią legendą apie Puškiną, kaip apie principialiai opozicinį rašytoją politiką, bemaž revoliucionieriškai rusų vyriausybei nusiteikusį. Laisvės meilė ir nepriklausomybės troškimas liepsnojo jame visada; jaunystės metu karštas kraujas ir visuomenės susijaudinimas įkvėpė jam parašyti keletą įžulių eilėraščių bei epigramų prieš kai kuriuos politinius veikėjus ir net prieš patį carą. Už tai jis, kaip žinoma, buvo du kartu ištremtas. Bet iš esmės Puškinas niekuomet neturėjo politikai nei skonio, nei ypatingo pomėgio. Jis tikras rusas su didele atsarga sveikos, organiškos meilės savo, greičiau, nelaimingai, negu laimingai tėvynei. Puškinas galėjo pykti del netvarkos joj, bet jos garbę prieš svetimus žmones jis buvo pasirengęs ginti kiek tik galėjo. „Aš, žinoma, niekinu savo tėvynę nuo galvos iki kojų, — sakydavo jis, — bet mane piktina, jeigu svetimšalis reiškia jai tuos pačius jausmus“. Savo laiške Viazemskiui (1826 m. gegužės mėn., tai yra, savo ištrėmimo metu) jis su dideliu nepasitenkinimu kalba apie tuos rusus, kurie linksmina svetimšalius, pataikaudami jiems, užmiršę net savigarbos jausmus. O po to tie svetimšaliai išvyksta ir rašo apie rusus knygas, pilnas paniekos ir pasityčiojimų“.

Puškinas mėgo Rusijos praeitį, tyrinėjo ją, sėmė iš jos geriausiems savo veikalams temas. Juk Puškinas yra pasakęs, kad tik „nekultūringumas, neišauklėjimas ir niekšiškumas negerbia praeities“... Jis mokėsi rusų istorijos pas geriausius savo laikų mokytojus ir, iš tikrųjų, žinojo ir gerbė tos istorijos garsius puslapius, giliai suprato jos prasmę ir griežtai atmesdavo Čadajevo paniekinantį Rusijos praeities įvertinimą“ (ak. Francevas pusl. 87). Ta Puškino sveika meilė tėvynės istorijai, jos kūrėjams, jos gamtai, žmonėms ir t. t. praeina per visą Puškino gyvenimą nuo pirmųjų jo kūrybos žingsnių.

Anksčiau mes jau kalbėjom apie tai, kad Puškinas neįsivaizduodavo, kaip galima apleisti Rusiją, kaip galima gyventi už jos ribų. Toks rusas, toks visa savo sielos sudėtim buvo Puškinas ir jaunas būdamas ir subrendęs, toks jis ir mirė. Šių jausmų teisingumą supranta gerai ir Lednickis, pats būdamas lenkų patriotas.

Kaip žmogus, reikalavęs laisvės sau ir kitų laisvę gerbęs, Puškinas niekuomet nebuvo šovinistas. Jis neturėjo nieko prieš lenkų tautos laisvę; bet, kaip rusas, tuo pačiu metu gerai suprato, kad lenkų rusų ginčas yra senas, istorinis ginčas, žūtbūtinė kova, ne visada Rusijai laiminga...

Не раз клонилась пред грозою
То их, то наша сторона.

(Ne kartą lenkėsi prieš audrą čia jų, čia mūsų pusė).

Puškinas parašė istorinę tragediją „Borisą Godunovą", vadinas, jis gerai buvo susipažinęs su ruso vargų gadyne, vadinama „Smutnaja epocha", kada Lenkija iš tikrųjų grėsė politinei rusų laisvei ir kada lenkai šeimininkavo Maskvoj.

Patriotiniai Puškino jausmai 1830—1831 metais turėjo pergyventi sunkų bandymą.

V. Lednickis (p. 51 ir kt.) gana smulkiai aprašo Rusijos būklę prieš ir sukilimo metu. Toji būklė buvo ne tik sunki, bet tarpais ir kritiška. Sukilimo numalšinimas pavirto tikruoju karu. Vos ne visoj Rusijoj tuo pačiu metu siautė choleros epidemija, visas kraštas buvo padalytas į karantinus. Čia vienoj, čia kitoj vietoj prapliupdavo liaudies sukilimai. Pats Puškinas, kaip žinoma, 1831 metų vasarą del tų karantinų buvo sulaikytas Boldino sodžiuj, ir ten, Rusijos gilumoj, jis, stebėdamas aplinkui badą ir baisią epidemiją, iš fronto gaudavo retas ir liūdnas žinias. O fronte reikalai vis labiau blogėjo. Negabus generolas Dibičius, rusų kariuomenės vadas, kentėjo nepasisekimus, pergalės laiku delsė ir tuo erzino rusų visuomenę.

O visų svarbiausia ...lenkus užstojo beveik visų Europos šalių visuomenė. Visa Europos spauda buvo pilna paniekinančių ir piktų straipsnių prieš Rusiją. Tokių išsišokimo pavyzdžių gana daug duoda ir Lednickis (pusl. 64—92) ir Francevas (75 ir kt.).

Tokiam Europos visuomenės susijaudinimui prieš Rusiją, ypatingai Prancūzijoj, buvo daug priežasčių. Pirmiausia, tos

visuomenės akyse Rusija buvo barbarų šalis, kurios istorija ir likimas neturėjo nieko bendra su Europos istorija. Visa politinė ir socialinė Rusijos tvarka prieštaravo europeiškajai. Lednickis duoda nemaža atsiliepimų apie Rusiją žymių prancūzų, kaip Monteskje, Bernardin de st. Pierre, m-me de Stael, ir kitų, kurie labai tamsiai vaizdavo kultūrinį rusų atsilikimą, papročių žiaurumą, aziatišką valdžios despotizmą ir visai menką nedidelio liberaliai nusiteikusios inteligentijos būrelio įtaką. Todel Europa žiūrėjo į Rusiją kaip į laukinę„ tamsią jėgą, gresiančią tiems švietimo ir civilizacijos principams, kuriais gyveno porevoliucinė Europa. Kas kita Europos akyse buvo Lenkija — katalikiška, Europos civilizacijos, pusiau respublikoniško režimo šalis ir amžina kovotoja prieš Rusiją. Napoleono gadynėj Lenkija buvo ištikimas Prancūzijos draugas, o toj Rusijoj Napoleonas — Prancūzijos stabas palaidojo savo garbę ir galybę. Lednickis ir mini apie tai: „Rusija — tai buvo šalis, kuri nežinomomis, niekeno neapskaičiuotomis jėgomis nugalėjo didvyrį, iki šiol nenugalėtą. Sunku buvo prancūzams šį smūgį užmiršti".

Puškinas neužmiršo šios priežasties ir savo eilėrašty „Rusijos šmeižikams" jis šitaip rašė:

. . . . Ненавидите вы нас..
За что-ж? Ответсвуйте: за то ли,
Что на развалинах пылающей Москвы
Мы не признали наглой воли
Того, пред кем дрожали вы?
За то-ль, что в бездну повалили
Мы тяготеющий над царствами кумир
И нашей кровью искупили
Европы вольность честь и мир?

(Neapkenčiate jūs mūsų... Už ką gi? Atsakykit: argi už tai, kad liepsnojančios Maskvos griuvėsiuose nepripažinom žiaurios valios to, prieš kurį jūs drebėjot? Argi už tai, kad mes į bedugnę nuvertėm slėgiantį valstybes stabą ir savo krauju išpirkom Europos laisvę, garbę ir taiką).

Gal būt, čia pasakyta daug tiesos, bet negalima užmiršti, kad stabas buvo — prancūzų stabas ir prancūzai niekaip negalėjo užmiršti, kad tas jų stabas liko nuverstas Rusijoj į bedugnę.

Bet ir kitos šalys turėjo savo priežasčių neapkęsti Rusijos. Po Napoleono karų Europą užliejo reakcijos banga. Dva-

siniu tos reakcijos įkvėpėju buvo Austrija ir jos pirmas ministeris Meternichas, bet Rusija, caro Aleksandro I-jo asmeny šitą reakciją palaikė savo fizinių jėgų autoritetu. Nuo to laiko Rusija liberaliai nusiteikusiuose Europos sluoksniuose, kurie vadovavo visuomenės nuomonei, ypač Mikalojaus I-jo metu, įsigyja „Europos žandaro“ reputaciją. Kaip tik to žandaro auka Europos akyse ir buvo Lenkija, ir todel visai nenuostabu, kad 1830 m., lenkų sukilimui prasidėjus, lenkų rusų klausimas patraukė visos Europos dėmesį ir, pagal prof. Lednickio žodžius (p. 70), Europos visuomenė rusų lenkų klausimas „surado jau gana paruoštą dirvą; spauda bei literatūra pasisakė už Lenkiją prieš Rusiją“.

Iš tikrųjų, nebuvo Prancūzijoj nė vieno spaudos organo, kuris nebūtų dėjęs užjaučiančių Lenkiją ir nepasitenkinančių ir įžeidžiančių Rusiją straipsnių. Žymiausieji literatai bei publicistai reikšdavo pageidavimus, kad lenkai nugalėtų. Lenkijai skyrė istorinį barjero vaidmenį nuo aziatiško barbarizmo, kuris gresia Europos kultūrai. Lenkiją vaizdavo kaipo riteriškumo šalį, atsimindavo jos garsią praeitį, jos istorinius nugalėjimus, kėlė aukštyn kilnias lenkų tautos savybes. Už tai, rašydami apie rusus, kitų epitetų nevartojo, kaip: engėjai, barbarai, žudikai, plėšikų gauja ir t. t. Visi, be išimties, prancūzų laikraščiai bei žurnalai talpindavo džiaugsmingai reliacijas iš fronto, jeigu niauri būklė buvo nors šiek tiek Lenkijai palanki ir reikšdavo nuoširdų liūdesį lenkų nepasisekimų proga. Prancūzų laikraščiuose Paryžiaus lenkų komitetas spausdindavo manifestus ir atsišaukimus, „pilnus neapykantos Rusijai“ (Ledn. 79). Paryžiuje susikūrė centralinis Lenkų Komitetas, kurio priešakyje stovėjo garsus kovotojas už laisvę, pirmosios ir antrosios revoliucijos veikėjas — gen. Lafajetas. Į Komiteto narius užsirašė žymiausieji to laiko rašytojai, kaip: V. Gugo, Beranžė, Deliavinas ir kiti. Savo atsišaukimuose komitetas, veikiąs tos valstybės teritorijoj, kuri oficialiai gyveno su Rusija taikoj, kvietė stoti į lenkų kariuomenę, atremti „naujų barbarų“ puolimus. Komitetas laikė taktingu priminti apie „amžinus Lietuvos ir Lenkijos ryšius, apie Žolkievskį, apie Maskvą, buvusią Lenkijos valdžioje, apie Vladislavą, Maskvos carą, apie Batorą ir t. t.“ (Ledn. 80).

Teatruose, mitinguose ekzaltuota publika nutraukdavo

vaidinimus ir prakalbas šauksmais: „Vive la Pologne!“ „À bas la Russie!“ Šios nuolatinės spaudos ir įvairių organizacijų manifestacijos užkrėtė ir Atstovų Rūmus. Kol tęsėsi rusų lenkų karas, beveik kiekviename posėdy Rūmai kėlė tą klausimą ir, nesivaržydami oficialia taika su Rusija, demonstravo savo užuojautą Lenkijai. Ir prof. Lednickis ir ak. Francevas gausiai patiekia ištraukų iš žymiausiųjų to laiko prancūzų atstovų kalbų. Pastarieji bijojo, kad Rusijos planai siekia toliau; kad, nukariavę Lenkiją, Rusai puls Europą ir lygiai su tuo, kaip Lenkijos karo reikalai ėjo blogyn, prancūzų atstovų kalbos darėsi vis karštesnės. Lafajetas, Klozelis, Larabi, Mauguinas jau reikalavo, kad Prancūzija paremtų Lenkiją ne vien tik užuojautos kalbomis, bet ir realine parama. Siūlė net pasiųsti jūromis kariuomenę į Lietuvą (atst. Larabi).

Šiuos visus užpuolikus ir pavadino Puškinas savo odoj „Šmeižikais“.

О чем шумите, вы, народные витии?
Зачем анафемой грозите вы России?

(Del ko, jūs, tautos gražbyliai, triukšmaujate? Kam prakeikimu jūs grasote Rusijai?)

Prancūzija, kurioj, del aukščiau nurodytų priežasčių, buvo ypatingai didelis pasipiktinimas prieš Rusiją, nebuvo vienintelė šitame žygy už Lenkiją. Galima pasakyti, kad visa Europa demonstravo Lenkijai savo užuojautą. Be daugybės straipsnių laikraščiuose bei žurnaluose, daugely miestų buvo daromos rinkliavos Lenkijos naudai. Viešieji išsišokimai prieš Rusiją Vokietijoj buvo tiek demonstratyvūs, jog rusų vyriausybė diplomatiniu būdu nurodė atskiroms Vokietijos valstybėms apie manifestacijų nesuderinamumą su oficialiu Vokietijos draugingumu. Karštos simpatijos Lenkijai rodė ir Anglijos, Italijos, Vengrijos ir kitų šalių visuomenės.

Įspūdis buvo toks, jog visas pasaulis susijungė neapykantoj prieš Rusiją, ir jeigu Paryžiuj atrodė, kad Rusija graso ne tik Lenkijai, bet ir visai Europai, tai rusams atrodė, kad sprendžiamas ne Lenkijos, bet pačios Rusijos likimas.

Puškinas europeišką spaudą skaitė, ypač prancūzišką, ir, kaip karšto kraujo žmogus, labai gyvai reagavo į visus tuos Rusijos įžeidimus bei išsišokimus.

Tuo suprantamesnis rusų priešingas nusistatymas Europai, kad ši visai nekritiškai įvertino lenkų reikalavimus bei sukilimo tikslus. Apie tai nutyli prof. Lednickis, bet tai akcentuoja ak. Francevas. Nepriklausomybės reikalavimas — iškėlė visoj Europoj lenkams moralinę užuojautą. Bet ta pati Europa nesuprato ir nenorėjo suprasti, kad lenkai stengėsi atstatyti savo valstybę 1772 metų sienose, vadinas, reikalavo prievarta prijungti prie Lenkijos: Ukrainos, Voluinės, Podolijos, Galicijos, gudų žemes ir Lietuvą. Štai, ką reiškė lozungas „už mūsų ir jūsų laisvę“, kuriuo lenkai kreipėsi savo atsišaukimuose į rusus. Ar norėjo tokio prijungimo ukrainiečiai, gudai, lietuviai — apie tai nebuvo klausiama. Tada nestatydavo klausimo — ar būtinai Ukraina, Gudija ir t. t. turi priklausyti Rusijai arba Lenkijai. Kiekviena tų valstybių manė turinti neginčijamą teisę tas žemes bei tautas valdyti.

Lenkai savo reikalavimuose buvo vienodai nusistatę ir nenuolaidūs kaip ir rusai. Mickevičius iki savo mirties nenustojo sielvartauti del to, kad dar „neišmušė didžioji valanda ir lenkų ereliai prie Boleslovo Drąsiojo sienų (vadinas, prie Dniepro upės, ten kur įteka Sula) į pergalės būrį dar nesusirinko ir priešų krauju dar nepasisotino“. (Francevas, pusl. 96). Puškinas gerai suprato, ką reiškia šūkis „Lenkija 1772 metų sienose“, ir, rusų kariuomenei Varšuvą paėmus, jis ironiškai (o ne kraugeriškai) klausia:

. . . . . Скоро-ль нам Варшава
Предпишет гордый свой закон?
Куда отдвинем строй твердынь?
За Буг, до Ворсклы, до Лимана?
За кем останется Волынь?
За кем наследие Богдана?

O ką gi besakyti apie tuos lenkų poetus, kurie rašinėjo sukilimo metu. Poetas Suchodolskis parašė „Koščiuškos polonezą“, kurį dainavo visa lenkų kariuomenė; tame poloneze žadėjo „w łeb wypalić“ tam, kuris išdrįstų tik pasakyti, „że Moskale są to bracia nas, lechitów“...

Tokie jau buvo laikai. Žūtbūtinė kova ėjo ne vien tik fronte, bet ir užfronty. Bet jeigu lenkai pretendavo į žemes, kitų tautų apgyventas, tai, rusų akyse, lenkai, keldami sukilimą, galvojo ne tiek apie savo nacionalinę nepriklausomybę, kiek pagrobti tas žemes iš rusų rankų.

Prof. Lednickiui atrodė (pusl. 107), kad Europa gali ir turi teisės į šį klausimą kištis ir jį spręsti, bet rusų visuomenė ir Puškinas manė, kad Europai rūpi ne Lenkijos ir kitų tautų nepriklausomybė, bet Rusijos nužeminimas, jos susilpninimas. Todel nenuostabu, kad Puškinas primena Europai Napoleono likimą:

Забыли русский штык и снег,
Погребший славу их в пустыне.
Знакомый пир их манит вновь...
Но тяжко будет им похмелье,
Но долог будет сон гостей
На тесном хладном новоселье,
Под злаком северных полей...

(Užmiršo rusų durtuvą ir sniegą, palaidojusį jų garbę dykumose. Žinomoji puota juos vėl vilioja... Bet sunkios bus jų pagirios, bet ilgas bus svečių miegas ankštame šaltame kape, po šiaurės laukų žolynais).

Šis Puškino patriotizmas bei karingumas sijo poetą su caru ir su tais reakciniais visuomenės sluoksniais, kurie, žinoma, žiūrėjo į Lenkiją tik kaip į užkariavimo objektą. Tai ir davė progos Puškino nedraugams kaltinti ir įtarti jo nuoširdumą ir sąžiningumą. Paskutinių tyrinėjimų (ypač prof. Lednickio) nuopelnas tas, kad jie atmetė visus tuos pigius ir lengvus būdus atsiskaityti su nemaloniais literatūros reiškiniais. Lednickis taip pat negiria Puškino trilogijos, bet sprendžia tai, korektištai pasilikdamas tam tikrose kritiškai moksliškos minties ribose. Jis supranta ir pripažįsta Puškino teisę būti rusų patriotu, nežiūrint į tai, kad tuo istoriniu momentu patriotizmas jungė Puškiną su caru. Visai teisingai prof. Lednickis pastebi savo knygoj (pusl. 130): „Jeigu gr. Vasiljevo versija (apie tai kad trilogija buvo Puškinui „užsakyta“) ir būtų tikra, tai dar nieko nereiškia, todel kad toks Mikalojaus I užsakymas visai atitiktų ir paties poeto nusiteikimą“. Lednickis nurodo, kad Puškino trilogija yra klaidinga istorinių perspektyvų įvertinimo atžvilgiu, o jo eilės, ypatingai „Borodino sukaktuvės“, meniškumo atžvilgiu yra be skonio*). Gal būt prof. Lednickis ir turi tiesos; del jo nuomonės galima ginčytis, ką ir da-

---

*) Tai nuomonei pritaria ir prof. Sruoga — „Rusų lit-os istorija“ II t. p. 438 „Puškinas — rašo jis: — ne visai kultūringai pasityčioja iš Vakarų ir grūmoja jiems žodžiais, keistai skambančiais Puškino lūpose“.
Ne pro šalį būtų priminti, kad Puškino trilogija, ypač eilėraštis

ro ak. Francevas. Pastarasis nurodo, jog prof. Lednickis, rašydamas straipsnį apie Puškiną, jautėsi ne tik mokslininkas esąs, bet ir lenkų patriotas nacionalistas.

Grovo Tolstojaus dukters atsiminimuose (žiūr. žurn. „Sovrem. zap." Nr. 43, Paryžius, 1932 m.) mes sužinome, kaip kitas didysis menininkas, savo įsitikinimu kosmopolitas ir nesipriešinimo kovotojas, jau po trijų ketvirčių amžiaus sutiko žinią apie Port-Arturo pasidavimą japonams. Tai Tolstojui, kaip rusui, buvo skaudu. „Ne taip mes kariavom", — karčiai kalbėjo jis. Jis nepagyrė pasidavimo ir norėjo matyti tvirtovę susprogdintą, bet neatiduotą. O savo dienorašty 1904 m. gruodžio m. jis šitaip užrašė: „Port-Arturo pasidavimas nuliūdino mane. Man skaudu. Tai patriotizmas. Aš jame išauklėtas ir nesu laisvas nuo jo, kaip ir nuo asmeniško, šeimyniško egoizmo bei aristokratiško patriotizmo. Visi tie egoizmai gyvena manyje".

O juk Puškinas nebuvo nei pacifistas, nei nesipriešinimo kovotojas ir ne tik niekuomet nekovojo su visais paminėtais „egoizmais", bet atbulai — jis pripažindavo jų teisingumą ir laikė juos, kaip sveikos dvasios pasireiškimą.

Nors poeto priešai ir nesąžiningi kritikai spėjo, kad Puškinas del materialinių sumetimų yra parašęs savo patriotišką trilogiją, bet jokių malonių už tai iš caro poetas nėra gavęs. Priešingai, poeto būklė juo toliau, juo blogyn ėjo, ypač jam vedus. Jo žmona, Natalija Nikolajevna Gončarova, buvo dar visai jauna ir ją laikė visos Rusijos gražuole. Ji buvo kilusi iš senos, bet netekusios turtų bajorų šeimos. Todel, jai sutikus ištekėti, Puškinas turėjo padengti visas vestuvių išlaidas ir pasirūpinti visu kuo, kas naujam šeimyniniam gyvenimui buvo reikalinga. Puškinas ir, be to, niekuomet nėra buvęs medžiagiškai pakankamai aprūpintas žmogus. Priešingai, jam visados trūkdavo pinigų, ir kaip mes iš jo ištrėmimo metų pietuose matėme, kartais jis tiesiog vargo. Vienintelis Puškino pragyvenimo šaltinis buvo jo literatūrinis uždarbis, bet anuo laiku tas uždarbis neaprūpindavo net paties Puškino. Kada Puš-

„Europos šmeižikams", išversta daugiau kaip į 30 Europos, slavų, armėnų ir kitų tautų kalbas. Toks faktas kažkaip liudija apie menišką veikalo vertę. Žiūr. A. N. Sirotinino straipsnį „Puškinas ir slavai" „Istoričeskij viestnik" 1909 m. Nr. 2.

kinas vedė, tėvas paskyrė jam „Boldino“ dvarą, bet tas dvaras buvo gana apleistas ir, be to, užstatytas. Tokiomis sąlygomis tėvo dovana žymiai nepagerino Puškino būklės.

Aukštosios visuomenės akyse Puškinas, neturįs pakankamai nei baudžiavos „dūšių“, nei tarnybos laipsnio bei titulo, nebuvo nusipelnęs didelio dėmesio. Nedaug garbės teatnešdavo jam ir poeto bei literato vardas. Puškino praeitis tos visuomenės akyse taip pat kompromitavo jį: būdamas dukart ištremtas, jis turėjo įtartino žmogaus reputaciją. Visuomenėj buvo nemaža aukštos būklės žmonių, prieš kuriuos Puškinas kadaise rašė savo aštrias epigramas*). Visa tai, be abejo, uždarytų jam duris, jeigu jis nebūtų pirmuoju, visų pripažintu rusų poetu, jeigu pats caras nekreiptų į jį dėmesio, ir jeigu jis neturėtų tokios gražuolės žmonos. Savo talento dėka jis susidraugavo su Žukovskiu, Karamzinu, talentas atidarė jam Smirnovos Roset salioną, kurį lankydavo caro brolis Mykolas, o kartais ir pats caras; talentas privertė galų gale skaitytis su juo ir patį carą... Bet Puškinas ir pats nevengė visuomenės. Jis pats didžiavosi savo šešių šimtų metų senumo bajoryste ir nesistengė nutraukti ryšių su aukštais dvaro aristokratais. Tas Puškino įtraukimas į priešingą jam aplinką ypač sustiprėjo jam vedus. Jeigu pats Puškinas galėjo puošti caro Mikalojaus dvarą kaip pirmas Rusijos poetas, tai jo jauna žmona galėjo suteikti dvarui puošnumo kaip visos Rusijos gražuolė. Tuščią, išoriniu puošnumu ir didybe pamišusį caro dvarą daugiau domino Puškino žmona, negu jis pats. Žinoma, ir į ją žiūrėjo, kaip į parveniu ir pajuokiamai vadino ją „sočiniteljša“ (neišverčiamas pavadinimas — „rašytojienė“), bet caro ir carienės malonė ir jos grožis suteikė jai vietą aukščiausioj visuomenėj. Kad negriautų etiketo ir turėtų pagrindo kviesti Nataliją Nikolajevną į visas dvaro iškilmes bei balius, Puškinui 1833 m. gruodžio m. 31 dieną buvo suteiktas pirmas dvariškio „kamer-junkerio“ laipsnis. Gal būt, ca-

---

*) Vl. Solovjevas mano, kad epigramos suvaidino lemiamą vaidmenį Puškino likime. „Tarp epigramų, tiesa, yra nemaža aukščiausių tokio literatūrinio žanro pavyzdėlių, bet yra daug ir tokių, kurios neteikė garbės Puškinui ne tik kaip rašytojui, bet ir kaip žmogui. Kai kurios epigramos įžeisdavo ir žemindavo žmonių asmenybę, už ką žmonės mažiausia tedovanoja. Įžeistieji virto pikčiausiais Puškino priešais. Taip Puškinas pats didino savo nedraugų eiles“.

Vl. Solovjevas „Puškino likimas“ p. 27.

ras nuoširdžiai manė, kad tuo jis parodė poetui „malonę“, bet pats Puškinas žiūrėjo į tai, kaip į pajuokimą. Tą pirmąjį dvariškio laipsnį gaudavo paprastai jaunuoliai; jų tarpe Puškinas ir turėjo dabar grožėtis, naujų dvariškių mundiru apsivilkęs, visuose dvaro paraduose bei iškilmėse. O jis turėjo jau 34 metus, jis buvo jau šeimos tėvas, jis žinojo savo aukštą pašaukimą... N. M. Smirnovas savo atsiminimuose apie tai šitaip rašo: „Puškiną paskyrė kamer-junkeriu; tai jį įsiutino. Ir tiesa, toks laipsnis 34 metų žmogui visai netiko. Puškinas žiūri į tai, kaip į įžeidimą, juo labiau, kad mieste šį paskyrimą aiškino caro dvaro noru kviesti Puškino gražuolę žmoną į dvarą. O kiti liežuvavo dar daugiau: kaltino Puškiną karjerizmu...“ Apie tą įvykį Puškinas šitaip yra parašęs savo dienoraštyje: „Aną dieną man suteikė kamer-junkerio laipsnį (kas mano amžiui gana netinka). Bet dvaras nori, kad Natalija Nikolajevna šoktų rūmuose...“

Didysis kun. Michailas Pavlovičius sutiko Puškiną teatre ir pasveikino jį naujos caro malonės proga... „Labai ačiū, — ironiškai atsakė jam Puškinas: — Jūsų Didybė esate pirmas, mane rimtai pasveikinęs. Iki šiol visi iš manęs juokėsi“. Įžeistas Puškinas nenorėjo lankyti rūmų ir dėvėti kamer-junkerio mundiro; bet kada jis kartą buvo atėjęs apsivilkęs fraku, tai gavo griežtą papeikimą. Kitą kartą savo žmonai jis šitaip rašo: „Caras buvo nepatenkintas, kad neatėjo daugelis kamer-junkerių, ir liepė mums tai paskelbti. Atsiprašiau raštu. Kalba, kad mes vaikščiosim poromis, kaip institutės. Įsivaizduok, kad man su žila barzdele teks žengti su 20 metų jaunuoliais...“

Vedęs Puškinas visai kitaip norėjo sutvarkyti savo šeimyninį gyvenimą. Jis norėjo, kaip rašė savo artimam draugui Naščiokinui, „gyventi dabar tyliai — be giminaičių, be karietos, vadinas, be didelių išlaidų ir be apkalbų“. Nė viena tų jo kuklių vilčių neišsipildė ir pirmiausia — viltis gyventi „be didelių išlaidų“. Tuometinėj sostinėj gyvenimas buvo gana brangus; artimumas dvarui, visokios iškilmės, baliai, kuriuose turėjo pasisekimo jo žmona; naujos pažintys — visa tai reikalavo pinigų ir dar kartą pinigų. Viltis įsitaisyti be giminaičių taip pat neišsipildė. Jis turėjo priimti į savo butą dar dvi žmonos seseris, kas reikalavo naujų išlaidų. Pinigų klausi-

mas vis aštrėja; apie tą klausimą Puškinas daugiausia ir rašo savo laiškuose draugams ir žmonai*). Reikalas priverčia jį skubiai pardavinėti savo parašytus veikalėlius; leidėjai naudojasi tuo, bet Puškinas ir čia nuolat pralaimi. Jam tenka kartais parduoti iš anksto tai, ko jis dar nėra parašęs. Del to jis dar daugiau kentėjo, nes tai nebebuvo laisva kūryba. Tokiose aplinkybėse kurti buvo vis sunkiau ir sunkiau.

Kur Puškinas tikėjosi surasti išeitį? Padėti jam galėjo tik vyriausybė, vadinas, caras. Puškinas primena vyriausybei, kad jam dar nedavė dviejų laipsnių už 1817—1824 metų tarnybą ir kad jam už tą „tarnybą" net šiek tiek nedamokėta. 1830 metais jis siūlosi vyriausybei oficiozinio žurnalo arba laikraščio redaktorium. Nerasdamas reikalingos ramybės ir laiko savo kūrybai, prašosi, kad leistų jam „knistis" valstybės archyvuose Petro Didžiojo istorijai parašyti. Žodžiu, Puškinas blaškosi į visas puses, ieškodamas išeities ir niekaip negali jos rasti. Čia pirmą kartą caras atėjo jam į pagalbą, parodė jam medžiaginės rūšies „malonę". Puškinas buvo paskirtas į užsienių reikalų kolegiją ir jam davė leidimą naudotis archyvo dokumentais Petro D. istorijai rašyti. Ir Puškinui, ir visiems buvo aišku, jog ta tarnyba buvo tik fikcija, ir į paskirtąją jam algą (5000 rublių metams) pats Puškinas žiūrėjo ne kaip į atlyginimą už tarnybą, bet kaip į mecenatišką caro mostą. Stebėtis tuo netenka, nes visais laikais absoliutizmo metais literatūra visur tik mecenatų palaikoma ir tegalėjo egzistuoti. Visa rusų XVIII amžiaus literatūra (Lomonosovas, Deržavinas, Fon-Vizinas, Karamzinas, Žukovskis ir kt.) tos pagalbos dėka išaugo. Puškinas kaip tik sto-

---

*) Puškino vienaamžis grovas Sologubas taip rašo savo „Atsiminimuose" apie to meto Puškino gyvenimą: „Iš tikrųjų jis buvo be galo nelaimingas. Svarbiausia jo nelaimė buvo ta, kad jis gyveno Peterburge, ir tai tikrai jį žudė. Puškinas toj visuomenėj gyvai jautė savo intelektualinį aukštumą, o tuo tarpu ta pati visuomenė nuolat jį žemino. Mūsų visuomenė dar taip sutvarkyta, jog didžiausias menininkas, neturįs atitinkamo tarnybinio laipsnio, vertinamas žemiau už paskutinį raštininką. Kada po kažkokio baliaus šaukdavo: Puškinui karietą! — klausė: Kokio Puškino? „Sočinitelio!" (rusiškai tas žodis skamba pašiepiamai). Del visa to Puškinas labai jaudindavosi. Todel ir jis dėdavosi, kad visiškai nepaiso tos visuomenės, pavyzdžiui, nesilaikė drabužių mados ir t. t. Kad jo žmoną galėtų kviesti į dvaro balius, Puškiną paskyrė kamer junkeriu. Laisvės dainius, apsitaisęs dvariškių mundierium lydėti žmonai, buvo vertas pasigailėjimo, o kai kurie juokėsi iš to" (gr. Sologubas. „Atsiminimai" pusl. 357 ir kt. Leid.: „Academia" Maskva, 1933 m.

vėjo dviejų amžių riboje ir netenka stebėtis, kad jis negalėjo atsikratyti tos tradicijos, juo labiau, kad nebuvo dar plačiosios skaitytojų masės, kuri būtų galėjusi palaikyti rašytoją ir tinkamu būdu jį aprūpinti. Literatūrinio uždarbio ir užsienių reikalų kolegijos atlyginimo būtų užtekę Puškinui, jei jis nebūtų gyvenęs sostinėj, jei jo žmona nebūtų puošusi caro dvaro. Save gerbiąs Puškinas nenorėjo, kad jo žmona blogiau už kitas moteris būtų apsirengusi. Bet kur jis galėjo lygintis su aristokratais, kartais turinčiais po daugelį tūkstančių baudžiauninkų.

Norėdamas pataisyti savo medžiaginius reikalus, 1832 metais Puškinas prašo vyriausybę leidimo leisti laikraštį. Nors jis žadėjo visiškai laikytis vyriausybės programos, bet caras leidimo nedavė. 1834 metų vasario 26 d. Puškinas baigė rašyti savo „Pugačevo maišto istoriją“ ir gavo leidimą tą istorinį veikalą spausdinti. Bet leidėjai ėmėsi tą veikalą išleisti tokiomis sąlygomis, kad Puškinas jokio pelno iš to nebūtų turėjęs. Pelningiau būtų išleisti jam tą veikalą savo lėšomis, bet iš kur imti pinigų? Ir Puškinas per Benkendorfą kreipiasi į carą ir prašo duoti jam iš iždo paskolos pavidalu 20000 rublių, iš tam tikrų nuošimčių dvejų metų laikui. Caras sutiko. Nelengva buvo Puškinui to prašyti: jis gerai suprato, jog caro „malonė“ stato jį į caro ir Benkendorfo priklausomybę. Jis rašo savo žmonai: „Priklausomybę, kurią mes sau del medžiaginių vargų užsikraunam, žemina mus. Dabar jie žiūri į mane, kaip į „cholopą“, su kuriuo galima elgtis, kaip tik nori. Caro nemalonė lengvesnė už paniekinimą“. Prie senų rūpesčių prisidėjo dar naujas — kaip išsivaduoti iš medžiaginės carui priklausomybės. Vis dažniau ir dažniau į jo galvą ateina mintis: visas išgelbėjimas — išvažiuoti į kaimą, nutraukti visus ryšius su Peterburgu, gyventi kukliai, ramiai dirbti, sumokėti visas skolas, tapti vidujiniai ir išoriniai laisvu žmogum. „Duok Dieve, — rašo jis žmonai, — pamatyti tave ir vaikus sveikus. Kaip aš norėčiau nusispiauti į Peterbugą, atsistatydinti, pabėgti į Boldiną ir gyventi sau poniškai. Kokia nemaloni priklausomybė, ypač, jeigu žmogus 25 metus buvo ir gyveno laisvas. Tai priekaištas ne tau, o nepasitenkinimas savimi“. „Uch, kaip aš norėčiau pabėgti tenai, kur oras tyresnis“, — rašo jis savo draugui Naščekinui. „Aš daug galvoju apie atsistatydinimą“ — vėl rašo jis žmonai.

Kodel gi jis nepadarė taip, kaip norėjo? Jis suprato, kad šį klausimą išspręsti ne taip lengva. Juk caras reiškė jam savo malones ne del to, kad jo asmeny būtų gerbęs didelį poetą. Tokio supratimo nei caras, nei Benkendorfas pasiekti negalėjo. Caras brangino ir Puškiną, ir jo gražiąją žmoną tik kaip dvaro papuošalus. Savo sielos gilumoj Puškinas tai gerai jautė, bet jis kentėjo: pirma — del savo žmonos, antra — del susidariusių santykių su caru ir visuomene. Jaunoji jo žmona — gražuolė buvo jau paragavusi savo laimėjimų pasauly, buvo užsikrėtusi jo nuodais. Ji buvo jauna ir nelabai išmintinga moteriškė. Suprasti, kaip reikiant, vyro tragediją jai būtų galėjusi padėti meilė, bet ir didelės meilės savo vyrui ji nejautė. Antra vertus, Puškinas mylėjo jaunąją žmoną, lepino ją. Nelengva jam buvo vos ne prievarta išvežti ją iš sostinės ir uždaryti kaime.

O antras, ne lengvesnis klausimas buvo — tai santykiai su caru. Ar neišaiškins caras ir „pridvornaja černj" jo pabėgimo į kaimą kaip nedėkingumą, ar nesupyks caras, o jeigu supyks, kaip gi tada turint tokį visagalį priešą reiks gyventi? Puškinas bijojo caro; iš „dekabristų" proceso jis gavo supratimą apie žiaurų, kerštingą ir klastingą caro būdą.

Anksčiau, dar jaunas būdamas, Puškinas apie visa tai nebūtų daug galvojęs, bet dabar, kaip vyras, mažų vaikų tėvas, jis turėjo galvoti apie savo šeimos ateitį. Bet iš antros pusės jis aiškiai matė, kad dvaro baloj žūsta jis ne tik kaip žmogus, bet ir kaip rašytojas. Pagaliau jo svyravimai baigėsi: 1834 m. birželio mėn. 15 d. jis įteikia Benkendorfui prašymą ir maldauja išrūpinti jam atsistatydinimą. Ko Puškinas bijojo, tai ir atsitiko: jo prašymas buvo priimtas kaip didžiausio nedėkingumo ir net netaktiškumo pareiškimas. Caras tiesiog taip ir pasakė Žukovskiui: „Aš nieko varu nelaikau ir neturiu noro Puškino sulaikyti. Bet jeigu jis atsistatydins, tai tegu žino, kad tarp mųdviejų viskas baigta". O Benkendorfas dar pats paaiškino poetui, kad atsistatydinęs, jis nustos ir teisių dirbti valstybės archyvuose. Caras, mat, ne tik nebuvo patenkintas, bet rengėsi keršyti poetui. Puškinas išvydo tą baisų vaizdą, kurio taip bijojo, ir išsigando visagalio caro rūstybės. Jis jau gailisi, kad įteikė prašymą ir rašo Žukovskiui: „Atsistatydinau nusiminimo ir apmaudo valandą.

Naminės aplinkybės buvo persunkios; bendrai sakant, mano būklė nelinksma, gyvenimo būdo pakeitimas beveik reikalingas". Jis pats vadina savo prašymą „kvailu" ir nedrįsta dabar parašyti apie tai carui ir Benkendorfui.

Žukovskis gerai suprato, į kokią keblią būklę Puškinas pateko ir parodė Puškino laišką Benkendorfui, o pastarasis patarė carui grąžinti Puškinui jo prašymą, nes „geriau, kad jis būtų čia pat, tarnyboj, vyriausybės priežiūroj, negu paliktas pats sau". Ir caras uždeda rezoliuciją, kuri vienodai atvaizduoja išdidumą, žiaurumą bei kvailumą tos jėgos, kuri laikė Puškiną nelaisvėj. Toji rezoliucija šitaip skamba: „Aš jam atleidžiu, bet pakvieskit jį ir dar kartą paaiškinkite jam visą jo pasielgimo beprasmiškumą ir kartu paaiškinkite, kuo visa tai galėtų baigtis. Tas, kas yra dovanotina 20 metų bepročiui, negalima dovanoti 35 metų žmogui, vyrui ir šeimos tėvui". Ir Puškinas turėjo nusižeminti, nuolankiai tikrinti savo gyvą caro malonės pajutimą, jog jis be galo gailisi savo „kvailumo" ir t. t. ir t. t.

Oficialiai Puškinas atsiprašinėdavo, bet iš tikrųjų jis caro ir Benkendorfo pasielgimo nesuprasdavo. Jis šitaip rašė Žukovskiui: „Aš nesuprantu, kas čia darosi. Atsistatydinimo reikalauja aplinkybės, šeimos būklė, mano paties ramybė — koks čia nusižengimas? Kur čia nedėkingumas? Ką turiu daryti? Atsiprašyti? Bet už ką?" (1834 m. 6 — VII).

Laikinai Puškinas susitaikė su caru, bet jo būklė nuo to nė kiek nepagerėjo. Skolos augo, pajamos mažėjo, kadangi Puškinas dabar rašė mažiau, tai leidėjai žinojo jo būklę ir tuo naudojosi. Publikoj auga įsitikinimas, kad Puškinas išsenka, ir žurnalų kritikai nė kiek nesivaržo kritikuoti Puškiną. Puškinas savo, poeto garbei, labai jautrus, skaudžiai pergyveno ir publikos šiurkštumą, ir kritikų nesivaržymą. Su širdgėla rašo jis Pogodinui (1834 m. 6 — IV): „Rašau daug, bet tylomis, o spausdinu nenoromis ir tik del pinigų. Rodytis publikai, kuri tavęs nesupranta, kad kvailiai plūstų paskui tave žurnaluose šešis mėnesius... Buvo laikas, literatūra buvo kilni, aristokratiška veikimo dirva... O dabar — tai utėlėtas turgus..."

Prie viso to prisidėjo dar šeimos tragedijos pradžia. Natalija Nikolajevna mėgo linksmą plataus masto gyvenimą.

Žinoma, pirmą Rusijos gražuolę visuomet laikė apsupus puikiausia ano laiko jaunuomenė. O greta šitos gražuolės stovėjo jos negražus vyras, neturtingas, neturįs nei aukšto tarnybinio laipsnio, nei dvarų. Natalija Nikolajevna buvo jauna, savo vyro kaip reikiant nemylėjo, ir nesugebėjo visuomenės akyse apginti tinkamai savo ir savo vyro garbės. Jos klaidingi žingsniai kankino pavydų vyrą. Aplink save jis matė „černj", kurią jis niekino ir kuri, kaip jis tikėjo, džiaugsis kiekviena jo nelaime. Puškinas jautėsi, kad, gyvendamas tokioj aplinkumoj, žūste žūsta.

1835 metų birželio mėn. jo būklė tiek pasunkėjo, jog jis, nežiūrint į istoriją su prašymu apie atsistatydinimą, naujai iškelia šį klausimą. Jis kreipiasi į Benkendorfą ir, tiesiog maldaudamas, nurodo jam, kad jo pragyvenimo šaltinis — tai literatūrinis uždarbis; bet susidėjusiose aplinkybėse jis dirbti nebegali. „Aš matau, — rašo jis, — kad reikia padaryti galą toms išlaidoms, del kurių aš vis daugiau darau skolų, kas, pagaliau, prives mane prie skurdo ir beviltiškumo... Trys ar keturi metai kaimo gyvenimo leis man pataisyti medžiaginę būklę, sugrįžti į Peterburgą ir vėl užsiimti darbu archyvuose".

Benkendorfas pranešė apie visa tai carui ir pastarasis vėl pareiškė nepasitenkinimo, nors ir ne tokia aštria forma, kaip pirmą kartą. Caro sprendimas buvo šitoks: „Nėra kliūčių vykti jam, kur tik nori, bet aš nežinau, kaip suderinti jo norą su tarnyba? Paklauskit jį, ar nori jis atsistatydinti? Kitaip negalima duoti jam atostogų tokiam ilgam laikui".

Visagalis caras „negali" duoti Puškinui trijų metų atostogų, bet „gali" dovanoti Benkendorfui 25 tūkst. hektarų dvarą Besarabijoj, o vėliau 500 tūkst. rublių pašalpos gydytis... Juo labiau, kad caras labai gerai žinojo, kad Puškino tarnyba — tai tik fikcija. Pagaliau caras pareiškė noro padėti Puškinui pinigais, dovanoti jam kokią nors sumą. Su sielos skausmu Puškinas praneša Benkendorfui, kad jis turi skolos 60000 rublių. Caras pasiūlė tada dovanoti jam 10000 rublių ir atostogų duoti šešius mėnesius. Puškinas nenorėjo caro dovanos. Jis suprato, kad tai galutinai suriš jo laisvę. Antra vertus, šita dovana labai maža tegalėjo jam padėti. Iš minėtųjų 60000 r. skolų terminuotų, garbės skolų buvo 30000 rublių, kurias tučtuojau reikėjo mokėti. Šešių mėnesių atostogos taip

pat netiko Puškinui. O visų svarbiausia — buvo be galo nemalonu priimti iš caro piniginę dovaną. Ir sunkiausiose aplinkybėse jis vis delto norėjo išsaugoti savo laisvę.

1835 m. rugpiūčio mėnesį Puškinas gavo 4 mėnesius atostogų ir išvažiavo į Michailovsko kaimą, praleisti ten rudenį, kada jį ypatingai lankydavo kūrybinis įkvėpimas. Bet sunkios mintys ardė visus jo kūrybinius polėkius. Jo laiškai žmonai pilni begalinio liūdėsio: „Aš vis nerimauju, — rašo jis rugsėjo m. 14 dieną, — nieko nerašau, o laikas bėga ir bėga. Tu negali įsivaizduoti, kaip dirba vaizduotė, kai vienui vienas sėdi keturiose sienose arba vaikščioji po miškus, kada niekas netrukdo, galvoti tiek, kad net galva sukasi. Bet apie ką aš galvoju? Štai apie ką — iš ko mes toliau gyvensim? Caras neleidžia man nei užsirašyti į dvarininkus, nei į laikraštininkus. Rašyti knygas vien tik del pinigų, Dievas mato, — negaliu. Ir kaip rašyti, kada tikro pelno mes neturim nė skatiko, o išlaidų — 30000 rublių. Kas mus ištiks, tik vienas Dievas žino! O kol kas be galo liūdna..."

Rugsėjo 25 dieną jis vėl grįžo prie tų pat minčių. „Įsivaizduok, — rašo jis žmonai, — iki šiol aš nė vienos eilutės nesu parašęs, o vis todel, kad sieloj neramu. Caras žadėjo man laikraštį, o paskui uždraudė. Verčia mane gyventi Peterburge ir neleidžia ramiai dirbti. Aš nustoju laiko ir dvasinių jėgų ir nieko gera nematau ateity. Kas bus? — Dievas žino..." Vėl rašo jis Benkendorfui ir prašo paskolos iš valstybės iždo jo skoloms padengti. Pagaliau caras sutiko duoti jam paskolą 30000 rublių iš tam tikrų procentų, o svarbiausias Puškinui klausimas apie ilgesnes atostogas taip ir liko neišspręstas.

Tik tada, kai 1837 metų sausio mėnesį Puškinas gulėjo mirties patale, caras pareiškė jam tą „malonę", kurios taip maldavo Puškinas: pažadėjo sutvarkyti skolų klausimą ir aprūpinti jo šeimą. Bet tai įvyko jau poetui mirus.

Bet visas Puškino nesupratimas, nepasitikėjimas juo ir priešingumas jam iš caro ir Benkendorfo pusės pasireiškė po tragiškos poeto mirties. Nekalbėsim jau apie tai, jog Mikalojus I, kuris niekuomet nesivaržė kištis į svetimus žmonių reikalus, galėjo neprileisti prie lemiamos Puškinui dvikovos. Visokių dvariškių apkalbų bei intrigų didžiausias mėgėjas, jis,

bę abejo, gerai žinojo apie tą dramą, kuri brendo Puškino šeimoj*). Caras būtų galėjęs pirmiausia patenkinti Puškino prašymą ir leisti jam išvažiuoti į kaimą kokiems trejiems metams. Jis turėjo ir kitų priemonių, kaip, pavyzdžiui, paveikti baroną Gekereną ir jo posūnį Dantesą ir t. t. Taip ar kitaip, bet dvikova įvyko, ir 1837 m. sausio 29 d. Puškinas jau gulėjo mirties patale.

Žukovskis žinomajame Puškino tėvui laiške aprašo dvikovos ir poeto mirties istoriją (žiūr. Ščegolevą 174 pusl.) ir labai daug rašo apie nepaprastą caro užuojautą poetui, rūpinimąsi ir „malones" jo šeimai.

„Iš visų rusų — rašo Žukovskis, — caras ypatingai jautė šį visos Rusijos nuostolį... Jis neteko savo poeto. Iki paskutinės minutėlės caras nepaliko mirštančio, jį guosdamas. Jis atsiliepė į paskutinius mirštančiojo žodžius... Caro balse pasireiškė ne vien tik jo paties susigraudinimas, bet drauge ir visos tautos garbės meilė bei pagarba..."

Taip ir turėtų būti, bet Žukovskio liudijimą reikia priimti labai atsargiai. Visų pirma jis pats buvo dvariškis, visai caro šeimai labai artimas žmogus; antra vertus, jis rašė mirusio poeto tėvui, turėdamas tikslą kiek galima senį nuraminti. Apie tai, kaip iš tikrųjų caras įvertino pirmojo Rusijos poeto netekimą, visų geriausiai kalba faktai ir dokumentai, kuriuos, revoliucijos dėka, surinko ir paskelbė Ščegolevas.

Caras sužinojo apie dvikovą ir jos rezultatus tą pačią dieną, vadinas, sausio 27 dieną. Vakare caras nuvyko į teatrą, o pas Puškiną pasiuntė savo gydytoją Arendtą ir parašė Puškinui laiškelį, šitokio turinio: „Jeigu Dievas nelems mums pasimatyti, tai priimk mano atsiprašymą, o kartu ir mano patarimą: baigti savo gyvenimą krikščioniškai. Žmona ir vaikais nesirūpink; aš paimsiu juos į savo globą". Tokiu būdu, Puškinas miršta, caras apie tai gerai žino, bet eina į teatrą linksmintis ir rašo „savo" mirštančiam poetui laiškelį, kuriame nėra nei kibirkštėlės širdingumo, pasigailėjimo, nei

---

*) Vl. Solovjevas tvirtina, kad po pirmos, neįvykusios su Dantesu dvikovos, caras privertė Puškiną duoti žodį — jį, carą, perspėti naujam susirėmimui su Dantesu įvykus. V. Solovjevas kaltina Puškiną, kad jis del savo išdidumo neištesėjo duotojo žodžio ir tuo neleido carui įsikišti ir Puškiną gelbėti.

Bet tokio fakto, apie kurį kalba Solovjevas, Puškino biografai, ypač Ščegolevas (rimčiausias Puškino dvikovos tyrinėtojas) nemini.

žmoniškos užuojautos... Kitą dieną caras matėsi su Žukovskiu, kuris papasakojo jam apie bevilčią Puškino būklę ir apie tai, kad mirštąs poetas atliko išpažintį ir priėmė šv. sakramentus. Caras išklausė Žukovskį, ir štai naujas caro liūdesio ir užuojautos pasireiškimas, perduotas Puškinui per Žukovskį: „Pasakyk jam, kad aš sveikinu jį krikščioniškas pareigas atlikusį. Žmona ir vaikais tenesirūpina. Tau gi liepiu, jeigu jis mirs, užantspauduoti visus jo raštus; paskui juos peržiūrėsi".

Toliau žinias apie Puškino sveikatą caras gaudavo iš gydytojo Arendto. Sausio 29 dieną Puškinas mirė. Ne pro šalį būtų priminti caro pasielgimą susirgus tais pačiais metais Benkendorfui. Caras surasdavo ir laiko ir galimybės patsai aplankyti savo draugą net po dukart per dieną (Lemke „Mikalojaus žandarai").

Kad ir kaip buvo prislėgta tuometinė rusų visuomenė, vis delto plačioji visuomenė gyvai atsiliepė į Puškino mirtį. Kaip rašo Žukovskis, daugiau kaip 10000 žmonių aplankė Puškino butą, kad tik nusilenktų jo kūnui. Toks plačiosios visuomenės užuojautos pareiškimas privertė vyriausybę susirūpinti. Bijojo dar didesnio žmonių susibūrimo, prakalbų, demonstracijų po Gekereno langais ir t. t. Puškino draugai norėjo paskutines pamaldas atlikti iškilmingai Isakijaus sobore, artimiausiam prie Puškino buto. Policija (vadinas, Benkendorfas), žinoma, pasitaręs su caru, pareikalavo pirmiausia, kad Puškino kūnas būtų išneštas iš buto naktį, o ne dienos metu. Antras reikalavimas, — kad kūnas būtų perkeltas ne į Isakijaus soborą, bet į kitą bažnyčią, kuri buvo dvaro žinioj ir kur del patalpos stokos jokio žmonių susibūrimo nereikėtų bijoti. „Kūną pernešė naktį, — rašo Žukovskis Benkendorfui (Ščegolev, 257), — slaptai, kas be galo visus nustebino, be žibintų, be švyturių, beveik be palydovų; nieks nežinojo apie tokį policijos įsakymą ir todel suspėjo susirinkti tik artimiausieji draugai, ne daugiau kaip dešimt žmonių. Kambarys, kur gulėjo velionis ir kur mes meldėmės, buvo prigužėjęs žandarų; jie apsupo mus ir mes, taip sakant, kaip areštuoti, nunešėm kūną į bažnyčią". Taip caras ir Benkendorfas reiškė savo užuojautą Rusijos liūdesiui ir mirusiam poetui pagarbą.

Puškino kūną, kaip jis mirdamas liepė, draugai turėjo nuvežti į Michailovsko kaimą ir ten palaidoti. Kad išvengtų

žmonių susibūrimo, policija įsakė nuleisti karstą į bažnyčios požemį, o pats kūno išvežimas iš Peterburgo, kaip reikalavo policija, įvyko taip pat naktį. Į paprastas roges buvo padėta dėžė su karstu. Keturi žandarai ir velionio draugas A. I. Turgenevas — vieninteliai palydėjo poetą jo paskutinėj kelionėj.

Žinomojo cenzoriaus Nikitenkos žmona vienoj stoty sutiko šitą gedulingą eiseną. „Kas čia per eiseną?" — paklausė ji vieną kaimietį. „O Dievas žino, — atsakė tasai, — mat, kažkokį Puškiną užmušė ir dabar veža jį pašto rogėmis plaušuose ir šiauduose, kaip šunį, atleisk man Dieve..." (Lemke, 524).

Gedulinga eisena vyko per Pskovą. Gubernatorius jau gavo Benkendorfo instrukciją: „Daryti del Puškino tik tą, ką daro paprastam bajorui. Jeigu ceremonija buvo atlikta čia, Peterburge, nėra reikalo daryti jos dar kartą Pskove..." (Ščegolevas, 227).

Tokiomis instrukcijomis lydėjo Puškiną į amžiną atilsį caras ir jo artimiausias padėjėjas, grovas Benkendorfas.

N. Šapira.

Lietuvos reikšmė naujajai žydų literatūrai*).

Ši tema — Lietuvos reikšmė naujajai žydų literatūrai šakojasi į dvi šakas: a) Lietuva — veiksnys, b) Lietuva — papildinys.

Kitaip sakant, mes turėsime nagrinėti, ką yra Lietuva davusi naujajai žydų literatūrai ir kaip yra Lietuva aprašoma ir apdainuojama tos literatūros.

Atsakymas į pirmą klausimą verčia mane trumpai, tiesiog konspektiškai, nagrinėti naujosios žydų literatūros eigą.

Naujoji žydų literatūra, kuri sukurta dviem kalbom — hebrajų ir idiš, gimsta aštuonioliktojo amžiaus antrojoj pusėj. Tada prasideda žydų humanizmo laikotarpis, kuris, apskritai kalbant, tęsiasi iki devynioliktojo amžiaus šešiasdešimtųjų metų. Tas laikotarpis žinomas žydų literatūroj kaipo h a s k o l o s arba š v i e t i m o s i laikotarpis. Lūžta senas žydų patriarchalinis gyvenimas, lūžta ir griežta tikybinė kultūra. Naujieji žmonės atneša naujų siekimų bei idealų. Vietoj religinės kultūros — siekiama pasauliškumo; vietoj tautiškų gyvenimo formų ir papročių — europeiškumo. Ta naujoji ideologija tapo atramos punktu ir naujajai žydų literatūrai, kuri eina kitais keliais, nekaip senesnioji, ir yra grynai pasaulinio pobūdžio.

Naujasis žydų kultūrinis sąjūdis ir su juo susieta naujoji literatūra apsireiškia pirma Vokietijoj, vėliau Austrijoj, ilgainiui persimeta į Rytus ir labiausiai iškyla Lietuvoj, kuri tuojau ypatingai išsiskyrė. Drąsiai galima tvirtinti, kad naujoji žydų literatūra iš tiesų gimsta Lietuvoj. Tiesa, Vokietija davė, be kitų, epininką Vaizelį (1720—1800), Austrija, be daugelio kitų,

---

*) Paskaita, skaityta Lietuvių ir Žydų Kultūrinio Bendravimo Draugijoj.

satyrikus Erterį (1785—1844) ir Perlą (1770—1836) ir poetą Leterisą (1804—1868). Bet, griežtai imant, jie tebebuvo naujosios žydų literatūros tik pirmtakūnai. Kūryba jiems buvo priemonė, bet ne tikslas. Literatūra, būdama tautinė vertybė, savo pradžią gauna Lietuvoj. Pirmoji gairė yra vilnietis A. B. Lebensonas (1786—1876). Jam pasirodžius, tuojau padvelkė gaivesnis literatūros oras. Kiti motyvai, naujosios formos, o labiausiai — grynesnė, gilesnė ir gyvesnė hebrajų kalba. Pobiblinė hebrajų poezija, kuri daugiausia yra pietų kraštų, — Ispanijos, Italijos, iš dalies ir Prancūzijos pietų padarinys, dabar Lebensono dėka atkilo į Europos šiaurę. Savo metu Lebensonas buvo žymiausias naujosios hebrajų literatūros poetas — „dainių karalius". Jo istorinė literatūrinė vertė iki šiai dienai tebėra labai reikšminga.

Minėtinas yra iš Salantų kilęs rašytojas bei žymus vertėjas M. A. Ginzburgas (1795—1846) — hebrajų kalbos stiliaus reformatorius ir Lietuvos haskolos šulas.

Lebensono vagą toliau ir giliau verčia jo sūnus Micha Jozefas (1826—1850). Jis buvo genialus jaunikaitis, ir pakėlė naująją hebrajų poeziją tiek aukštai, kaip niekuomet dar nėra ji buvusi.

Haskalos laikotarpio poetas par excellence yra vilnietis I. L. Gordonas (1829—1892). Jis netoks lakus ir gilus, kaip Lebensonas sūnus, bet savo savumais jis labai atitiko laikotarpį ir todel tapo didžiausiu jo jausmų, idėjų bei siekimų reiškėju.

Greit vėl pasireiškia didysis Lietuvos vaidmuo naujojoj žydų literatūroj. Lietuva, būtent, Kaunas, duoda literatūrai pirmąjį žymų romanistą A. Mapu (1808—1867). Jo kūriniai savo pilnumu ir polėkiu, plačiais bruožais bei dideliu tūriu atskleidė pasaulinei hebrajų literatūrai naujų akiračių ir praskynė jai naujus kelius.

Lebensonai, tėvas ir sūnus, Gordonas ir Mapu — tai romantinio naujosios hebrajų literatūros laikotarpio šulai, didžiausi ir žymiausi tos linkmės atstovai, ir visi jie iš Lietuvos kilę. Galima tiesiog kalbėti apie lietuvišką laikotarpį naujojoj hebrajų literatūroj, nes tuo metu, be lietuviškų žydų rašytojų, visai nėra buvę jokios literatūros.

Praeito amžiaus šešiasdešimtaisiais metais literatūrinės pakraipos ima kitėti. Romantizmas užleidžia vietą realizmui.

Ir dabar pirmoj eilėj atsistoja iš Lietuvos kilę žydų rašytojai: Mapu, Gordonas, Braudė, Korneris ir Lilienblumas. Mapu yra parašęs savo didelį realistinį romaną „Ajit Cavua"—„Veidmainys", kuriame aprašomas tuometinis žydų gyvenimas Lietuvoj. Čia ryškiai apsireiškia naujas laikotarpis. Maskilai, kurie lig šiol buvo laimingi, jeigu galėjo apginti savo pozicijas, pasijuto dabar turį užtenkamai jėgų pulti. Šių puolimų tendencijų pilnas yra naujasis Mapu romanas. To paties pobūdžio yra ir Gordono naujieji kūriniai. Jis pamažėl nustojo kūręs romantiškai, nutolo nuo biblinių temų ir iš viso nuo praeities motyvų, ir visą savo dėmesį ir poetinę kūrybinę jėgą paskyrė dabarčiai ir jos liūdniems gyvenimo reiškiniams. Naujosios pakraipos bei naujų griežtesnių haskolos idėjų reiškėjas publicistikoj yra kėdainietis M. L. Lilienblumas (1843—1910). Lilienblumo publicistines idėjas vilnietis R. A. Braudė (1851—1902) nukėlė į beletristiką. Braudė yra parašęs romaną „Hadat vehachajim" — „Tikyba ir gyvenimas", kuriame vyriausias didvyris yra Lilienblumo reformatorinių siekimų įkūnytojas. Šis romanas yra vienas geresniųjų tendencingosios haskalos literatūros veikalų. Su realiu gyvenimu ir jo reikalais ateina pirmasis hebrajų kritikas, vilnietis U. Kovneris (1842—1909), vadinasi, kaunietis. Jis protestuoja prieš romantizmą ir prieš šios pakraipos nutolimą nuo realaus gyvenimo. Hebrajų to meto literatūra, be Lietuvos žydų rašytojų, nedaug yra turėjusi žymių kūrėjų. Minėtini yra Ambramavičius (1836—1917), Smolenskis (1839—1882) ir Brandsteteris (1844).

Žydų idiš literatūroje tuo metu pasižymi du iš Lietuvos kilę rašytojai, abudu vilniečiai. Vienas jų — liaudies poetas, M. Gordonas (1823—1890). Jis buvo garsaus haskalos poeto J. L. Gordono svainis, Lebensono sūnaus draugas ir iš viso Vilniaus maskilų uolus bendradarbis. Jo eilėraščiai daugiausia buvo haskalinio pobūdžio ir savo metu turėjo didelio pasisekimo. Tam labai padėjo liaudiški jo būdo savumai. Jo vertė didėjo ir dar tuo, kad savo kūryba jis padėjo sukurti originalinį idiš kalbos literatūrinį stilių. Antras tų rašytojų yra A. M. Dikas (1807—1893). Jis įvedė į idiškąją literatūrą tiek sentimentalinę, tiek realistinę, tiek istorinę novelę. Be to, jis yra idiškosios literatūros intrigų romanų kūrėjas. Jo stiprybė — buities aprašymai. Jo esmė — moralistas ir liaudies mokytojas-

pamokslininkas. Haskalos laikotarpio idiškojoj literatūroj jis užima žymią vietą. Jo kūriniai, kad ir daug ko jiems trūksta, padėjo pamatą naujajai pasaulinei literatūrai idiš kalba.

Pamažėl kinta laikai, inteligentijos nuotaika ir idealogija. Haskola pradeda užleisti vietą tautinei nuovokai. Tai nuovokai ugdyti, gilinti ir platinti tais pirmaisiais laikais didžiai pasidarbavęs yra ypač Smolenskis — nelietuvis. Bet tam tikru atveju dirvą ruošė ir minėtasai iš Kėdainių kilęs gabus publicistas Lilienblumas. Be to, minėtinas yra vėliau labai pagarsėjęs hebrajų kalbos atgaivintojas, šnekamosios kalbos tėvas iš Luškių, netoli nuo Vilniaus kilęs, kalbininkas Bem Jehuda (1858—1923) — amžiną atilsį, hebrajų kalbos Jablonskis.

Praeito amžiaus aštuoniasdešimtųjų metų pradžia yra žymi data tiek žydų visuomeniškumui, tiek jų literatūrai. 1881—1882 metais iškilo žydų „pogromai" Rusijos pietuose. Žydų šviesuomenė, tiek senesnieji nuosaikūs maskilai-apsišvietėliai, tiek ilgainiui išaugusi žydų akademinė ir neakademinė surusėjusi inteligentija, kuri tikėjosi galėsianti greit ir visai lygiomis teisėmis visapusiškai dalyvauti kultūriniame, pilietiniame ir valstybiniame Rusijos gyvenime, staiga pastebėjo, kaip žiauriai ji buvo apsirikusi. Prasižiojo bedugnė ir nutrenkta šviesuomenė įžiūrėjo, kaip apgaulingos buvo jos viltys, ir kiek pavojingi senieji haskalos keliai. Žydai atsidūrė kryžkėlėj ir ilgainiui atrado kelią į save, į savo tautą. Gimsta tautiškumas, kuris pasidaro atramos punktu tolesnei tautiškai diferenciacijai ir visoms moderniškoms šio meto žydų srovėms. Savaime suprantama, kad, pakitėjus gyvenimui, jo sąlygoms ir idealogijai, pakitėjo ir literatūra. Ji tapo įtraukta į naująją žydų visuomenės dinamiką ir įgavo kito pobūdžio. Atsirado naujų tautiškų poetų, kurie naujoviškai ėmė dainuoti. Ir dabar Lietuva rikiuoja savo atstovus. Vienas jų yra gardinietis K. A. Šapira, švelnus lyrikas, pilnas gilaus ir jaudinančio liūdesio, o antras, iš Raduškevičių miestelio, dailininkas ir dainius M. C. Manė (1859—1886). Tai buvo vienas tų tragingųjų menininkų, kurie užsidega tyliai ir kukliai tolimame dailės ir literatūros pakrašty, bet, sunkaus likimo nuslopinti, gęsta taip pat tyliai ir kukliai, palikdami švelnų ir graudinantį atsiminimą. Manės kūrybos nedaug, bet ji labai vertinga. Jis pasižymi gilia dvasia, akylumu, puikia gamtos uosle ir gražiu hebrajų kalbos

stiliumi. Kai del prozos, tai ir čia yra pasidarbavęs Lietuvos žydų rašytojas — minėtasis jau vilnietis Braudė. 1887 metais jis parašė naują romaną, vardu „Šte haqcavot“ — „Du galai“, kuriame aprašinėja naujuosius laikus ir naują visuomeninę srovę.

Žydų „pogromai“ Rusijoj savo metu sukėlė stiprią išeivybę į Ameriką. Išeiviai ilgainiui užėmė ir tebeužima svarbią vietą tiek Amerikos, tiek tautiškame visų žydų gyvenime. Be to, ten išsirutuliojo žymi raštija, sudaranti rimtą ir svarbią naujosios žydų literatūros dalį. Pirmuosius žydų literatūros grūdelius Amerikoj sėjo du iš Lietuvos atkeliavę išeiviai — M. Rozenfeldas ir M. Vinčevskis. Pastarasis yra kilęs iš Jonavos. Jis yra pirmas idiškas proletarinis dainius, taipogi idiško feljetono kūrėjas. Jo publicistiniai socialistinio pobūdžio veikla padarė jį žydų socialistinės spaudos kūrėju.

Garsusis dainius M. Rozenfeldas (1862—1923) yra kilęs iš Bakštų kaimo, esančio netoli Seinų. Į Ameriką jis yra važinėjęs du kartu. Pirmą kartą 1882 m., antrą ir paskutinį — 1886 m. Rozenfeldas yra pirmasis idiškosios kalbos m o d e r n i š k a s poetas. Kas Mendele-Abramavičius yra idiškai prozai, tai mutatis mutandis yra Rozenfeldas idiškai poezijai. Iki Rozenfeldo idiškojoj literatūroj vyravo bendros anoniminės liaudiškosios kūrybos formos ir sąvokos. Rozenfeldas pirmas sudėjo savo jausmus ir siekimus, savo valią ir dvasią. Be trūkumų, jis vis delto yra vienas didžiausių kalbos meisterių. Jo kūryba, tautinio ir socialinio pobūdžio, yra išversta į daugelį kalbų, kaip antai: į anglų, vokiečių, rusų, rumunų, čekų, net į japonų kalbą.

Grįždami į Europą, ypač į to meto Rusijos valstybės ribas, galima susekti, kad žydų literatūra tiek hebrajų, tiek idiš kalbomis, vis stiprėja, gausėja ir gilėja. Sparčiai ji eina prie savo žydėjimo laikotarpio, prie klasicizmo. Paminėsime tik Abramavičių-Mendele, Bjaliką, Perecą, Rabinavičių-Šalemaleichimą, Frišmaną — visi nelietuviai. Pabrėžtinas yra iš Naujosios Žagarės kilęs romanistas J. Dinenzonas (1856—1913). Jis yra sentimentalinio romano kūrėjas. Jo kūriniai pasižymi tikru nuoširdžiu lyrizmu ir švelnia graudinančia meile žmonėms.

Nuo devynioliktojo amžiaus pabaigos iki pasaulinio karo žydų literatūra dar labiau išsišakojo. Be didžiųjų klasikų, atsirado ištisa eilė naujų stiprių literatūrinių jėgų—poetų bei pro-

zaikų. Jie labai paįvairino prozos bei poezijos formas ir didžiai papildė motyvų bei idėjų atsargą. To meto literatūra skiriama į dvi sroves, kurių viena a) meniškas individualizmas, antra — b) neoromantika.

Ir dabar yra žymių, iš Lietuvos kilusių, abiejų pakraipų atstovų, kaip antai:

I. Beršadskis-Domaševickis (1871—1908). Jis yra gimęs Žamasčių kaime prie Gardino. Jo romanai „Been Motara"— „Be tikslo" ir „Neged Hazerem"—„Prieš srovę" padarė didelio įspūdžio naujojoj hebrajų literatūroj. Jo kūriniai aprašo žydų devynias dešimtųjų metų pabaigos miesčionišką gyvenimą, tautišką sąjūdį bei sionizmą pirmoj jo stadijoj.

A. A. Kabakas—smargainietis (1882). Jo romanas „Levada"—„Ji viena" atkreipė į save daug dėmesio. Tai buvo pirmas hebrajų romanas, kur centralinis didvyris — moteris. Kabakas yra labai vaisingas romanistas. Jo kūrybinis dėmesys nukreiptas dabar į žydų istoriją.

P. Hiršbeinas (1880). Šis yra gimęs kaime, netoli nuo Gardino ir augo tenai vienišas. Jį dar mažą veikė ten graži gamta, vietos žmonės ir jų prietarai, kas vėliau ir nulėmė jo kūrybą. Hiršbeinas yra vienas žymiausių ir produktingiausių žydų dramaturgų. Jo kūriniai pilni visokių motyvų, o pats kūrėjas griebiasi visokių literatūrinių priemonių, — užsikrečia įvairiomis literatūrinėmis nuotaikomis ir prirašo įvairių literatūrinių pakraipų dramų. Hiršbeinas nemaža padėjo žydų dramą patobulinti ir pagilinti.

Virbalietis Jehoaš-Blumgartenas (1871) yra vienas didžiausių idiškosios literatūros poetų. Kai nusikratė pirmaisiais savo stiliaus trūkumais, — kaskart labiau tapo pripažintas idiš lyrikos klasiku ne tik turinio, bet ir stiliaus atžvilgiu. Jehoašas yra žymiausias idėjinis dainius idiškoj literatūroj. Antra vertus, jis yra ir spalvų bei tonų poetas, ir ritmo meisteris. Būdamas žymus peizažistas, jis yra daug parašęs puikiausių eilių, apdainuojančių gamtą.

A. Veiteris-Deveniškis (1878—1919), nuo lenkų kulkos žuvęs, dramaturgas ir novelistas, yra gimęs netoli Vilniaus (Benjakone). Jis yra moderniškosios žydų šviesuomenės nuotaikos reiškėjas naujojoj literatūroj. Veiterio kūriniuose apsireiškia tos šviesuomenės abejonės ir neramumas, jos nuotaika

prieš rusų revoliuciją, jos dvasios komplikacijos ir konstruktyvinio žydiškumo ilgesys.

M. Taičias (1882) gimė Vartaičių kaime, netoli nuo Vilniaus esančiame. Kaip lyrikas jis ypač pasižymi savo eilėraščiais, aprašančiais gamtą. Jo proza, ypač paskutiniais laikais, yra realistinė, net natūralistinė.

Dovydas Einhornas (1886), tiesa, yra gimęs Gudijoj (Karelice), bet dar vaikas bebūdamas atvyko su tėvais į Lietuvą. Pirma gyveno Gardino apskrity, paskui — Vilniuje. Einhornas užima žymią vietą idiš lyrikoj. Jis labai švelnus lyrikas ir pasižymi nuoširdžiu tonu, svajinga nuotaika ir savotišku ritmu.

Gardiniečio L. Neiduso (1890—1918) talentas, del trumpo gyvenimo ir kūrybinio laikotarpio, nespėjo visai pražydėti. Vis delto jo literatūrinis palikimas ir toks, koks jis yra, nukelia jį į pirmąsias naujųjų idiškų poetų eiles. Neidusas praturtino idišką poetiką visokiomis komplikuotomis formomis, ir del jų originalumo ir savotiškumo jis yra didžiausias idiliškosios poezijos formų virtuozas. Kaip poetas jis pasižymi nuostabiai tikslia gamtos uosle ir subtiliu supratimu jos grožio ir grakštumo.

Prieš pasaulinį karą, ypač po jo, žydų literatūra išėjo į platų kūrybinį vieškelį. Atsirado daug naujų skirtingų jėgų. Naujieji rašytojai, plačiame pasauly išaugę, praplėtė literatūros dimenzijas. Senas individualizmas pamažėl atgyvena savo amžių. Mėginta jį nugalėti dvejopai: a) universalizmu, b) istoriškumu, arba tuo, kad norėta organiškai suvokti žydų istorinį gyvenimą.

Lietuva, kuri, kaip matėm, visada garbingai buvo atstovaujama žydų literatūros, ir dabar rikiuoja savo literatūrines pajėgas. Šit jos:

Vilnietis dramaturgas A. Kaciznė (1885). Jo veikalai, kad ir daug trūkumų turi, yra didelis idiškosios dramos laimėjimas. Kaciznė pasižymi dailininko akimi, giliu spalvų nujautimu, ir mistiniu jausmu. Jis yra realizmo priešininkas. Jį traukia simbolizmas, virstąs dažnai alegorija.

I. I. Švarcas (1885), kilęs iš Petrašiūnų. Savo jaunystę jis praleido Kaune. 1906 m. emigravo į Ameriką. Švarcas yra vienas geriausių jaunųjų žydų rašytojų Amerikoj. Jo poemų

bei idilijų ciklas (kentoki 1925) yra žymi data idiškojoj poezijoj — idiško epo gimimas Amerikoj.

A. J. Grodženskis (1891). Šis gimė Viekšnių miestely. Būdamas trijų metų vaikas persikėlė su tėvais gyventi į Vilnių. Vėliau ištiko jį didelė nelaimė: tramvajus nukirto jam abi kojas. Populiariausias jo veikalas yra romanas „Leben“ — „Gyvenimas“, kur aprašoma luošo psichologija.

A. Zakas (1891) gimė Anduro miestely, netoli nuo Gardino esančiam. Jo eilėraščiai, kuriuose jis ypač aprašinėja gamtą, yra daugiausia eleginio pobūdžio. Iš dalies jie atspindi jo pergyvenimus pasaulinio karo metu.

Smarganietis M. Kulbakas (1896). Šis yra didžiai gabus poetas. Kulbakas neapsiriboja tik lyrika. Jo, ieškoti linkusi dvasia, nuvedė jį ir į epinės bei dramatinės kūrybos sritis. Pirmoji jo literatūrinės veiklos stadija yra susijusi su Kaunu. Kaune ir buvo parašyti pirmieji jo kūriniai, kurie išgarsino jo vardą žydų literatūroj.

Karas ir pokariniai įvykiai, kurie visos Europos, ypač rytų žemėlapį pakeitė, iššaukė žydų literatūroje naują reiškinį, — vietinę literatūrą. Bet reikia pažymėti, kad del savotiško žydų gyvenimo šitos literatūros nesudaro griežtų viena nuo kitos aklai besiskiriančių vienetų. Priešingai, tarp visų vietinių žydų literatūrų yra vidujinė jėgų bei motyvų cirkuliacija, kuri ir jungia jas visas. Tačiau palyginti su prieškarine, dabar vis daugiau ir daugiau atsiranda vietos žymių, kurios kiekvienai žydų literatūros šakai teikia tam tikro savotiškumo ir verčia kalbėti, kad ir atsargiai, apie vietines žydų literatūras. Šia prasme galima kalbėti ir apie Lietuvos žydų vietinę literatūrą.

Pakely į šitą Lietuvos žydų vietinę literatūrą randame rašytoją, kuris, iš tiesų, nebeišsitenka krašto rėmuose, bet vis delto solidarizuojasi su jaunosios Lietuvos žydų kūrybine karta, ir, kaipo daug prityrimo turįs rašytojas, labai atsidėjęs seka jaunųjų plėtrą ir visokeriopai jiems padeda. Tas rašytojas yra N. Grinblatas (1886). Jis yra kilęs iš Vidžių miestelio, netoli nuo Kauno esančio. Grinblatas yra labai vaisingas ir šakotas rašytojas. Jis yra ir apysakininkas-romanistas ir publicistas-eseistas ir kritikas. Jo kūryba pasižymi nuoširdumu, tiesumu ir gilia meile žmonėms.

Lietuvos žydų vietinė literatūra ima kurtis jau karo arba okupacijos metu, bet tai dar buvo tik pasiruošimo, tiksliau, kūrybinio susikaupimo stadija. Realiai ji atsirado po karo, arba Lietuvai atgijus. Tik dabar ji pradėjo viešai pasirodyti, įkūnyti savo siekimus ir pasireikšti savo savotiškumu. Nors vietinė Lietuvos žydų literatūra tebėra dar labai jauna, vis delto ji turi jau daug ir įvairių kūrybinių atstovų, kuriuos galima suskirstyti į senesniuosius ir jaunesniuosius. Be N. Grinblato, kuris, kaip sakyta, su nauja vietine literatūra tik solidarizuojasi, ir tik ta prasme jį galima priskirti senesniajai literatūros kartai, yra dar kitų nesąlyginių, sakyčiau, tos senesniosios kartos atstovų. Tai K. Zingmanas, P. Markusas, H. Blošteinas, D. Grinšpanas, J. Livšinas ir, galima sakyti, Judika, D. Framas, R. Gutmanaitė ir M. Jofe. Jaunesnioji karta yra dar gausingesnė. Minėtini yra: J. N. Gotlibas, A. Goldblatas, J. Lacmanas, J. Gotlibas, J. Kaplanas, Kamzonas, L. Glicmanas, A. Heimanas, D. Prochovnikas, J. Helferaitė, A. D. Šapira, A. Glazmanas, S. Geuzas, L. Goldbergaitė, S. Aizenaitė, J. Glazaitė, D. V. Meiravičius ir kiti.

Visi šitie senesnieji ir jaunesnieji vietinės literatūros rašytojai ir dainiai kuria vieni hebrajų, kiti idiš, o daugelis abiem kalbom. Hebraiški kūrėjai spiečiasi aplink savaitraščius: „Hed Lita“ — „Lietuvos atgarsis“, „Netivot“ — „Takai“ ir „Olamenu“ — „Mūsų pasaulis“, „Petach“ — „Anga“. Idiški kūrėjai — aplink leidinius: „Vispe“ — „Sala“, „Mir Alein“, — „Mes patys“ ir „Šliachen“ — „Vieškeliai“. Daugelis spausdina savo kūrinius periodinėj spaudoj, būtent, dienraščiuose „Idiše Štimme“, „Volksblat“ ir t. t.

Taigi, kaip kitur, taip ir pas mus Lietuvoj, susikūrė žydų vietinė literatūra su dideliu rašytojų skaičium. Bet aš čia nemėginsiu apibūdinti kiekvieną tos literatūros atstovą iš dalies del to, kad turėčiau perilgai užtrukti, iš dalies ir del to, kad tai dar būtų peranksti. Todel tepasakysiu tiek, kad jų tarpe yra nemaža tikrų talentų, kurie ilgainiui suteiks garbės Lietuvos žydų vietinei literatūrai ir jai iškovos žymią vietą visuotinėj žydų literatūroj.

Apžvalgos pabaigoj aš paminėsiu dar žymųjį iš Kauno kilusį literatūros kritiką, dr. Eljaševą, žinomą savo slapyvardžiu „Baal Machšavot“ (1879—1924). Baal Machšavot yra

žydų meniškosios kritikos kūrėjas. Jis pirmas perkėlė literatūrinę žydų kritiką į europeišką plotmę ir padarė iš jos atskirą žydų literatūros šaką. Minėtina yra ir jo sesuo, dr. E. Eljašev-Veisbartienė.

Štai Lietuva — veiksnys, būtent, ką yra Lietuva davusi naujajai žydų literatūrai. Bet turiu pabrėžti, kad tai toli gražu dar ne visa grožinė medžiaga. Del suprantamų priežasčių mano apžvalga yra ir trumpa ir nepilna. Be to, į publicistinę Lietuvos žydų kūrybą visai neatsižiūrėta.

Ogi Lietuva — papildinys, arba Lietuva, kaip ji aprašoma ir apdainuojama tos literatūros.

Šitoji mano temos dalis yra dar platesnė, o medžiagos — galybė. Tiesa, senojoj žydų literatūroj jūs apie tai nieko nerasit. Kodel? Ogi del to, kad to meto žydų literatūra savo esme buvo beveik grynai tikybinė. Bet pradėjus plisti pasaulinei literatūrai Lietuvos žydų tarpe (aštuonioliktame amžiuje) šitoji būklė tučtuojau pakitėjo. Lebensono tėvo bei sūnaus ir A. Mapu (tai vieni pirmųjų Lietuvos žydų rašytojai) raštuose randame jau šio krašto bei gamtos atgarsių, o paplitus literatūrai hebrajų bei idiš kalbomis, šitų motyvų, ypač jaunesniųjų kūriniuose, daug daugiau atsirado. Visi iš Lietuvos kilę žydų rašytojai nuo pirmykščio romantizmo iki moderniškiausių dabartinės literatūros srovių, visi jie visokiais būdais aprašinėja ir apdainuoja Lietuvą. Iki šiai dienai man jau pavyko surinkti daugiau kaip šešių dešimčių žydų rašytojų kūrinius, kalbančius apie Lietuvą. Juose yra keletas šimtų eilėraščių, daugybė poemų, daug apsakymėlių ir net keletas romanų. Geroka Lietuvos gyvenimo dalis praslenka čia prieš mūsų akis — gamta, žmonės, kaimas, miestelis, ir miestas — viskas savotiškai atsispindi šių dienų žydų rašytojų kūriniuose. Visą tai, tikiuos, greit galėsiu patiekti lietuvių bei žydų visuomenei plačiu ir tinkamu mastu. Čia tuo tarpu aš pasitenkinsiu labai maža surinktos poetinės medžiagos dalim. Medžiagos atranka įvyko nevisada estetiniais, bet dažnai tiek literatūros istoriniais, tiek medžiaginiais sumetimais. Kadangi medžiaga suskirstyta į įvairius skyrius, pasistengsiu duoti pavyzdžių iš įvairių skyrių. Visų pirma patieksiu keletą eilėraščių iš skyriaus, užvardinto „Tėvynė ir dainiai“*).

---

*) Visus eilėraščius vertė St. Anglickis ir M. Evenšteinas.

Liūdesys mane apėmė šalies tos, kur kedrai neauga,
Kur kalnų, dykumų, kur nėra neišvaikščiotų plotų.
Tos šalies, ežerai kur ir upės vandens prisipildžiusios,
Po laukus kur žąsų ir galvijų pulkai ganosi sotūs...

Ir miškais, paslapčių kupinais, apaugusio krašto,
Kur vilkų dar bei lapių yra ir kryžių prie kelio,
Kur dainų ir akių mėlynų, kur tiek daug širdingumo,
Kur tiek daug beržynų, uogenojų, šilelių.

Iš senovės garsi ir vaišinga ta žemė,
Ir rami ta tauta, savo mylinti šalį,
Vėlai einanti gulti, o pakilstanti su gaidykste.

Ta šalis, kur jaunystė prabėgo, kur žvejodavau upėse,
Kur priskindavau lauko gėlių ir daržuose aguonų ik valiai, —
Ji kaip pievų tyla, kaip liūdėjimas sieloje mano išdygsta.

Ši daina yra sukurta jaunojo Palestinos dainiaus, J. D. Kamzono, kilusio iš Lietuvos. Hebrajų literatūroj Kamzonas įsigijo poeto vardą savo gausiais eilėraščiais apie Jeruzalę. Būdamas Palestinoj ir visiškai prisisunkęs jos motyvų, jis vis delto nepamiršo savo gimtinės Lietuvos ir nesykį į ją poetiškai kreipėsi ir ją įvairiai apdainavo.

Vienas tų jo kreipimųsi — tai čia mūsų pacituotos eilės vardu „Lietuva".

Kamzono poezijos aidai — nuoširdūs ir elegiškai švelnūs. Jo poetiška atmosfera yra visiškai lygi. Jo nuotaikoj nėra kalnų, nei slėnių, nei jausmų pakilimų bei atoslūgių. Šie dainiaus bruožai, kurie apibūdina visą jo kūrybą, prasimuša ir jo eilėrašty „Lietuva". Ir čia jo aidai tykūs, nuoširdūs ir elegiškai švelnūs. Lietuvą dainius lygina su Palestina ir iškelia jų skirtumus. Lietuvoj nėra kedrų, kalnų ir dykumų, bet užtai joj yra paslaptingų miškų, pilnų liūdesio laukų ir nuoširdžių dainų. Lietuvos gamta, kurią jis apdainuoja, yra palikusi jame gilių pėdsakų, aplinka, kurioj jis išaugo, jam amžinai pasiliko mylima.

Antra daina, priklausanti dainiaus A. Zako lyrai, suteikia mums iš dalies panašių, bet iš dalies ir daug naujų atgarsių ir motyvų — niuansų apie Lietuvą.

Paveldėjau tavo tylėjimą,
Kur gaubia plačiuosius laukus,
Čionai ugdei tu mano tikėjimą
Ir suteikei pirmus skausmus.

Tu liūdintį vakarą savo
Man ilgesiu širdį palauži,
Ir tavo pilkasis dangus,
Kaip juodas likimas, vis graužia.

Man kupinos ausys tavo bažnyčių
Liūdnai gedulingų garsų,
Kai gulint dar lovoj paryčiais
Išblaškė šešėlius geismingų sapnų...

Dan-gun! dan!.. nuvydavo miegą
Kai švisti pradėdavo rytas;
Pažiūriu per langą — taip tuščia,
Tik medis rasom nubarstytas.

Plačiuose tavo laukuos pajutau,
Klajodamas vienas, virpėjimą keistą —
Lyg atvaizdas Dievo per mišką
Man didžią grožybę paskleistų.

Ir gimė daina ir bujojo kaip sapnas,
Tyliųjų laukų vienumon įsipynus,
Daina ta lipšni, kaip šlamėjimas vėjo,
Kukli, kaip laukuose pražydę žolynai.

Tu pirmą meilės kibirkštį širdyje
Man uždegei nematoma ranka.
Ir apdavė mane gražioji dukra
Savo jausmų karštųjų dovana.

Ji buvo susimąsčiusi, sapne nugrimzdusi,
Minkštom naktim gegužės svajojome kartu,
Kvepėjo gėlės, sviro šakos...
Prabėgo tiek žavingų valandų.

A. Zakas buvo gabaus Lietuvos žydų dainiaus L. Neiduso*) labai artimas draugas, kuris jam yra padaręs didelės

---

*) Plg. N. Šapira, Lietuva L. Neiduso kūryboje. Darbai ir dienos II.

įtakos. Jo gyvenimas pilnas visokių kelionių-klajojimų. Jis dalyvavo ir didžiajame kare. Likimas nuolat svaidė jį iš vienos vietos į kitą, bet didesnę gyvenimo dalį jis yra praleidęs Lietuvoj.

Zako kūryba daugiausia lyrinė ir gan gražia ritmine forma išreiškia jo vidujinį pasaulį. Kūrinių tonas yra eleginis ir iš visos jų nuotaikos dvelkia kenčiančios sielos liūdesys. Kaip jo draugas L. Neidusas, taip ir jis daug yra rašęs apie Lietuvą, daugiausia apie jos gamtą. Savo eilėrašty „Litė" jis mums gana vaizdžiai nupasakoja apie prisirišimą prie savo gimtinės, apie svarbų jos vaidmenį jo „aš" susikūrime. Iš Lietuvos laukų yra kilę jo tikėjimas, ramybė ir poetinis nuliūdimas. Čia jaunomis dienomis jis yra prisisiurbęs įvairių gamtos, aplinkos bei savotiško gyvenimo garsų, kurie nulėmė jo kūrybos likimą.

Visai iš kitos pusės, negu šiedu pirmieji dainiai, prieina prie Lietuvos poetas-rašytojas M. Taičias jo čia paduotame eilėrašty be pavadinimo.

*
* *

Pažvelk į mane, tavo žvilgsniuose glūdi
Dangus Lietuvos mėlynasis,
Ir debesys kabo ant girių tamsiųjų,
Ir laukas smėlyno vagom apsikasęs.
Malūnai ir upės ir beržai svyruokliai.
Pažvelk į mane — ir suprasiu be žodžių
Aš ilgesį tavo ir gėlą.
Aš tėviškę savo regiu užkerėtą
Švelnioj tavo sieloj.

M. Taičias užima žydų literatūroj garbingą vietą. Jo kūrybinė veikla — daugiaspalvė ir apima įvairias sritis bei rūšis. Jis ne vien dainius, bet ir apysakininkas, davęs žydų literatūrai įvairių prozos kūrinių. Vis delto Taičias labiausiai pasižymi kaip lyrikas ir itin pragarsėjo savo gamtos dainomis. Kadangi M. Taičias yra gimęs ir užaugęs Lietuvoj, tai jo apdainuojama gamta yra ne kas kita, bet Lietuva su visomis jos spalvomis ir nuotaikomis. Šių eilių pavyzdžių duosim toliau, kur juos ir plačiau panagrinėsim. Kolei kas čia cituojamasai eilėraštis rodo dainiaus prisirišimą prie savo gimtinės netiesioginiai, bet pro jo mylimosios prizmę. Savo my-

limosios akyse jis mato Lietuvos dangų ir be žodžių supranta jos liūdesį ir skausmą, nes gimtinės spalvos ir garsai, kurie jame gyvena, sukuria bendrą sielos dirvą tarp jo ir jo širdies išrinktosios.

Švelnius ir graudžius garsus apie Lietuvą iškelia jaunasis dainius J. Gotlibas savo eilėrašty „Iš tėviškės".

Tylioji Lietuva, gimtine mano,
Graži esi, kai baigias vasaros auksiniai laikai.
Liūdėdamas tada ant rankų aš tave nešioju,
Kaip mylimą ligos prislėgtą vaiką.
Karštoji saulė, maloni saulužė,
Į rudenį atvėso ir užgeso.
Ir liūdi vakaras, akis užspaudęs,
Ir ašaras ant žolių matai, ne rasą...
Graudus čežėjimas laukuose jau girdisi,
Kai sausų lapų virtines gainioja vėjas.
Tave aš myliu, Lietuva, tylioji tėviške,
Kai baigias vasara ir ruduo ateina.

Iš tolumos bei svetimosios žemės perspektyvos prie Lietuvos prieina A. J. Grodzenskis savo eilėrašty, taip pat pavadintame „Lietuva". Šiose eilėse Lietuva piešiama kaip paguodos nešėja svetimam krašte, ji kelia dainiui nuotaiką nusiminimo valandomis ir stiprina jo poetiškus norus bei siekimus.

Gimtine, tu sapnas manasis,
Šventovė tu mano maldų,
Kai sieloj malonė išsenka
Toli svetimoj šaly.

Vaizduotė sapnus tavo renka
Ir supa ramumo lopšy.
Kai dingsta viltis paskutinė,
Kai ilgisi laimės siela graudi.
Esi tu dainų mano arfa
Ir siela naujųjų jausmų,
Kai jėgos dainuoti išsenka
Ir džiaugtis daugiau negaliu.

Šalis ta senų atminimų,
Malonios tos dienos jaunystės,
Dabar, kai seniai ištaisytuoju vieškeliu
Pražilus senatvė užklysta.

Šiomis cituotomis eilėmis skyrius, užvardintas „Lietuva ir dainiai", toli gražu dar nėra baigtas. Mes turim palikti vietos pavyzdžiams ir iš kitų skyrių, k. a.: Lietuvos gamta, Lietuvos kaimas, miestas ir miestelis, Nemunas ir Neris, Vilnius, Kaunas ir t. t. Ir tų skyrių, žinoma, negalėsim čia išsemiamai išnagrinėti. Pradėsim nuo gamtos, patiekdami porą eilėraščių apie pavasarį. Abu tie eilėraščiai yra parašyti jau aukščiau cituotų poetų, būtent, M. Taičio ir A. J. Grodzenskio.

Stiprų vyną žemė geria:
Saulės dulkės — sultys šviesios,
Ir visur aplinkui mirga
Spinduliai šviesoj nušvitę.

Mirga žvilgiai, merkias akys,
Žeria aukso, nesigaili
Paukščių begalės ir aukso
Ir kuklių žiedų gegužės...

Balti ievų žiedai išsprogsta
Ir šypsosi, kaip vaiko akys,
Bučiuoja juos kvapusis vėjas
Žaliuojančiais laukais atlėkęs.

Viršuj pražydusio gegužės sodo
Liejasi baltos mėnesienos,
Ir džiaugsmo tinklą sidabrinį
Audžia sau augalas kiekvienas.

Šiedu eilėraščiai yra labai skirtingi savo esme ir poetine nuotaika. Pirmasai jų iškelia gamtos triukšmingojo džiaugsmo ir jos visų jėgų išsiveržimo atgarsius. Tai suteikia daug dinamiškumo trumpoms eilutėms. Antrame eilėraštyje — viskas švelnu ir tyku. Gamta tik savyje džiaugiasi nauju,

pabudusių savo jėgų kilnumu. Naktis ir pavasaris — Lietuvos gamta pavasario naktį.

Lietuvos vasaros grožį, kur pilnybė ir jėga skverbiasi pro visus plyšius, mums vaizduoja M. Kulbakas savo eilėrašty, pavadintam „Eglyne“.

Tyla. Kažkame žemuogė raudona
Žėri.
Kirmėlaitė tylomis
Rėplena...
Rauplėtu stuobriu, sukryžiuotom šakom...
Tenai gyvena ji šakų mazge vienam.
Ir tankumynai tankūs
Tartum plaukai tiršti,
Pražilusiais karčiais jie slenka
Žemyn.
Ir sušnabžda
Kažkame žolė žolei,
Suskamba
Ir nupuola.
Šaltinis kliaugia,
Kažkur kiškelis
Nustriksi baugiai...
Jo širmas kailis
Pro paparčius
Ir pro daigus vos matomas.
Apsiverčia ant puvenų.
Miške melsva paslaptis gyvena,
Miške ramu.

Kulbakas yra neabejotinų gabumų poetas. Jis pasižymi plačiu užsimojimu ir vaizdų spalvingumu bei turtingumu. Pirma išsiblaškęs, vėliau parodė jis gilų pajautimą viso, kas paprasta ir žemiška. Jo čia pacituotas eilėraštis rodo visas minėtas dainiaus ypatybes.

O dabar pora eilėraščių, aprašančių lietuvišką rudenį.

Rudens dienas giedrąsias myliu,
Kai vortikliai po orą driekias

Ir kai darželiuose bijūnai
Nuvytusiom galvytėm žemę siekia.

Kai nuo šakų pageltę lapai krinta
Ir soduos obuolius bei kriaušes raško,
Kai rytmečiais pakyla saulė
Ir sutirštėjusių miglų nebeišblaško.

Kai nuo šakų pageltę lapai krinta
Ir aviliuose ima snausti bitės,
Kai vakarais pro gričių langus
Nutilusiame sodžiuj balanos šviti.

Ir ant šaltos nakties anglinio fono
Žymus kiekvieno medžio siluetas,
Ir šakose laimingai supasi
Kaukolės, ant įdubusių akių skylių sukabinėtos.

Šis eilėraštis yra dainiaus L. Jofės. Jofė yra visas pasiaukojęs tautinio-politinio žydų išsivadavimo judėjimui — sionizmui. Sioninkų organizacijai jis pašventė visas savo jėgas kaip žmogus ir kaip kūrėjas. Visi jo eilėraščiai sukasi aplink vieną ašį, būtent, aplink senąją žydų tėvynę Palestiną ir jos atgimimą. Tik mažas jo eilėraščių skaičius liečia kitas temas. Bet užtai beveik visi šitie eilėraščiai vaizduoja Lietuvos gamtą ir reginius tos žemės, kur jis yra gimęs ir praleidęs didesnę savo gyvenimo dalį. Vienas tų eilėraščių yra jau cituotas „Ruduo". Dainių, gyvenantį kitam krašte, po visai kita padange ir kitose gamtos sąlygose, viliote vilioja Lietuva. Todel visas jo eilėraštis virpa giliu ilgesiu ir viskas jame taip svajingai yra atitolę nuo tikrumos. Tas jo eilėraštis yra skirtas ne tiek pačiam rudeniui vaizduoti, kiek sukelti Lietuvos rudens atsiminimams. Visai kitokia A. Zako rudens daina. Zakas betarpiai yra Lietuvos rudens paveiktas ir vaizduoja tai, ką jis iš tikrųjų jaučia. Skirtumas daugiausia matyti eilėraščio atmosferoj, poetiškos nuotaikos temperatūroj ir spalvų sąmaišoj.

Juodi šešėliai, juodos dėmės,
Lyja nebaigiamas lietus,
Tušti laukai ir girios tuščios,
Pabiuręs vieškelis platus.

Ir supasi geltoni lapai,
Saldžiai migdydami mane,
Ir visą praeitį ir dabartį
Matau kaip neaiškiam sapne.

Pavargusios akys sulimpa,
Mintys pavirsta sapnu,
Matau save mirusį, užkastą,
Ėdamą kirmėlių gyvų.

Plačią gamtos panoramą prieš mus atskleidžia M. Taičias keturiuose dideliuose eilių cikluose, kuriuose jis apdainuoja visus keturius metų laikus. Mes čia paduodam tik žiemos ciklo dalį. Lietuviškoji žiema dainių pagauna ypatinga savo dinamika, džiaugsmu, degančiomis spalvomis, skardžiais garsais ir plačiomis erdvėmis.

Mėlynuoja žydras tolis,
Lankos užneštos sidabro sniego,
Medžiai baltam šilke
Užkerėti miega.

Rogės sklenda tolumosna,
Čia taip mėlyna, ten balta.
Sniego kaspinai pavėjui,
O dangus sustingęs šaltas.

Apšarmuoja speigas skruostus,
Vėjas sniegą blaško,
Sniegas gi po kojų gieda,
Girioj medžiai braška.

Pirmam eilėrašty dainius dar kiek yra pasyvus, lyg jis būtų rinkęs jėgų savo tolimesniam tikram išsiveržimui. Tikroji Lietuvos žiemos dinamika išreiškiama antram, o dar labiau trečiam šio ciklo eilėrašty.

Šviesiosios gaidos ant medelių,
Šviesiosios gaidos gatvėse.
Tviska perlai sidabriniai,
Skamba, džiugina mane.

Naujos viešnios atsilanko,
Sklenda rogės paskui roges,
Tolumoj — sukiojas pūgos,
Vėjas lenda į pastoges.

Skamba dindi, kur klausaisi,
Ir čiuožykla mirguliuoja,
Šaltis raudonai padažo veidus,
Vėjas — mėlynai grimuoja.

Medžiai, kaip jaunosios, stovi,
Nuometais baltais išpuoštos,
Baltas aksomas sidabro
Išvadžiotais raštais.

Dovanų dangus nešykšti,
Duoda, žeria, kai tik reikia.
Ir šviesių sidabro perlų,
Ir žvaigždelių trumpalaikių.

Paskutiniame eilėrašty dainius tiesiog yra apsvaigintas žiemos ir jos dirginimų. Visi poeto jutimai įtemptai veikia ir visi jie tiesiog karščiuoja gyvenimo pilnumu. Jį pagavo gamtos džiaugsmas, jos aidai ir tonai, pastiprintas pulsas ir iš viso dinamiškas tempas.

Baltas sniegas, balta saulė,
Sidabrinis laukas,
Vėjas papučia — ir sniegas
Baltom bangom bėga.

Snaigės klojasi prie snaigių,
Saulė jų nešildo.
Tų šaltų žiemos žiedelių
Žemė prisipildo.

Rytmečiais mokyklon bėga
Knygom nešini vaikai,
Jų dailias mažytes pėdas
Užneša sniegai.

Aukštasai dainiaus pulsas jaučiamas dar ir šiam skyriuj, bet jis jau nurimsta. Čia įvedamas ir naujas motyvas, kuris tikrai apdirbamas tik penktam tęsiny, būtent žiemos saulė.

Išbėrė dangus ant žemės
Daug šviesių stiklų.
Kaip baltosios peteliškės,
Krinta snaigės ant laukų.

Ant šakų jos išsikarsto,
Kaip karolių eilės,
Tviska, mirkčioja ir juokias,
Kaip dančiukai dailūs.

Kalnuose aukštai ir slėniuose
Tingiai šarmas žengia,
Žengia tarp sidabro staktų,
Baltai pasirengęs.

Žemė — motinėlė brangi
Miega gilų miegą,
Ir sapnuoja dalgius, grėblius,
Ir žaliuosius diegus.

Šeštam tęsiny Lietuvos žiema vaizduojama iš rimtos jos pusės. Čia ji iškeliama visam savo kietume. Jos griežtumą jaučia senieji miško gyventojai, kaimo užkampiai - lizdai ir pats žmogus. Gamta dabar jau nebe draugas, ne bičiulis, bet nedraugas, priešas, lyg senovės žmogaus gadynėj.

Pučia šaltas šiaurės vėjas,
Seną mišką lenkia,
Laužo įstorėjusius kamienus
Ir viršūnes tankias.

Ir kai pasuka į kaimą,
Stogus apiplėšia,
Ir nežmoniškai kvatodams,
Šiaudus girion neša.

Prisivijęs baltas roges,
Čiuožiančias iš miško,
Stveria medkirčiui už skverno,
Stveria jam už kiškų.

Ir jį užneša užpusto
Su graudžia rauda kapų,
Ir pareina jo bėrukas
Vienišas namo.

Taip mėgina piktas vėjas
Savo žaislą tą
Ir pripusto minkšto sniego
Kupinas daubas.

Bet tokia gamta esti tik neilgą laiką. Greit ji vėl rodo savo linksmą veidą ir vėl ji virsta žmogui laimės šaltiniu. Tuo ir praskamba paskutinis M. Taičio žiemos dainų ciklas.

Sniego papuošalus naktį kažin kas išmetė,
Vėjas, iš šiaurės atėjęs, ima rėdyti
Tom brangenybėm medžius ir apšalusius stogus,
Ima sidabro kaldrom visą žemę dangstyti.

Pateka saulė ir pridega mirgančių žvakių
Ir susodina eilėm ant tvorų ir pastogių,
Mirga visokios ugnelės danguj ir ant žemės.
Švenčia tą šventę pasaulis su sniegu ir su rogėm.

Čia patieksime dabar vieną poemą apie Vilnių, kurią yra parašęs Kulbakas. Apie šitą poemą esu plačiai rašęs „Vaire" 1932 m. III k. Bet čia dabar ji yra paduodama ištisa ir pataisyta forma.

Vilnius tapo „Lietuvos Jeruzale" ne tik Lietuvos, bet ir visos Rytų Europos, iš dalies net viso pasaulio žydams. Lietuvos žydų Vilniuj yra nuveiktas didelis dvasios darbas, apsireiškiąs tautiškoj raštijoj ir ypatingomis, saviškai iškaltomis, tvirtomis gyvenimo formomis. Kadangi Lietuvos žydai savo veikimu, dvasia ir aukšta inteligencija paskutiniais šimtmečiais įgijo dvasios hegemonijos įvairiose žydų tautos dalyse, tai ir jo dvasios centras, Vilnius, tapo centraline tikro žydiško gyvenimo ir kūrybos vieta visai žydų tautai.

Iš to, kas pasakyta, jau savaime aišku, kad poetas Kulbakas daugiausia bus atvaizdavęs žydiškąjį Vilnių, bet vis delto jis neužmiršo ir lietuviškojo Vilniaus, kuriame jis randa tikrų lietuviškų spalvų bei garsų. Juk žydiškasis Vilnius su-

sijęs su lietuviškuoju ir kartu su dar keliais veiksniais sudaro lietuvių ir žydų tautų bendravimą, pasireiškusį įvairiais šimtmečiais visokeriopu dvasiniu santykiavimu ir darniu sugyvenimu.

Ant tavo mūrų vaikšto jis, prisidengęs „talitu"*)
Ir naktį vienas iš visų mieste nuliūdęs budi
Ir klausosi... Šventyklos, užkampiai, kaip gyslos
Visų namų vienos širdies, budėdamos pulsuoja...
Esi psalminas tu, ant geležies ir molio išraižytas;
Kai į siauras kabališkas gatves nusirita mėnulis,
Kiekviena plyta stojasi malda, kiekviena siena—giesme,
Ir tas išbaltintas puikumas šventą šiurpą sukelia.
Liūdesys tavo džiaugsmas yra, kaip chore yra džiaugsmas
Iš gilybių suvirpinantys bosai, tavo šventės—laidotuvės,
Ir neturtas ryškia spinduliuoja paguoda.
Lietuvoj tu esi išdabintas rūstus talismanas,
Praeities samanosna iš seno įaugęs,
Visi akmenys—šventosios knygos, visos sienos — pergamentas,
Prirašytas slaptingų ženklų ir nakties glūdumoje išritintas,
Ir senoj sinagogoje tas, kuris šiaip tiktai vandenį neša,
Savo veidą į aukštį pakėlęs, seka žvaigždynus.

Kulbakas žiūri į Vilnių pro mistišką prizmę ir išvysta, kokius gilius pėdsakus tas miestas yra palikęs žydų dvasioj, kaip jis yra persisunkęs per žydų širdį, per jų jausmų irracionalines bedugnes ir jų sielos metafizines gelmes. Vilnius šioj poemoj lieka poetiškai vizioneriškas. Visa, kas realu, yra tik lengvas, vos įžiūrimas fonas sudvasintiems dainiaus reginiams. Džiaugsmas ir liūdesys čia susiartina, susijungia į aukštesnį vienetą ir išsilieja elementariniu aukštesnio dvasinio buvimo akordu. Tikrovė perkeliama į aukštesnę buvimo plotmę. Mistiškų užsimojimų virpėjimais vaizduoja Kulbakas Vilnių, atitrūkdamas nuo žemės ir nuo visko, kas žemiška.

Žiūrėdamas budžiu per visą naktį vienas,
Pasaulis apmirė, mūrai riokso.

---

*) Apdangalas vartojamas maldos metu.

Lajinė žvakė tolybėje mirksi —
Tenai, kaip voras kraigo vortinklyje, kabalistas sėdi
Ir verpia pilką savo buities siūlą,
Ar dar gyvena kas toj dykumos platybėje,
Kame apkurtę girdime paklydus šaukimą?
Sustingęs tamsoj prieš miestą Razielis*) stovi,
Su amžių dulkėmis apėjusiais pergamento sparnais
Ir smėliu bei voratinkliais užjakusiom akių duobėm.
Be liūdesio jau neliko nieko, nieko nebeliko...
Žvakelė varvina... Sustingsta kabalistas...
Iš angelo akių duobių tamsumas sunkias...
Ir čiukurus suglaudusi keista būtybė,
Kvėpuodama didžiuliais plaučiais, miega tarp kalnų išmėtyta...
Ir tu esi, o mieste, gal raganiškas tik sapnas,
Kaip rudenį į dangų voratinklis išdrykęs.

Trečiasis skyrius naujai iškelia psalmyno motyvą, kuris iš Vilniaus daro Lietuvos Jeruzalę ir žydų kultūrinio gyvenimo centrą.

Esi psalminas tu, ant geležies ir molio išrašytas
Raidėm žėrinčiom ir kliedančiom per sapną:
Kaip lazdos—žydai, ir moterys, kaip apskritimai,
Sustingusios slaptingos barzdos, ir nugaros iškeltos,
O judrios akys ilgos, kaip valtys ant upelio...
Prie silkės sidabrinės vėlą naktį išbadėję žydai
Į širdis mušasi: „O Dieve, nusikalstam. Viešpatie, nusidedam!“
Ir mėnuo, kaip balta akis, per langus spokso,
Ant virvių skudurai balkšvi kai kur iškabinėti,
Ir lovose vaikai, kaip gelsvos slidžios kirmėlaitės,
Ir moterų nuogų kūnai, kaip lentos...
Kaip siauros gatvės, žydai tavo rūstūs,
Bežadžios kaktos jų — kaip plačios sinagogų sienos,
Ir antakiai apkerpėję, kaip stogai griuvėsių,
Esi psalmynas tu laukuose išrašytas —
Dainuoju tau, kaip varnos mėnesio šviesoje,
Nes saulė Lietuvai dar neužtekėjo.

*) Angelas.

Ketvirtasis skyrius nušviečia liūdną Vilniaus žydų galą. Tarp visų rytų žydų Lietuvos žydai yra didžiausi laisvės mėgėjai ir nemėgsta lankstytis. Vergiškas nusižeminimas, charakterio išblukimas, savigarbos išnykimas ir panašūs dalykai, kurie visada atsiranda del nelaimingų ir sunkių politinių bei ekonominių sąlygų, visų mažiau egzistuoja Lietuvos žyduose. Del minėtų aplinkybių Lietuvos žydas jautė giliau ir plačiau žmogaus gyvenimo tragediją. Lengvesnis gyvenimas, žmoniškesni santykiai Lietuvoj stiprino juose tuos daigus, iš kurių išauga susidomėjimas individualinio ir kolektyvinio „aš" ir praturtina sielos pasaulį visais sąmonės ir pasąmonės virpėjimais. Todėl, tiesa, jų individualinė ir kolektyvinė tragedija susidvasino, bet jų dvasia pagilėjo, susikaupė, atsitolino nuo regimo pasaulio, paniekino jo vertybes. Išnyko iš žydų tarpo žemiškas, vispusiškas, žmogiškas džiaugsmas ir tylus, kančiomis išskaidrintas liūdesys užėmė jo vietą.

Liūdesys tavo džiaugsmas yra, kaip chore yra džiaugsmas
Iš gilybių suvirpantys bosai, ir pavasaris tavo juodas tylus.
Prasikala iš mūrų medžiai, prasiskverbia žolė iš sienų,
Iš seno medžio išlenda žiedeliai supelėję...
Pasieniuose žemai dilgelės supurvintos stypso,
O senos sienos drėgnos, supelėjusios.
Dažnai nakties metu ant stogų ir akmenų sustoja vėjas.
Ir iš vandenų garų, su mėnesio šviesa, nežinomas šešėlis
Ateina gatvėmis virpėdamas, išbalęs:
Tai rūkuose sušalusi Neris pasikelia
Ir su ilgiausiom vandeninėm rankom
Ateina miestan... Išsikraipę akli langai visokiais būdais...
Ir niekas nepradaro durų, neiškiša galvos,
Nepažvelgia į Nerį, į jos grakštų kūną...
Apaugę mūrai, kaip skardžiai, tiktai stebisi
Tylėdami, tylėdami. —

Penktame skyriuje dainius grįžta prie pirmo skyriaus pabaigos. Palengva jis išdėsto pavienius momentus, pamažėl pro mūsų akis praslenka Vilniaus gyvenimas ir gamta, ir dabar poetas iškyla į savo poemos kulminacijos punktą: Vilnius ir dainius — tai tas pat, nesuskaidomas vienetas.

Lietuvoj tu išpuoštas esi rūstus talismanas,
Vos įmatomi tavo giliausiam dugne pavidalai žėri —
Praeities tolimąja šviesa spinduliuoja Gaonai*),
Su iššokusiais kaulais kietais, nudilintais trūso...
Raudona geležinio karšto bundisto skarelė,
Mokinys, susilenkęs mėlynas visas, ant Bergelsono**),
Ir tą žydų kalbą, kaip vainikas iš paprasto ąžuolo lapų
Ant to miesto šventai šiokiadieniškių vartų,
Paprastasis tas idiš šviesa languose spinduliuoja —
Kaip keleivis, ant šulinio seno prie kelio,
Aš ilsėdamas idišką girdžiu šiurkštoką tarimą,
Ar gal taip tiktai kraujas man gyslose verda —
Aš tas miestas esu su tūkstančiais durų pasaulin,
Tie nurūkę stogai, pasikėlę į dangų,
Ta ugnis, kur juodai visus mūrus bučiuoja,
Kur liepsnoja „litvako" žvilgsny aštriam, —
Aš tas miestas esu.

Žemiau patiekiame J. N. Gotlibo poemą, pavadintą „Ant Nemuno". Gotlibo poetinė apraiška nėra vienoda. Kartais jis yra švelnus, svajonėse paskendęs bei tyliai ramus. Bet kartais jis subruzda, pasidaro judrus ir pernelyg gyvas. Viskas ūžia tuomet jame — juda, virpa, dega, putoja. Abiejuose jo poetiškuose pasireiškimuose jis rodo didelį palinkimą į spalvingumą, į abstrakto sukonkretinimą ir į sintetinį tikrovės pagavimą. Jo poema „Ant Nemuno" gali būti iliustracija jo poetiniam būdui suprasti.

Pasiekiau vandenį, sustojau. —
Saulė karšta, diena lepi ir vėjas tas išdykėlis.
Vingiuotus paupius užgulęs smėlis,
Ir iš vandens sidabro veidrodžio atošvaistė pasikelia.
Švelnus pavasaris šypsantis ir mielas,
O miestas dulkinas... Aš jį apleidau.
Žydruose toliuose debesėliai žaidžia,
Į kvepiančias laukų gėles aš merkiu savo veidą.
Ant debesėlių tų baltų šiandieną mano siela plaukia.

---

*) Gaonas — didelis Talmudo mokovas.
**) Žydų garsus rašytojas.

Taip lengva man, taip miela!
Pasiekiau vandenį, sustojau,
Ištroškęs atgaivinti savo sielą.

Ši poema mus domina ypač tuo, kad ji turi ištisą lobį lietuviškų motyvų. Ji nevaizduoja Nemuno atskirai, bet jį sutapina su Kaunu, su jo visu gyvenimu ir aplinka. Jau pirmam eilėrašty prieš mus stovi Kaunas ir savo esybe apgaubia pavasarišką gamtą. Antram ir trečiam tęsiny jis daugiausia aprašo Nemuną.

Irkluotojau,
Padėk, padėk irklus į šalį.
Sėdėkim taip sau ir svajokim,
Kaip skubios bangos užsidegti gali
Žaibais plieniniais?

Vėjas, į priešakį papūtęs,
Šiurena vandeny bangas...
Mus neša švelniosios bangų rankutės
Apnuogintos...

Ir saulė mirkčioja auksinė,
Vanduo gilus, kaip dangus,
Nemuno veidrodyje vandeniniame
Mes plaukiame...

Dainius čia visiškai yra paskendęs poetiškam regėjime bei pergyvenime. Tolimesnėj daly atgyja poeto vaizduotėj senieji Nemuno laikai ir kelia jame mintis apie Nemuno amžinybę.

Kalnų plikos galvos vaivorykštėm aplenktos,
Apmautos dangaus aksominėm kepurėm,
Iš papuoštų rėmų Nemunas šypso,
Į mėlyną dangų žvilgėdamas žiūri.

Taip tu šypsojaisi, Nemune, amžių pradžioje,
Pradėdamas rausti dirvožemy griovį,
Ir amžinai jaunas skubėjai į jūrą
Ir niekas per tūkstančius mylių vagos neužgriovė.

Tu giedras šypsojaisi mano jaunystėje
Pavasario mano saulėtom dienom,

Kai ledo šarvai aižytis pradėdavo
Ir plaukti pradėdavo jie tolumon.

Ir vėliai supuosi tavo glėby, išpuoštam pavasario žiedais,
Dugne vandeninių žolių kilimai;
Ir mano širdis, kaip sidabro žuvytė, nerimsta,
Iš dugno šypsodami kyla seni atminimai.

Ketvirtoj daly staiga sužiba tylus, švelnus kosminis virpėjimas. Jis pareina nuo lietuviškojo vakaro, nuo vakarinio Nemuno ir nuo nakties platybių, kurios dabar skęsta antžemiškoj ramybėj. Eilėraščio tonas ir atmosfera tiek yra sukaupti, jog virsta beveik malda.

Ateina vakaras.
Šilkiniais tamsiai mėlynais šešėliais
Dangus savo nuprausia veidą.
Saulėlydis numirė jau, nekvėpuoja,
Grabnyčias degančias Nemunas gelmėn nuleido. —

Ateina vakaras.
Ir toliau nuliūdę užminga, tartum karveliai,
Prie žemės žaliosios krūtinės glaudžiasi vėjas,
Iš erdvių ramybė žėrinti liejas,
Ir mirksi prieš upės veidrodį žvaigždės.

Penktoj daly vaizduojamas Nemunas prieš vasaros audrą. Dainius darosi judresnis. Prieš mūsų akis išsirutulioja spalvų ir tonų graži pakaita.

Buvo vanduo, kaip skystas švinas,
Ir toliai — ūkanom apgaubti milinėm.
Nuliūdęs krantas ėjo vingiais,
Ir ėjo debesys, ant kalnų sulinkę.

Dainos nuo lūpų ėjo liūdėdamos,
Skverbėsi tolyn akys ilgėdamos.
Saulė staiga iš aukštybių sušvito,
Dangus įgavo apsiaustą kitą.

Šviesūs lašai ant kalnų žiburiuoja,
Pieniniai toliai dusliai alsuoja,

Paprasti vandenys žiba karoliais,
Sielon ramybė atplaukia iš tolių.

Vandenys auksu ištirpusiu virsta
Plienu žvangėdama mano daina pasigirsta.

Šeštoj ir paskutinėj poemos daly prieš mus vėl išauga Kauno miestas ir šventadienio vakaras Nemuno krantuose. Bet čia atvaizduojamas ne vien tik Nemunas naktį ir ne vien tik laikinoji sostinė savo vakarine nuotaika ties Nemunu, bet lietuviškasis Nemunas ir „nemuninė" Lietuva, kurie sutapę teikia nuosavos Lietuvos visumos vaizdo žymę. Nemunas apgaubia kaimo gyvenimą, Nemune atsispindi Lietuvos miesto gyvenimas, Nemunu banguoja gyvoji Lietuva ir virš viso aidi lietuviškoji liaudies daina — Lietuva visoj savo visumoj ant Nemuno krantų.

Su žydru pavasario vėju taip miela, taip gera
Stovėti prie Nemuno saulėlydžio valandą rausvą,
Blankioj tolumoj nuo žemės pasikelia garas,
Širdis gi kiekvieną pavasario garsą, rodos, pagaus — va!

Šiandieną šventadienis. Garlaivis pilnas.
Vanduo toksai tirštas, kaip stiklas nurūkęs.
Nuo kranto ateina paprastas kaimų dainuškų skambėjimas
Ir vėjas nuo kranto šlaitų atitrūkęs.

Ir miestas štai mano gimtinės tyliosios
Atsimuša veidrody upės, kaip blizgančios ietys.
Iš tolo atplaukia laivai, nuskendę vakaro prieblandoj
Ir mėnuo raguotas ant kalno išein susirietęs.

Po Kauno ir Nemuno eilėraščio seka N. Grinblato eilėraštis, pavadintas „Viliampolė".

N. Grinblatas yra pašventęs savo plunksną itin hebrajų bei idiš prozai. Jis davė tai literatūrai ilgą eilę aprašymų, vaizdų, didesnių ir mažesnių apysakų ir keletą romanų. Be to, jis yra parašęs daugybę kritikos straipsnių, kurie kartu su jo grožine kūryba yra išgarsinę jo vardą žydų literatūriniam pasauly.

Grinblato pasakojimo pasaulis — platus ir jo motyvai — įvairiausi. Itin jį pažymi sveikas realumo nujautimas, kuris susija su didele artimo meile ir suteikia jo kūrybai humaniško

taurumo. Toji artimo meilė nušviečia jo kūrybinį kelią po visas žmogiškas ir socialines gilumas ir padeda jam rasti dieviškų kibirkštėlių visose gyvenimo platybėse.

N. Grinblato kūryboj žymią vietą užima Lietuvos motyvai. Jie apsireiškia sultingais gamtos vaizdais, kurie dideliu kiekiu yra išsisklaidę po visą jo prozos kūrybą ir neša tikrą lietuviškų peizažų atgarsį. Be gamtos, pas jį dar randame Lietuvos gyvenimo ir buities vaizdų. Daug vietos jis skiria lietuvių tautos žmonėms vaizduoti. Grinblatas lietuvį visur yra sutikęs — kaime, miestely ir mieste, — pačioj Lietuvoj ir už Lietuvos sienų, šviesiomis ir niauriomis jo ir jų gyvenimo valandomis. Visą tą jis aprašo su meile, tikru supratimu ir sukelia gilių simpatijų vaizduojamam lietuviškam žmogui.

Lyrikos srity Grinblatas mažiau bus savo jėgas išmėginęs, o jei ir mėginęs, tai bent mažiau spausdinęs. Bet ir tas mažas skaičius jo lyrinių kūrinių rodo jo didelį prisirišimą prie Lietuvos. Čia gimė pirmieji jo taurios jaunystės švelnūs sapnai ir čia jis vėliau ieško šventumo ir dieviškumo — bruožai, kurie, kaip pirmiau esam minėję, yra jo nuolatiniai palydovai jo prozinės kūrybos kely.

Gimtoji mano, miela Vilijampole.
Tavo gatvelėse kreivos
Matyti dar vaikystės mano
Svajonės išblaškytos kuklios.
Tavo griuvėsiuose matyti
Likučiai mano sukultos karūnos.
Dabar žengiu aš tavo
Liūdnais takais
Ir ieškau paskutinio kvapo
Savo Dievybės.
Žinau, jos daugiau nepasirodys
Jos šventenybė, kuri laimino
Pražydusias atsiskyrimo mano valandas.
Matau:
Šventovė užrakinta septyniais užraktais.
Tenai karveliai blaškosi dejuoja
Palūžusiais sparnais...

Pagaliau patieksim čia Š. Lacmano didesnį kūrinį, pavadintą „Laidotuvės", kuris vaizduoja Lietuvos kaimo gyvenimą,

tikriau vieną jo bruožą, būtent, kaimo laidotuves. Tas jo kūrinys yra sultingai realus. Jau pirmosios jo eilutės sudaro atitinkamą nuotaiką ir įveda mus į ypatingąją Lietuvos kaimo žiemos atmosferą. Be to, jame yra vaizduojamas kaimietis toks, koks jis tikrumoj yra. Mes matom jį paskutinėmis jo gyvenimo dienomis. Jis žiūri pro langelį — ir jo senos mintys sukasi apie Dievą, pasaulio įkūrėją. Su tomis mintimis jis ir miršta. Čia autorius prieina vyriausią savo kūrinio idėją ir vaizduoja plačiomis ir nuoširdžiomis spalvomis mirtį žiemiškame kaimo fone. Prieš mūsų akis išauga lietuviškas buities vaizdas — stiprus, monumentalus, toks žmogiškai jaudinąs ir savaime žmogiškai artimas.

Kaimas sušalęs grimzta į žemę,
Vėjas per dieną sniegą gainioja,
Sniegas lig pusės trobesius semia.

Užsnigtas kelias, bloga važiuoti,
Didis ir mažas sėdi troboj,
Sėdi senutė prie lango tylėdama,
Žiūri kaip blaškosi sniegas lankoj.

Mąsto jinai apie Dievą, pasaulio Kūrėją,
Diena praeina, ateina naktis,
Žiūri sumenkęs senelis pro langą,
Ir amžinai jis užmerkia akis.

Kviečia prie stalo jį, prie kopūstų karštų,
Judina jį, traukia — jis nieko nesako,
Krinta nuo suolo negyvas jis ant grindų.

Pro užšąlusius langus įeina trumpi spinduliai,
Ryja tylą miškas netolimas ir vis tamsėja,
Žiūri dangus iš viršaus toks sustingęs, toks šaltas,
Žvaigždės vien trykšta šviesa ir žemyn šokinėja.

Porą naktų paskui prie senio lentos visi sėdi,
Poterius kalba ir skaito maldas,
Protarpiais šutintų kumpių ragauja,
Gerdami alų, taškydami minkštas putas.

Kryžius nurūkęs kabėjo ant sienos,
Kristus išdžiūvęs jiems tarė:
„Vežkit velionį palaidot šiandieną.“

Mieli kaimynai, į suolus susėdę,
Gyrė gyvenimą mirusio senio
Ir iš palengva riebius lašinius ėdė.
Šunys sušąlę lojo per naktį,
Balsas skambėjo, kaip tolimųjų bažnyčių varpai,
Slankiojo rujos vilkų ir nežmoniškai staugė,
Kaime iš baimės drebėjo vaikai.

Pilkasis rytas nusvyra ant kaimo trobelių,
Gulinčių sniege, kaip antys sušalusiom kojom,
Oras dar tirštas, kaip grietinė moliniam puode,
Svirtys girgždėdamos vėliau kilnojas.
Žvengia arkliai, laukia nekantriai pavalkų,
Išneša karstą dvi poros senelių plikakakčių,
Deda vežiman ant katafalko.

Giesmes giedodami eina kiti paskui karstą,
Moterys savo balsus, kaip tystančias juostas, ištraukia
Ir nuo dangaus iki žemės nukarsto.

Štai čia mes ir patiekėm tą mažą vainiką, kurį yra nupynę Lietuvos žydai literatūros kvepiančiose lysvėse. Įvairūs yra visi čia aukščiau suminėti dainiai, įvairaus jie amžiaus, įvairių literatūrinių tradicijų, skonių bei vietų, bet visi jie atspindi Lietuvos gyvenimą, lietuvių aplinkos ir buities vaizdus, lietuvių tautos bei Lietuvos gamtos liūdesio ir ilgesio prisigėrusią dvasią. Visi jie yra vienodai pilni jausmo Lietuvai, Lietuvos kraštui ir jo žmonėms. Ir tam jausmui jiems nereikia nei išorės gražybių, nei blizgesio. Jų Lietuva nėra šventadieniška ir išeigingai pasipuošusi. Tai yra kasdieninė, pilka, bet savo pilkumu nuoširdi ir graudi Lietuvos tikrovė. Viskas, rodos, taip paprasta ir menka tų poetų kūriniuose, ir vis delto iš po jų plunksnų išauga Lietuva kilniai kukli ir taip išdidžiai graži.

Visi čia pacituotieji ir nepacituotieji žydų dainiai ir rašytojai, taip gausiai ir įvairiaspalviai aprašiusieji Lietuvą ir lietuvius, daugiausia priklauso jaunesniosioms hebrajų ir idiš literatūrų kartoms. Senesniosios tų literatūrų kartos mažiau

teaprašo Lietuvą. Ir tai visai nenuostabu. Kiekvienos literatūros pradžioj pastebima tendencija koncentruoti: rašytojai mielai sukasi aplink tam tikrą centrą, pasilieka daugiausia tam tikrose neperplačiose ribose ir vaizduoja ypačiai tai, kas labiausiai jiems yra žinoma. Šita tendencija yra visai natūrali. Nauja neįprastinė literatūrinė kūryba, neturėdama praskintų takų ir išdirbtų formų, priemonių, nesijunta ir savo dirvoj visai tikra, o dar daugiau — svetimoj. Del to matome, kad savo kūriniams pradžioj beveik visuomet semiama medžiagos iš tautinių versmių; juose yra vaizduojamas daugiausia senosios tautos gyvenimas ir naudojamasi artimiausios aplinkos temomis. Tik vėliau, kai kūryba ima įsigalėti, kai jos akiratis darosi platesnis, ir kūrėjai išdrįsta į svetimas pievas medaus išskristi. Taip atsitinka bendrai kiekvienos tautos literatūroj, taip yra ir naujoje žydų literatūroj. Bet vis delto ir šių senesnės rašytojų kartos kūrinius yra palietusi Lietuvos įtaka. Čia netiesioginis vaizdelis, čia Lietuvos miesto paveikslėlis, čia kaimo piešinėlis, o dažniausiai — Lietuvos gamtos reginėliai. Baigdamas čia patieksiu dar keletą savo samprotavimų. Nors tie mano samprotavimai jau buvo išspausdinti kitoj vietos, bet kadangi jie yra svarbūs, tai apsimoka juos ir čia dar pakartoti.

Paskutiniais šimtmečiais, kada žydai vienur anksčiau, kitur vėliau, perėmė pasaulinę kultūrą ir gyvenimo formas, jie dažnai ėmė dalyvauti ir kitų tautų literatūrose. Bet tarp tų žydų rašytojų ir mano aukščiau minėtųjų yra didelis skirtumas. Kaip pas kitas tautas, gyvenančias svetimų priespaudoj, taip ir pas žydus atsirado tokių, kurie išsižadėjo savo tautos. Gyvendami tarp kitų, jie palengvėl sudildo savo tautiškumą ir asimiliuojasi su kitataute aplinka. Prieštautiniais laikais tokių nutautėjusių žydų rašytojų, pasinėrusių kitų tautų gyvenime ir literatūrose, ypač Vakaruose, buvo nemaža. Pradėjus busti žydų pasauliškai tautiškajam susipratimui, ši būklė pamažu ėmė taisytis. Lietuvos žydų rašytojai yra kaip tik šio antrojo pobūdžio, būtent, tautiškai susipratę. Jie gyvena savuoju dvasios gyvenimu, kalba savo tautos kalba, kuria savo tautiškąją literatūrą, ir vis delto, turiu pabrėžti, jie yra giliausiai įsišakniję Lietuvoj, giliausiai ją pergyvena, nė kiek nemažiau, o greičiau dar net daugiau, kaip pirmieji. Pirmiausia del to, kad jie yra laisvi žmonės, darą viską laisva valia, o ne dvasios vergove,

vadinama asimiliacija. Antra vėl, nutautėjusių žydų rašytojų svetima kalba parašyta kūryba betarpiai seka svetimą viešąją nuomonę ir dažnai yra nenuoširdi: baimė, kad vis nesugebėta pakankamai prisitaikyti prie svetimos kultūros, gadina kūrybos dvasią. Tačiau tautiški žydų rašytojai, aprašinėdami ir apdainuodami kitatautę aplinką, daro tai patys sau, savo kalba ir, žinoma, visada nuoširdžiai ir tikrai, nes jie nežino, ar pasieks jų kūriniai kada jų dainuojamą visuomenę. Per daugelį metų jie pamilo svetimą kraštą, kaip savąjį ir kaip savąjį jie nori tą kraštą savotiška savo dvasia pergyventi, perleisti jį per savo mintis ir jausmus ir padaryti jį žydo asmenybei savą ir brangų. Lietuva nėra jiems tik literatūrinis motyvas, bet organinė žydų tautiškų kūrėjų dvasios dalis, nes čia žydų nuveiktas didelis dvasios darbas, apsireiškiąs tautiška raštija ir ypatingomis, saviškai iškeltomis, gyvenimo formomis. Kadangi Lietuvos žydas savo veikla, dvasia ir aukšta inteligencija paskutiniais amžiais įgijo dvasinės hegemonijos įvairiose žydų tautos dalyse, tai ir jo dvasios centras, Lietuva, tapo tikro žydiško gyvenimo ir kūrybos vieta visai tautai. Humaniškų lietuvių žydų santykių ir jųjų galėjimo Lietuvoj ramiai kurti padarinys yra vėl akstinas tam, kad žydai prisirištų prie Lietuvos krašto tikra meile. Net svetur būdami jie nenutraukia savo ryšių su Lietuva.

Lietuvos negalėčiau užmiršt niekados
Kai svetur dar daugiau ją mylėjau, —

dainuoja Neidusas*).

Ilgainiui, per daugelį metų visa tai tyliai glūdėjo žydų jausmuose, kol išsiliejo jų dainių ir rašytojų kūriniais. Šia savo kūryba žydai pastatė Lietuvai, lietuvių tautai ir kraštui didelį ir žymų paminklą.

*) Pgl. N. Šapira, Lietuva L. Neiduso kūryboje. Darbai ir dienos II k. psl. 15.

E. Radzikauskas.

Lietuviškos eilėdaros kūrimosi raida.

I dalis: 16—18 amžiai.

I. Du lietuviškos eilėdaros laikotarpiai.

Poezijos e s m ę, aišku, sudaro josios turinys ir to turinio mintingumas — tačiau daug esminio, bent neatskiriamo nuo esmės, turi ir laukuojoji pusė, pati lytis (forma). Poezijoj lytis yra anaiptol ne jos d r a b u ž i s, bet gyvas jos k ū n a s. Kad ir kažin kokios gilios ir gražios būtų poezijos reiškiamos mintys, jei jos bus išreikštos nevykusia, negražia, nepoezinga lytimi — jos mūsų nepagaus, nesuvirpins, nesuteiks pasigėrėjimo ir nebus poezija. Taip pat ir laukuojai gražiai sudarytieji eilėraščiai: — jei jie nieko neduos mūsų sielai, jausmingumui ar vaizduotei — įžymesnės vietos literatūroje nepajėgs užimti. Tik sutartinis tų dviejų poezijos pradmenų darnumas sudaro poezijos tobulumą, jos s i e k i n į - idealą; tik jis tevainikuoja poetinį kūrybingumą ir yra vyriausiasis jo pažymys. Tasai poezijos darnumas yra būtinas todel, kad yra jai įgimtas, gamtiškas. Juk liūdnos gėlagiesmės (elegijos) ar rimto visuomeniniais įskambiais - motyvais eilėraščio negi rašysi trumpučiais linksmais, smagiai šokinėjančios metrikos, posmeliais! Ir tikras kūrybingumas šiuo atveju niekados nesuklysta.

Poezijai visur ir visada turėjo ir turi didelės, netgi lemiančios, įtakos (ir stipriausiųjų asmenybių — genijų kūrybai) gyvenamasis metas, jo šūkiai ir rūpesčiai bei visa gyvenimo aplinkuma. Delto poezija atskirų tautų, juoba asmeningesnių bei stipresnių poetine savo kūryba, įvairiais laikotarpiais įgaudavo ir įgauna vis kitokio, savotiško pobūdžio ne tik savo turinio, bet ir lyties atžvilgiu. Iš čia kyla poezijos įvairumas ir didžiausias jos mums įdomumas, o taip pat ir jos savitarpio įtaka.

Lietuvių tautos poezija, Europos tautų gyvenimui nū taip suvisuotinėjus ir subendrėjus (nežiūrint į didžiausius atskirų

tautų gyvenimo bei kultūros savumus ir net kraštutinumus), gyvena šiandien maždaug bendrą visoms, Europos civilizacijos įtakoje esančioms, tautoms — poezijos laikotarpį: n a u j y b i n į (m o d e r n i s t i n į), atseit, naujųjų lyčių i e š k o j i m o laikotarpį (tuo, neabejotinai, turės pasekti ir naujosios minčiókrypties-ideologijos laikotarpis).

Nežiūrint gana triukšmingos ir perversminės pradžios (visiškas paneigimas vadinamosios klasiškos metrikos ir tikslaus rimo), tas naujasis poetikos kūrimo laikotarpis per labai trumpą laiką, mūsų akyse, jau suspėjo ne tiek pralaužti senąją eilėdarą, kiek pats persilaužti; bent žymesniųjų poetų naujybininkų kūryboje itin ryškiai žymus jau tikriausias neo-klasicizmas lytyje (ir neo-realizmas bei neo-romantizmas turinio esmėje), aiškiausiai pasireiškiąs grįžimu prie metrikos pagrindų, ir ypatingu rimo (tik iš dalies pertvarkyto, reformuoto — sąskambinio) puoselėjimu. Tad savo eilėdaros esmėje šis naujasis laikotarpis ir mūsų poezijoje, kaip ir pasaulinėje (šiandien ji laukuojai visur yra vienoda), bent tuo tarpu, nedidžiausiai tesiskiria nuo ligi neseniai viešpatavusios eilėdaros. Juoba, kad ir daugelis poetų, ne tik vyresniosios kartos, bet ir jaunesniosios, dar ir dabar tebeprisilaiko savo kūryboje neseniai išimtinai viešpatavusių poetikos dėsnių.

Ar lietuviškoji poetika sugebės tuose naujų lyčių ieškojimuose susirasti sau ką nors ypatingo, ne tik geresnio, bet ir savito, l i e t u v i š k o — kol kas sunku spręsti. Paskutiniojo laikotarpio (prasidėjusio pas mus jau 16-me amžiuje, o vyravusio per du paskutiniuoju šimtmečiu) kūrėjai nesurado, gali sakyt, nieko savitai lietuviško. Jie tenkinosi tik tuo, kad — vieni geriau, kiti menkiau — nusirašinėjo sau kitur jau daug anksčiau prigijusias literatūrines lytis. Kol kas jaunieji mūsų poetikos kitatvarkiai (reformuotojai) - naujybininkai ir panašiai elgiasi. Tad atrodo, kad ir jie, eidami tuo keliu, kuriuo yra pradėję eiti, naujo ir savito ne ką teatsieks. O galėtų atsiekti: — tuo atveju, jei, nesitenkindami vien neigimu ar taisymu klasiškosios, iš Vakarų skolintos, eilėdaros, peržengę pro du šimtu metų trukusį jos vyravimą spausdintoje bei rašytoje mūsų poezijoje, susytų su dar ankstybesniu, kurį galime pavadinti p i r m u o j u (nes dar pirmesnio nežinome), lietuviškosios poezijos laikotarpiu, savo laiku įpavidalintu (užfiksuotu) atei-

čiai, tiesa, ne raštišku, o tik gyvu žodžiu — daina; jei jie savo pastangose praturtinti paįvairinti gal ir tikrai jau pertvarkytiną ar bent atnaujintiną eilėdarą, į naujybinę (moderniškąją) eilėdarą, atitinkančią, tiesa, 20-jo a. gyvenimo įbėgįtempą, tačiau lietuvio sielos ir mintijos sankūrai (struktūrai) vis delto gana dar svetimą — panorėtų ir sugebėtų įlieti tikrai savaimingą ir grynai lietuvišką anos senosios mūsų poezijos dainingumą, jos rentavimo (ritmikos) turtingumą, savitus poezinių jos lyčių ypatumus. Tada tikrai galėtumėm susilaukti gal ko ir itin vertingo visais atžvilgiais.

Kalbant apie paskutinįjį, nū kaip ir norimą užbaigti, lietuviškosios poezijos laikotarpį, kurį vadinsime antruoju, tenka pažymėti, kad bent pusę viso savo laiko jis dar dalinosi viešpatavimu su savo pranokėju. Pirmojo laikotarpio poezija dar buvo gyviausia — lygia greta su naująja — visą 18-jį a. ir 19-jo pradžioje, o 18-sis amžius buvo bene gražiausi tos poezijos žydėjimo metai. Josios nuosmukio (dekadanso) pradžia ėmė reikštis tik 19-jam amžiui įpusėjus, būtent, tada, kada mūsų rašytojoje bei spausdintojoje poezijoje aiškiai ėmė įsivyrauti nauja, iš Vak. Europos atėjusi, jau antroji jos eilėdaros lytis — skambesio arba toninė eilėdara (pirmoji — skiemeninė - silabinė — pradėjo pas mus reikštis jau 16—17 a., tačiau senosios mūsų poezijos eilėdarai nepadarė nors kiek didelesnės įtakos).

Nūdienė lietuvių poezija, kad ir nepasiekusi dar aukščiausiųjų meno viršūnių, yra jau vis delto užėmusi gana platų barą, ir yra gana šakota bei įvairiaspalvė. Pirmasis laikotarpis poezijos šakotumo atžvilgiu nebuvo tokis turtingas; jis toli gražu negali prilygti vakarykštės ar nūdienės lietuviškosios poezijos mintyračiui bei lyčiarūšių (žanrų) įvairumui. Priešingai, ano pirmojo laikotarpio poezija tuo atžvilgiu buvo gana vienoda. Buvo tai išimtinai lyrika, ir tai asmeninė bei šeimyninė — idilinė lyrika. Betgi, reikia pasakyti, tų laikų Lietuvai, tai lietuviškajai kaimo ir smulkesniųjų bajorų visuomenei, kuriai ji buvo skiriama; tai visuomenei, kuri ja gaivinosi ir gėrėjosi, kuri ją vertino, mėgo ir laikė ją, gali sakyt, neatskiriama savo gyvenimo — visos savo buities ir žmogiškosios savo esmės — dalimi — tos lyrikos visiškai užteko.

Lietuviškoji ano pirmojo laikotarpio poezija, kad ir būdama savo mintyračiu (tematika) neplačiausia, — sukūrė aukščiausios meno vertybės kūrinių, ne tik mūsų literatūroje, bet ir pasaulinėje — teisėtai ir teisingai privalančių užimti ir iš tikrųjų - faktiškai užimančių — vieną pirmųjų vietų. Tai vietai užimti duoda jai teisę ne tik poetinių jos minčių - sąvokų gilumas, bet ir išimtinai savaiminga ir neturinti gal sau panašių visoje pasaulinėje literatūroje (neskaitant panašių giminingų mums latvių d a i n ų) jos eilėdara.

Toji mūsų lyrika, pradėta kurti, tur būt, 15—16-me a., o pasiekusi didžiausias aukštybes 18-jame a., nežiūrint į bendrąjį geroką lietuviškai kalbančios lietuvių tautos dalies tais laikais atsilikimą nuo Vakarų Europos pažangos visose kultūros srityse, anaiptol nebuvo tai kažkokis tiesmukas p i r m á b a n d i s — p r i m i t y v a s, kaip kad, pav., mūsų kryžių koplytėlių smūtkeliai bei kiti dievukai, grūbiai nutašyti ir nelygiai nuskaptuoti del to tiktai, kad jų kūrėjai neturėjo tų darbo įrankių bei sąlygų, kuriuos turėjo Vak. Europos kūrėjai ir dar del to, kad neturėjo meniškosios Vak. Europos kūrėjų kultūros, o viso to neturėdami — negalėjo nė naudotis kitų pasiektais toje srityje laimėjimais ir, kaip tie Kolumbo laivapalaikiai, su dešimteriopai menkesnėmis išdavomis dešimteriopai tiek turėjo gaišinti kūrybinės gáisos, jėgų ir laiko. Mūsų savamokslių dievadirbių smūtkeliais galime ir gerėtis; gėrisi jais net ir Europa. Tačiau gėrėtis jais tegalima tik kaip p i r m ó b a n d o s p a v y z d ž i a i s, o ne kaip meno kūriniais išviso; gėrėtis jau matomais juose s a v a i m i n g a i s k ū r y b i n g u m o d a i g a i s, bet nelyginti jų su Fidijaus, Praksitelio, Michelangelo ar Thorwaldseno ne tik meniškai sumanytų, bet ir u ž b a i g t ų kūrinių tobulumu.

Visai kas kita vadinamoji mūsų l i a u d i e s p o e z i j a. Lyriniai jos kūriniai yra jau v i s a p u s i š k a i, l i g i s m u l k m e n ų, nudailinti, tartum nutekinti, visus poetikos siekinio reikalavimus t o b u l a i atitinką kūriniai, visais atžvilgiais u ž b a i g t i ir, nuostabiausia, sukurti visai savitos meno dėsnijos nuostatais.

To pirmojo mūsų poezijos laikotarpio lyrika, jau kadai sužavėjusi ir tebežavinti visą eilę didžiųjų pasaulinių poetų, žiūrint paviršutiniškai ir, taip sakant, oficialiai, yra, tiesa, gerbia-

ma ir mūsų pačių. Svetimtaučių akivaizdoje mes ja net didžiuojamės. Maža to, ir mūsų mokyklų literatūros programose skiriame jai vietos, ir net vienas kitas vadovėlis jai mokytis yra parašytas. Betgi tasai laukuojas (ne daugiau!) jos pripažinimas, deja, visai neatsveria gyvenimiško, taip sakant, praktiško jos jei ne paniekinimo, tai bent paneigimo nūdieniame literatūriniai visuomeniniame mūsų gyvenime. Iš tikrųjų ji yra, deja, nustumta toli į užpakalį nūdienės knyginės literatūros, priversta užleisti pirmąsias vietas kartais net ir visai neaukštos rūšies klasiškųjų bei moderniškųjų poetų kūrybai. Savo „liaudies dainomis" mes tesidomime tik tiek, kiek to reikia mokytojams išeiti su savo mokiniais tam tikra programos dalis, o šiems — ji pamokoms „išmokti" ir metiniams pažymiams iš liet. literatūros gauti. Daugiau tikrai ne. Tai yra neginčijama, tai visi (kas žiūrime) matome, tik del to, deja, niekas nei liūdi, nei sielojasi.

To apgailėtino reiškinio priežastis labai paprasta: ta, būtent, kad šitai mūsų lyrikai jau kadai (Ruhigo, Stanevičių ir Daukanto laikais), gana paviršutiniškai ją tepanagrinėjus, buvo prisegtas, nors gal ir romantiškas, tačiau visai neapčiuopiamas ir netikslus liaudies dainų vardas ir sudarytas mokslagrindis esą tos mūsų dainos esančios bendrõsios (kolektyvės) kūrybos padarinys. Tasai liaudiškumo bei bendródarbio pradmuo, jo šalininkų nuomone, mūsų tautai, taip sakant, dainių tautai in corpore — turėjęs teikti dar daugiau garbės. Deja, nebuvo galvota apie tai, kiek tatai teikia garbės — daugiau ar mažiau — pačioms toms dainoms, tiems vaikams tūkstančių abejotinų tėvų, be vieno, kad ir bevardžio, bet tikrojo tėvo. Ir tikrumoje pasirodė, kad tasai bendródarbio bei liaudiškumo priesagtas - etikietė tą mūsų poeziją gerokai nutraukė žemyn, ją degradavo; kultūrinių mūsų vertybių parodoje ji gavo sau tokią vietą, kurioje ji patraukia saviep toli gražu ne pirmąjį mūsų dėmesį: nuošalią, tolimą vietą.

Nors šio rašinio tikslas nėra pateikti mūsų liaudies dainų sprendinio (problemos) nagra, betgi ta proga turiu pabrauktinai pažymėti bent tai, kad toji liaudies dainų sąvoka mažiausia yra netiksli ir turėtų būti, jei ir ne griežtai atmesta, tai bent atsargiau ir atrankiau (o ne taip

bendrai ir urmu, kaip ligi šiol) duodama. Liaudis, minia — bendruoju savo sąveiksmu iš viso negali sukurti ne tik ištisos literatūros (kaip kad mūsų dainų literatūra), bet nė vieno tobulo, užbaigto literatūros kūrinio ir gal iš viso jokių kitų, tikrai įžymių, kultūrinių vertybių. Liaudis, minia — tokius kūrinius tegali tik sugadinti, ir ji juos gadina. Vieninteliai ką gali ji sukurti, bendrai (kolektyviai) kurdama, tai nebent tik atsitiktinio pobūdžio dainuškas, kaip kad rusų „častuškos", pas mus „džinguliukais" pramintas, nereikalaujančias nei tikslaus minčioraidos nuožymio-plano, nei darnaus nuosakios visumos meniškumo, teįgalimo atsiekti tik vienam tam pačiam kūrėjui vieningai kuriant. Taip, častuškos — džinguliukai gali būti ir minios — liaudies bendródarbio kūryba, bet tokia kūryba tik jau negali būti priskiriama prie poezijos tikrąja, tauriąja jos prasme.

Minia savaime yra greičiau ardomoji, negu kuriamoji, galia; kuria tik atskiros asmenybės. Tai geriausiai patvirtina gyvos jūrės įvairiausių tų mūsų dainų variantų, atseit, iškraipytų, sudarkytų, apkarpytų jų pakartotinių (kopijų), pavirstančių nekartą tiesiog nykia jų pirmávaizdžio šaipókraipa-parodija. Vargu galėtų kas parodyti nors vieną, per liaudies variantų variantus perėjusį, kūrinėlį, kuris su naujais variantais tikrai būtų patobulėjęs, o ne nusimetęs šalin savo pirmópradės, pirmojo poeto kūrėjo jai duotas poetikos ypatybes, savo „Rojaus paukštės" plunksneles. Taip, visa toji daugybė dainų variantų gali būti priskirta prie liaudies kūrybos, nes iš dalies tai ir yra kūryba. Tačiau nieku būdu prie liaudies kūrybos negalima priskirti tų dainų pirmavaizdžių (originalų). Jie, kaip ir knyginės literatūros laikotarpio kūriniai, turi būti priskiriami asmeninei — individualiai, tegu ir nežinomųjų, bevardžių, poetų kūrybai.

Bet atidavę, kas asmenybės — asmenybei, atiduokime ir kas minios — miniai, kas liaudies — liaudžiai. Minia, liaudis atliko čia irgi svarbų ir teigiamą vaidmenį, bet tik visai kitokį. Ji, būdama iš esmės atsilikėlė-senybininkė, tą didelį mūsų kultūros turtą — senąją mūsų poeziją — lyriką (bent dalį jos), kaip tėvų sentėvių palikimą, išlaikė rinktinėje kelių ir gal net keliolikos kartų atmintyje.

Nors iš dalies, nors netobulai, liaudis — minia atliko 16 — 18-jame a. trūkstamų mums spaustuvių mašinų bei popieriaus lakštų darbą ir vaidmenį. Jos dėka — mūsų d a i n ų rinkėjai turėjo — ir dar tebeturi — galimybės tą, ligi jų tik žmonių atmintyje užrašytą, mūsų lyriką įamžinti jau ir raštu bei spausdintuoju žodžiu.

Tasai betgi vaidmuo, kuris šiuo atveju teko atlikti liaudžiai — miniai, toji aplinkybė, kad senosios mūsų poezijos kūriniai, pavirtę d a i n o m i s, vieni prieš šimtą metų, kiti prieš penkiasdešimtį ar mažiau — buvo galiausiai įrašydinti į popierių ar rašytuoju ar spausdintuoju žodžiu — dar neduoda pagrindo ir teisės teikti tam, ne kuriamajam, o tik išlaikomajam (konservuojamam) gaivalui — miniai — v e i k l a u s vaidmens lietuvių literatūros istorijoje; neduoda pagrindo ir teisės tos grynai asmenybinės kūrybos apibendrinti bet kurį asmeningumą naikinančiu l i a u d i e s d a i n ų pavadinimu.

Liaudis, minia — atliko dar ir antrą, taip pat labai svarbų mūsų kultūrai, vaidmenį: j i i š p l a t i n o atskirų asmenybių — poetų sukurtuosius kūrinius p o v i s ą L i e t u v ą, padarė juos kaip ir visos tautos nuosavybe, nuosavybe daug brangesne už pinigais knygynuose įgyjamą literatūrą, nes įgyjamą, išmokstamą jau beveik su pirmaisiais gimtos kalbos žodžiais iš motinos, iš broliuko-seselės, iš kūdikystės bei jaunystės draugų draugių, iš to paties vieno darbo-vargo bendrininkų, iš mylimosios mergelės ar mylimojo bernelio. Bet ir tasai antras svarbus vaidmuo neduoda pagrindo nei teisės priskirti jai (liaudžiai) k u r i a m o j o vaidmens, neduoda pagrindo nei teisės apšaukti liaudį jos t i k i š l a i k y t ų b e i i š p l a t i n t ų d a i n ų — a u t o r i u m.

Jei būtų bent nustatyta (o tai ir nėra nustatyta), kad tų mūsų d a i n ų kūrėjai visi, ar bent daugumas, buvę l i a u d i e s ž m o n ė s, atseit, paprasti nemokyti kaimiečiai-tės, — tada dar galėtumėm vadinti jų kūrybos vaisius l i a u d i e s d a i n i ų, l i a u d i e s p o e t ų kūryba, tačiau l i a u d i e s d a i n o m i s vadinti ir tada neturėtumėm lygiai jokios teisės.

Ir kas galėtų būti, galiausiai, toji b e n d r o j i (k o l e k t y v i) liaudies k ū r y b a? Kokiu būdu ir kaip galėtų vykti tokios kūrybos r a i d a? Negi kūrė liaudis tas d a i n a s kurdama jas vienu tuo pačiu žygiu, pav., susiėjus kelias-

dešimčiai, keliolikai, ar keliems vaikinams bei merginoms į vakaruškas, vestuves, pabaigtuves, linaminį. Negi ten jie, kaip susitarę, lipdė tas d a i n a s kas po eilutę, kas po posmą, o kas gal tik po atskirą žodį?! Tokis kūrimo vyksmas (procesas) yra visai negalimas. O gal toji „kolektyvioji" liaudies kūryba reiškėsi tuo, kad k a s n a u j a k a r t a, vis ką nors naujo pridėdama prie paties pirmojo užuomazginio-embrioninio posmo, kūrė tas mūsų d a i n a s iš lėto, metų metais? Bet taip sukurtos d a i n o s nieku būdu nebegalėtų turėti t o n u o s a k a u s ir t i k s l i a u s i o v i e n i n g u m o, nei to tiesiog nuostabaus lyties d a r n u m o, kurie yra galimi sukurti t i k v i e n o t o p a t i e s k ū r ė j o. Tuo antruoju, paveldėjamuoju būdu — tegali būti ir buvo kuriama tik toji begalė d a i n ų v a r i a n t ų, b e t n e p a č i o s d a i n o s.

Ne tik tad teisingai suprasta lietuvių tautos ir liet. literatūros g a r b ė, bet ir pati istorinė bei literatūrinė t i e s a reikalaute reikalauja b a i g t i galiausiai su tuo tiesiog užgauliu mums mitu apie nebuvusią „kolektyvinę" l i a u d i e s d a i n ų k ū r y b ą. Vietoj to mito ir vietoj to, nieko tikslaus neduodančio, gali sakyt, be erdvės ir laiko nagrinėjamų „liaudies dainų" į v a d o į liet. literatūrą, ar p r i e d o prie jos — duokime ir mūsų mokyklai, ir mūsų visuomenei, ir plačiajam pasauliui — naujai sutvarkytą lietuvių literatūros istoriją, prasidedančią jau ne vėliau kaip 16-me a. (didžiausiojo vokiečių minnezingerių žydėjimo laikais) l i e t u v i š k ą j a l y r i n e m o k y k l a, pasiekusia savo pražydimo metus maždaug 18 a. pabaigoje. Žinoma, tokia liet. literatūros istorija tegalima bus parašyti tik k o d i f i k a v u s tas mūsų d a i n a s, bent tas, kurios jau yra paskelbtos ir surinktos Vytauto Didž. Universiteto Tautosakos komisijoje bei kitur. Tokia liet. literatūros istorija galima bus parašyti, a t r i n k u s d a i n ų p i r m á v a i z d ž i u s - o r i g i n a l u s nuo visos tos jų į v a i r u o t i n i ų (variantų) begalės, atrinkus ir tinkamai sudėsčius — pagal jų mintyračio ir literatūrinių lyčių rūšis.

Kad ir nesužinosime tikriausiai niekad tų mūsų d a i n ų k ū r ė j ų v a r d ų, bet, jų kūrinius tiksliai suskirstę ir visais atžvilgiais išnagrinėję, tikrai gausime bent atskirų, ryškiai skirtingų, k ū r ė j ų g r u p i ų surūšiavimą; išnagrinėję literatūrinių lyčių rutuliojimosi vyksmą ir jų kūrėjų gyvenamos ap-

linkumos davinius, galėsime bent apytiksliai nustatyti ir jų kilmės laiką (gal ir ne tik šimtmečius) ir vietą. Jei ne visų, tai bent daugumos pobūdingesniųjų. Ir tada gausime pamatyti tikrai didingą ir teisingą to pirmojo lietuviškosios literatūros laikotarpio vaizdą; tada grožinės liet. literatūros istoriją pradėsime ne nuo Duonelaičio ir Poškos, bet kur kas ankščiau, tad ir ne tokie atsilikėliai toje srityje atrodysime ir sau patiems ir kitiems. Belieka tik pageidauti, kad tasai didžiausios tautai svarbos darbas būtų kuo greičiausiai užbaigtas, o pirmiausia, kad jis — del jo didumo ir sunkumo — būtų pradėtas varyti kaip reikiant sustiprinto talkininkų būrio.

Gerai išnagrinėję vadinamąsias mūsų liaudies dainas — rasime ir dar daugiau ką, ko nė nesitikėjome. Pamatysime ne tik visame savo grožyje spindinčius to puikiausiojo lietuviškosios lyrinės mokyklos dainių brangdarbius - šedevrus. Rasime dar, greta to pirmojo laikotarpio kūrybos, ir vis tobulėjančių, jau daug ankstybesnių, nei Poškos laikai, antrojo mūsų laikotarpio skiemeninės bei toninės Vak. Europos mokyklos pavyzdžių.

To antrojo mūsų literatūros laikotarpio pradžios išryškinimą taip pat nustelbia ligi šiol vis toji pati liaudies dainų sąvoka. Juk mes jau šitiek dešimtmečių vadinamųjų „liaudies dainų" skaičiuje nekritiškai tebelaikome visą eilę aiškiausiai jau antrajam, knyginės mūsų literatūros (Vak. Europos mokyklos), laikotarpiui priklausančių kūrinių! Juk mes taip pat liaudies dainomis vadiname ir laikome visą eilę visai ne dainų eilėdara parašytų, mažesnių ir didesnių kūrinių, net ištisų poemėlių! Paminėsiu, pavyzdžiui, kad ir plačiai žinomas poemėles apie pavasario pradžią bei žiemos pabaigą („Linksma pavasario atėjo diena" ir „Šalta žiema šalin eina"), tuos įžymiausiuosius 18-jo a. pabaigos ir 19-jo a. pačios pradžios mūsų kūrinius, arba „Paukščių vainą" ir kitus ankstybesnius ir vėlybesnius, nieko bendro su dainų literatūra neturinčius dalykėlius.

Kaip gi jie pateko į vadin. liaudies dainų lobyną? O gi prie jų priskirti užteko vieno to, grynai laukuojo ir atsitiktinio fakto, kad jie nebuvo niekur išspausdinti, bet tik žmonių atminties išsaugoti ligi to laiko, kada

juos nugirdo ir užrašė tautosakos rinkėjai. Taip dainų kilmės (liaudiškumo) dėsnį taikant, pagal tai, kad ta ar kita daina buvo nugirsta ir surašyta iš kaimo dainininkų-kių, reiktų prie „liaudies dainų“ skirti ne tik Strazdelio, Vienožinskio ir daugelio kitų 19-jo a. dainių, bet ir Maironio, Petro Vaičiūno ar vieno kito šiandieninio poeto kūriniai, patekę į liaudies išmoktų bei dainuojamų dainų eilę; juoba, jei pasitaikytų (o tai ir šiandien yra dar visai galimas dalykas), kad kuri nors šitokia „liaudies daina“ paties autoriaus būtų kur pražudyta ar šiaip del kurių nors priežasčių neišspausdinta ir mūsų bibliografų neatžymėta.

II. 1-jo laikotarpio eilėdaros metrika.

Pirmojo mūsų literat. laikotarpio (d a i n ų) eilėdarai išnagrinėti, atsižvelgiant į nepaprastą medžiagos gausumą, reiktų atskirų nagros knygų. Vis delto, prieš pradėdami kalbėti apie to antrojo laikotarpio eilėdaros raidą bei jos kūrėjus, turime bent aplamais bruožais atžymėti ir ano pirmojo mūsų laikotarpio — pasakyčiau — lietuviškosios lyrikos a u k s o a m ž i a u s — poetikos ypatumus ir skirtingumą nuo vėlesnio, jį pakeitusio, a n t r o j o laikotarpio eilėdaros. Kada tikrai prasidėjo tasai p i r m a s i s (d a i n o s eilėdaros) laikotarpis, kuriame amžiuje — šiandien negalime dar tiksliai pasakyti. Galime pasakyti tik viena, kad jo lyrika išsirutuliojo iš epinės karžygiškosios lietuvių giesmės Lietuvos Imperijos metų. Nors iš to karžygiškojo epo ligi mūs beveik nieko neišsiliko, vis delto negalime nė abejoti, kad tos poezijos laikotarpio pas mus būtų galėję nebūti. Šitokia valstybiniai visuomeninio gyvenimo santvarka, kokia kadai buvo Lietuvoje mažiausia apie tris šimtus metų, nepriklausomų bei feodalinių valdovų rūmų gyvenimo aplinka ir nuolatinių karų vis keliamas gyvas reikalas palaikyti šalies gynėjų karių nuotaika karžygiškųjų jų tėvų bei jų draugų žygių pavyzdžiais, ypač veikiančiais sielobūklę (psichiką) įspūdingos dainos pavidalu (ar per pokylius, ar karo žygių metu, ar šarvojant įžymesniuosius karžygius), t u r ė j o b ū t i n a i sukurti ir pas mus šitokį epą. Tik ar to laikotarpio (Didž. kunigaikščių — karalių laikais) lietuviškoji poezija jau turėjo tokias lytis, kokiose, drauge su vėlesniąja lyrine (aiškiai jau povytautine, baudžiavine Unijos laikų) poezija, išsiliko

tie negausūs menkučiai epo trupinėliai (kad ir gėlagiesmė del Kauno gynėjų „karelių“ žūties ir viena kita panaši), ar gal būt buvo ji visai kitokia, pav., panašesnė į savo rytų kaimynų — rusų „bylinas“, — atsakyti tuo tarpu sunku, o neklystamai atsakyti — vargu kada nors ir kam nors pasiseks. Galime tik spėlioti, kad ir lietuviškoji epinė, o taip pat ir lyrinė (kuri ir neabejotinai jau buvo, bent užuomazgoje) anų žilųjų dienų poezija pagrinde buvo jau toji pati, tik, žinoma, ne tokia užbaigta, daug paprastesnės pirmábandės metrikos ir nesudėtingų posmų (tikriausia tik dvieilių).

Viena tik neabejotina: ir ankstybiausioji lyrinė mūsų poezija turėjo būti irgi pritaikoma prie dainavimo, kaip ir žuvusiojo mūsų epo giesmės. Taigi ir ankstybiausioji mūsų lyrika jau turėjo turėti su dainavimu esmingai susijusių rentavimo (ritmikos) pradų, tų pačių pradų, kurie paskui tikrai karališkai išsiskleidė mūsų nežinomųjų 16—18-jo amžių dainių lyrikoje. Žodžiu, viena galime tvirtinti: lietuviškojo žodžio ir dainavimo sandara bei sutapimas, tapusis mūsų dainų lyrikoje tiesiog būtinu, neišskiriamu reikalavimu (sakytinių poezijų ligi 18—19-jo a. — Aleknavičiaus ir gal dar kitų ankstybesniųjų, — rodos, visai neturėjome), neabejotinai gavo pradžią jau aname, krikščionybės įtakoje išnykusios karžygiškosios poezijos, laikotarpyje. Paprotį ir pamėgimą savo lyrikas dainuoti 16—18-jo a. lietuviai bus paveldėję iš savo protėvių: karių bei vaidilų. Tasai eiliuoto, savotiškos lietuviškos metrikos derinamo, žodžio sutapimas su dainos skandavimu jau pačioje jų užuomazgoje sudarė ypatingus mūsų dainų lyrikos nuostatų - kanono dėsnius ir nulėmė visą būsimąją jos sankūrą bei eilėdaros raidą. Kultūringoms tautoms tiesiog įgimtas ieškojimas įvairumo dainavime verste vertė tos mūsų lyrikos kūrėjus žiūrėti ne tik viduojo ir laukuojo žodžių darnumo, bet ir atitinkamos muzikalinės jų sankūros - struktūros, o visa tai drauge darė dainų metriką jau nebe vien kuo tiksliausia, bet ir kuo muzikaliausia ritmika (rentavimu).

To dėka, kad bent vyraujantis daugumas, jei ne visi įžymesnieji tos mūsų lyrikos kūrėjai — drauge su visa lietuviškai tekalbėjusia tada (16—18-jo a.) mūsų tautos dalimi — buvo, gali sakyt, visiškai atskirti-izoliuoti nuo literatūrinių

įtakų iš bet kurio — ar rytų, ar vakarų, ar pietų — kaimyno pusės; to dėka, kad ligi to laiko Lietuva iš viso dar nebuvo įtraukta į literatūriniai kultūrinį Europos pasaulį, — pirmieji tos mūsų lyrikos kūrėjai buvo visai laisvi nuo bet kurių svetimų įtakų ir kūrė todel visiškai savarankiškai. Jų sukurtieji eilėdaros pagrindai visiškai atitiko mūsų tautos dvasią; tai rodo tatai, jog tais pagrindais sukurtos poemėlės jau netrukus plačiausiai pasklido po visą šalį ir įsitvirtino tautoje mažiausia ištisiems trims šimtmečiams. Naujiesiems jų pasekėjams nebeliko nieko kito, kaip tik ir toliau sekti taip laimingai surastais savosios poetikos pradais ir taip sukurtą savąją, lietuvišką, eilėdarą nebent tik lavinti bei tobulinti.

Tokiu būdu susidarė ištisa (daugelio kartų) savaiminga lietuviškoji literatūrinė mokykla. Ir nors, del nelemtų mūsų šaliai bei tautai aplinkybių, tos mokyklos kūrėjų bei tęsėjų vardai ir neišliko tautos atmintyje ligi to meto, kada jų kūriniai susilaukė galimybių būti jau ir raštiškai įryškintais, — vis delto jų kūriniai, virtę dainomis, kad ir iškraipyti, sudarkyti, apkarpyti bei netikusiai aplopyti, išsiliko net ligi mūsų laikų. Išsiliko ligi mūsų dienų, nors jau nuo 17—18-jo a. plačia banga ėmė skverbtis į Lietuvą (per bažnytines giesmes) skiemeninė (silabinė) metrika, o nuo 18-jo—19-jo a. jau ir knyginis skambesio (toninis) eiliavimas.

Lietuviškosios mokyklos (dainų) eilėdara, turėdama tokią dėkingą medžiagą, kaip skambioji lietuvių kalba, greta rusų, italų ir ispanų kalbų iš visų Europos kalbų turtingiausia kirčiavimo įvairumu ir del to ypač tinkanti toninei metrikai, tos metrikos pagrindus visiškai savaimingai padėjo ir savo eilėdaros pagrindu.

Čia ir pasireiškė pirmas lietuviškosios mokyklos savarankiškumas. Juk ligi 19-jo a. pradžios vyraujanti metrika Europoje, ypač lenkuose (kurie knyginei mūsų literatūrai, 2-jo laikotarpio poetikos atstovams, turėjo ligi pat 20-jo a. pradžios stipriausios literatūrinės įtakos), buvo kaip tik skiemeninė, ne toninė (ši lenkuose vėliausiai ėmė plisti). Nežinomieji lietuviškosios mokyklos dainiai sukūrė tad savąją toninę metriką be jokių pavyzdžių iš svetur, be jokių rašytųjų jos nuostatų; tuos nuostatus jie susikūrė sau patys, susi-

kūrė tiksliausias ir tobuliausias tos metrikos ir iš viso savo poetikos taisykles.

18-jame a. lietuviškosios mokyklos lyrika pasiekė aukščiausias savo eilėdaros skambumo, lankstumo, grakštumo ir įvairialyčio turtingumo viršūnes, galėdama tuo atžvilgiu (nekalbant jau apie lygų savo grožiu turinį) drąsiai varžytis del pirmiausiųjų vietų pasaulinės poetikos Šventapily.

Didžiausias jos skambumo bei muzikalumo pasiekimas glūdi tame, kad ji, be tiksliosios pagrindinės metrikos, beveik visose dainose lygia greta turi dar antrą, platesnią, jau ne žodžio skiemenų, bet muzikinių skiemenų metriką, teisingiau sakant, rentavimą-ritmiką, puikiausiai susiderinančią su žodžių skiemenų metrika ir dar daugiau sumuzikalinančią tokį kūrinį.

Nenagrinėdami čia tos eilėdaros metrikos bei kitų jos poetikos lyčių, pasižiūrėkime tačiau vieno kito pavyzdžio įsitikinti, kaip toji metrika visur gražiausiai išlaikoma ir prašmatniai įvairuojama bei derinama.

Štai kad ir plačiai žinoma marcinkoniškių lietuvių daina[1]), perdėm suritmuota taisyklingiausiu amfibrachijum su jambiniu įtarpu po pirmųjų dviejų muzikalių skiemenų:

Augino | motulė | mus tris | kap vienū,
Išlaido | šalalėn | cik ma | ni vienū.

Tris dzienas | tris nakcis | kela | liu ėjau,
Kecvirtū | naktely | giron | nakvojau.

Kaip matome, klasiškoji skambesio (toninė) metrika. Tik kur nekur metrikos ritmas neatitinka žodžio kirčio (*ma*ni, *ė*jau), bet tai yra ausies nedraskanti licentia poetica ir jos priežastis yra muzikiniame rentavime, dainavimo ritme.

O štai antra, platesnė, to paties eilėraščio - dainos ritmika, dainiškas jos rentavimas:

---

[1]) Visi čia užrašytieji pavyzdžiams dainų posmai, išskyrus vieną kitą mano paties užrašytą, paimti iš prof. M. Biržiškos darbų (žiūr. toliau 171 p.). *E. Radz.*

Augino | motulė | mus tris kap | vienū,
Išlaido | šalalėn | cik ma ne | vienū.

Gauname kiekvienoje eilutėje šitokį muzikininį jos pėdų kaitaliojimosi: tribrachijus (˘ ˘ ˘), anapestas, vėl tribrachijus ir chorėjus.

Kaip tos dzūkų dainos, pobūdingas taip pat lietuvių dainų metrikai ir šis pavyzdys:

Oi tu | sakun | saku | nėli
Dyvna | sis paukš | teli,
Ką par | neši | nauji | nėles
Nu ma | no mer | gelės?

Tame grynojo chorėjaus posmelyje, išryškinę muzikalų jo rentavimą, rasime taip pat visai taisyklingą grakštų suderinimą: III-jo peono (˘˘¯˘) 1-je eilutėje su daktiliu ir tribrachijum 2-je eilutėje:

Oi tu sakun | sakunėli
Dyvnasis | paukšteli
Ką parneši | naujinėles
Nu mano | mergelės?

Dvejopu šios klaipėdiškių lietuvninkų dainos rentavimu gali gėrėtis neatsigėrėti!

Taip pat neatsigrožėsi ir kita, irgi klaipėdiškių daina, jau kitaip suritmuota – rentaujama:

Oi giedra | giedra | šią vasa | rėlę,
Visą | pava | sarėlį,
Ir išgied | rojo | kieme prū | delis,
Užša | lo šal | tinėlis.

Čia turime taisyklingiausią ir darniausią, koks tik begali būti, amfibrachijaus kaitaliojimosi su chorėjum 1-je ir 3-je posmo eilutėje ir chorėjaus, jambo ir amfibrachijaus 2-je eilutėje; 4-oj eilutėj ir tas pats muzikalus ritmas, kaip ir 2-joj, tačiau skaitant tą 4-ją eilutę — pirmojoj pėdoj gauname ne chorėjų, tik jambą, bet tai atsitiktinis iškrypimas iš bendrojo dainos ritmo, savo rūšies irgi lic. poet.

Muzikalus rentavimas gaunamas vėl kitoks:

Oi giedra | giedra | šią vasa | rėlę,
Visą pa | vasarėlį
Ir išgied | rojo | kieme prū | delis,
Užšalo | šaltinėlis.

Bus tad: 1-je ir 3-je eilutėje tribrachijaus kaitaliojimasis su chorėjum, o 2-je ir 4-je eilutėje dar kitokis pėdų rentavimas, būtent, tribrachijus ir I-sis peonas (¯ ˘ ˘ ˘).

Nežinomieji lietuviškosios mokyklos poetai labai mėgsta ir puikiausiai sugeba suderinti viename, ir visai trumpučiame kartais, posmely — ne tik du, bet ir tris ritmo atmainas:

O tai | dyvai,
Didi dy | vai buvo:
Ir už | šalo
Ežers va | sarėlėj.

Kaip čia matome, nesukrikdamas per visą tą nuostabiai gražų kūrinėlį, viename trumpame posmelyje mainosi keičia vienas kitą: chorėjus (pakartotas), anapestas ir amfibrachijus.

Antrojoje, platesniojoje, metrikoje - rentavime, kurią šis kūrinėlis taip pat turi, matome vėl visai ką kitą:

Ŏ tai dyvai

Didi dyvai | buvo

Ir užšalo

Ežers vasa | rėlėj.

Čia jau, kaip matome, vienas kitą vejasi: kylantysis jonikas (⏑⏑— —), dipirrichijus (⏑⏑⏑⏑) ir spondėjus (— —); taip jie po du kartu pasimaino kas posmely.

Dar daugiau muzikalinio rentavimo atmainų turime plačiai žinomoje dainoje „Gieda gaideliai“. Štai pagrindinė pirmoji (skaitytinė) jos metrika:

Gieda | gaideliai | anksti | rytelį:

Kelkis, | berneli, | eik šie | no piauti.

Dar nesi | kelsiu, | dar ne die | nelė,

Dar neža | dino | manęs mer | gelė.

Taigi skaitydami pirmąsias dvi eilutes, neužkliūdami skanduojame jas taisyklingai pasikeičiančiais: chorėjum, amfibrachijum, jambu ir vėl amfibrachijum, o dviejose paskutinėse posmo eilutėse (3-je ir 4-je) pakeičia vienas kitą jau tik du ritmai amfibrachijus ir chorėjus.

Muzikalusis rentavimas (visuose posmuose) sudarytas visai kitokiais ritmais bei jų santvarka:

Gieda | gaideliai | anksti ry | telį:

Kelkis, | berneli, | eik šieno | piauti.

Dar nesi | kelsiu, | dar ne die | nelė.

Dar neža | dino | manęs mer | gelė.

Ritmo įvairumas, kaip matome, dar didesnis: 1-je ir 2-je eilutėse chorėjus, anapestas (pakartotas) ir jambas eilučių užbaigoje, 3-je eilut. — pasikartojąs II-sis bak-

chijus (— — ⏑) su chorėjum, o 4-je eilutėje daktilis, jambas, anapestas ir vėl jambas. Šitokia ritmika verste verčia dainuoti tas eilutes jau tik jas skaitant.

Taip valdyti žodžio sumuzikalinimo priemonių nesugebėjo ir didžiausieji toninės metrikos meisteriai, melodingiausieji pasauliniai poetai. Šiuo atžvilgiu anie nežinomieji lietuviškosios mokyklos (dainų eilėdaros) poetai yra aukščiausieji žodžio muzikalumo virtuozai. Panašių, tačiau vis kitokių, vis įvairiau ir drauge taisyklingiausiai suderinamų ritmikos lyčių vadinamosiose mūsų liaudies dainose turime tiek pavyzdžių, kiek nė iš tolo neturi knyginė Vak. Europos metrika. Jų ritmika ir muzikalumas verste verčia mus tuos lyrikos kūrinėlius nebe skaityti, bet dainuoti. Ir tikrai — tai jau nebe eilėraščiai, bet dainos! Dainomis jos jau būtų, kad ir melodijų neturėtų: jau savo prigimtimi, savo sankūra yra jos tokios dainingos.

Tasai dvejopas rentavimas (ritmika) nėra tai, žinoma, kažkokia išimtinė vadinamųjų liet. liaudies dainų savybė. Josios būdu sueiliuotų eilėraščių galime rasti ir knyginės toninės metrikos poetų kūriniuose, mūsų ir kitose literatūrose. Tačiau gana retai kur tasai dvejopas rentavimas taip ryškiai atsižymi ir pasiekia tokias sandaros tobulybes, kaip toje lyrinėje mūsų poezijoje 16—18-jų a. Mūsų dainose jis ypatingai ištobulintas išpuoselėtas ir yra dainų eilėdarai pobūdingas. Dvejopas rentavimas — pagrindinis dainų kūrybos dėsnis.

Dvejopo mūsų dainų rentavimo pagalba atsiekiamas ypatingas jų muzikalumas — rodo į didelį lietuviškosios dainų mokyklos kūrėjų sugebėjimą bei įgudimą visapusiškai valdyti žodiškąją medžiagą, kalbos skambesio darnumą. Tatai matome ne tik iš bendrojo žodiško dainų skambesio darnumo bei turtingumo, bet ir iš jų kūrėjų sugebėjimo visumoje apsieiti be prievartingo žodžių kirčio. Prievartingas kirčio laužymas mūsų dainose, tiesa, ir pasitaiko (kaip išimtis), tačiau jeigu kur ir pasitaiko, tai daugumoje atvejų bendrojo muzikalumo, ypač tos dvejopos ritmikos dėka, kaip ir užtrinamas, išlyginamas ir lietuvio ausies beveik nė neužgauna. Sukrikimai žodiškoje dainų medžiagoje, nusižengimai įgimtajam žodžių kirčiui juoba yra joms (dainoms) atleistini, kad

pasitaiko dažniausiai tik del dainų melodijos, pačiame dainavime, o skaitant — tik labai retai kur.

Taigi daugumoje atvejų tokie kalbos netaisyklingumai rodo ne į tekstų kūrėjų-poetų nesugebėjimą laisvai valdyti žodžio medžiagą, eilėdaros lytį, bei į jų melodijų kūrėjų-kompozitorių nevisišką prisiderinimą kalbos ypatybėms. Tai galėdavo atsitikti dviem atvejais: 1) kada dainos melodijos kūrėju būdavo kitas asmuo, ne pats poetas (tai ir galėdavo atsitikti, nors gal daugiausia patys teksto kūrėjai būdavo drauge ir melodijos kūrėjai), 2) kada pirmapradė melodija, visiškai sutapusi su taisyklinga teksto kalba, perilga pasikeisdavo muzikinio takto atžvilgiu. Juk panašūs įgimtojo žodžių kirčio iškraipymai, gavus kūriniui melodiją, pasitaiko (ir ne retai) ir mūsų laikais, knyginėj literatūroj ir naujojoj muzikoj. Paimkime pavyzdžiui kad ir gana plačiai žinomą, mūsų koncertuose jau kelinti metai nuolat mėgstamą dainuoti, kompoziciją „Visur tyla“; pačiam tekste kuo taisyklingiausiai derinasi jos jambas su įgimtuoju žodžių kirčiu:

Visur | tyla, | visi | jau mie | ga...

Tik nuo | manęs | vien sap | nas bė | ga...

O dainininkams dainuojant tai iš estrados — pirmojo posmo lietuvis negali tiesiog klausytis del kompozitoriaus pasirinkto neatitinkančio muzikalinio takto padarytų prievartingų kirčio iškreipimų: Visur **ty** — la... tik nuo **ma** — nęs...

III. Skiemeninės lenkų metrikos įtaka I-jo laikot. eilėdarai.

Didžioji dalis žodžių kirčio sužalojimų dainose tenka veiksmažodžių lytims ir tai beveik visada užbaigiamosiose atskirų statybinių poezinio sakinio-periodo dalelyčių pėdose (išskirsčius sakinį - periodą, tariant posmą, atskiromis eilutėmis — jų užuobaigose). Tais atvejais žodžio kirtis žalojamas tuo būdu, kad žodžiui duodamas jam svetimas kirtis priešpaskutiniajame skiemenyje. Turint galvoje tolygių pavyzdžių (analogijos) ir knyginėje mūsų (ir rusų) literatūroje ir žinant, kad tenai tą netaisyklingąjį kirčiavimą

davė skiemeninės lenkų eilėraščių metrikos įtaka, galima ir šitą lietuviškosios dainų metrikos netaisyklingumą paaiškinti ta pačia lenkų įtaka, įsiskverbusia pas mus 16—17 a. per bažnytines giesmes, daugumoje netaisyklingai šiuo atžvilgiu iš lenkų kalbos išverstas.

Štai pobūdingiausias tokio sužaloto kirčiavimo pavyzdys[1]).

Dar gaideliai negiedojo,
Kai motulė kėlė,
Svyruo*da*ma, linguo*da*ma
Liūdna vaikštinėjo...

Chorėjinė šios dainos metrika, šiaip visame kūrinėlyje gražiai taisyklingai išlaikyta, tuo savo taisyklingu vienodumu aiškiausiai užliūliavo jos autorių-poetą ir jis, pirmųjų eilučių įtakoje ir, neabejotinai, per bažnyt. giesmes paveiktas lenkiškos metrikos, nejučiomis įspraudė į chorėjinės metrikos gretas ir tuos, visiškai su ja nesiderinančius, pusdalyvius, turinčius kirtį 3-jame nuo galo skiemeny, netaisyklingai versdamas mus lenkiškai juos kirčiuoti.

O štai dar keli tokie pavyzdžiai:

1. Ir atsisakė jauna mergelė
Po svirną vaikščio*da*ma:
Neparduok žirgo, nei tymo balno, —
Aš būsiu audėjėlė.

. . . .

Ir atsisakė jaunas bernelis
Po stainę vaikščio*da*mas:
Neparduok žiedo, nei vainikėlio —
Aš būsiu artojėlis.

2. Ir skin*da*ma, dabin*da*ma
Su vainiku kalba:
Vainikėli žalių rūtų,
Kur aš tave dėsiu?..

3. O aš ei*da*ma,
Graudžiai verk*da*ma,
Sutikau bernužį,...

---

[1]) Netaisyklingai kirčiuojamieji skiemenys atžymėti kursyvu. *E. Radz.*

O kur tu eisi,
Mergyte mano...

Šitie pavyzdžiai pobūdingi tuo, kad iš jų aiškiai matyti tą netaisyklingumą buvus padarytą jau pačioje e i l ė d a r o j e. Tai rodo atitinkami (irgi priešpaskutiniai) a t l i e p i a m ų j ų posmo dalių — eilučių skiemenys, kurie jau turi t e i s i n g ą j į kirtį: ...audė*jė*lė (1 posm. 4 eil.) ...arto*jė*lis (2 p. 4 e.), vaini*kė*lį žalių *rū*tų (2-me pav. 3 eil.)... *ma*no.

Visai aiškus t e k s t o autoriaus suklydimas, padarytas knyginės lenkų metrikos įtakoje, ir šitokiame pavyzdy:

Jau visi yr sugulę,
Jau visi yr išmigę,
O dar mano motinėlė
Man vartelius atkėlė.

Vartelius prakel*da*ma,
Žodelį pratar*da*ma,
Klausinėjo dukružėlės,
Beg su visu pareini?

Taisyklingas pirmųjų dviejų 1-jo posmo eilučių kirčiavimas yra nesugriaujamas įrodymas poeto padaryto nusikaltimo taisyklingam kirčiui tolygiose 2-jo posmo eilutėse.

Netaisyklingiems tos rūšies kirčiams reikia priskirti ir šitokis (a t s k i r a i jo posmelius s k a i t a n t — jie gali būti kirčiuojami ir taisyklingai) pavyzdėlis:

Verkė seselė, verkė jaunoji
Per aslelę ei*da*ma,
Į suolelį sės*da*ma.

Verkė brolelis, verkė jaunasis
Per aslelę ei*da*mas,
Į suolelį sės*da*mas...

Kad ir d a i n o s melodija labai daug svėrė dainų teksto kirčiams — vaizdingiausiai parodo šitokis pavyzdys:

1. O išleisdama,
Išlydėdama
Neketėjo lankyti...

2. Ei lankyk, lankyk,
Mane, motinėle,
Nors vasaros dienelę.

3. Tu mane rasi,
Mano motinėle,
Žalių linų laukely.

4. O aš, raudama,
Nesulaukdama
Savo senos močiutės...

Šiuo atveju kirčiavimo taisyklingumas ar netaisyklingumas visiškai pareina nuo dainos melodijos. 1 ir 4 posmai gali būti skanduojami ir neatitinkamai įgimtajam kirčiui, vadinas, su lenkiškuoju kirčiu priešpaskutiniajam skiemeny: — O išleis*da*ma, išlydė*da*ma... O aš, rau*da*ma, nesulauk*da*ma... Tačiau jie visai gerai gali būti skanduojami ir taisyklingai kirčiuojant: O išleisda*ma,* išlydėda*ma,* kaip ir: Ei lank*yk,* lank*yk*... Tu ma*ne* ra*si*... (kaip ir 2-sis pav. 149-me pusl.: „Verkė seselė").

Nežinau, kaip toji daina dainuojama šiandien. Bet jei ji ir būtų nū dainuojama laužant teisingąjį tų posmų pradžios kirtį, tai, manau, visai griežtai galima teigti, kad p i r m a p r a d i s kirtis taip paties teksto, taip ir melodijos b u v o t a i s y k l i n g a s, tik paskui, melodijos taktui pasikeitus, sukriko.

Iš visų d a i n ų poetikos nusižengimų liet. kalbos kirčiavimo dėsniams — aukščiau nurodytas (netaisyklingo pusdalyvių kirčiavimo) yra pats didysis, pats ryškusis savo netaisyklingumu. Kiti, ar ne taip pastebimi, labiau pranykstą bendrajame teksto muzikalume (kad ir tik skaitant), arba rečiau pasitaiką. Prie šitokių priskirtini:

1. Va*žia*vau dieną, va*žia*vau naktį
Ir priva*žia*vau žalią girelę...
2. Kad aš augau pas močiutę,
Darbelių nedirbau;
Aš turėjau sau darželį
Žaliu *kle*vu tvertą...
3. Kur gir*dy*siu
Bėrąjį žirgelį?

Kur išplausiu
Liepos kibirėlį?

4. Oi ir at*lė*kė
Trys raibos gegelės...

5. Ant liepelės šakužėlių
Žiedeliai maus*ty*ta.

6. Adatėlė rankoj,
Siūleliai *ant*roj,
Visus darbus pame*tu*si (pame*tu*sei)
Reiks siūlelius verpti...

7. Miela saulyte, Dievo dukryte,
Kur taip ilgai už*tru*kai,
Kur taip ilgai gy*ve*nai
Nuo mūsų atsto*ju*si?

Matome čia kirčiavimo atžvilgiu sužalotas neveik. ir veikiamųjų d a l y v i ų lytis. Sužalotos jos vis vienu tuo pačiu būdu: dedant—lenkų metrikos dėsniais—kirtį (netaisyklingą) priešpaskutiniajam skiemeny.

Pastebėtina, kad paskutinysis pavyzdys (7) itin retas tuo atžvilgiu, kad čia gauname viename posmely net kelis, ir tai įvairiausius, nusižengimus kirčiavimui, Šiaip mūsų d a i n ų kūrėjai, nors gal ir nesąmoningai, betgi gana laimingai sugeba išvengti šitokio netaisyklingumų susigrūdimo toj vienoj vietoj. Tasai pavyzdys paaiškintinas ir pateisintinas tuo, kad tai, tur būt, vienas seniausiųjų tikybinės (senlietuvių) lyrikos pavyzdžių, per ilgus laikus l i a u d i e s „kūrybos", iš tikrųjų didelių žymių jame palikusios, buvo itin iškreiptas, sugadintas.

Dar pasitaiko (ir nemaža) d a i n o s e kirčiavimo netaisyklingumų m a ž y b i n i u o s e bei š v e l n y b i n i u o s e d a i k t a v a r d ž i u o s e:

1) Marti gailėjos tris nedė*lė*les,
Sesuo — trejus me*te*lius.

2) Aš ten gulėjau tris nedė*lė*les,
Nieks manęs negedavo.

3) Smiltys jo veidelį graužia,
Vilnys jo plau*ke*lius plauja.

4) Vėjas laužė šaku*žė*les,
Šalna šaldė žiedu*žė*lius.

Tačiau šitokios rūšies kirčio netaisyklingumai, ir skaitant ir dainuojant, mažiausia atkreipia mūsų dėmesį savo netaisyklingumu del to, kad jie šiaip ar taip gana sklandžiai susilieja susiderina su ritmikos visuma. Pažymėtina, kad tos rūšies kirčio netaisyklingumai ne visiems lietuviams yra netaisyklingumai, nes yra tarmių, kurios ne tik leidžia, bet ir liepia taip tarti.

Beje, tur būt, visuotinai priimtas d a i n o s e daugiskaitos vietininkas (daiktav. ir būdv.) su kirčiu priešpask. skiemeny, o ne — kaip liepia bendrinės liet. kalbos tarena — paskutiniajam, pvz.:

1. Augo jovaras lau*kuo*se,
Pareis jovaras namuosna...
2. Viena seselė rytų šalelėj,
Antroji vaka*ruo*se...

Daug blogiau su kirčių netaisyklingumais d a i k t a v a r d ž i ų bei b ū d v a r d ž i ų š a k n y s e, kaip antai:

1. Akmuo be kraujo,
Vanduo be *spar*nų,
Papartis be žiedelių...
2. Kukavo rytą, vėlai va*ka*rą,
Kol iškukavo tėvo dukrelę.
3. Vakar vakar vakarėlį
Po žaliu vai*ni*ku...
4. Noriu miego, *sal*daus miego...

Knyginės mūsų literatūros kūriniuose nusikaltimų liet. kalbos kirčiavimo dėsniams rasime žymiai didesnių, nei d a i n ų autorių kūryboje.

P e r e i n a m a s i s tų dviejų eilėdarų (d a i n i n ė s nykimo ir k n y g i n ė s įsivyravimo) laikotarpis, būtent, pirmoji 19-jo a. pusė, pasižymi tuo, kad to laiko mūsų poezijai turėjo įtakos ir Vak. Europos poezijos dėsniai (daugiausia per lenkus pas mus skverbęsi) ir senoji d a i n ų poetika. To laiko kūriniuose ypač žymūs tad kirčiavimo netobulumai. Pasitenkin-

sime čia tuo tarpu vienu, bet pobūdingu, pavyzdžiu — neabejotinai jau knyginei poezijai priklausančio, bet dar stipriausioj dainų įtakoj sukurto nežinomo poeto (o gal būt ir Strazdelio) kūrinėlio pradžia (tą eilėraštį - dainą nusirašiau dar prieš D. karą iš M. Stankevičiaus, nugirdusio ir išmokusio jį Malėtų apylinkėje, Skrabulių km.):

Laukiau dienū ir va*ka*rū
Šilto pava*sa*rio,
Kai pradėjo medžiai sprogti
Lietuvos šalalėj.

Švintas Jurgis ate*ida*mas,
Kvietkus atneš*da*mas:
— Imkit, panos, kvietkus runkon
Cnatas turė*da*mos...

Yra dar netaisyklingų, dirbtinai sustiprintų, kirčių, kylančių vien tik iš dainavimo ritmo, tad skaityme dažniausiai visai pranykstančių. Pavyzdžiui:

1) Trys mylios gire*lės*,
Vienokios egle*lės*,
Netranda broliu*kas*
Sau jaunos merge*lės*...
2) Tave sode sodi*no*,
Mane jauną augi*no*.
3) Užaugau Pasvaly,
Apleidžiau mieste*lį*...

Toje pačioje, paskutinėje, dainoje, priklausančioj naujausiajai dainų lyrikai (nuosmukio metų kūrybai), del to muzikalaus eilučių pabaigos sustiprinimo, — net anas, seniau taip nevykusiai iškreipiamas, pusdalyvis dainavime (bet ne skaityme) gauna kirtį jau paskutiniame skiemeny:

4. Iš namų eida*mas*,
Gailingai verkda*mas*,
Parpuolęs ant ke*lių*,
Bučiavau kryže*lį*.

Tai, kad lietuviškosios I-jo laikotarpio mokyklos lyrika — d a i n o s jau savo prigimtimi, esmingai, buvo skiriamos d a i n u o t i ir buvo d a i n u o j a m o s — buvo dar vienas, dar didesnis poetinių tos lyrikos lyčių tobulumo laidas. Toninė eilėdara savaime dar nenustato galutinių ribų posmų vienodumui, atskirų eilučių lygumui, vienam tam pačiam skiemenų skaičiui. Muzikalumo dėsniai ir jais paremti d a i n o s dėsniai tatai daug tiksliau ir griežčiau nustato. Dainavimas, vienodu muzikaliu rentu savaime suvaržydamas nevienodą eilučių išsiplėtimą, reikalaute reikalavo kiekvienam atskiram posmui, kiekvienam muzikiniam sakiniui-periodui ir kiekvienai atskirai statybinei jo dalelei-eilutei sudaryti — b ū t i n a i v i e n o d o s k i e m e n ų s k a i č i a u s. D a i n a v i m o darnumo dėsniai prižiūrėjo kontroliavo e i l ė d a r o s darnumo dėsnių prisilaikymą. Mūsų d a i n ų melodijų sankūra esmingai nepakenčia skiemenų nelygumo, nedarnumo. Dainuojamoje dainoje, lygiagretėse vieno to paties statybinio (konstruktyvio) vieneto-posmo eilutėse, tiesiog n e g a l i b ū t i jokių netaisyklingumų skiemenų skaičiaus atžvilgiu. Jei kur pasitaiko tokių iškrypimų užrašytajame d a i n o s tekste, tai visai lengvai galima nustatyti, kad tai yra v ė l e s n y s i s iškrypimas, kilusis del kurio nors nemokančio gerai padiktuoti (ne padainuoti) dainininko, o tikriau tariant del užrašytojo kaltės.

Reikia pasakyti, kad mūsų turimuose d a i n ų tekstuose, dargi tuose, kurie yra patekę į d a i n ų literatūros vadovėlius, deja, labai net dažnai pasitaiko ryškiausių tuo atžvilgiu netaisyklingumų: posmų eilučių ir jų skiemenų skaičiaus nevienodumo ir iš to kylančių metrikos bei ritmikos nelygumų; randame nemaža ir didžiausių posmodaros (strofikos) klaidų. Visa tai yra ne kas kita, tik aiškiausias ir būtinai atitaisytinas tikrosios tų dainų sankūros sužalojimas.

Tam aiškiau pamatyti užteks čia vieno pavyzdžio: kad ir plačiai žinomos, vienos gražiausiųjų mūsų dainų: „Oi siuntė, siuntė“. Paimsime jos tekstą tokį, kokį turime populeriajam prof. M. Biržiškos „Lietuvių dainų“ vadovėlyje ir pabrauksime viršnorminius skiemenis (kitur vėl esti jų permaža), kurie žaloja gadina to, šiaip itin grakštaus rentavimo atžvilgiu, kūrinėlio darnumą:

1. Oi siuntė, siuntė
Mane any*tė*lė,
Žiemužės šėko,
Vasaru*žės* sniego.
2. O aš eidama,
Graudžiai verkdama,
Su*ti*kau bernužį.
Jauną kerdužį.
3. O kur tu eisi,
Mergyte mano?
O ko tu verki,
Jaunoji mano?
4. Oi siuntė siuntė ir t. t.
5. Eiki, mergyte,
Eiki, jaunoji,
Vis pagirėliais,
Vis pamarėliais...
6. Tenai tu rasi
Žalią pušytę, —
Imk pušies šaką
Ir *marių* putos saują.
7. Tai tu parneši
Savo any*tė*lei
Žiemužės šėką,
Vasaru*žės* sniegą.

Pagrindinis tos dainos skiemenų skaičius eilutėse — 5. Jis išlaikytas, kaip matome, iš viso tik 3 ir 5-me posme. Pabraukti skiemens aiškiai, nemeniškai, laužo taisyklingiausią kūrinėlio posmodarą. Neabejotinai pirmavaizdyje buvo ne *anytėlė*, tik *anyta,* ne *vasaružės,* tik *vasaros,* kaip ir teko kadai man pačiam girdėti ją dainuojant; 6-me posme žodis *marių* — ir aiškus nereikalingas įsibriovėlis. Vis tai šalintini šašai gražiame to kūrinio kūne.

Pasitaiko ir dar labiau iškraipytų eilučių bei ištisų posmų, bet tų iškraipymų nieku būdu negali sau prisiimti tikrai maestriška tų mūsų d a i n ų pirmavaizdžių eilėdara.

Tatai yra jau ne tiek tos pagarsintos bendrinės „liaudies kūrybos“ padarinys (žinoma, yra kiek ir jos kaltės), kiek sura-

šinėtojų neakylumo, jų nemuzikalumo, na, ir to, kad mūsų dainų rinkėjai — surašinėtojai užrašo iš *dainavimo* dažniausiai tik *pirmuosius dainų posmus*, o *visą dainos tekstą* (kad ir laiko taupumo sumetimais) užrašinėja jau *sakytiniu būdu*. Kaimo dainininkai, ypač senesnieji, *padainuoti* gali visą, kad ir ilgiausią, dainą nesuklysdami nė viename takte, o *sakydami* ją—nuolat painiojasi, suklumpa, tai sutrumpina, tai padidina eilučių, žodžių bei skiemenų skaičių ir t. t. Pridėjus prie to dar užrašinėtojų (kad ir inteligentiškiausių) nemuzikalumą ir nepastabumą eilutės skiemenų ar posmo eilučių lygumo atžvilgiu — gauname neretai didžiausią maišatį eilėdaros taisyklingumo atžvilgiu. Tikriausias būdas statybiniam *dainos* vieningumui, jos eilučių bei skiemenų skaičiaus lygumui patikrinti — tai visos tokios nelygios, nedarnios vietos patikrinti *dainavimu*. Tada aiškiausiai savaime atsižymės visi nelygumai, nuo kviečio grūdo atsiskirs pelai.

Kada mūsų *dainos* bus galutinai kodifikuojamos — negana bus todel jos tik *išskirstyti*, *atrinkti* jų pirmavaizdžiai, bet taip pat reikės jos ir *atstatyti*, *restauruoti*. Aišku, tame svarbiame darbe būtinai turės dalyvauti, šalia mokslininkų - folklorininkų, taip pat ir eilėdaros žinovai, poetai bei muzikai, įsigyvenę į *dainų* eilėdaros dėsnių dvasią.

Kalbant apie mūsų *dainų* metriką, kuri savo pagrinde yra *toninė*, *skambesio metrika*, tenka dar pabrauktinai atžymėti vienas ryškus tos metrikos *skirtingumas* nuo knyginės Vak. Europos skambesio metrikos. Ši antroji mėgsta, savo visumoje, prisilaikyti, jei ne per visą kūrinėlį, jei ne per ištisinį posmą, tai bent tam tikrose užbaigtose statybinėse posmo dalyse (eilutėse) *vieno kurio nors metrikos būdo* — chorėjaus, jambo ar kito kurio. Perdidelio įvairumo tuo atžvilgiu ji—retomis išimtimis—nemėgsta. Mūsų gi *dainų* eilėdaroje matome *griežtai priešingą dėsnį*: ji kaip tik savo *pagrindu* deda kuo *didžiausį* metrikos būdų *įvairavimą*; kaip aukščiau matėme, ji mėgsta ne tik tame viename posme, bet ir atskiroje eilutėje, po 2 ir net po 3 įvairius metrikos būdus.

Tai daro toninę mūsų d a i n ų metriką v i s a i s a v o t i š k ą. Man rodosi, mes turime visą pagrindą pavadinti mūsų d a i n ų metriką—l i e t u v i š k ą j a t o n i n e m e t r i k a. Toji lietuviškoji toninė metrika atžymi kaip tik 1-jo laikotarpio vidurį, t. y., patį d a i n ų lyrikos klestėjimą — 17-jį ir 18-jį a. (18-jo amžiaus, gal būt, tik pirmąją pusę). D a i n o s, kuriose metrikos būdai taip neįvairuojami, kuriose paliekamas per visą tekstą maždaug vienas ir tas pats kuris nors rentas — tos dainos neabejotinai priklauso v ė l y b e s n i a m laikui, būtent, 18-jo a. pabaigai ar 19-jam a., — jos bus jau Vak. Europos metrikos įtakoje. Pateiksiu čia vieną kitą tokių d a i n ų pavyzdį:

1. Krinta | *ra*sa | nuo ber | želio
Ant ža | lių rū | telių;
Nori | *ma*nęs | senas | diedas
Iš vi | sos šir | delės.

2. Noriu | miego | *sal*daus | miego,
Netu | riu kur | gulti;
*Jau*čiu | kieme | mergu | žėlę,
Netu | riu ko | siųsti.

3. Augo | rūta, | augo | mėta,
Augo | le li | jėlė;
Augo | mano | jaunos | dienos,
Kaip ža | lia rū | telė...

(P a s t a b a: kursyvu pažymėti skiemens, metrikos dėliai gauną netaisyklingąjį kirtį).

Tas pats v i e n o d a s rentas (ritmas) per visą kūrinį, ypač (žymioj daugumoj) c h o r ė j i n i s, kaip kad šiuose pavyzdžiuose, — yra pobūdingas pažymys v ė l e s n i ų j ų laikų, jau knyginės metrikos įtakoje sukurtų, d a i n ų.

S k i e m e n i n ė metrika, atseit, eilėdara, atsižiūrinti tik skiemenų skaičiaus lygumo, o ne jų rentavimo darnumo, savai-

me yra priešinga melodingajam dainavimui. Tad ji tegalėjo padaryti nebent tik griaujamos įtakos mūsų d a i n ų poetikai. Laimei, taip atsitiko tik labai retai kurioj dainoj. Vis delto vienas kitas tos mūsų lyrikos kūrinėlis galėjo būti sukurtas ir s k i e m e n i n ė s metrikos dėsniais. Bent šitokia atrodo viena, dar Ruhigo užrašyta, d a i n a:

> A š a t s i s a k i a u s a v o m o č i u t e i,
> O aš nuo pusės jau vasarėlės;
> Ieškok, močiute, sau verpėjėlės,
> Sau verpėjėlės ir audėjėlės.
> Jau prisiverpiau baltų linelių,
> Jau prisiaudžiau plonų drobelių.
> Jau prisigrėbiau lankoj šienelio,
> Jau prisipioviau kalne rugelių.
>
> . . . .
>
> O nuometėli, mano plonasis,
> Vėjo pučiamas dar padūzgėsi.
> Mano rašteliai, o vivingrieji,
> Saulei kaitinant dar pablizgėsit...

Iš viso ko atrodo, kad tasai kūrinėlis buvo sukurtas net ne dainuoti, kad pradžioje tai buvo tik s k a i t y t i n i s eilėraštis. Todel jame, žiūrint dainavimo metrikos, s a v o e s m ė j e t o n i n ė s, randame visą eilę, kaip retai kurioje dainoje, tos metrikos iškrikimų, netaisyklingiausių kirčiavimų (atsis*ak*iau, prisi*ver*piau, pu*čia*mas, kai*ti*nant...). Tačiau pavertę jį s k a i t y t i n i u eilėraščiu—rasime visai taisyklingai sueiliuotą s k i e m e n i n ė s eilėdaros pagrindais: po 10-tį skiemenų kiekvienoj eilutėj (tik 3-jam posme, aiškiausiai del užrašytojo neapsižiūrėjimo, 2-ji eilutė turi net 12 skiemenų).

Panašiai sukurta atrodo ir jau minėtoji jaunamartės daina — nusiskundimas piktąja anyta (paduosiu čia pirmąjį jos posmą, restauruotą):

> 1. Oi siun | tė, siuntė
> Mane | anyta,
> Žiemu | žės šėko,
> Vasa | ros sniego...

2. Eiki, | mergyte,
Eiki, | jaunoji,
Vis pa | girėliais,
Vis pa | marėliais.

3. Tenai | tu rasi
Žalią | pušytę,
Imk pu | šies šaką
Ir pu | tų saują.

Aiškiai matome čia, kad dainos autoriaus buvo laikytąsi tik skiemenų skaičiaus lygumo, taigi skiemeninės eilėdaros dėsnių: kiekvienoj eilutėj išeina lygiai po 5 skiemenis. Toninės eilėdaros pradas (jambas su amfibrachijum: ◡ — | ◡ — ◡), išlaikytas tik 3-se pirmosiose 1-jo posmo eilutėse, o toliau pirmieji du eilučių skiemens ima kaitalioti savo rentą, pereidami dažniausiai į chorėjų. Tai jau nėra tik atsitiktini rentavimo sukrikimai. Tai tikrai atrodo panašu į skiemeninę metriką pirmojoje eilučių dalyje (2-se skiemenyse) tik su tonine amfibrachine eilučių užbaiga. Tokis skiemeninės ir toninės eilėdaros sujungimas daro šią dainą tiek pat muzikalią, lyg ji būtų perdėm toninė. Panašių, kaip ir skiemeninių, dainų pasitaiko ir daugiau.

Eilėdaroj esmingai susijusi su rentavimu yra ir posmodara (strofika). Ji mūsų dainose yra gana įvairi: pradedant vienaeiliais posmais su priedainiais arba priegiesmiais, baigiant šešiaeiliais ir kitokiais posmais su atódainiais (refrėnais).

Dainų posmodaros grakštumui parodyti paimsime čia kiek rečiau sutinkamą šešiaeilį posmo pavyzdį:

Ar vėjai pūtė?
Ar sodai ūžė?
Ar lelija lingavo?
Seselė verkė,
Broleliai barė,
Jos niekas neužtarė.

Vyraujanti posmų rūšis — ketureiliai, kaip ir knyginėj toninėj poezijoje. Ankstybiausioji posmų sankūra buvo neabejotinai tik vienaeilių ir dvieilių posmų. Kiekvienas posmas, išskyrus vieną kitą vienaeilį, visiškai užbaigtas minties ir lyties atžvilgiu — gražiai suapvalintas ir darniai, palaipsniui, plečia vieną bendrąją viso kūrinėlio mintį. D a i n ų posmai dažnai eina per visą kūrinį dviem lygiagretėm (pav., mergelės ir bernelio, seselės ir brolelio, motulės ir tėvelio apdainavimai).

IV. 1-jo laikotarpio liet. eilėdaros sąskardžiai.

D a i n ų eilėdara, be to savotiško l i e t u v i š k o j o rentavimo, turi dar vieną pobūdingą ir itin ryškią savybę. Ji ne tai, kad nepakenčia, bet visiškai nežino vadinamojo t i k s l a u s bei m e n i š k o j o s ą s k a r d ž i o (r i m o). Nežino netgi a p y t i k s l i o (t o l y g a u s) m e n i š k o j o sąskardžio. Negalima tačiau pasakyti, kad mūsų d a i n ų eilėdara būtų visai beskardė (berimė). Priešingai, labai žymi d a i n ų dalis s ą s k a r d ž i u s t u r i: ir gretutinius (aa, bb), ir kryžminius (ab, ab) ir netgi vidujinius bei pakartotinius (toj pačioj eilutėj). Tik visi tie sąskardžiai yra p r i e s a g i n i a i.

Priesaginiai sąskardžiai yra ne kas kita, kaip tik p i r m a b a n d ž i a i (p r i m i t y v ū s) sąskardžiai. Jie yra kilę iš l y g i a g r e t i š k u m o (p a r a l e l i z m o), kuris mūsų dainose yra vienas pagrindinių poetikos sankūros pradų. Tokiu būdu p r i e s a g i n i a i sąskardžiai lietuvių d a i n ų poetikoje atsirado savaime.

Aišku, priesaginiai sąskardžiai, savo kilme būdami grynai m o r f o l o g i š k i, o ne m e n i š k i, yra už šiuos antruosius žemesnės rūšies. Būdami grynai morfologiški, jie turi labai apribotą sąskambio lyčių skaičių, turi maža įvairumo, o per tat nepalyginamai mažiau už meniškuosius atitinka sąskardžio paskirtį eiliuotojo kūrinio statyboje. Toji paskirtis yra — kiek galima daugiau sumuzikalinti eilėdaros būdu suderintą žodiškąją medžiagą. Vykindami tą savo paskirtį sąskardžiai Vak. Europos eilėdaroj atlieka ypač svarbų vaidmenį p o s m o d a r o j e. Čia jie vykina jau ne vien muzikalinės posmų instrumentuotės uždavinį (ieškojimu atliepiančio tam tik-

rais protarpiais tų pačių ar panašių garsų skambesio — s k a r d o), bet ir nulemia pačią posmo sankūrą, atlikdami jai grynai statybinius uždavinius. Pav., nuo to, ar sąskardžiai sujungia posmą k r y ž m a i (ab, ab), ar jį, apjusėdami g a l u s k a r d ž i a i s (abba), ypatingai susieja ir atskiria nuo kitų posmų, — priklauso ir mintiškoji posmo sankūra. Aišku, sąskardžiai patys turi skirtis vienas nuo kito ir juo daugiau bus juose skirtumų, juo daugiau bus ir muzikalaus kūrinių įvairumo. Vadinami m e n i š k i e j i sąskardžiai ta kryptimi visą laiką ir rutuliojosi.

Vak. Europoj jau trubadūrai ir minnezingeriai buvo tikri sąskardžių meisteriai. Mūsų d a i n ų kūrėjai per visus tuos tris amžius (16 — 18) savo poetikos sąskardžių įvairumo, gali sakyt, nė kiek nepatobulino ir nė nesiekė jo tobulinti. O tai del to, kad savo eilėdarai sumuzikalinti jie buvo suradę, jei ir ne tinkamesnę, tai bent ne mažiau tinkamą, k i t ą p r i e m o n ę: būtent, tą savotišką lietuvišką rentavimą. Ir iš tikro: ar ką bepridėtų kad ir prašmatniausi sąskardžiai ir taip jau tobulam šitokių posmų muzikalumui:

Oi, daugel daugel
Mūsų seselių,
Ne visos vainikuotos.
    Viena seselė
    Rytų šalelėj,
    Antroji vakaruose.
O ši trečioji
Mūsų seselė
Lankoj šienelį grėbia.
    Ne taip ji grėbia,
    Kaip gailiai verkia,
    Ant grėblio rymodama.

Nė vieno sąskardžio, išskyrus 4 ir 5 eilutes pagynų sąskambį, o betgi — visa taip muzikalu, jog nė nepagalvoji tai skaitydamas (ne tai kad dainuodamas), kad čia kažko dar trūktų, kad čia dar praverstų sąskardžiai. Jie čia tikrai nereikalingi. Taip, mūsų d a i n ų kūrėjams užteko vienos tos ritminės priemonės idealiausiam muzikaliam savo eilėdaros darnumui sukurti! Ir del to jie tenkinosi daugių daugiausia

pirmabandžiais priesaginiais sąskardžiais, ypač, kad jie, kaip matome, savaime atitiko *dainų* poetikos itin pamėgtą *lygiagretiškumą*.

Priesaginiai *dainų* sąskardžiai galima suskirstyti į du vyriausiu būriu: vieną — *mažybinių* (*švelnybinių*) *daiktavardžio priasaginių*; antrą — *pusdalyvinių* bei *dalyvinïų priesaginių* sąskardžių.

Štai pirmojo būrio sąskardžiai, suskarduoti *gretutinumo* dėsniu[1]):

1) Oi tu, žalty, ža*ltinėli,*
Dievų siun*tinėli,*
Veski į kaln*elį,*
Pas mielą Diev*elį,*
Kurs duos mergu*žėlę,*
Priims dovan*ėlę.*
2) Oi tu, Dievu*žėli,*
Didis auklė*jėli,*
Užaugink dukr*elę,*
O ramins šird*elę.*
3) Uždėk, motule, žvak*elę,*
Aš nusiprausiu bur*nelę.*
4) Beauštanti aušre*lė,*
Betekanti saule*lė:* —
Kelk, seserėl*e,*
Mano viešnel*e,*
Ar dar neišmiegojai?
5) Kur žiba žibur*užiai,*
Kur dega dvi likt*uži...*

Kai kur priesaginiai mažybiniai daiktavardžių sąskardžiai pasitaiko per vieną eilutę (2-je ir 4-je), kaip, pav.,

Užsiaugo diemedėlis,
Darž*ely,* darž*ely,*
Susikrovė sau geltoną
Lap*elį,* lap*elį.*

Čia matome net viduskardį, vidinį, pakartotinį skandavimą (2-je ir 4-je eilutėse).

[1]) Čia ir visur toliau atitinkami sąskardžio garsai — raidės žymimos kitokiu šriftu. *E. Radz.*

Aš padainuosiu dainų dai*nelę*,
Aš dainų bernužėlis,
Aš atdarysiu dainų skry*nelę*,
Paleisiu į liustelį.

Sąskardis per vieną eilutę, bet jau 1 ir 3-je:
O štai bandymas tokiais vienodais sąskardžiais netgi k r y ž m a i suskanduoti posmas:

Gardus alut*ėlis*
Avižėlių,
Slaunios gimin*ėlės*
Siratėlių.

Priesaginiai gretutiniai mažybinių daiktavardžių sąskardžiai, pagal skardavimo (rimavimo) sklaidos raidą — atrodo esą patys pirmieji mūsų poetikos sąskardžiai, siekią jau gal 15-tą a. (jei ne dar ankstybesnius laikus). Tą teigimą berods patvirtina ir tuo būdu suskarduotų dainų turinio senumas (mitologija ir t. p.).

O štai antrojo būrio (žiūr. 162 p.) priesaginių sąskardžių pavyzdžiai:

1. Per tiltą jo*jau*,
Nuo žirgo puo*liau*,
Purvynėly gulė*jau*.
2. Treji gaideliai gied*ojo*,
Brolis žirgelį baln*ojo*.
3. Per kiemą jo*jau*, dūm*ojau*,
Ant bėro žirgo rym*ojau*.
4. Tave sode sod*ino*,
Mane, jauną, aug*ino*.
5. Lemta Marė rugius pi*ovė*,
Lemta Ona stirtas kr*ovė*.
6. Aukštam svirne b*ūdama*,
Skaružėlę si*ūdama*.
7. Ne mergelė bū*čiau*,
Kad aš nežino*čiau*,
Kas lekia be sparnelių.

Šie sąskardžiai, atrodo, irgi turi tiek pat senumo, kaip ir pirmieji. Jau kiek vėlesnysis bus tik k r y ž m i n i s tųdviejų abiejų sąskardžio rūšių derinimas (ab, ab), kaip kad šitokiuose posmuose:

1. Anksti rytą, rytmet*ėlį*
Saulelė tek**ėjo**,
O pro stiklo languž*ėlį*
Tėvelis žiūr**ėjo**.
2. Beržo šakuž*ėlės*
Jau nul**inko**;
Visos gimin*ėlės*
Susir**inko**.

Taip pat kiek vėlybesnei dainų eilėdaros raidai atrodo priklausą šitokių, irgi kryžminių, pusdalyvinių bei dalyvinių priesaginių sąskardžių (ypač ryškių dainuojant) suderinimas, kaip kad šiame posme:

Motinėlė numir*dama*,
Mane mažą palik**o**;
Pamotėlė atei*dama*,
Dukterėlę atrad**o**.

Panašių sąskardžio derinimų pasitaiko mūsų dainose irgi nemaža, tačiau tai daugiau atsitiktinis dalykas, nes šitaipos ištisai suskarduotų dainų, tur būt, ir visai nėra, nebent iš paskiausiųjų (dainų nuosmukio meto), knyginės poetikos įtakoje, sukurtų.

Dainose dar gana mėgiamas ir priesaginis pakartotinis arba vidinis skardavimas. Tokio skardavimo pavyzdžių jau matėme ir kiek ankstėliau, pav.:

Užsiaugo diemedėlis
Darž*ely*, darž*ely*...

Tačiau to paties vieno žodžio pakartojimas gali būti greičiau grynai daininė priemonė, reikalinga daugiau melodijai, o ne pačiai kūrinio posmodarai. Užtat pačios eilėdaros muzikalumui (jau grynai skaitytiniam) esmingai priklauso, pav., šitokie vidiniai sąskardžiai:

1) Oi tu karvelėli,
Mėlynas paukšteli,
Ar gird*ėjai*, ar reg*ėjai*
Kaip aguoną s*ėja*?

2) Ant kalno rugiai,
Sode obuoliai,
Ten šū*kavo,* ten ry*kavo,*
Močiutė dukrelę.

3) Sk*ina*, p*ina* vainikėlį
Žaliųjų rūtelių...

Įdomu, kad mūsų d a i n ų poetika žino skardavimą ne tik sąskardžiais, kuriuos galėtume vadinti g a l u s k a r d ž i a i s (eilučių galuose, užuobaigose), bet ir p r a d ž i a s k a r d ž i a i s, itin reta pasaulinėje poetikoje (tačiau vartota jau Provanso trubadūrų ir vokiečių minnezingerių) muzikalinio posmodaros instrumentavimo priemone. Štai pobūdingi jos pavydžiai mūsų d a i n ų eilėdaroje:

1. *Sėjau* rūtą, *sėjau* mėtą.
Sėjau lelijėlę;
Sėjau savo jaunas dienas,
Kaip žalią rūtelę.

Dygo rūta, *dygo* mėta,
Dygo lelijėlė;
Dygo mano jaunos dienos,
Kaip žalia rūtelė ir t. t.

2. *Ko liūdi,* putinėli, *ko liudi,*
Ko liūdi, žaliukėli...

Retkarčiais užtinkame net ir tokių žodžių instrumentavimo prašmatnybių, kaip kad šie:

1. *Eik,* bernyti, po lauką,
L*ei*(s)*k* žirgelį ant vilkų...

2. V*er*kė seselė, v*er*kė jaunoji
P*er* aslelę eidama...

Naujesni atrodo b ū d v a r d i n i a i p r i e s a g i n i a i sąskardžiai, kaip kad šitokie:

Gardi arielkėlė
Cuk*ravota,*
Gražus kieliškėlis
Ris*avotas.*

Arba:

Nupioviau pievelę barav*ykuotą,*
Parvežiau mergelę čever*ykuotą.*

Mūsų dainų poetika dar panaudoja kartais ir vadinamuosius n e t i k s l i u s sąskardžius, kuriuose atsiskardi, pav., tik vienas paskutinis balsis:

1) Mane mažą palik**o** —
Dukterėlę atrad**o**.
2) Kalne rugelių
Tu neriš**i**,
Šieno lankelėj
Tu negrėbs**i**.
3) Tai neisiu nam**o**,
Nebūsiu aš j**o**.
4) Nejok, berneli,
Pavasar**į**.
Atjok, berneli,
Rudenėl**į**.

Taip pat žinomi yra mūsų d a i n ų poetikai ir n e t i k s l ū s sąskardžiai, kuriuose sutampa atsiskardi paskutinio skiemens pirmas ir paskutinis balsis (su kitokiu tarp jų priebalsiu):

1) Kai mūsų tėveliai g*ė*(r)*ė,*
Rugelių kelmeliai ž*ė*(l)*ė.*
2) Diemedėli, gražiai ž*y*(d)*i,*
Imk su savim katrą m*y*(l)*i.*

Tarp netikslių sąskardžių d a i n ų poetikoj, tiesa, itin retai užtinkame ir panašių, kaip šie:

Kaip bus rugeliai
Želmen*yse,*
Žalios rūtelės
Garbiniuo*se.*

O štai sąskardžiai sukurti jau dainų poetikos nuosmukio metu (senesniosiose dainose šitokio skardavimo nepasitaiko), vadinamieji apytikslūs priesaginiai sąskardžiai.

1) Ylelė ran*koj*,
Adatėle ant*roj*.

2) Eik, bernyti, pro var*tus*,
O aš jauna pro ant*rus*.

3) Lemtos velės jau pris*tos*,
Lemtos vėlės mums saug*os*,
Kad ništiktų mums pik*tai*,
Kad n'užpultų mus vil*kai*.

Paskut. dainos turinys atrodo lyg būtų ji labai sena, dar prieškrikščioniškųjų laikų; tačiau poezinė jos lytis neabejotinai priklauso daug vėlesniems laikams, bent daug vėliau ji buvo žymiai perdirbta—jau knyginės eilėdaros skardavimo įtakoje. Naujosios eilėdaros įtakoje buvo sukurti ir šitokie sąskardžiai, kaip:

1) Duos mums karalius drab*užius*,
Į baltas rankas kard*užius*.
2) Kad visa žemė ant mūsų gr*ius*,
Visi karaliai kraujuose pl*us*.
3) Gerki, brol*yti*, tu myli*masis*,
Mano sird*ytėj* vis laiko*masis*.

Senojo lietuvių eilėdaros sąskardžio žodyne visai atskiroje išimtinėje vietoje stovi — del ypatingų, nors taip pat priesaginių, savo sąskardžiu — ir žinoma „apeigine" giesme, kuri (jei tikėsime jos tikrumu) turėtų siekti irgi dar prieškrikščioniškuosius Lietuvos laikus:

Tu, oželi juodbarzdėli,
Auk, auk, *auk*.
Dievuks mūsų tavęs
Lauk, lauk, l*auk* ir t. t.

Bendroje išvadoje del mūsų dainų skardavimo (rimavimo) tenka pasakyti viena: tos lietuviškosios mokyklos kūrėjai, pasiekę aukščiausiąsias skambesio tobulumo viršūnes ir, be

tos savotiškos toninės metrikos, panaudodami dar pirmabandį priesaginį (morfologišką) skardavimą, — vadinamųjų meniškų sąskardžių visiškai neieškojo. Šitokie pobūdingai meniški sąskardžiai, kaip pav., motin*ėlė* — atk*ėlė* (vestuvinėj dainoj „Kur žiba žiburužiai“: — O dar mano motin*ėlė* — man vartelius atk*ėlė*), yra tokia retenybė mūsų dainų poetikoj, kad del jų netenka kalbėti.

Tiesa, vadinamųjų liaudies dainų rinkiniuose, ir net jų vadovėliuose, turime visą eilę dainų, skarduotų tikrais meniškaisiais sąskardžiais. Betgi užtenka pasižiūrėti visų kitų jų poetikos savybių, jų sankūros dėsnių, jų metrikos, poetinių jų figūrų, — ir aiškiausiai pamatysime, kad visos tos rūšies „liaudies dainos“ priklauso visai ne dainų kūrybai, ne tos lietuviškosios mokyklos eilėdarai, bet naujajai, 2-jo laikotarpio kūrybai, atėjusiai pas mus per lenkus (ir iš dalies per vokiečius: — Mažojoj Lietuvoj). Tačiau ir tokių dainų gali būti irgi gana senų, nes Vak. Europos poetika pradėjo skverbtis į Lietuvą irgi jau gana seniai (jau 17 a. pradžioj); tik įsivyravo ji pas mus vėlokai: vos po poros šimtų metų (19-jo a. pradžioj). Pagrindinis betgi požymys ir nesugriaujamas įrodymas, kad kuri nors daina priklauso 2-jo knyginio (jei dar ir nespausdintinės, tai bent jau rašytinės literatūros) laikotarpio kūrybai, yra, būtent, jos skardavimo būdas: jei tik ji turi tikslių ar apytikslių meniškųjų sąskardžių — ji jau nieku būdu negali būti priskiriama prie vadinamųjų liaudies dainų.

V. Pirmieji 2-jo laikot. pasaulietiškos poezijos kūriniai.

Skardavimas (rimavimas) — Vakarų Europos poetikos išradimas. Tikroji jo pradžia siekia 8-tą amž. (anglų-saksų literatūroj). Jau apie 700 m. sukurtoje epinėje Beovulfo poemoje būta ne tik pirmabandžių priesaginių sąskardžių, bet ir tiksliųjų (kirčiuotųjų). Vadinamoje Saksų kronikoje 1036-sius metus atžymi eilėraštis, parašytas jau su žymiu nuošimčiu tiksliųjų sąskardžių. Viduramžių lotynų poezijoj (bažnytiniuose himnuose) taip pat atsiranda daktilinė eilučių pagyna su paskutinio balsio skardavimu ir tai irgi turi įtakos vokie-

čių ir romaniškųjų tautų eilėdarai. Toliau skardavimo meną smarkiai pastūmėjo Provanso trubadūrai (12 a.). Jų įtakoj senvokiečių „Nibelungų giesmė“ (apie 1200 m.) skarduojama jau tiksliaisiais sąskardžiais. Provanso ir kiti prancūzų trubadūrai, o taip pat vokiečių minnezingeriai, jau pasiekia didelį sąskardžių ištobulinimą.

Lietuvių d a i n ų poetikai, del neturėjimo veik jokių ryšių (išskyrus kardo ryšius nuolatinių kovų laukuose) su Vak. Europa, — visa toji poetikos pažanga neturėjo, rodos, jokios įtakos. Toji įtaka atėjo pas mus (kaip ir pas ukrainiečius, gudus ir rusus), pirmiausia per lenkus. Lenkuose eilėdara pradėjo įgauti maždaug pakenčiamą tvarkingesnę lytį irgi gana vėlai: tik 15—16 a. Tik nuo Jono Kochanovskio, didžiausio lenkų renesanso poeto (Zigmanto Senojo laikai: 1506—1548 m.), žymesnieji lenkų eilininkai moka jau taisyklingai eiliuoti (skiemenine metrika) ir rasti geresnių tiksliųjų sąskardžių. Lenkai pirmiausia padaro įtakos Lietuvos Ukrainai (vadinamieji Kijevo mokyklos „viršai“), Lietuvos gudams ir Maskvos rusams. Lietuvos guduose pirmas įžymesnysis, to meto (16-jo a. pabaigos) poetikai pobūdingas, rašytojas buvo A n d r i u s R i m š a-L i e t u v i s, autorius priesaginiais ir tiksliaisiais sąskardžiais eiliuotų kūrinėlių: vadinamosios „Chronologijos“ (1581), epigramos Valavičių garbėženkliui (1585) ir epigramos Lietuvos Kanclerio Leono Sapiegos garbėženkliui, kuris buvo išspausdintas 1588 m. L i e t u v o s S t a t u t e. Rusams naująją eilėdarą, lenkų poetikos įtakoje, įskiepijo (be ukrainiečių „viršų“ mokyklos) Polocko Simeonas.

Lietuvių poezijai toji lenkų įtaka ėmė reikštis maždaug 16 a. pabaigoj — 17 a. pradžioj. 1-jo laikotarpio (lietuviškosios mokyklos) mūsų poezija buvo, gali sakyt, išimtinai pasaulietiška ir lyrinė (negausūs senojo epo ir apeiginės-tikybinės giesmės trupinėliai literatūros nesudaro). Toji poezija plėtėsi ta viena maždaug kryptimi. Apie bent vieną kokį spausdintą jos paminklą neturime, rodos, nei ženklo nei girdo. Ji platinosi ir laikėsi tautoje atmintiniu (lūpiniu) jos perdavimu, d a i n o s būdu. Tačiau ji galėjo dar būti platinama bei išlaikoma ir r a n k r a š t i n i u būdu. Bent jau 19-jo a. viduryje įprotis d a i n a s nusirašinėti (sau, šeimai bei artimesniesiems naudotis) jau žinomas įvairiuose Lietuvos kraštuose, netgi raštingesniųjų

valstiečių tarpe. Tokiems d a i n ų (o paskiau ir knyginių eilėraščių) nurašymams buvo priimta vartoti net tam tikro, maždaug vienodo, kantičkinio pavidalo sąsiuviniai, įrišami į kietviršius. Vieną tokį dainyną (rašytą 19 a. viduryje), jau bebaigiantį blukti ir plyšti iš senumo, žinomas mūsų dainų rinkėjas J. Dovydaitis surado Volungių kaime, Antazavės vals., Zarasų ap., ir nustatė, kad tokių rankraštinių dainynų to kaimo ūkininkų — Galvonų ir Pledžių — šeimose buvę seniau dar bent keli[1]). Taip pat turiu rankose visai panašų didoką dainyną (pradėtą rašyti 1868 m., o baigtą 1871 m.) žinomo d a i n ų nurašinėtojo Prano Užupio iš Virbaliaus (antras, mažesnis jo dainynas yra V. D. Un-to bibl-koje, kur bus perduotas ir mano turimasis). Kodel tad negalėjo būti tokių Galvonų, Pledžių ir Užupių bei panašių dainynų ir pirmiau? Gal būt, jie jau iš vyresniosios kartos šitokį pamėgimą buvo paveldėję? Juk ir seniau, nors dar nedaug, bet buvo raštingų žmonių ir valstiečių tarpe, arba bent jau mūsų bajoruose, kurie juk dar ligi 18 a. daugiur lietuviškai tebekalbėjo (tai aiškiai liudija kad ir Ruhigas-Rugys).

Naujosios eilėdaros poezija ėmė pas mus reikštis jau dviem atskirom kryptim: bažnytinės ir pasaulietiškos poezijos. Pirmoji iš karto gavo sau žymiai palankesnių sąlygų plėstis ir išlikti ateičiai: ji gavo galimybių būti spausdinama. B a ž n y t i n e i poezijai spausdinti jau 16-jame a. atsirado gyvas reikalas. Lietuvoje rungėsi tada iš Vokietijos atėjusi reformacija su katalikybe. Veikiai tad ir vieniems ir antriems prireikė s p a u s d i n t o j o ž o d ž i o pagalbos. Ir ne tik šiaip sau spausdinto, bet ir m e n i š k o j o spausdinto žodžio. Lygia greta su spausdinimo reikalu iškilo, aišku, ir bažnytinės poezijos tiekimo, kūrimo reikalas. P a s a u l i n e i naujosios eilėdaros poezijai kelias Lietuvoje buvo nepalyginamai sunkesnis. Lietuvos dvasininkai, o iš dalies ir didžturčiai-magnatai užvis buvo susirūpinę tikybiniais vaidais, tapusiais tiesiog valstybiniai politiniais reikalais, ir jiems pasaulietiškoji poezija tada nerūpėjo. Šiaip bajorija tų laikų valstybinėje Lenkijos-Lietuvos santvarkoje buvo ir perdaug užsiėmus val-

[1]) Tokių senų ir gal dar senesnių, rankraštinių dainynų galima dar neabejotinai rasti ir daugiau po mūsų šiaudų pastogėmis. Reiktų jie būtinai išrankioti. Juose galima rasti tikrų liter-ros turtų. Jų vieta — V. D. Un-to bibliotekoj, rankraščių skyriuje. *E. Radz.*

stybiniais reikalais (daugiausia didžiūnų savitarpio rungtynių del politinės įtakos) bei karais. Jiems būdavo ne pro šalį, pasilinksminimų bei smagaus poilsio metu, pažaisti kartais linksma sąmojinga dainuška — ir tai jie darydavo. Rūpintis savosios literatūros ugdymu, raštiškųjų jos paminklų spausdinimu — ir jiems nebuvo nei noro, nei netgi tos minties.

Del šitokios būklės pradžioje dar negausius, o paskiau jau vis gausesnius, naujosios pasaulietiškos lietuvių eilėdaros kūrinėlius ištiko lygiai tas pats likimas, kokis buvo ištikęs lietuviškosios mokyklos d a i n a s: dalis jų pateko tik į ž o d i n ė s literatūros lobyną, į tautos (pirma bajorų, paskui — šiems nutautus — jau tik valstiečių) atmintį, kuri paveldėjamuoju būdu teikė juos, vis gausėjančius naujais kūriniais, iš kartos į kartą, lygiai taip pat, kaip teikiamos ir saugomos ateičiai buvo ir vadinamosios l i a u d i e s d a i n o s. Tuo būdu, kaip ir d a i n ų, nors ir su neišvengiamais iškraipymais, sužalojimais, taip ir tos naujosios poezijos nors dalelė išliko ligi tų laikų, kada ėmė jau rastis vadinamosios tautosakos užrašinėtojų, kurie, užtikę kur ir šitokį kūrinėlį, užsirašydavo ir jį vienoje eilėje su senosiomis „l i a u d i e s" d a i n o m i s. Vis delto neabejojamai didžioji tos poezijos dalis amžinai žuvo ilgųjų ir sunkiųjų mums—daugiausia vis neramių—metų eigoje.

Iš to, ką žmonių atmintis ir vėlesnieji užrašai išsaugojo ligi mūsų, pažymėsime čia, pirmoje eilėje, tuos kūrinėlius, kurie tytveike vadinamųjų l i a u d i e s d a i n ų labiausiai atsižymi skirtingąja savo lytimi ir kurie yra patekę net į mūsų d a i n ų vadovėlius (antai, — prof. M. B i r ž i š k o s „Lietuvių dainos", „Lietuvių dainų literatūros istorija", „Dainų atsiminimai iš Lietuvos istorijos", „Dainų istorijos vadovėlis", Z. K u z m i c k i o „Lietuvių literatūra. I dalis. Tautosaka" ir k.).

Ryškiausiai iš visos d a i n ų literatūros skiriasi ta jų p a g r e t ė (serija), kuri turi d a i n u š k i n i o arba ž a i s m i n i o pobūdžio: eilėraštukai smagios linksmos nuotaikos dažnai su draugiškai (ne piktai) šypsančia pašaipa. Prof. M. B-ka kitas jų priskiria žaislų — šokių, ar netgi vaikų ir „lojimų" dainuškoms, betgi visoms joms gal geriausiai tiktų irgi jo vartojamas įvardas-terminas: „uliaunųjų". Pobūdingiausi tos rūšies kūrinėliai yra: „Atvažiavo meška" (jos įvaruotines „Tindi rindi riuška"), „Siuntė mane piršti", „Eisim namo naktį" ir „Či-

gonėlis". Iš visų tų kūrinėlių vienintelis ilgelesnis, gal būt, net ir visas išlikęs, tai „Atvažiavo meška" arba „Vilko svotba". Pirmą kartą šis kūrinėlis buvo užrašytas ir paskelbtas garsiajame Rėzos 90-ties dainų rinkiny („Dainos oder Lithauische Volkslieder", 1825 m.). „Vilko svotba" užrašyta buvusi Maž. Lietuvoj, Valtarkiemy. Ją Rėzai atsiuntęs į jo rinkinį (daug anksčiau, nei tas dainų rinkinys buvo išleistas, gal būti, jau pačioj pradžioj 19 a.) vienas jo dainų rinkimo talkininkas, Valtarkiemio klebonas J. G. Jordanas (1753—1822).

Pirmas paskelbęs (1745—47 m.) trijų liet. dainų tekstus Pilypas Ruhigas (1675—1749), prof. M. Biržiškos[1]) sulietuvintas Rugiu, irgi buvo to paties Valtarkiemio klebonas; jis savo paskelbtas dainas užrašęs ir toje pačioje apylinkėje. Tik jis del tų savo užrašytų Valtarkiemio apylinkėse dainų pareiškė nuomonę, kad jos atrodančios kilusios iš Didž. Lietuvos, kur esą moterys, ypatingai paprastos mergaitės, „pramanančios" (reikia suprast, iš atminties dainuojančios) šitokias „dainas" arba „odes". Toji Rugio išvada visiškai patikėtina. Tikrai, katalikiškoje Didž. Lietuvoj dainų literatūrai buvo daug palankesnės sąlygos, negu protestantiškuose Prūsuose. Katalikų kunigai (lenkai), tiesa, naikino ir išnaikino senobines religines nekrikščioniškas lietuvių giesmes, o drauge ir ankštai su jomisūsusijusį karžygiškąjį epą; tačiau, tatai atlikę, jie į žmonių dainuojamas šiaip lyrines dainas taip jau labai nekibo. Priešingai dėjosi Maž. Lietuvoj. Ten protestantų kunigai ir dievotesnieji laukininkai, tepripažįstą vien psalmių bei kitų bažnytinių giesmių giedojimą (ligi pačių paskutiniųjų laikų) — pasaulietiškų dainų itin nemėgo ir su jomis visą laiką aržiai kovojo. Ir pats Rugys, paskelbdamas tas tris lietuvių dainas, teisinosi esą jam „nepritiktų" skelbti tokie „niekniekiai", tik kad jie paskelbtini del mokslui įdomių jų kalbos ypatybių. Netgi Duonelaitis savo parapijonių dainuojamas lietuviškas dainas „Vasaros darbuose" pikčiausiai pašiepia, pasipiktinusiai pravardžiuodamas jas „kiauliškomis", o patį dainavimą prilygindamas „žviegimui", „bliovimui", „rėkavimui" („Ar žinot juk, kaip mūsų lietuvninkai kai prisirėkia"); toks atšiaurus dainoms jis buvo del to, kad, jo nuomone, per dainas jo parapijonys „poterių, kaip krikščio-

---

[1]) M. Biržiškos Lietuvių dainų literatūros istorija, I. Vilnius, 1919.

nims reik, skaityt užsimiršo". Taigi, neabejotinai, ir Duonelaitis, kaip ir kiti pastoriai, stengėsi, kiek galėjo, nuslopinti savo parapijoje lietuvių d a i n a s ir, tuo pačiu, nors ir buvo pats nuoširdžiai priešingas svetimai jam ir lietuviškajai jo parapijonių daugumai vokietybei, nesąmoningai griovė vieną didžiųjų lietuvybės pagrindų būsimosiose kartose. Tą teigimą patvirtino pats gyvenimas: juk jo ganomojoj Tolminkiemio parapijoj, be kokios ypatingos prievartos, o, gali sakyti, savaime lietuvybė jau kadai visiškai pranyko, o netgi labiausiai nutautėjimo pavojuje (lenkų ar gudų naudai) esančiose Vilniaus žemės parapijose, kur lietuvių d a i n o s visada skardžiausiai skambėjo — lietuviai katalikai ligi šiai dienai lietuviais tebepasiliko! (D. Lietuvos reformatai, biržėnai, ir pasiliko ištikimi liet. d a i n a i).

Duonelaičio-Rugio laikai — Mažajai Lietuvai buvo tautinio ir dvasinio persilaužimo laikai. Linksmesnio būdo svetimtaučių (pietų vokiečių, šveicarų ir netgi prancūzų) kolonistų atsiradimas, o taip pat gana dar artimi tada kaimyniški ir netgi šeimyniški ryšiai su artimesniaisiais Didž. Lietuvos ūkininkais, matyt, darė anos senosios kartos rigoristams protestantams taip nepageidaujamos jų kunigams įtakos ir d a i n ų atsigaivinimo atžvilgiu. Taigi ir Duonelaitis, ir kiti jo kolegos dvasininkai, su pasiilgimu prisimindami dingstančias senas ramias „barzdotas gadynes", gailėjosi jų, be ko kito, ir del to (jų akyse prasidėjusio) pasaulietiškų d a i n ų atsigaivinimo bei naujo jų antplūdžio iš kaimyninės, visada d a i n o m i s skambėte skambėjusios, Didž. Lietuvos. Tų d a i n ų priešininkams atrodė, kad del vienos padainuotos pasaulietiškos d a i n o s nebebus jau pagiedota bent viena Kleino ar Švobos giesmė.

Tikrai, tokiomis aplinkybėmis liet. d a i n ų, ypač šitokio pobūdžio, kaip kad „Vilko svotba", *kilmės* vieta vargu bau galėjo būti Maž. Lietuvoj. Tikriausia ir ji ir panašios, kaip Ruhigas kad spėjo, buvo ten atėjusios iš Didž. Lietuvos, kur žmonės jau seniau mėgo sunkias savo dienas skaidrinti bent protarpiais d a i n o m i s (apie Alytų, pvz., ji ir dabar dar plačiai žinoma).

Sutikus su Ruhigo išvedžiojimu, kad ši d a i n a, kaip ir kitos, atėjusi į Maž. Lietuvą iš Didžiosios—jos kilmės laiką tenka spėti buvus maždaug 17-jo a. pabaigoj.

„Vilko svotbos“ posmodara gana sudėtinga: posmai penkiaeiliai — ne vieno lygumo eilučių: — pirmosios trys ir penktoji — penkiaskiemenės, o 3 ir 4-ji — keturskiemenės (panaši eilėraščių posmodara kaip tik vyravo lenkuose 17-jo a. pabaigoj). „Vilko svotbos“ metrika, matyt, buvo toniniai skiemeninė, c h o r ė j i n ė. Jau Rugio užraše ji labai apgadinta, bet tai tik rodo, kad ji turėjo ligi jos užrašymo išgyventi žmonėse, liaudyje, kiek ilgėlesnį laiką, nes per trumpesnį laiką taip smarkiai apgadinti eilėraščio, ypač virtusio d a i n a, d a i n u o j a m o, rodos. negalima.

C h o r ė j i n i s šio kūrinėlio rentas, o taip pat linksmas pašaipinis jo pobūdis, ir visa poezinė sankūra — labai suartina „Vilko svotbą“ su kitais, aukščiau paminėtais kūrinėliais, kurių, deja, tik nedidelės, rodos, nuotrupos teišliko. Visų tų kūrinėlių m e t r i k a, kaip ir Vak. Europos poetikoje, v i e n o d a, viena ta pati per visą eilutę, netgi per visą eilėraštį. Visi jie skarduojami daugiausia tiksliaisiais sąskardžiais. Be to, jų autoriai (o gal tik vienas tas pats autorius) visai nesinaudoja pobudingomis liet. d a i n ų poetikos priemonėmis — lytimis: nerandame čia tos begalės mažybinių-švelnybinių daiktavardžių, nerandame čia pakartojimų, lygiagrečių, metaforų, alegorijų, nė visų kitų mūsų d a i n ų poetikos savybių. Tai grynai daiktiškai parašyti tikriausi miestelėniškos bei bajoriškos, k n y g i n ė s, literatūros eilėraščiai.

Pavyzdžiui paimsime kad ir tą, visiškai „knyginiai“ apdirbtą, anot prof. M. B-kos, „lojimą“:

Eisim namo naktį,
Imsim gaidį plakti:
Ko gaidelis negiedojo,
Kai mes ėjom naktį.

Po šitokiu kūrinėliu galėtų pasirašyti ir šiandieniniai mūsų eilėdaros meisteriai.

Visiškai panašus eiliavimo būdas ir „piršlybų“ eilėraštyje:

Siuntė mane piršti,
Liepė neužmiršti,
Liepė pasiklausti,
Beg mokėsi austi?
Beg ne esi rūsti,
Ar mokėsi grūsti;

Abi ranki balti:
Beg mokėsi malti?

Šis antrasis eilėraštis buvęs užrašytas 18-jo a. vidury Žemaičiuose (ir tarmiškai: „Siuntė muni“...). Iš tų dviejų eilėr. tekstų ir eilėdaros sulyginimo atrodo tikrai, lyg jų autoriaus būta vieno ir to paties, bent galėta būti. Autoriaus (ar autorių), matyt, būta žmogaus linksmo, sąmojingo ir geraširdžio jumoro kupino, ypatingų rūpesčių nekamuojamo ir vis geros nuotaikos, mėgstančio pagyventi pasilinksminti, nerūpestingai „eiti namo naktį“. Be visa to, žmogaus aiškiai knyginės kultūros, gerai susipažinusio su Vak. Europos poetikos dėsniais, ir šiaip išlavinto, apsišvietusio, tikriausia, bajoro, bet tikro lietuvio, gerai mokančio tėvų kalbą. Poetinių gabumų turėta jo nemažų, sugebėta labai lengvai eiliuoti ir gana gražia lytimi savo mintys reikšti.

Rugys, savo veikale „Betrachtung der littauischen Sprache in ihrem Ursprunge, Wisen und Eingeschaften“, kalbėdamas apie liet. d a i n a s, prisimena, kaip jis, dar jaunas būdamas, lankęsis Didž. Lietuvoje, ten girdėjęs ar skaitęs („matęs“) eilėraštį (Dedichte) apie apynėlį („O apvyneli žaliukėli“), priskiriamą „vienam šauniam Kauno burmistrui“. Rėzos nuomone, Rugys tą eilėraštį — dainą galėjęs girdėti tikriausiai būdamas Kaune 1698 m. Manyčiau, kad tasai „šaunusis burmistras“ buvo ne vieną tą eilėraštį — dainą sukūręs, jei apie jį jau šitokių kalbų būta. Gaila, tos dainos Rugys nepaskelbė, o prof. M. B-kos žodžiais (Liet. dainų ist. I. 41 p.), šitaip neprasidedanti nė viena ligi šiol žinoma „uliaunoji“ d a i n a. Prof. M. Biržiška ta proga reiškia tik savo spėliojimą, bene su tuo Kauno burmistro - poeto kūriniu turinti bendrumo jau S. Daukanto paskelbta (dviejose atmainose) d a i n a apie mieželį („Miežėlis drūtas—labai nugrūstas“ ir „Miežėlio lapai platūs yr lábai“). Spėliojimas gana teisingas. Galimas dalykas, kad to garsaus, bet, deja, visai mums kol kas nežinomo, Kauno burmistro (gal Kauno miesto archyvai, gerai ištirti išnagrinėti, kokią nors šviesėlę į šį įdomų, bet visai tamsų klausimą įneštų?) ypatingai pamėgtoji poezijos rūšis ir buvo tos „uliaunosios“ d a i n o s. Tuo atvėju visiškai galima būtų sutikti su prof. M. Biržiškos spėliojimu, kad ir ana nežinomoji dainelė apie a p v y n ė l į ž a l i u k ė l į, o taip pat ir antroji — apie m i e ž e l į — a l u t į

— buvo sukurtos to paties burmistro - poeto. Tik aš tada norėčiau priskirti jam ir dar vieną panašaus pobūdžio eilėraštį, kurio geriausiai, rodos, išlikusį tekstą suradau virbalėno Pr. Užupio 1868 metų rašytinėj d a i n ų knygelėj. Palyginimui paduosiu čia jį visą:

Kad Dievas duotų giedrią dienelę,
Eisim į lauką mieželių sėti.
Mieželis tarė lauke būdamas:
— Aš esmu grūdas ir labai drūtas.
Apvynys tarė sode būdamas:
— Aš esmu gudrus ir labai budrus.
Mielelė tarė bonkoj būdama:
— Be mano vieko čia nebus nieko.
Kai mane įdės į statinėlę,
Aš sujudinsiu judu abudu.
Apvynius iškoš, alutį išgers,
Aš pasiliksiu už vagio viena.
Kai alaus neteks — ir mane sugers:
Aš sujudinsiu visų vidurius[1]).

Del didžiausio visų tų kūrinėlių stiliaus ir nuotaikos panašumo beveik galima būtų tam pačiam autoriui priskirti ir anie, ankstėliau nurodyti, kūrinėliai. Ar šiaip ar taip, bet vis delto galime jau nustatyti, kad turėjome naujos pasaulietiškos lietuvių poezijos kūrėjų jau antroje 17-jo a. pusėje (tikriau jo pabaigoje), ir jų tarpe aną b e v a r d į K a u n o b u r m i s t r ą.

Turime ir dar keletą nuotrupų (tik nuotrupų) tos naujosios vakarietiškos eilėdaros pirmabandžių. Tai „Malu malu viena“ ir „Einu lauke juoda“. Pirmosios yra žinomos net kelios įvairuotinės (variantai); ilgiausia iš jų užrašyta Papily A. R. N i e m i'o:

Malu, malu viena,
Pasižiūriu: diena.
Girneles traukiu,
Savo mielo laukiu.
Suku, suku tunkiai,
Pasižiūriu: smulkiai.

---

[1]) Šiame 10-čiaskiemenių eilučių eilėrašty — daininė jos melodija, jau jį kūriant, vertė kas 5-jam skiemeniui duoti v y r i š k ą, nors daugiur ir n e t a i s y k l i n g ą, kirtį; tai ypač aiškiai matyt iš paskutiniųjų dviejų posmų. *E. Radz.*

Prof. M. B-ka šį kūrinėlį riša su Stryjkovskio bei Guagnino 16-me a. (1578) minima kažkokia, panašia į dainą, žodžių kartotine sukant girnas („malu“). Tačiau tenka daugiau nė abejoti, kad 16-jo a. girnų sukėjai-os būtų galėję nors tik pirmąsias 4-ias to kūrinėlio eilutes sukurti tokias, kokios jos užrašytos. Ir metrikos lytis ir jau pavartoti tame kūrinėlyje tikslieji sąskardžiai, žinant eilėdaros susidarymo raidą, nieku būdu neleidžia taip toli šio kūrinėlio kilmės nukelti, nei priskirti jo paprastam bemoksliui baudžiauninkui-kei. Anksčiausia jis galėjo būti sukurtas tik 17-jo a. vidury ir jau literatūrinės kultūros poeto.

Labai giminingas tai „malimo dainai“ ir kūrinėlis: „Einu lauke juoda“:

Einu lauke juoda, —
Sako: tinginėlė;
Einu lauke balta, —
Sako: mandrinėlė.

Einu kalbėdama, —
Sako: tatauškėlė;
Einu tylėdama, —
Sako: netikėlė.

Kaip matome, abiejų tų kūrinėlių metrika visai vienoda: chorejinė (kaip ir aukščiau paminėtųjų). Tas pats ir visas kūrybos būdas: trumpi daiktiškai sustatyti sakiniai, be visos tos dainų lyrikos.

Iš turinio kaip ir atrodytų, kad tų abiejų kūrinėlių autorius turėtų būti moteris, dar neištekėjusi, mergaitė. Tačiau, norint spręsti apie autorių vien iš pačių eilėraščių, tektų dar padaryti išvada, kad, pvz., „malimo dainą“ sukūrusi kuri nors užguita merga samdininkė, o antrąją — šiaip ūkininko dukra. Tačiau ne tik samdininkė merga, bet ir laisva pasiturinti ūkininkaitė dar ir šio šimtmečio pradžioje neturėjo (o ypač samdininkė, girnų malėja) tokių aplinkybių, kurios būtų leidusios joms kurti šitokius eilėraščius. Tai tegalėjo parašyti, tik į jų gyvenimo sąlygas prisižiūrėdamas, koks nors Lietuvos bajoras, ar kitas prasilavinęs tų laikų mūsų krašto šviesuolis. Juk ir Maironis kūrė savo „Šarką“, „Gegutę“, „Mergaitę“ („Pražydo pasklido“) visai taip, lyg tai pati mergaitė būtų juos kūrusi. Rašyti eilėraščius kitų žmonių, kito luomo ir netgi kitos ly-

ties vardu, yra tai iš seno gana plačiai priimtas poetinis paprotys.

Kad šitokius eilėraščius galėjo sukurti v y r i š k i s — kaip ir patvirtina dar toji aplinkybė, jog tos m a l i m o „dainos“ turima ir moteriška ir vyriška įvairuotinės; vyriškoji įvairuotinė (papiliškė) tikriausiai yra net ir ne įvairuotinė, ne vadinamasis variantas, o tik, ne visur išlikusi, antroji to paties eilėraščio pusė — poetiškoji jo l y g i a g r e t ė:

Utititi šalta,
Pyragams nemalta,
Turgun nevažiuota,
Merga nebučiuota.
Du skatiku duosiu —
Mergą pabučiuosiu.

Kaip sakiau, visų tų keturių eilėraščių stilius ir visa poetikos sankūra labai panaši. Tiek panaši, kiek gali būti panašūs tos pačios nuotaikos ir to paties autoriaus sukurti kūriniai. Ar taip buvo, sunku pasakyti; gal būt, du paskutinieji buvo ir kiek anksčiau sukurti, nes jų sąskardžiai atrodo kiek p i r m y k š t e s n i. Bet ir vieni ir kiti eilėraščiai aiškiai yra t o s p a č i o s p o e t ų g r u p ė s kūriniai. Su vadinamomis l i a u d i e s d a i n o m i s nei viename nei antrame kūrinėly nėra nė mažiausio poetikos bendrumo. Beje, g r e t u t i n i a i šitų kūrinėlių sąskardžiai rodo į tai, kad jie priklauso ankstybesniems naujosios eilėdaros laikams, t. y., ligi 17 a. pusės (kryžminiai sąskardžiai yra jau kiek tolimesnė skardavimo raidos naujenybė).

Dar atskira pagrete stovi irgi trumpučiai kūrinėliai sueiliuoti g r e t u t i n i a i s t i k s l i a i s i a i s bei n e t i k s l i a i s i a i s s ą s k a r d ž i a i s (jie mūsų d a i n ų vadovėliuose priskiriami prie darbo ir piemenų dainų: ridavimai, raliavimai). Jie turi vienodą rentavimą: t r i b r a c h i j ų su c h o r ė j i n e užbaiga (neskaitant priedainio). Antai:

Rido, karvyte **ža**(l)**a,**
„ pienelio **ža**(d)**a,**
„ karvytė **juoda,**
„ pienelio d**uoda,**
„ karvytė m**ar**(g)**a,**
„ varškytės t**ar**(b)**a.**

Visai panašiai skamba ir „Ralio, mano kiaulytės“, o labai panašūs — „karvyganės“ ir „avyganės“ raliavimai. Tie kūrinėliai, aišku, ir ne piemenų sambūrio sugalvoti, bet sukurti (taip pat 17—18 a.) naujosios eilėdaros poeto šviesuolio, tikriausiai bajoro, tiktai gerai žinančio kaimo gyvenimą; tos rūšies bajoro, kuriai priklausė vėlesnieji Poškai, Zagórskiai, Anusevičiai. Tai pačiai kūrybai priklauso dar ir šitokie trumpučiai, tiems laikams naujoviškai sueiliuoti (su vidujiniais sąskardžiais), kūrinėliai, kaip:

> Jeva, **Jeva,** — neganyk po **pievą,**
> Ateina tij**ūnas** su dideliu biz**ūnu.**

Atskirai žinome dar vieną kitą ž a i s m ė š o k i ų d a i n ą, kaip antai „Kirvis“ ir „Muštinė“. Jos sueiliuotos beveik t o n i n e (tik šiek tiek šlubuojančia) metrika, būtent, c h o r ė j u m, ir turi jau t i k s l i o j o skardavimo bandymų:

> Šoki|nėkim | šoki|nėkim,
>
> Šiandien | geras | **laiks.**
>
> Kas (nū)|šoka | ulia|voja,
>
> Tasai mūsų v**aiks.**

> Valdytojų deivužėlių
> Prašykim, **o — o.**
> O deivužės mums padės
> Ne šiandien — ryt**o.** („Kirvis“).

arba:

> Šokinėjo **velnias,**
> Tai iš Rygos **melnias;**
> Biaurus vanags vokie**tėlis,**
> Mūsų žemės nepri**etėlis.** („Muštinė“).

Kreipimasis į „valdytojas deivužėles“ ir priminimas vokietėlio, „mūsų žemės neprietėlio“, lyg sakytų, kad tos d a i n o s buvusios sukurtos gal net ligi Vytauto D. laikų, tačiau jų poetikos lytys griežtai neleidžia pripažinti joms tokios garbingos senatvės. Jos yra daug vėlesnių laikų padaras, bent neankstybesnių, kaip 16 a., būtent, pirmųjų skardavimo (rimavimo) eilėdaros laikų.

Del tos pačios priežasties sunku sutikti, kad ir garsioji „Oželio daina“ (jos sąskardžio pavyzdžių kiek anksčiau jau duota) būtų buvusi daug ankstybesnė už tuos laikus, kada ji buvo užrašyta (gal tad būta pas mus tada kokio nors tariamai senobinių dainų m i s t i f i k a t o r i a u s?).

Užtat neabejotinai senesniajai kūrybai priklauso vadinamoji „piemenų daina“: „Saulelė motule, ant mūsų, ant mūsų“. Tasai tikrai rimtas kūrinėlis, greičiau ūkininkų artojų nusiskundimas del lietingų šiapus Nemuno metų, o ne piemenų daina[1]), — turi savy dar daug ir lietuviškosios d a i n ų mokyklos poetikos, tačiau yra jau joje ir naujosios eilėdaros pradų: sąskardžių dėsnio:

Saulelė motule, ant m**ūsų**, ant m**ūsų**,
Debesėli tėveli, ant Pr**ūsų**, ant Pr**ūsų**.
Prūsų kalnai ugnim de**ga**,
Mūsų kalnai upėms bė**ga**...
Jau senka kloneliai lauk**uose**, lauk**uose**,
Šildo kaitrioji saulelė dien**ose**, dien**ose**...

Pats ankstybiausias, bent a p y t i k r i a i maždaug žinomų metų, pasaulietiškas naujosios eilėdaros kūrinys bene bus d a i n a apie Didįjį Lietuvos Etmoną Katkų - Katkevičių, būtent, apie jį pagarsinusią kovą su švedais ties Kircholmu (1605 m.), A. Juškos užrašyta Veliuonos apylinkėje. Ji ir buvo aiškiausiai ir didžiausiai sužalota, kol perėjo per „liaudies kūrybos“ skaistyklą: — nuo jos sukūrimo dienos ligi Juškos laikų. Betgi jau pačiose pirmosiose dvejose eilutėse turime ryškiausią naujos knyginės poetikos pavyzdį:

Kareiviukų geras **pūstas,**
Kirto galvą, kaip ko**pūstą...** (A. Juškos dainų 1107 Nr.).

Ankstybiausią, jau t i k s l i a i nustatytą d a t ą, turi žinomoji Klaipėdos mokinių lietuvių d a i n a, jų dainuota Prūsų karaliui Pričkui I-jam pagerbti 1704 m.—„Hey sa sa sa fallala“. Ši daina parašyta dar labai sunkia, negrakščia eilėdara, aiškioje bažnytinės Prūsų lietuvių poezijos įtakoje. Parašyta ji ketureiliais posmais su tuo nelietuvišku priedainiu posmų pradžioje („Hey sa sa“...); eilutėje vis po 8 skiemenis; 1-ji ir 2-ji posmų eilutės kai kur mėginta rišti sąskardžiu: p o n o—v i s v a l d o n o,

[1]) Piemenų daina tegalėjo virsti paskiau. *E. Radz.*

p o n ą—d u o n ą. Ją bus tikriausiai sustatęs (o gal iš vokiečių kalbos išvertęs; į tai lyg rodytų tas nelietuviškas priedainis) koks nors Klaipėdos mokytojas, o gal net kuris iš vyresniųjų klasių mokinių. Autoriaus būta nedidelio poeto, bet vis delto gaila, kad ir jo vardas neišsiliko.

Ne d a i n ų mokyklai priklauso taip pat ir plačiai žinomoji „Eisim, broleliai, namo", ir „Žvirblelis" su „Pelėda". Nors visi šie trys kūrinėliai ir neturi sąskardžių, betgi visų jų stilius visai ne „dainiškas"; be to, jie nepaprastai panašūs į vienas kitą. Nuotaika irgi vienokia—linksmai komiška. Visai pagrįstai galima būtų jų autorystę priskirti vienam tam pačiam eiliuotojui. Dviejų pirmųjų rentavimas baigiasi labai retai pas mus besutinkamu d a k t i l i n i u rentu:

1. Rasim tėvelį be|laukiantį...

2. Išėjo tėvelis iš|kūprino...

Beje, „Žvirblelyje" jo užrašytojo (neabejoju, kad ne dainininko) visiškai sugadintas — skiemenų skaičiaus ir metrikos atžvilgiu—pats pirmasis posmas, kuris toks, koks paduotas, pav., M. B-kos „Liet. dainose", visiškai yra n e g a l i m a s dainuoti. Delto ši d a i n a paprastai ir dainuojama (kiek man teko kur girdėti) pradedant tik antruoju, teisinguoju, d a k t i l i n i u posmu:

Išėjo tėvelis, iškūprino,

Pučkelę prie šono ten dyrino.

Paminėsiu čia dar porą d a i n ų, tačiau priklausančių n e d a i n ų, tik knyginei literatūrinei mokyklai, kurios, kad ir sukurtos jau, kaip atrodo, gal ir 19-jo a. pradžioje, aukščiau paduotiems pavydžiams yra pobūdingos.

Taip antai, ne d a i n o m s priklauso žinomoji „Vilniaus dūda", kurioj yra meniškųjų (knyginių) apytikslių sąskardžių, kaip kad šie:

Ėjo senis nuo Sub**ačiaus,**
Susitiko savo **pačią.**

Tam kūrinėliui gimingingas savo nuotaika ir poetinėmis lytimis (tas tik skirtumas, kad jau be sąskardžių) ir, plačiai dainuojamas dar ir nū, „Šaltyšius".

Tačiau tuodu kūrinėliu, nežiūrint panašumo, ne vieno ir to paties poeto sukurti: „Šaltyšius“ — suvalkiečio (minimas Alvitas), o „Dūda“ — aukštaičio-rytiečio (minimas Subačius).

„Dūda“ parašyta skiemenine tonine metrika: po 8 skiemenis (tiktai pirmosios eilutės — šešiaskiemenės) ir chorėjais, tuo vyraujančiu pirmuosiuose naujos eilėdaros kūriniuose rentu.

Paskutinieji nepriklausomos, dar nepadalintos, Lenkijos — Lietuvos gyvenimo metai (ligi 1795 m.), josios suirimo laikai — susilaukė taip pat nežinomo poeto šviesuolio ir patrijoto, kuris šiaip skundžiasi A. Juškos užrašytoje dainoje „Gėriau alutį geltoną“ (1062 Nr.):

Ai, bėda bėda, tai bėda:
Nieks Lenkų žemės nerėdo;
Ką pamislijo, tą daro,
Į svečią šalį išvaro.

Visi tie pirmieji naujosios eilėdaros (19 a. tapusios pas mus jau knygine) bandymai, išskyrus tą vieną klaipėdiškį, buvo sukurti Didž. Lietuvoj.

Maž. Lietuvoj, šalia bažnytinių giesmių, apie kurias bus toliau, bent jau 18-jo a. pabaigoj randame jau ir vieną antrą naujos kūrybinės eilėdaros bandymą. Pažymėtinas antai eilėraštis, daina pavirtęs, apie gandrienę: „Per mūsų pievas eina kas”. Jis bandytas parašyti itin jau prašmatniai, bet kaip tik del to išėjo sunkus ir dirbtinis. Jo posmai sudaryti iš 7 eilučių:

Per mūsų pievą eina kas,
Brendąs per dumblyną,
Su juodmarge sermėga
Ir raudonoms žekėms,
Barškindamas: kapšt, kapšt, kapšt,
Rydams varlę: šnapšt, šnapšt, šnapšt.
Kas tai gali būti?

Tuo eilėraščiu nieko geresnio, tiesa, neatsiekta, tačiau vis delto yra tai jau dar naujesnių lyčių ieškojimas mūsų poetikoje.

Pažymėtina dar — ir ypač — Kristijono Gotlibo Milkės, Pilkalnio kantoriaus, poemėlė „Pilkalnis“, kurioj jis bendrais bruožais aprašo ne tik svarbesnius to miesčiuko praeities įvykius, bet

trumpai ir visą Prūsų Lietuvos istoriją. Toji poemėlė, prof. M. B-kos nuomone, parašyta buvusi net prieš 1786 m., t. y., prieš Pričkaus Didž. mirtį. Jos rankraštį buvo gavęs Rėza, o pirmą kartą paskelbė jį, nusirašęs jį iš Rėzos palikimo, saugomo valst. Karaliaučiaus archyve, prof. Vacl. Biržiška[1]). Toji poemėlė, turinti viso labo 333 eilutes, stiliaus sklandumu nepasižymi (nors kalba nebloga); autorius stengėsi ją skarduoti (betgi jo sąskardžiai daugiausia priesaginiai arba tikri nususkardžiai), kryžmai. Vis delto keletą gerų meniškųjų sąskardžių ir jis surado, ir gal naujų, — kaip antai: dvidešimtį — atimti, — numana(o) — klaną, duoda — gloda ir maskoliai — iksioliai.

Labiausiai vykusį pasaulietiškos Prūsų lietuvių eiliuotojų poezijos (ir išviso lietuviškosios tų laikų poetikos) pavyzdį patiekė 18-jo a. pabaigoj (arba gal tik prasidedant 19-jam a.) Pričkus Ertelis savo „Kulikų dainoj“:

Kelkitės, vyrai, jau ziegorius trys,
Spragilus reikia nutvert!
Greitai jau giesta ir budrus gaidys;
Reik ir galvijus pašert!
Mūsų kaimynai sukresni už mus,
Argi negirdit jau kuliant javus:
Klip kliap, klip kliap, klip kliap?!

Keturiuose jos posmuose, tikrai skambiai ir sklandžiai parašytuose taisyklinga daiktine skambesio metrika, randame šitokius tikslius bei apitikslius, tiesa, nepirmarūšius, bet vis delto jau pakenčiamus tiems laikams sąskardžius: trys — gaidys, mus — javus, Adoms — tyčioms, daug — podraug, duos — juos, kaip jis — mumis.

Bendrojoje išvadoje del visų tų pirmųjų, seniausių naujos eilėdaros (pasaulietiškoje poezijoje) bandymų tenka pasakyti, kad kai kurie tų bandymų buvo jau visai vykę. Metrikos atžvilgiu, vyraujant gan nuobodžiam chorėjui, ypatingų laimėjimų neatsiekta, betgi skanduoti jau sugebėta.

---

[1]) Žiūr. Vaclovas Biržiška. Nežinomi senieji lietuviški tekstai (atmušta iš „Tautos ir Žodžio“ VII kn.). Kaunas, 1931, 26—35 pp. *E. R.*

Toninė jų eilėdara tikriausiai dar nebuvo sukurta autorių sąmoningai, nes jiems greičiausiai darė įtaką lenkų poezija, kurioje tais laikais dar tebeviešpatavo skiemeninė metrika. Tačiau toninei metrikai pas mus įsigalėti jau ir tais laikais padėjo pati lietuvių kalba, įgimtas jos muzikalumas, jos kirčio nepastovumas ir įvairumas. Lietuvių kalbai, kad ir galime ja rašyti ir skiemeninės metrikos būdu, vis delto užvis geriausiai tinka toninė (skambesio) metrika.

Sąskardžio srityje jau ir tie pirmieji bandymai davė, kad ir nedaug (nes jų pačių išviso nedaug buvo, ar bent ligi mūs nedaug kas beišliko), tačiau gana gerų sąskardžių, kaip kad šie, vieni pirmųjų mūsų sąskardžių žodyne: viena — diena, šalta— nemalta („Malu, malu“), juoda—duoda („Rido, karvyte“), pakorós—tvorós („Čigonėlis“), šito— mito; Prūsų — mūsų; Ieva — pieva; taip pat neblogų apytikslių: bėda — nerėdo; pūstas — kopūstą ir ištisą eilę netikslių: grūdas — drūtas, gudrus — budrus, žala — žada, marga — tarba, piktai — vilkai ir t. t.

Ypač didelį nuošimtį visai gerų meniškųjų sąskardžių randame dainoje „Kinkykit, sveteliai, žirgus“. Ji, kad ir vėlesnė, kaip matyt, vis delto buvo sukurta (jau ne dainų poetikos dėsniais, o pagal naująją eilėdarą) dar neturint mums tolygių knyginės literatūros pavyzdžių: vėliausiai pačioje 19-jo a. pradžioje. Ją sukūrusis poetas aiškiausiai buvo literatūrinės knyginės kultūros žmogus; be to, turėjo neabejotinų gabumų eiliuoti ir ypač didelį sugebėjimą rasti meniškuosius sąskardžius. Štai jo jau pavartotieji sąskardžiai: prašo — lašo, plaka — šlaką, dreba — nelaba:

Čerkelė butelėlį
Apskabinus pr**ašo:**
Anas ginasi nebturįs
Anei vieno **lašo.**

Atsiminęs butelėlis
Čierką rykšte p**laka:**
Iš manęs tu išviliojai
Paskutinį **šlaką.**

Ir girinis butelėlis
Užu pečiaus dreba:
Užgulėsite, sveteliai,
Bus ir man nelaba.

Yra tame kūrinėly ir menkesnių sąskardžių, bet jau ir tie vieni iškelia tą eilėraštį-dainą (dainiško joje yra tik ta viena melodija) į geriausių skarduojamos mūsų poezijos pavyzdžių eilę.

Taip tat, dar tebevyraujant lietuvių lyrikoje senajai dainų mokyklai, jau kadai, gimė ir pradėjo skleistis pasaulietiškoji naujosios eilėdaros poezija ir buvo dedami pirmieji pagrindai šiandieninei, knyginei lietuvių poezijai — 2-jam mūsų poezijos laikotarpiui, galutinai įsivyravusiam pas mus vos tik nuo 19 a. pradžios.

Gerai peržiūrėjus visas jau paskelbtas (nuo Ruhigo, Juškos ligi Vytauto D. Un-to Tautosakos komisijos leidinių) vadinamąsias liaudies dainas, o taip pat pavarčius rankraštinius jų rinkinius toje pačioje Tautosakos komisijoje ir Liet. Mokslo Draugijoje, Vilniuje, kur šitokių 2-jo lietuviškos eilėdaros laikotarpio (knyginės poetikos) dainų - eilėraščių yra ypač daug (kaip tai matyt iš juos žiūrėjusio prof. M. Biržiškos ištrauktų ir pastabų aukščiau paminėtuose jo veikaluose), susidarytų ne taip jau maža tos knyginės mūsų poezijos literatūra. Tai ir reiktų padaryti pirmoje eilėje — to reikalaute reikalauja tikrojo liet. literatūros istorijos vaizdo nustatymas.

Pirmas dainų kodifikacijos atliktinas uždavinys — lietuviškosios mokyklos dainų pirmavaizdžių atrinkimas, atsižiūrint į tą didelę įvairuotinių daugybę ir negalėjimą tiksliai nustatyt:—kurios įvairuotinės senesnės, kurios naujesnės,—nors ir yra įgalimas bent jau apitikriai atlikti, tačiau vis delto tikrai sunkus ir reikalingas didelio kruopštaus studijinio darbo. Užtat antras dainų kodifikacijos darbas — knyginės literatūros kūrinių išskyrimas — yra visai nesunkus ir, gali sakyt, tiksliausiai atliktinas dalykas, o svarbos ir reikšmės mūsų literatūros istorijai turėtų dideliausios.

Įjungę į liet. literatūros istoriją aną pirmąjį mūsų poezijos laikotarpį, aną tautiškos lietuviškos mokyklos dainų lyri-

ką, ne kaip kažkokį atskirą tautosakos priedą, bet kaip organiškai, esmingai ir tradicingai susijusią su liet. literatūros ir jos istorijos visuma — pagrindinę jos dalį ir, tokiu būdu, pradėję ją nebe nuo Duonelaičio — Poškos, bet jau mažiausiai nuo 16-jo amž., be to, iš visos plačios ir gražios to pirmojo laikotarpio — dainų — literatūros išskyrę visus ankstybuosius 2-jo mūsų eilėdaros (knyginės) kūrinius — pasitatytume sau tikrai vertą senos kultūringos tautos lietuvių poezijos Šventapilį.

Nekalbant jau apie tų mūsų dainų — eilėraščių eilėdarą-poetiką, kiek dar galima būtų pasakyti del jų turinio, del to, kaip jų buvo atvaizduojama tų laikų Lietuva!

Šitaip sutvarkius senosios mūsų literatūros istorijos mokslo sistematiką — tautinei mūsų garbei pasidarytų tik pelnas, nes vadinamosios liaudies dainos, kaip ir liaudies menas, šiaip ar taip yra vis delto dar tik nesąmoninga dvasinio tautos gyvenimo apraiška, taigi esmingai žemesnė už jau sąmoningą individualę kurybą (žinoma, tikroje to žodžio prasmėje).

Be to, pasiliktų dar mums ir liaudies kūryba: — visa toji dainų įvairuotinių-variantų begalė; jos būtų kaip ir kokis priedas-aplikacija prie literatūros. Ir tai būtų tik teisinga. Galop, liaudies kūrybai pasilieka dar visos tos mūsų patarlės, priežodžiai, mįslės, o taip pat pasakos, kurios neturi, kaip dainos, tos vienos pastovios (nežiūrint visos daugybės variantų, dainose jų pastovumas vis delto yra išlaikytas) savo lyties-formos: — kas pasaka — vis kitokia lytis, kas pasakotojas — vis savotiškas kūrėjas. Taip tat: kas kolektyvo — kolektyvui, kas individo — individui!

VI. Bažnytinė Maž. Lietuvos poetika.

Kaip gi skleidėsi antroji tos naujosios lietuviškos poetikos srovė — bažnytinė-tikybinė poezija?

Pirmieji tos poezijos bandymai priklauso, kiek ligi šiol yra žinoma, Maž. Lietuvos protestantų kunigams: Stan. Rapagelioniui (†1545), Abraomui Kulviškiui (†1545), Mart. Mažvydui (†1562) ir k., kurių bent kai kurias

giesmes, drauge su savo suposmuotomis, M a ž v y d a s išleido pirmą kart savo k a t e k i z m e 1547 m. ir paskui g i e s m y n e, išleistame jau jam mirus: 1566 — 1570 m.

Visos tos giesmės rašytos s k i e m e n i n e eilėdara, bet ir ji toli gražu dar ne visur išlaikyta, ne visose eilutėse vienoda. Pvz., Rapagelionio giesmės „Bernelis gimė mums"[1]) eilutės turi tai po 7, tai po 6 skiemenis; „Christau, diena esi ir šviesybe" — po 10 ir po 9. Mažvydo „Tėve mūsų dangujęsis" (Mart. Liuterio „Vater unser" vert.) pagrindinis 8 skiemenų skaičius jau, gali sakyt, išlaikytas: 96-se eilutėse (16 posmų po 6 eil. kiekvienam) 1547 m. leidime vos tik 2-se po 9 skiemenis, bet 1570 m. leidime suklysta jau du kart tiek: 4-se eilutėse (2-se po 7 ir 2-se po 9 skiem.). Užtat skiemeninės eilėdaros (nei juo labiau toninės, nors pirmosios trys eilutės turi taisyklingiausią c h o r ė j ų, bet tai išėjo netyčiom) beveik nebėra jo, ar, gal būt, kaip prof. M. B-ka pamatuotai spėja, Kulviškio verstoje psalmėje „Susimilk ant mūsų Dieve", kur iš 72 eilučių (9 posmai po 8 eil.) tik 46 eilutės išlaiko kaip ir pagrindinį savo skiemenų skaičių — 8; 21 eilutė turi po 9 skiem.; 4 eil. po 10 sk. ir 1 — 7 sk. Mažvydo giesmėj apie Jobą skiemenų skaičius svyruoja tarp 8—10 (retkarčiais pasitaiko ir 7 ir ligi 12) su persvara 10-ties skiem. naudai.

Visų tų giesmių visur išlaikyta tik viena skiemeninės metrikos savybė, būtent, eilučių pagynose kirtis yra vis priešpaskutiniajam skiemeny. Užtat tam metrikos kirčiui išlaikyti gana dažnai aukojamas įgimtasis žodžio kirtis.

Taip antai, pas Rapagelionį randame: ne**ats**tok, iš **pra**džios, visada; pas Kulviškį: **sa**kau, ne**ats**tumk; pas Mažvydą: gyven**tum**bim, mylė**tum**bim, gin**tu**mim, **pik**tus, gar**bin**ti, rei**ka**lų, ingrūs**ti**nam, pa**ly**tėk, tarnau**jan**čių, išga**ny**mą, regė**da**ma, keik**da**ma, vaikš**čio**jai, **e**si, sto**jo**si, duk**te**ris, **di**džiai, **sal**džiai . .

Šitokių prievartingų, sužalotų kirčiavimų dalysvara (proporcija) maždaug tokia: 96-se „Tėve mūsų" eilučių pagynose — 24 pagynos su neteisingu kirčiavimu; 72-se psalmės „Susimilk ant mūsų" eilučių pagynose — 16 neteisingai sukirčiuotų.

Mažvydo amžininkai bei artimiausieji papėdininkai: Baltr. V i l e n t a s (†1582), Jonas B r e t k ū n a s (†1662), Loz.

---

[1]) Visi čia duodami pavyzdžiai paimti iš prof. M. Biržiškos „Rinktinių mūsų senovės raštų", Šviet. Min. Kn. Leid. K-jos leidinys 142 Nr. Kaunas, 1927. *E. Radz.*

Zengštokas (†1621) — dar silpnesni eiliuotojai, ir jų giesmės lietuviškos eilėdaros skambesne bei sklandesne nepadarė.

Visi tie pirmieji mūsų bažnytiniai (protestantų) eiliuotojai savo giesmes drauge bando jau ir skarduoti. Jų sąskardžiai 90-tyje % dar tebėra priesaginiai: viengarsiai bei dvigarsiai ir vienskiemeniai bei dviskiemeniai arba vadinamieji bėdinieji (pavadinsiu juos nususkardžiais); gal 9% — netikslūs ir gal vos tik 1% netyčia pasitaikiusių susiderinusių apytikslių ir tikslių arba meniškųjų.

Štai žiupsnys priesaginių viengarsių sąskardžių: es**i** — apreišk**i**, linksm**i**—es**i**, pavydė**k**—atrem**k**, man**o** — Tav**o**, malonus — sunums, nepavydė**k**, — nuren**k**...

O štai priesaginių dvigarsių: vis**as** — tikr**as**, sviet**as** — divn**as**, met**ų** — bagot**ų**, var**das** — pamėgt**as**, piemenim**us** — Christ**us**„ tarn**us** — krauj**us**, Tėv**ui** — Christ**ui**, išgir**do** — išvy**do**, prašyt**ų** — neturėt**ų**, galv**as** — nuog**as**, kantru**mą** — džiaugs**mą**, išimt**ei** — šventyb**ei**, dacha**dų** — blū**dų**, die**nų** — kū**nų**, šauk**ti** — mels**ti**.

Vis tai patys pirmabandžiai, užuomazginiai sąskardžiai, iš tikrųjų sąskardžiais negalimi dar nė vadinti, tačiau savo laiku jau atstovavusieji sąskardžiams. Mūsų dainų poetika šitokių tariamųjų sąskardžių visai nežinojo ir tuo tik laimėjo.

Jau šiokį tokį sąskardžio pavidalą turi priesaginiai vienskiemeniai ir dviskiemeniai sąskardžiai — Jų tose giesmėse pasitaikė jau tokių: Mar**ija** — lel**ija**, ap**ieros** — v**ieros**, teisi**uoju** — apskrit**uoju**, pil**nas** — amž**inas**, pik**tus** — ka**tus**, Po**nas** — ma**nas**, gul**ėtų** — myl**ėtų**, pakyl**ėjo** — myl**ėjo**, raudo**dami** — regė**dami**, gyven**tumbim** — nemirš**tumbim**, praplat**ina** — pasod**ina**...

Nususkardžių Mažvydo giesmėse randame šitokių: švie**sybės** — tam**sybės**, kal**tybės**, — biau**rybės**, karalystė — dievystė, kantru**mą** — paklusnu**mą**, **Tavo** — **Savo**, **teisus** — bai**sus**...

Dar šiek tiek pavyzdžių iš to paties netiksliųjų sąskardžių žodyno: m**ū**s**ų** — d**ū**š**i**ų, **Satane** — **Pone**, **šlovė** — **Tave**, **dangujęsis** — **esi**...

Apitikslių ir tiksliųjų arba meniškųjų užtikau: „Christ ist erstanden" vertime: esti — čėstį; Jobo giesmėj: perleida(o) — veida(o). Tai ir bus pirmieji meniški sąskardžiai liet. poetikoje, pirmoji pradžią meniškųjų mūsų sąskardžių žodyno.

Sąskardžiai visur, labai reta išimtimi, vien gretutiniai. Bene pirmasis kryžminio sąskardžio bandymas — tai Rapagelionio vertimas giesmelės „Puer natus in Bethlehem" — „Bernelis gimė mums". Štai labiausiai vykęs, nors ir dar labai pirmabandis, kryžminio jos sąskardžio posmas:

Gražus esti bernelis,
Žiedi, kaip lelija.
Nešioja jį ant rankų
Mergaitė Marija...

Naujojoje lietuviškoje eilėdaroj žymiai daugiau pažengė Danielius Kleinas (†1666). Jo giesmių metrika jau visur gana skambi; nors ji, aišku, dar skiemeninė, tačiau skaitant skamba vietomis lyg tikriausia toninė. Tai jam nusisekė del jo gyvos lietuvių kalbos mokėjimo, sugebėjimo lengvai eiliuoti bei įgimto muzikalumo, kuris nejučiom, nesąmoningai vertė ne tik parinkti kiekvienai eilutei tą patį skiemenų skaičių, bet ir eilutėje taip dėlioti žodžius, kad įgimtojo jų kirčio bangavimas darytų rentavimo melodiją. Kleinas dvasiškuosius savo eilėraščius jau, taip pasakysiu, instrumentavo. Del to jo eiliavimas netik gana lengvas: jis netgi grakštus. Kad ir jo giesmė Naujiems Metams:

Padė|kit man | giedo|ti,
O, mylimi vaikai,
Ir Dievui dėkavoti,
Jį garbinti linksmai.
Šime čėse labiaus,
Kad sens mets jau praėjo,
O naujas prasidėjo
Bei saulė grįžt arčiaus.

Šiaip per visą šį aštuoniaposmį eilėraštį tartum plaukte plaukia taisyklingiausias jambas; pradėjęs jį skaityti jambiniu rentavimu, tik kur nekur ties kirčiu suklydęs, pastebėsi, kad tai vis delto dar ne toninė, o tik skiemeninė metrika.

Skardavimo srity Kleinas dar nedaugiausia tepažengė, nors vis delto jau kur kas darniau skarduoja, negu Mažvydas. Jis surado ir vieną kitą naują, m e n i š k ą j į sąskardį, kaip antai: **duoda** — **roda,** neg**aus** — toli**aus,** visa**dos,** — bė**dos;** žodžiui priv**alo** jis jau randa, kad ir netikusį kalbos grynumo atžvilgiu, bet savo lytimi visai menišką sąskardį: išk**ala.**

Kleino, kaip ir anų pirmesniųjų bažnyt. giesmių kūrėjų, žinoma, turėta prisilaikyti originalų posmodaros (juk jie v e r t ė iš kitų kalbų), kuri tada labiausiai mėgo ilgesnius posmus: po 6, 7, 8 ir daugiau eilučių. Bet jis pirmas sugeba jau savo giesmių posmodarą įvairuoti pasinaudodamas sąskardžiais, kaip grynai statybiniu (architektoniškuoju) pradu. Antai, jo giesmėj Naujiems Metams (žiūrėk aukštėliau), sudarytoj iš lygių posmų po 8 eilutes, jis jau sugeba tas eilutes visuose posmuose gana lengvai skarduoti schema: **ab+ab,+cddc.** Kitose jo giesmėse matyt, kad ir nenusisekusiais sąskardžiais suskarduoti ir del to ne reikiamai ryškūs, tačiau dar kitoki įvairumai. Antai, šešiaeilius posmus jis sustato ar tai trijų sąskardžių pakaitomis: skarduodamas 1—2, 3—4 ir 5—6 eilutes, ar tai septyneiliuose posmuose — pirmąsias šešias jų eilutes skarduoja per vieną (ab+ab+cc), o paskutinę, septintąją, palieka savaimingą, į jokią eilutę neatskardančią.

Taip pat jau gana įgudusiai ir lengvai sudarytos Merkelio Š v o b o s (†1663) giesmės. M e t r i k o j e jis laikosi tų pačių pradų, kurių laikydamasis kūrė Kleinas, ir šiuo atžvilgiu toliau už jį neatrodo pažengęs. Betgi s ą s k a r d ž i ų srity Švoba—didžiausias iš visų ligi jo buvusių Maž. Lietuvos eilininkų meisteris. Jo sąskardžiai ne tik: g a v o — T a v o, — j a v o, s a v o — a t g a v o, k o r o n ę — P o n e, v i s u r — t u r, m i s — š i s, v i e n ą — m ė n e s i e n ą, s v i e t ą — k i e t ą — a p l i e t a; jis sukuria jau ir šitokius sąskardžius, kaip: b ū t i — d r ū t i, p o v a l i a i — š a l i a i, l y t a u s — g a u s, ir net — t u r ė j a i — v ė j a i. Žodžiu sakant, Švoba (kaip ir kiek vėleliau vienas antras vilniškis jezuitas) surado jau tokių sąskardžių, kuriuos mūsų eilininkai vos tik 19 a. pusėje ėmė a n t r ą k a r t ą i š n a u j o k u r t i (Želvavičius, Aleknavičius), o paskui (mūsų kūryboj kuone visiškai sutrūkus literatūriniams saitams), tik Maironio laikais, vėl iš naujo, jau t r e č i ą k a r t ą, ėmėm „atrasdinėti". Tiesa,

šitokių sąskardžių, kaip Kleino, taip ir Švobos giesmėse, dar nedaug, tik retai kur; tačiau svarbu tai, kad jų ten jau yra. Įsprausti į lengvos eilėdaros ir jau kuone šiandieninės literatūrinės liet. kalbos žodžių gretas — tie švobiški sąskardžiai dar grakščiau ir ryškiau atrodo. Pasižiūrėkime bent poros tokių posmelių:

1. Bet jei kur svietas griékuosna
Nusibrenda povaliai,
Lytaus ir tvano tý́tveiką
Tu užsiunti tai šaliai...

2. Kietumo tý́tveikas visur,
Nė žemė duost įveikti:
Jauteliai šokti piestu tur,
O jos negal įsmeigti;
Sudžiūvo jijė nei akmuo,
Išseko upėsa vanduo,
Jau nori mus pribaigti.

3. Kas bus iš didžio to lytaus?
Lauke javai supuvo.
Iš ko žmogus duonelės gaus,
Jog kožnas daikts pražuvo...

Pažymėtina, kad Švoba, be verstinių giesmių, sugebėjo neblogiausiai rašyti ir originalius kūrinėlius, kaip antai „Čėsu ilgo lytaus“, arba „Tvanko ir giedros čėsu“. Vertimuose ir jis ir kiti vertėjai, žinoma, turėjo prisilaikyti pirmaraščių (originalų) ir metrikos, ir sąskardžių tvarkos, ir posmodaros, taigi šioje srity jų pasiekimai nėra jų pačių nuopelnas. Kitas dalykas — „tikros rankos“ (anot V. Zagórskio - Ažukalnio) p i r m a r a š č i a i, originalieji kūriniai. Jie jau pareiškia, nors kitas autorius būtų ir stipriausioj svetimoj įtakoj, jo paties p r a d ž į a v e i k ą — i n i c i a t y v ą ir literatūrinį skonį. Ir tuo jie yra daug įdomesni. Tų dviejų Švobos kūrinėlių posmodara, aišku, yra dar vokiškųjų to meto giesmių posmodaros įtakoje: posmai ilgi ir ilgesnės giesmių eilutės kaitaliojasi juose su trumpesnėmis. Pirmojo eilėraščio posmai turi net 9 eilutes su šitokiu skiemenų skaičium kiekvienoje: 8—7—8—7—8—7—4—6—7 ir šitokia sąskardžių tvarka: a b a b+c d d c d. Antrojo eilėraščio posmuose po 7 eil. su šitokiu skiemenų skaičiumi: 8—7—8—7—8—8—7 ir sąskardžių tvarka a b a b+c c b.

Kiti jų amžininkai ar įpėdiniai, Liudemanas (†1661), J. Kleinas (1662), Urtelius-Hurtelius (†1666), Cintijus (†1674), Gailius (†1689), Dycelius (†1692), Rikovijus (†1703), Martinis (1704), Pretorijus (†1695 ar 1707), Jok. Perkūnas (1711), Berentas (†1737), Šusteris (†1750), garsusis pirmųjų liet. dainų užrašytojas Pilypas Ruhigas (†1749), Milkė (†1753), Šimelpenikas (†1763), Ostermejeris (†1800) ir kiti giesmių eilėdaros priekin vis delto nepastūmėjo, greičiau ją (kad ir sąskardžių menkumu) kiek nusmukino. Bene tik vienas Pabijonas Glazeris (1747) vėl sugeba nors retkarčiais surasti savo eilučių pagynoms ne tik padorių, bet ir visai meniškų, tikslių bei apitikslių, sąskardžių, kaip antai: pravaro — karo, karas — baras, vietos — padėtos, duota — proto, bus — gražus, įtiktinai — eikš šenai ir pan.

Tapusios Maž. Lietuvos lietuviams beveik kasdiene duona, per visus metus bažnyčiose ir namuose giedamos, tos giesmės turėjo aiškiausią įtaką ir vėlesniems Maž. Lietuvos rašytojams; jų įtaka didžiausiai žymi ir lietuviškai eiliavusiojo vokiečio — aušrininko Zauerveino-Girėno kūryboj, tik jis, dėja, lietuviškai eiliavo kur kas menkiau, nepalyginamai sunkiau už Kleiną ir Švobą. Giesmių stilistika žymi netgi Vydūno scenos raštuose (kurie tik yra rašyti dramatine eilėdara).

Kalbant apie Maž. Lietuvos bažnyt. giesmių kūrybą bei kūrėjus — negalima dar nepaminėti iš Mažvydo Katekizmo įvado (eiliuoto): „Knygelės pačios byla lietuvninkump ir žemaičiump“. Yra tai 112-kos eilučių eilėraštis nelygaus skiemenų skaičiaus (nuo 9 ligi 14, daugiausia tarp 11—14) ir skarduotas pačiais pirmykščiais priesaginiais gretutiniais sąskardžiais (iš 56 gretut. sąskardžių — 49-ni veiksmažodiniai, o iš jų 20 bendraties ir 18 liepiamosios nuosakos). To eilėraščio metrika (neskiemeninė) yra ne kas kita, kaip dar neįgudusiai sulietuvinto hegzametro bandymas. Nevykęs tai bandymas, bet jis turi neabejotino sąryšio su dviem šimtais metų vėlesniu, taip gražiai sukurtu, Duonelaičio hegzametru: jo Metais. Ir ne tiktai išviršinė to eilėraščio lytis — metrika turi sąryšio ir bendrumo su Duonelaičio epu: turi tai ir pati vidujinė jo sankūra. Mažvydas, paties Katekizmo vardu bylodamas į lietuvninkus, prikišdamas šiems

„kaukų, žemėpačių ir lauksargių“ garbinimą ir ragindamas visas tas „velniavas“ mesti, šaukia juos būti gerais krikščionimis. Įsismaginęs jis pereina į dvikalbio (dialogo) lytį, o paskui staiga nukrypsta vėl į tiesioginį šaukimąsi:

Jei klausi žmagų: „Biau maki paterį bylati?
Prisakymus Dieva biau galėtų atminti?
Vieras krikščianių straipsčius ar gali skaityti?
Apie dūšias išganymą biau gali ką žinati?
Zatagamis tau žmagus tur atsakyti:
Jag geresnei atmen arti nent paterį bylati:
„Dieva prisakymų bylą aš niekada negirdėjau,
Nei straipsčių vieras krikščianių skaičiau,
Bažnyčia nuog dešimties metų nebuvau,
Tektai su burtininke ant burtas veizdėdavau,
Begeresny su šventa burtininke gaidį valgyti,
Neig bažnyčio šaukimą žėkų klausyti:
Ach, panai, klausykit ir permanykit,
Balsus tuos jūsų žmanių išgirskit:
Tų dūšias Dievs nuog jūsų narės turėti,
Kurias jums ing rankas davė rėdyti...“

Argi ne tuo pačiu būdu, tik, žinoma, nepalyginamai meniškiau, jau tikrai poetiška dvikalbio lytimi kalbėjosi Duonelaitis su jo aprašomais — tais pačiais (tik jau Mažvydo bei jo įpėdinių nuo kaukų atpratintais), lietuvninkais būrais? Ogi savo „Metų“ dvikalbius, kuriuose jis irgi mokino parapijonis visų krikščioniškųjų ir lietuviškųjų dorybių, gerumu ir piktumu traukdamas juos šalin nuo blogųjų įpročių, argi ne panašiai ir Duonelaitis mėgdavo baigti: — „Ak, pons amtstrot, ak del ko mums nemirei pernai?“

Duonelaitis neabejotinai — ir daugelį kartų — buvo skaitęs Mažvydo Katekizmą ir tą jo prakalbą. Ir jos skaitymas buvo bent vienas iš tų akstinų, kurie, gal ir nesąmoningai, įėję į sąmonę ir pasąmonę, veikia rašytoją jo minčių brendimo laikotarpyje. Kaip Mažvydas, regėdamas taip menkai dar teprigijusią jo laikais krikščionybę, nors tomis keliomis dešimtimis eilučių ryžosi kreiptis į savo skaitytojus, taip ir Duonelaitis, matydamas lietuvystės ir dorų senovės papročių niekinimo pradžią, panoro kreiptis į savo parapijonis jų sielos ganytojo žodžiais. Net ir pačią lytį — for-

mą šitaipos gimusiems „Metams" davė ne tiek gal graikai, kiek (nors ir gal nesąmoningai) kadai jo skaitytas Mažvydas. Tik, būdamas aukštesnės literatūrinės kultūros ir nepalyginamai didesnių gabumų, jis ir tą lytį iškėlė veik ligi Homero posmų tobulumo. Taip, tarp protestantų misijonierio Mažvydo ir Tolminkiemio klebono Duonelaičio yra net labai artimas dvasinis ir kūrybinis saitas. Bent man jis atrodo neabejotinas.

VII. Bažnytinė Didž. Lietuvos poetika.

Didž. Lietuvoj naujosios bažnytinės eilėdaros kūrėjų eilę pradeda kanaun. Mikalojus Daukša, davęs garsiajame savo Katekizme (1595) pirmųjų, mums žinomų, katalikų giesmių vertimų. „Salve Regina" vertimas, kaip ir lotyniškasis pirmaraštis, turi savotišką, visai laisvą, metriką. Mums tasai vertimas įdomus tik del labai gražios ir grynos lietuvių kalbos:

Sveika Karalyčia,
Motina mielaširdumo,
Gyvata saldume
Ir padūkse mūsų sveika.
Tavęsp šaukiame
Išvaros[1]), sūnūs Jevos ir t. t.

Antrojoje giesmėje, Akviniečio maldoje, turime jau skiemeninės metrikos bandymą, tik labai dar nevykusį, neišlaikytą; skiemenų skaičius nevienodas: nuo 5 — 7 skiemenų. Kai kurie tos giesmės posmeliai — grynai del lietuvių kalbos ypatybių, — skamba tartum būtų jau surentuoti skambesio metrika, būtent, chorėjum, kaip, pav., šis:

Duok man | visa|dos
Ing Ta|ve ti|kėti,
Tavi|mi dū|ksėtis
Ir karš|tai my|lėti.

[1]) Ta proga norėčiau pastebėti, kad labai gražus žodis išvara reiškia čia ne išvarymą (iš Rojaus), kaip tai aiškina prof. M. B-ka (žiūrėk. „Rinkt. mūsų sen. raštai" 153 p.), bet, išvarytąjį (išvarytuosius), banitą; taip suprantant šį žodį geriau susiderina jis ir su visu kontekstu: „Tavęsp šaukiamės (mes) išvaros, (mes) sūnūs Jevos... Kitaip tą žodį aiškinant, visa ši eilutė sintaksiškai, žodžių tvarkos ir suderinimo atžvilgiu, atrodo gana nevykusiai sudaryta. *E. Radz.*

Drauge randame jau ir priesaginių sąskardžių: uždengt o j i—užleist o j i, pasiduod a m a—prisiveizdėd a m a, t a r ė — pad a r ė, deiv y s t ę — žmog y s t ę, tik ė t i — myl ė t i. Jau pirmajame dešimtmety po Daukšos mirties (†1595), būtent, 1603 m., Švedkarių metais, nežinomo autoriaus sukuriama tikybiškai istorinė giesmė „Dieve malonus, Dieve visagalis[1]). Ji jau parašyta aiškioje lenkų eilėdaros įtakoje: skiemenine (7-nių skiemenų) metrika, ketureiliais posmais. Eilutės sujungiamos gretutiniais sąskardžiais, kurie dar yra vien priesaginiai, išskyrus nevykusiai (del netaisyklingai padėto, lenkiškosios metrikos būdu, kirčio priešpaskut. skiemeny) suskarduotą apitikslį įvairialytį sąskardį: v i s a g a l i s — š a l i e s. Kiti priesaginiai sąskardžiai: pad ė t a — pažad ė t ą, praž u v o — bu v o, plū s t a — žū s t a, malon i n g a s — sopuli n g a s. Del to paties lenkiškojo skiemeninio skardavimo būdo — netaisyklingai suskarduoti: sumaišymas — praliejimas ir stojosi — platinosi.

1655 metų karai su švedais ir rusais taip pat rado atbalsį irgi nežinomo poeto suposmuotoje antroje tikybiškai istorinėje giesmėje į Mariją: „Būk pagarbinta, švenčiausia Marija“[2]). Ji parašyta skiemenine 11-kos skiemenų metrika, tik jos posmai nelygūs: vieni (pirmieji) po 6 eil., kiti tik po 4. Gal būt, toji giesmė buvo tik paskui sudaryta viena iš dviejų atskirų giesmių ir del to jos posmodara pasiliko tokia nevienoda? Ar šiaip, ar taip, jei ji buvo kadai giedama, šitaipos giedama būti negalėjo, nes nelygiais posmais giedoti neleistų pati jos gaida. O kad ji buvo giedama tų karų metu, ar netrukus po jų, rodyte rodo toji aplinkybė, kad ji (ir ana pirmoji) buvo išspausdinta jau Vilniaus jezuitų išleistoje 1726 m. maldaknygėj „Balsas širdies“, o paskui dar kun. Valmikio Kantičkose (5-oji laida 1831 metais).

Tos giesmės autorius, kaip ir kiek ankstybesnis Rapagelionis, tarp kita ko skarduoja M a r i j ą su l e l i j a; be to, jis jau skarduoja D i e v ą su T ė v u ir T a v o — s a v o, g a r-

---

[1]) Jezuitų maldaknygėse ji buvo užvardyta „Čėse nepakajų“, o Valmikio giesmyne gavo jau antraštę „Čėsa karionių arba vainų kunigaikštystės Lietuvos ir Žemaičių metuose 1603“.

[2]) Jezuitų knygose ji turi antraštę „Čėse praėjusių vainų Lietuvoj“, o Valmikio užvardyta ilgoka antrašte: „Čėsa karionių arba vainų, karalystėj Lenkų ir kunigaikštystėj Lietuvos ir Žemaičių. Metuose 1655.

do — vardo, sandarą — pakarą, rodas — zdrodas, sveikatą — živatą, zokonykai — minykai, valios — dalios, koronė — stone ir netgi vainas — nespakainas, vadinas, jau bando surasti įvairialyčius arba meniškuosius sąskardžius.

Lenkiškoji skiemeninė metrika ir čia padaro neigiamos įtakos versdama giesmės autorių, ieškant sąskardžio žodžiui savo, negailestingai žaloti kirčio atžvilgiu kad ir nelietuvišką, tačiau lietuvių savaip kirčiuojamą žodį — gàtavą = gatavą. Ir vienos ir antros giesmės sąskardžiai dar gretutiniai.

Štai pirmieji tų dviejų giesmių posmai[1]):

1. Dieve malonus, Dieve visagalis
Lenkų, Lietuvos ir Žemaičių šalies.
Tavo rūstybė ant mūsų padėta,
Regim koronę, griešniems pažadėtą.

2. Būk pagarbinta, Švenčiausia Marija,
Dangaus ir žemės skaisčiausia lelija.
Taviep šaukiamės, Taviep dūksaujame,
Tavo malonės mes griešni laukiame,
Nes Tu motina esi Sūnaus Dievo,
Duktė gražiausia amžinojo Tėvo.

17-jam a. įpusėjant Didž. Lietuva gauna jau daugiau eiliuotojų, dirbančių bažnytinei poezijai. Tai vilniškiai jezuitai lietuviai. Garsiausi iš jų buvo kunigai: Jonas Joknavičius (1589—1668) ir Pranc. Šrubauskas (†1680). Jezuitų eiliuotojai gana smarkiai sukrunta (ypač 18-jam a. prasidėjus) versti į lietuvių kalbą žymesniąsias ir labiausiai giedamas katalikų giesmes iš lotynų ir lenkų kalbų; gal ir patys savaimingai kuria. Bent spėjama (prof. M. B-ka), kad Joknavičiaus ir Šrubausko giesmynai buvę išleisti jau 17-me amžiuje (tad gal jau apie 30—60-sius metus), tik kol kas dar nėra surasti[2]). Prof. M. B-kos manymu, tie giesmynai buvę paskui sunaudoti Vilniaus jezuitų, kurie kitas giesmes iš jų pasiėmę į savo pradėtas leisti (jau gal 17 a. pabaigoj ar pačioj 18-jo a. pradžioj)

---

[1]) Visi šio skyrelio išrašai paimti iš prof. M. Biržiškos „Rinktinių mūsų senovės raštų“; paduodu juos šiandienine mūsų rašyba.

[2]) Bibliografija žino tik iš vardo vieną Joknavičiaus knygą iš 1560 m.: „Cantilenae spirituales polonice et lithuanice“. *E. Radz.*

maldaknyges „Balsas širdies" (anstybiausia ligi šiol žinoma jos laida yra 1726 m.). Lenkų bibliografo Estreicherio jos pavadinimas užrašytas: B a l s a s L i u d i e s. Prof. Vacl. Biržiška[1]), ties tuo pavadinimu pastatęs klaustuką, spėja bene Estreicheris neteisingai nurašęs „Liudies" vietoj š i r d i e s (ar gal tik korektūroj, bespausdinant, apsirikta), nes vėlesnės tos pačios knygos laidos (1752, 1762, 1774, 1790, 1798 m.) turi jau antraštę „Balsas širdies".

Kelios giesmės buvo išspausdintos ir Vilniaus jezuitų leidiny — kard. Bellarmino „Trumpame mokslo krikščioniško surinkime" (1677).

Gaila tik, kad jezuitų ir kitų katalikų giesmynų bei maldaknygių redaktorių neturėta papročio žymėti dedamų ten giesmių autoriai bei vertėjai. Del tos priežasties nė negalime šiandien išskirti: kurios tų giesmių kurio eiliuotojo buvo išverstos bei suposmuotos. Tokiu būdu tenka tuo tarpu kalbėti tik apie Vilniaus jezuitų m o k y k l o s kūrybą iš viso.

Tos mokyklos poetika yra jau gerokas indėlis į naujos lietuviškos eilėdaros lobyną. Jezuitų eiliuotojų — daugiausia aukštaičių rytiečių — giesmių vertimai jau pasižymi savo eiliavimo lengvumu ir kalbos sklandumu bei grynumu (žinoma, ne visuose kūriniuose). Tačiau buvo tuo atžvilgiu ir giesmių itin pagadintų barbarizmais, kaip kad „Kas nor Panai Marijai služyt". Visumoje vis delto vilniškė jezuitų metrika lengvesnė netgi ir už Kleino, nors toji ir buvo jau gana lengva.

Tuose jezuitų eilininkų vertimuose visa jų p o s m o d a r a, aišku, yra tokia, kokią turėjo ir lotyniškieji bei lenkiškieji jų pirmaraščiai. Aišku, tokia pati jų ir metrika: — s k i e m e n i n ė. Visas jų nuopelnas čia tik — mažesnis ar didesnis sugebėjimas visa tai tinkamai pritaikyti lietuvių kalbai, jos dvasiai ir morfologinėms bei sintaksinėms josios lytims. Kitiems tikrai nekaip sekėsi tuo atžvilgiu: buvo eilininkų - vertėjų ir visai menkų poetinių sugebėjimų bei negeresnio lietuvių kalbos žinojimo. Tokių vertėjų giesmės knibždėte knibžda polonizmais, kaip kad jau paminėtoji „Kas nor Panai Marijai služyt", „Kurs ing apieką Dievo atsiduosis", „Verkit, aniolai" ir k. Tačiau ne-

---

[1]) Bibliografiniams daviniams naudojami čia vertingiausiu prof. Vacl. Biržiškos veikalu: jo Lietuvių Bibliografija (Šviet. Min-jos Kn. Leid. K-jos didžiulis keliatomis leidinys). *E. Radz.*

maža giesmių sugebėta jau išversti visai padoriai kalbos atžvilgiu ir stiliaus atžvilgiu neblogai, o kitos netgi ir gana grakščiai, pvz., „Ant Metų Naujų apsiliejo krauju“, „Per kiekvienas garbink dienas“, „O Marija, o Lelija“ ir kt.

Vienos kurios literatūrinės kalbos tos mokyklos eilininkai dar neturėjo — jie rašė kas savo tarme. Tad turime jau rytiečių Strazdelio ir Aleknavičiaus pranokėjų, kaip kad nežinomas vertėjas psalmės „Benedic anima mea Domino“ (Bellarmino katekizme):

Anas savo išg gerybės
At*lai*džia tau neteisybes;
Anas gydžia ligas tavo
Ir silpnybes *runku* savo.

. . . . . .

Kaip tėvas savo vaiko
Mei*ly* gyv*ū* širdy laiko,
Teipo *tū* myl Dievas, kuris
Baimės Dievo stipriai turis.

Arba vertėjas himno „Stabat Mater dolorosa“:

Po kryžiumi motina š*vin*ta
Stovėjo užrudinta, —
Kad Sūnus Jos karojo...

. . . .

Idant *unt* kryžiaus *kin*tusio,
Unt sūnaus Tavo mirusio
Visa*du* atmintumiau...

O štai ir žemaičio eilėdara:

Seni g*y*dokit,
Jauni garbę duokit...

Arba:

Garbė ir šlovė malonės di*dės,*
Viešpatie, Tavo ant amžių žydės.
Ir mes jau soti Tavo gerybės
Atduodam garbę širdies linksmybę,
Do*ve*nas Tavo sau atmindami...

Tų giesmių kalbos nagra yra tačiau ne šio rašinio reikalas. Mums čia rūpi tik jų eilėdara. Tad grįžkime prie jos tik

bendrai tepažymėdami, kad jau tiems 17-jo a. Didž. Lietuvos eilininkams pasisekdavo kartais liet. kalbos taisyklingumas taip lanksčiai sujungti su eilėdaros (ir tai verstinės, o tai dar sunkiau) reikalavimais, kad jau būdavo gaunami šitokie, tikrai grakštūs, eilėraščiai, kaip kad ši kalėdinė giesmelė:

Ant Metų Naujų
Apsiliejo krauju,
O kas, kas?
Žiedas Lelijos,
Panos Marijos
Sūnelis.

Gul Kūdikėlis,
Kaip avinėlis,
O kur, kur?
Ant šieno kieto, —
Tenai sau vietą
Aprinko.

Neblogiausią eiliavimą ir visai neblogą kalbos mokėjimą rodo ir šitokie posmai:

Del mūsų gimęs sunkiai kentėjai,
Už mus ant kryžiaus mirti norėjai.
Eidamas mirti, dovenoj naujoj
Davei mums Tavo kuną ir kraujo;
Kūną, kuriame už mus kentėjai,
Ir kraują, kurį už mus praliejai...
(„Garbė ir šlovė").

Skiemeninė daugelio tų giesmių metrika, lietuvių kalbos toniškumo ir jų eilininkų žodžių sandaros muzikalumo nuojautos dėka, skamba tiesiog tartum ji būtų jau toninė. Antai, „Sveika Aušros žvaigžde šviesi", arba „Stovi Motina verkdama" skaitant duoda chorėjinį rentą (ritmą), tartum tai būtų c h o r ė j a i s parašyti eilėraščiai, vos tik kur nekur suklumpant ant kirčio; tačiau tokie kirčiai yra visai vietoje, kadangi tai vis delto ne toninės, o skiemeninės metrikos kūriniai. „Gul Kūdikėlis" irgi daro toninės metrikos įspūdį: jis rentuojamas beveik taisyklingiausiu j a m b u su a m f i b r a c h i j u m; tačiau tai irgi tik morfologiškųjų kirčių sutapimo su

tam tikrais toninės metrikos skandavimais žaismas, o ne toninė metrika.

Žiūrint jezuitų giesmių poetikos, iškarto ryškiai pastebimas lietuviškųjų sąskardžių žodyno pralobinimas jau nevisai mažu skaičiumi visai gerų tikslių bei apitikslių meniškųjų sąskardžių. Pasižiūrėkime viso jų žiupsnio:

1) Mano — įmano, gero — daro, vaiko — laiko (veiksm.), kuris — turis (162-ji psalmė);

2) šviesi — esi, numylėta — vieta, („Sveika, Aušros").

3) negaliu — keliu, svieto — vieta, diena — viena, mano — gano, mano — neišmano, čysta — bendrysta, jautis — pajautis(tęs), kvėpavo — savo („Juozapai, pamažu");

4) Naujų — kraujų, kieto — vietą, bandos — išsigandos, vystos — čystą, karaliūno — karūną, („Ant Metų Naujų");

5) gyventų — šventa, pristojęs — artojas (64-ji ps.);

6) nueita (= nueina) — greita, žmonės — aštuonias, garbus — darbus (89-ji ps.);

7) vėjo — užturėjo, žvėrys — tegėris (klaid. išspausdinta: tegiris, 148-ji ps.).

Tose giesmėse šitokių sąskardžių daugiausia. Bet ir kitose jau užtinkame bent po vieną antrą tikslų arba apitikslį meniškąjį sąskardį: smertį — verti, Tavo — atvadavo, didis — išvydis(dęs), kitas — padarytas; tarti — karti (būdv.), lelija — išsivijo ir k. Kaip matome, tai jau ne tie kantičkiniai, lenkų vadinamieji čenstakaviški (t. y., vien priesaginiai arba nususkardžiai rimai), bet įvairialyčiai meniškieji sąskardžiai, kokių nepasigėdytų ir nūdieniai mūsų poetai.

Be to, to meto mūsų eilėdaros dėsnių supratimu, buvo sukurta dar visa eilė sąskardžių, kėlusių tikriausiai dvasinio pasigerėjimo jais ir pačių jų kūrėjų ir jų pasekėjų, bet kurie mums nūdien yra, deja, visai nepriimtini del griežtai netaisyklingo jų sudarymo. Tokių sąskardžių yra ištisa atskira pagretė; pavadinčiau juos lenkiškaisiais. Tai tie sąskardžiai, kurie buvo sudaryti einant lenkiškos skiemeni-

nės metrikos sankūros dėsniu: kirčiuoti priešpaskutinįjį kiekvienos skarduojamos (ir neskarduojamos) eilutės skiemenį. Šis dėsnis, lenkų kalbos kirčiavimui, gali sakyti, įgimtas — buvo tapęs ilgiems laikams tiesiog taisykle poezijai tų tautų, kurioms lenkų literatūra turėjo įtakos, būtent, gudams, ukrainiečiams, rusams, na, ir mums. Antai, jau minėtas Polocko Simeonas, lenkiškos kirčiodaros būdu, kirčiavo[1]):

Остави—яи (užuot яви', тело—зело (turėtų būti зелò), далече—отвлече, нашего - ero ir t. t.

Panašiai ir mūsų 17-18-jo a. naujosios eilėdaros eilininkai sukūrė visą eilę netaisyklingų, nelietuviškai sukirčiuotų sąskardžių, kurie nū tegali atrodyti negu tik grafiškaisiais, bet nieku būdu ne tarimo sąskardžiais. Štai pobūdingiausieji tų „sąskardžių": patys — nepa**sta**tys, patį — Vieš**pa**tį, Vieš**pa**tis —pa**ma**tys, mo**ti**nos — so**ti**nos, tegraudina — Mo**ti**na, gražų — pa**ma**žu, didės — **žy**dės, valdysi—**vi**si, **švie**sa — galy**bė**se, bi**jo**si — toli**mo**se, vi**so**se — die**no**se, Visagalis — **ša**lis (viensk.), Tavo — los**ka**vai, atitolins — prie**puo**lis (kad ne tas kirčio netaisyklingumas, būtų buvęs nūdienis naujybinis sąskardis); tūk**stan**tis — ištin**kan**tis, gera — tepri**de**ra, koronių — **žmo**nių, mano — **ga**na, galas — rei**ka**las, gano — **a**na, **a**na — pe**le**ną, davė — **sa**ve ir pan.

Tas pats lenkiškasis kirčiavimas davė mums ir visą daugybę panašiai sužalotų priesaginių sąskardžių, kaip visi tie: verk**da**ma — regė**da**ma, stebė**da**ma — drebė**da**ma, kil**da**ma — ramin**da**ma, pagar**bin**tas — pašlo**vin**tas, nuvar**gin**ta — pagar**bin**ta, te**kan**ti — ser**gan**tį, dūksau**jan**tį — e**san**tį, ver**kian**tį — ken**tan**tį, skęs**tan**čius — prapuo**lan**čius, atminti — aptei**sin**ti, garbin**ki**te — šlovin**ki**te, šlo**vin**kit — gar**bin**kit, gina — var**gi**na, paso**ti**na—atnau**ji**na, nai**kin**ti — trum**pi**ni, įsta**ty**mas — išma**ny**mas, tekė**ji**mą — skubė**ji**mą, my**lis**tos — gai**lys**tos, žiban**tė**mis — žvaigž**dė**mis ir t. t.

Nuo to lenkiškojo kirčiavimo įsigalėjimo bažnytinėse mūsų giesmėse pradėjo tuo pačiu būdu kirčiuoti (priesaginius sąskardžius), kaip jau aukščiau minėjau, ir mūsų dainų kūrėjai. Todel visos tos dainos, kurios turi jau šitokių sąskar-

---

[1]) Netaisyklinguosius kirčius (pavyzdžiuose) pabraukiu, t. y., jie duodami čia juodu šriftu. *E. Radz.*

džių, turėjo būti sukurtos ne anksčiau, kaip 17-jo amž. pabaigoje, ar 18-jo pradžioje.

Jezuitai rado pasekėjų. Antai, domininkonas Jurgis Kasakauskas savo išleistame (Vilniuje, 1681 m.) „Rožančiuj" ir eiliuoja — šiaip neblogiausiai—surasdamas šitokių sąskardžių, kaip: atminė — paskutinė, vyno — girdino. Žem. Kalvarijos domininkonai, atsidėkodami Žemaičių vyskupui Antanui Domininkui Tiškevičiui už naujos Žem. Kalvarijos bažnyčios pastatymą, išleidžia Vilniuje 1750 m. „Pėdelį Miros", iš lenkų kalbos verstą knygelę apie Kryžiaus medžio garbinimą, kur padėtos ir kelios giesmės, o 1765 m. išleidžia „Giesmes apie Švenčiausią Panną Mariją" („par storony wiena kuniga N. W. zokona szwęta Dominika"), kurioj yra taip pat ir labai įdomios „Giesmė apie smertį" ir „Kiek yr žemėj sutvėrimo".

Tų giesmių eilėdaros sankūra niekuo ypatingu nesiskiria nuo jezuitų giesmių, išskyrus gal tik viduoja savo gyvaveika-dinamika atsižyminčią „Giesmę apie mirtį"[1]). Atsižymėsime čia tik keletą pasitaikančių jų giesmėse m e n i š k ų j ų sąskardžių (žinoma, kiti iš jų galėjo būti jau pasiskolinti iš ankstybesnių jezuitų leidinių), kaip antai: d y g i a (veiksmaž.) — p i g i ą, s k y l a — m y l a (o), k r a u j ą — n a u j ą, s v e i k a t ą — m a t o, a k i s — s a k y s, g ė d a — u r ė d ą, e i n a — v a i n ą, j a u n ą — p i a u n a, v y r a i — š č y r a i, ž a d a — b a d a (o), u g n i s — r y s, m o k a — z n o-k a (o), k i e t i — k a l b ė t i, g i e d a — b ė d a, p e k l ą — a k l ą...

Prof. Vacl. Biržiškos paskelbtose[2]) 9-se kalėdinėse nežinomojo autoriaus giesmėse iš 1720 m. randame irgi keletą jau visai gerų t i k s l i ų m e n i š k ų j ų sąskardžių: č ė s t i s (garbė)—d ė s t i s, t e s t i—č ė s t į; į g i j a—l e l i j a—M a r i-j a, b r a n g ų — d a n g ų, o žodžiui t a m e tasai nežinomas e i-lininkas suranda jau gana įdomų sąskardį — g a r b i n a m e. Tačiau kitais teigiamumais jo eilėdara nepasižymi; didžioji

---

1) To eilėraščio gyvaveika ir poetinės jo lytys turi nuostabiai daug panašumo su kai kuriais Strazdelio eilėraščiais. Tasai domininkonų kūrinys, turėjęs būti savo laiku labai populiarus ir dar gerai žinomas Strazdeliui, buvo neabejotinai vienas iš veiksnių, turėjusių Strazdeliui nemaža įtakos. *E. Radz.*

2) Vaclovas Biržiška. Nežinomi senieji lietuviški tekstai (Atmušta iš „Tautos ir Žodžio" kn. VII). Kaunas, 1931.

sąskardžių dauguma — labai menki; vien priesaginiai, o pati eilėdara, — jos stilius ir kalba — labai nelanksti ir nesklandi.

Šalia katalikų kunigų, daugiausia jėzuitų ir domininkonų, 17 amžiuje Didž. Lietuvoj tikybines giesmes eiliuoja dar ir vienas kitas kalvinas. Taip antai, 1598 m. vilniškis Merkelis Petkevičius (ne kunigas, tik pasaulietis) išleidžia katekizmą su giesmėmis (dalį jų pats išverčia). Tai vienas pirmųjų lietuvių eilininkų; jo eiłėdara, kaip ir kitų to meto mūsų poetų, dar labai nelygi, gali sakyt, nė kiek nenutekinta. Sąskardžių srityje jis dar joks meisteris. Antai, Bretkūnas jau 1580 m. paskelbtajame 90-sios psalmės (Qui habitat in adjutorio Altissimi) vertime, nors dar ir beskardžiame, vis delto jau susiranda bent vieną meniškąjį sąskardį: gyvena—mana(o)[1]), o Petkevičiaus nė to tiek nesuranda.

Užtat Kėdainių burmistras Steponas Jaugilis-Telėga išleistoje Kėdainiuose 1633 m. (taigi septyneriais metais prieš Joknavičiaus Cantilėnų pasirodymą ir kur kas anksčiau prieš anas jezuitų maldaknygių giesmių knygas) „Knygoj nobažnystės" — eiliuoja ne daug blogiau, kaip tie, kurie davė jezuitų giesmynams geriausios eilėdaros pavyzdžius (ar tai buvo jo amžininkai Joknavičius ir Šrubauskas — nenustatyta). Gal būti, jis jau turėjo Lietuvoj lygių sau eilėdaros meisterių tų dviejų ideologinių savo priešininkų — jezuitų asmenyje, o gal būt — jis buvo jų eiliavimo mokytojas? Ar šiaip ar taip, jis skarduoja ne tik: j u m i s — m u m i s, H e t m o n u i — P o n u i, P o n a s — s t o n a s, t a d a — v i s a d a, d i e n a — k i e k v i e n a, bet jau pirmas iš tuo tarpu mums žinomų Didž. Lietuvos poetų sugeba papuošti lietuviškąją eilėdarą šitokiais tiksliais bei apitiksliais meniškaisiais sąskardžiais: j u o d a s — d u o d ą s, k a l n o—v a l n a, A p g y n ė j ą—s ė j a, V i s o g a l i s — š a l y s, d i e n ą—š i e n ą (tą patį sąskardį toje pačioje vietoje deda ir jezuitų eilininkai), a t s i r a n d a — b r a n d a (daiktav.), l a n t u o t i (būdv.)—d u o t i, m ū s ų — p a k u s ų, r o d i — ž o d į, t a r n o — p a t v a r n o, v a i d ą — b a i d o[2]) ir k. Palyginant

---

[1]) Kursai po apgynimu Aukščiausiojo gyvena
Ir po pavėsiu Visagalinčiojo laikosi,
Tas byla: „Viešpati mana...

[2]) Man est mielas pakajus, o jie myli vaidą,
Kad juos vedu sandaron, kalavijais baido. (119 psalmė).

Jaugilio-Telėgos psalmių vertimus su jezuitų vertimais, rodos, galima tikrai nustatyti, jog bent kai kurias jų jezuitai bus vertę jau po Kėdainių burmistro ir nemaža bus juo pasinaudoję, tariant, kitas vietas ištisai nusirašę, o kitas savaip ištaisę ir vietomis tikrai patobulinę, ypač skardavimo atžvilgiu. Iš tokio palyginimo tikrai atrodo, kad Jaugilio versta buvo a n k s č i a u, nes kitaip, jei jis būtų nurašinėjęs iš jezuitų, jis tikrai būtų nusirašęs ir tas vietas, kurios jo nurašomajame pirmaraštyje (vadinas, jezuitų) buvo aiškiai sklandesnės. Pasižiūrėkime čia nors į vieną tik psalmę, kurios vertimą davė Jaugilis ir nežinomas jezuitų poetas. Ši psalmė versta iš lenkiško (M. Rybinskio †1612) vertimo ir sueiliuota vieno ir antro mūsų vertėjo 7-niais šešiaeiliais posmais. Ištisi tų dviejų vertimų posmai (1, 2, 4-tas) yra beveik žodis žodin, skiemuo skiemenin, raidė raidėn — tos pačios; taip vienodai išsiversti tą patį dalyką du atskriri eilininkai nieku būdu negalėjo; tad čia aiškus yra kurio nors vieno jų pasinaudojimas pirmesniuoju antrojo vertimu. Jezuitų vertimas skirtingose vietose visur yra tobulesnis ar tai skiemenų skaičiaus išlyginimu, ar sintaksinės žodžių tvarkos pagerinimu, ar galop — geresnių sąskardžių suradimu. Tik pačią tos psalmės pradžią, ją betaisydamas, jezuitų eilininkas, blogiau sueiliavo. Jaugilis ją pradeda šiaip:

Tu, Pon, Gynėjau mūsų Visogalis,
Esi nuog amžių, jaučia visos šalys.

O jezuitų tekste šiaip yra:

Dieve, Gynėje mūsų Visagalis,
Esi nuog amžių, junta visa šalis.

Matome, kad antroji, atliepiamoji Jaugilio sąskardžio dalis (v i s o s š a l y s) sudaryta visai taisyklingai ir skardavimo meno ir kalbos kirčio atžvilgiu, o jezuitų vertime vienaskaitė v i s a š a l i s — jau turi sąskardžiui laužyti priešpaskutinę skiemens kirtį. Jaugilio visai taisyklingai kalbos atžvilgiu ir darniai eilėdaros (metrikos) atžvilgiu išverstos vietos ir jezuito eilininko kitos žodis žodin, raidė raidėn, arba tik su labai nežymiom atmainom, nusirašytos. Užtat Jaugiliui nenusisekusios ar metrikos, ar skardavimo atžvilgiu vietos — jezuitų

tekste pataisytos, daug geriau skamba. Paimsime bent porą pavyzdžių:

1. **Jaugilis:**

> Žmogus, kaip vanduo, pakalniuna eiti
> Ir, kaipo sapnas, dienos jo nueiti.

Jezuitų:

> Žmogus, kaip vanduo, pakalniui nueita[1])
> Ir, kaipo sapnas, metai bėga greita(i).

2. **Jaugilis:**

> Amžius mums metų septynios dešimts,
> Tvirtas, kurs ištur aštuonias dešimt.

Jezuitų:

> Septinių dešimt metų — seni žmonės,
> Tvirtas, jei kas tur dešimtis aštuonias.

Visai vykęs ir Jaugilio-Telėgos suposmuotas (toje pačioje „Knygoj nobažnystės") Jonušo Radvilos pagarbinimas, kuris šiaip prasideda:

> Tave, išskėstsparni, o ereli juodas,
> Tris širdy triūbas turįs, garsią šlovę duodąs,
> Jonuše Radvilai, kunigaikšti Pone,
> Vaivada Vilniaus, Didis Lietuvos Hetmone!

Tos rūšies mūsų poezijoje (tiesa, itin jau negausingoje) Jaugilis, rodos, neturėjo sau lygių eiliuotojų. Pavyzdžiui, jezuitų pasveikinimas vyskupui Šembekui (1729) daug sunkesnis, jis neturi jaugiliško sklandumo ir dažnai užkliūva tai metrikos, tai kalbos atžvilgiu. Pasižiūrėkime irgi pirmojo jo posmo:

> Lietuvių visų džiaukis Tu, motina Vilna,
> Prieš Tavo vartų žib kada saulė svieto;
> Žirge Palemono, Tu pareini jau Pegasą šlove,
> Atkeliavo svetys pas kurį taip didelis . . .

Nebent tik jau paminėtoje Ž. Kalvarijos domininkonų „Pėdelio Miros" knygoje išspausdintas Tiškevičių garbėženklio

---

[1]) nueina, senob. lytis.

pagerbimas prašoksta jaugilišką savo minties paprastumu ir stiliaus lengvumu (betgi ne eilėdaros prašmatnumu):

Norint žinot, kad ženklas Tiškevičių—mėnuo,
Prašau jus, neklauskitės apie tai nė vieno:
Namai tie danguj buvo, kur saulė tekėjo,
Del to mėnuo su žvaižgde čia būti norėjo,
Nes mėnuo ir žvaigždės visą nuog saulės šviesybę
Aptur, del to čia savo padėjo meilybę...

Jaugilio-Telėgos vertimus jo vienatikiai itin kėlė; jo knygos leidėjai (provincijos Sinodo įgaliotiniai) savo prakalboje lygina jį su garsiausiais tų laikų Europos psalmių vertėjais: lenkais M. Reju ir J. Kochanovskiu, vokiečių Lobvaseriu, prancūzų Marot'u: — šitokiu garsiu psalmių vertėju ir Didž. Lietuvos Kunigaikštija galinti, girdi, laikyti Jaugilį - Telėgą. Beje, Jaugilio psalmių žodžius buvo pritaikinęs giedoti (pagal prancūzų kadenciją ir toną) Kėdainių kalvinų kunigas Samuelis T a m o š a u s k a s; tad jis, derindamas žodžius giedojimo ritmikai, gal būt, šiek tiek buvo prisidėjęs ir prie tekstinės jų pusės.

VIII. Pirmas įžymesnysis naujos eilėdaros kūrinys.

Tiek dėl bažnytinės mūsų poezijos 16—18 amž. Kaip matome, tai buvo jau l i t e r a t ū r a, dvi ištisos ir nemažos literatūrinės mokyklos: Maž. Lietuvos mokykla, paremta daugiausia vokiečių poezijos (iš kurios buvo padaryta daugumas vertimų) eilėdaros dėsniais, ir Didž. Lietuvos mokykla, beveik aklai pasekusi lenkų eilėdara. Visai tad būtų teisinga, jei mes šitai mūsų poezijai, nežiūrint į nemažus dar jos netobulumus, pavestumėm vis delto daugiau dėmesio, negu kad jai ligšiol pavedame (gali sakyt, jokio, dėmesio). Jau viena tik bažnytinė katalikų poezija, jos poetika bei jos eilėdara, kiek duoda ir duotų dėkingos medžiagos mūsų literatūros tyrinėtojams! Nemažiau taip pat įdomaus rastų jie ir tolygioje lietuviškųjų Liuterio bei Kalvino pasekėjų giesmėse.

Visi šitie — ir katalikų ir protestantų — eilininkai, vieni

labiau, kiti mažiau sugebą eiliuoti, ištisus tris šimtus metų kūrė skiemenine sąskardine eilėdara bažnytines giesmes; ištisus tris šimtus metų teikė ne tik dvasiškąjį, bet ir meniškąjį peną bent 9-nioms lietuvninkų kartoms. Jie kūrė Vakarų Europos (lotynų, lenkų ir vokiečių) eilėdaros pavyzdžiais, aklinai atsiribavę nuo lygiagrečio savos, lietuviškos d a i n ų poetikos gyvenimo.

Lietuviškoji d a i n ų poetika, nors neturėjo nė mažiausio trupučio tų galimybių, kurias palyginti gana plačiai galėjo naudoti sau tobulintis ir plisti bažnytinė poezija (spausdintasis žodis, tikybinis privalomumas), irgi lygia greta gyveno kūrimosi raidą. Abi tos mūsų poetikos kaip ir rungėsi, varžėsi savo tarpe, kai kur (ypač Prūsų Lietuvoje) vienai varžovei, būtent, bažnytinei poezijai panaudojant net bažnyčios orumą antrajai savo varžovei — d a i n a i — nustelbti, nutildyti. Tiesa, užsimezgusi dar tais senais laikais, kada krikščioniškos bažnytinės poezijos Lietuvoj nė ištolo nebuvo girdėti, mūsų d a i n ų poezija ir poetika turėjo tą didelę pirmenybę, — įpročio teisę ir sentėvių paveldėjimo šventumą — ir tatai, bent iš dalies, atstojo jai rašto ir knygos tose rungtynėse teikiamą bažnytinei poezijai pagalbą.

Kad bažnyt. mūsų poezijos kūrėjai būtų nors kiek (bent neverstinėse giesmėse, kur jų kūryba buvo labai varžoma jau iš anksto nustatytomis griežtomis eilėdaros ir poetikos lytimis) ėmęsis sau pavyzdžių d a i n ų poetikoje — jų giesmės, be abejojimo, būtų tik laimėjusios ir literatūriniai ir gyvenimiškai. Tada jos, tapusios lietuviškomis ne vien laukuojai, ne vien del savo žodžių, bet ir viduojai — del visos poetinės savo sankūros — dar labiau, dar arčiau ir gyvybingiau sutaptų su tauta. Tačiau bažnytinė mūsų poezija kūrėsi nė mažiausiai neatsišliedama į įgimtą - naturalų savo pagrindą — tą grynai tautiškąją lietuvių poeziją. Gal delto ji, kad ir tobulėjo, vis delto neištobulėjo tiek, kiek ji turėtų ištobulėti, atsižiūrint į tokį ilgą savo raidos amžių (trys šimtmečiai!), gal todel ji pasiliko vis delto gana šalta ir permažai lietuviška.

Dar gerai bent tai, kad toji bažnyt. mūsų poezija pati turėjo nedidžiausios įtakos d a i n o m s. Neturėjusi savo kūrėjų tarpe nė vieno tikrai įžymiai talentingo poeto - kūrėjo ir todel savo visumoje nedaugiausia tegalinti pasididžiuoti naujo-

sios vakarietiškos eilėdaros pasiekiais ir negalėdama būti d a i n ų kūrėjams literatūrinio jų siekinio pavyzdžiu — bažnytinė mūsų poezija tegalėjo daryti d a i n ų poetikai nebent tik n e i g i a m ą įtaką. Pasekusis menkesniuoju meisteriu — geresnio, tobulesnio kūrinio sukurti juk negali, o didieji nežinomi nespausdintosios ir gal net nerašytosios mūsų d a i n ų literatūros kūrėjai buvo nelyginami dydžiai savosios poetikos srityje. Tad tik laimė mums, kad jie perdaug nepateko bažnyt. eiliuotojų įtakon. Bet ir tiek tos įtakos, kiek jos būta, jau davė tik neigiamų pasėkų, laimėn, irgi nedaug. Tos neigiamos pasėkos mūsų d a i n ų eilėdaroj tai pirmiausia ir užvis— tie, jau minėti, lenkiškieji kirčiavimai priesaginiuose pusdalyvių bei dalyvių sąskardžiuose.

Jau didesnę įtaką d a i n o m s turėjo naujoji pasaulietiška poezija; tie, taip pat d a i n o m i s tapę, metrinės Vakarų mokyklos kūrėjų sukurti (be abejojimo, jau rašytiniai) eilėraščiai. Tiesa, bent lig 18 a. vidurio tokios poezijos buvo, rodos, nedaugiausia; bent neturime jokių žinių, kad jos būtų buvę žymiai daugiau.

Bet jau maždaug 18 a. viduryje (gal 2-je pusėje) atsiranda Lietuvoj, ligi šiol mums irgi nežinomas, o tačiau įžymus poetas — kūrėjas, autorius ilgokos poemėlės a p i e p a v a s a r i o p r a d ž i ą ir Lietuvos gyvijos, ypatingai paukščių ir vabzdžių gyvenimo smagumus pavasario metą. Toji poemėlė parašyta neabejotinai 18-me a., ar, gal būt, pačioj jo pabaigoj. Pirmą kartą paskelbė ją lietuvių liaudies dainų rinkiny („Śpiewy litewskie“) Emeritas Stanevičius 1820 m., taigi dar tik pradžioje 19-jo a. Tad užrašyta ji buvo dar anksčiau, o prieš jos užrašymą ji turėjo dar turėti laiko įsigyventi liaudyje ir netgi suspėti nustoti savo autoriaus vardo. Juk jei ji būtų buvusi tik neseniai prieš jos užrašymą ir paskelbimą sukurta, tai tokios įžymios d a i n o s autorių E. Stanevičius, itin susidomėjęs lietuviškąja poezija, tikrai būtų žinojęs; o jei jos autorius buvo nežinomas tik tose apylinkėse, kur ji buvo Stanevičiaus užrašyta, tatai tik rodytų, kad ji buvo atėjusi iš tolimesnių vietų, o tam irgi reikėjo šiek tiek daugiau laiko.

Tos p o e m ė l ė s - d a i n o s, kurios pirmieji žodžiai E. Stanevičiaus užrašytajame tekste, yra „Išaušt pavasaris“, o kurią S. Daukantas irgi užrašė 1835 m., yra per dešimtį

įvairiose Lietuvos vietose ir įvairiais laikais užrašytų įvairuotinių (taip pat ir Juškevičiaus dainyne). Tai rodo į dideliausį jos pasisekimą per ilgą metų eilę[1]). Mano turimajame Pr. Užupio dainyne jos tekstas, rodos, pilniausias ir ilgiausias (nors ir apgadintas, kaip ir visi kiti). Užupio užraše ji prasideda žodžiais „Linksma pavasario atėjo diena" ir turi ji išviso 28 posmus po 6 eilutes kiekvienas, taigi viso labo 148 eilutes. Posmodara griežtai skirtinga nuo d a i n ų posmodaros ir nuo visų ligi jos žinomų pasaulietiškos ir bažnytinės 2-jo eilėdaros laikotarpio lietuvių poezijos kūrinių. Visa tai rodo jos autorių buvus labai savarankį (į vertimą iš kurios nors svetimos kalbos, eventualiai — vieninteliai artimos mums tada — lenkų, nepanašu). Štai keli jos posmų pavyzdžiai:

1. Linksma pavasario atėjo diena,
Iš beržų tek sula, kaip krikštols vienas,
Kad medžiai žaliuo, lapeliai linguo,
Grūšios ir slyvos žyd ukvatlyvos,
Kad žiedai klesdėti užstojo —
Tuočės sula tekėt nustojo.

5. Vanagai pažemėm lėkdami sklando,
Gaidžiams ir karveliams tveria už sprando;
Tai paukštis stragus, išplėtęs nagus,
Gniaužo, kaip vašką, ir plunksnas drasko,
Ir didei riksmus nutildo,
Savo gužį mažą pripildo.

15. Dagilės, sniegienos, kad ir ne daikte,
Nenor savo giesmės taip greitai baigti;
Jau ir kikilis, paukštis netylįs,
Nelaukdams kitų, gieda prieš lytų,
Ateinantį orą apsako,
Jog iš debesų lytus teka.

24. Bitelės ing lauką lekia spengdamos,
Pargrįžta rasotos jau pailsdamos,

---

[1]) Vėliausieji jos užrašai, padaryti jau paskutiniaisiais metais ir patekę Vyt. D. Univ. Hum. Mokslų Fakulteto Tautosakos komisijai yra jau „liaudies kūrybos", taip nukūrybinti, kad bepaliko vos keliolika iškraipytų eilučių. Puikiausias l i a u d i e s k ū r y b o s vertės pavyzdys! *E. Radz.*

Jog ir avily —anos netyli:
Daro ūžimą, sau linksminimą;
Išleidžia po tam, giedodamos,
Naują spietelį išduodamos.

Visų 28-nių posmų ta pati kirčiavimo ir skardavimo tvarka. Skiemenų: 1—2 eilutėse po 11; 3—4 po 10 su stabtelėjimu (viduojo sąskardžio pabrėžimu) viduryje; 5—6 eil. po 9 skiemenis. Tokiu būdu gauname kas dvi eilutes vienu skiemeniu vis mažėjantį skiemenų skaičių: 11+11+10+10+9+9. Tikrai įdomi dalysvara (proporcija). Sąskardžiai parinkti gretutiniai, po du, su viduoju, pakartotiniu sąskardžiu 2—3 eilutėse.

Ypač pažymėtina dar, kad visa to eilėraščio sankūra kuo ankščiausiai susieta su jos dainingumu, su melodijos taktu, taip susieta, kad, nors kūrinys sueiliuotas aiškiai skiemenine metrika, tačiau del vyraujančio (jau pačiame tik skaityme) dainingumo bei muzikalumo — tos skiemeninės metrikos nepasilieka nė ženklo. Per visą dainą tam tikruose skiemenyse statomi muzikaliai (melodijos takto) kirčiai verste verčia mus ją ne tik dainuoti, bet jau ir skaityti savotišku toniniu rentavimu. Štai muzikalieji vieno, aukščiau išrašyto, posmo kirčiai[1]):

Bit**e**lės ing l**a**nką | l**e**kia speng**damos**,
Parg**r**įžta ras**o**tos | jau **pa**ilsd**amos**,
Jog ir av**ily** | anos net**yli**:
Daro ūž**imą**, | sau linksmin**imą**:
Išleidžia po tam gieodo**damos**,
Naują spietelį išduo**damos**.

Šiam žodžių muzikalumui dar daugiau sustiprinti 3-je ir 4-je eilutėse panaudotas tasai pakartotinis sąskardis (avily — netyli, ūžimą — linksminimą), kuris poetikoje paprastai yra naudojamas kūrinio orkestruotės tikslams.

Visos tos muzikalumo priemonės, kaip matome, jau esmingai yra susijusios su žodine medžiaga: juk tie muzikalieji kirčiai sudaro čia daugelį sąskardžių, bent pakartotinių viduojų, kaip kad ir šiame posme: avily — netyli. Visa tai ro-

---

[1]) Skiemenys, gauną muzikalųjį dainavimo kirtį, pabraukti, išskirti juodu šriftu. E. Radz.

dyte rodo, kad to kūrinio autorius - poetas kartu buvo ir josios melodijos kūrėjas - kompozitorius. Neabejotina, kad tos dainos - poemėlės melodija gimė kartu su jos žodžiais, tekstu.

Pažymėtina taip pat ir nepaprasta šio kūrinėlio skardavimo ypatybė. Daugumas jų sąskardžių priesaginiai, aiškiai lygiagretiški: raliuo — linguo, kukuo — burkuo, čipčio(ja) — žypčio(ja), plesnioja — kleksnoja, nutildo — pripildo, nežengdamas — pasilenkdamas, kirsdami — virsdami ir t. t. Tokie sąskardžiai daugiausia pasitaiko 3-je eilutėje (pakartotinai) arba dar daugiau 5 ir 6-je. Užtat 4-je eilutėje didžiausias nuošimtis tikslių ar apytikslių įvairialyčių meniškųjų sąskardžių. Tai beveik taisyklė, nors žinoma, yra gana nemaža išimčių ir į šią bei tą pusę visose eilutėse (pvz. nemaža meniškųjų sąskardžių pasitaiko taip pat ir 3-je eilutėje).

Tos poemėlės autorius, nors su sąskardžiais elgiasi, atrodo, gana nerūpestingai, nėra domingas geram jų parinkimui, šiuptelia betgi visą virtinę gerų ir labai kartais įdomių bei drąsių meniškųjų sąskardžių. Štai tokie sąskardžiai — tikslieji bei apitiksliai: pelėda — gieda, girdi — širdį, mato — ukvatą, sklando — sprando, stragus — nagus, špokas — šokas, kartu — tartų, kikilis — netylįs, slankos — lankos, tupįs — kultupis, daikte — baigti, lindo — pečlinda, apuokas — mokos, lankose — rodosi, slyvos — ukvatlyvos (ar ukvatlyvai), vašką — nudrasko ir pat.

Bemaž vien moteriškojo kirčio sąskardžiai, kurie, kaip matėme ir iš anksčiau paduotųjų pavyzdžių, paglemžiamai vyrauja 16 — 18 a. mūsų sąskardžių žodyne. Mūsų eilėdara ėjo ir visur kitur priprasta sąskardžio plėtojimosi raida: moteriškojo kirčio sąskardžiai visur buvo patys pirmieji sąskardžiai; vyriškieji — yra paprastai jau antrojo, tobulesniojo laikotarpėlio padariniai. Antai, rusuose tik nuo Lomonosovo laikų, nuo jo „Odės Chotinui paėmus" (1739 m.), vyriškojo kirčio sąskardis įgyja lygių pilietybės teisių su moteriškąja, kuri pirma ilgus laikus buvo vienatinis teisėtas sąskardis, o paskui, jau Tredjakovskio laikais, buvo leidžiama vartoti tik

komiškumui bei pašaipai išreikšti, bet ir tai „juo rečiau, juo geriau“ („Способъ къ сложенію Россійскихъ стиховъ“, 1735 m.).

Šioje poemėlėje pasiskardena bene pirmą kartą lietuvių eilėdaroje jau gana gausus skaičius ir vyriškojo kirčio sąskardžių. Tiesa, kitiems sąskardžiams vyriškasis kirtis duodamas tik muzikalaus dainos rentavimo, tačiau jis esti toks ryškus, kad verčia vyriškai kirčiuoti net ir skaitant ir tai — itin įdomu — mūsų ausies per daug nerėžia. Štai pavyzdžiai tų vyriškųjų sąskardžių: geniai — seni, ne kartu — tartų, lytų — kitų, varnai — darniai, čirikai, — nedykai, lizdų — už du (jau yra net ir šitokis sudurtinis sąskardis, bene pirmutinis mūsų poetikoje!). O štai muzikalaus rentavimo suvyriškinti sąskardžiai: lakštinga**la** — ga**la**(o)[1]), anas — kati**nas**, sudrau**dė** — drauge, žąsi**nas** — vadi**na**, kvar**kė** — jomar**ke**, obe**ly** — bevei**li**, avily — nety**li**, šau**kė** — lau**kė** ir t. p.

Gaila, tą gražųjį kūrinėlį nemažai gadina gana gausingi polonizmai: ukvatlyvai, vdziencnas, živnastis, zvičajus, gvaltavnai ir t. p. Tai jau neabejotina įtaka lenkiškųjų pamokslų bei polonizmų sugadintos, tikybinių lietuviškųjų 17-jo a. knygų kalbos. Tatai kaip ir rodytų, kad ir nežinomas tos poemėlės autorius gal būt ir pats buvo kunigas, kuris, pripratęs prie tų žodžių pamoksluose, prikišo jų, kaip gerą pinigą, ir į tą savo, šiaip menišką ir gražų, kūrinį.

Šiaip ar taip, o šis kūrinys, ne tik jau del to vieno, kad ilgus metus buvo visoj Lietuvoj plačiai mėgiamas dainuoti ir tuo auklėjo kūrybinę tautos nuotaiką bei grožinį jos pojūtį, bet ir del visų tų aukščiau nurodytų poezinių savo ypatybių, statančių jį į vienintelę išimtinę vietą 18-jo amžiaus pabaigos (ir 19-jo pradžios) lietuvių literatūroje, turėtų būtinai atkreipti į save dėmesį kad ir mūsų literatūros bei jos istorijos populerintojų, ir pačioje mūsų literatūros istorijoje turėtų užimti atskirą vietą, nemažesnę, kaip pirmųjų 19-jo a. knyginės mūsų literatūros poetų kūryba, poetine savo kokybe neką teprašokanti, ar netgi ir žemesnė už šią nežinomojo lietuviško pavasario dainiaus poemėlę. Ji turi dar ir veikliojo mūsų literatūros istorijoje pradmens - akstino reikšmę, nes ji turėjo neabejotinos įtakos kad ir tam pačiam Strazdeliui, artimiausiam jo kūrėjo įpėdi-

---

[1]) „Gied lankštinga**la** — ik mojaus ga**la**“.

niui, o vėliau, Zagórskiui-Ažukalniui ir kt. Toji įtaka gana aiškiai matyti ne iš vieno jų kūrinėlio. Toji „pavasario daina“ yra tad gairinis kūrinys ant naujo liet. literatūros plėtotės raidos slenksčio: slenksčio į visišką naujos vakarietiškos poetikos įsivyravimą pasaulietiškoje lietuvių literatūroje.

19-jo amžiaus pradžią, Strazdelio, Poškos, Stanevičiaus, Zagórskio-Ažukalnio, Aleknavičiaus laikų pradžią — po tos „pavasario poemėlės“ pasveikino antroji irgi panaši poemėlė, — taip pat iš Lietuvos gamtos įspūdžių ataustа, tik jau aprėpianti visus lietuvio ūkininko metus, taip pat nežinomo autoriaus sukurta. Ji irgi įrašyta į „liaudies dainų“ rinkinius ir prasideda žodžiais: „Šalta žiema šalin eina‘. Gal būt, ir ji buvo sukurta dar 18-jo a. pabaigoj, betgi galėjo būti ir tikriausia buvo — sukurta jau 19-jo a. pradžioje: literatūrinė jos lytis labiau liepia ją priskirti 19-jo a. pradžiai. Tai taip pat, kaip ir anoji pirmoji poemėlė — įžymus 2-jo mūsų poetikos laikotarpio kūrinys (apie jį pakalbėsime jau antroje šio rašinio dalyje).

Tais pačiais maždaug laikais iškyla jau galiausiai poetai su vardais: Poška, Stanevičius, Strazdelis bei kiti. Mūsų literatūros gyvenimas, kad ir dar ilgai, visą šimtmetį, trukdomas pašalinių, Lietuvai ir lietuvybei nepalankių gaivalų, ima jau riedėti vis smarkesniu ir smarkesniu įbėgiu, riedėti nebesustabdomai vis tolyn, veržtis vis platesne ir platesne banga, jau nebesitenkinti ligšioline darbo bei savybės poilsio daina, bet kilti ir Lietuvą su savim kelti į pasaulinės mintijos, į plačiųjų žmonijos, tautos ir valstybės siekinių-uždavinių aukštumas, į tas aukštumas, kuriose, po ilgų vergijos šimtmečių, galutinoje gyvybėn sužadintos tautos siekimų išvadoje, — neišvengiamai turėjo vėl suplevėsuoti ir suplevėsavo laisvoji Lietuvos vėliava.

TURINYS